

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**İBN RÜŞD İLE İBN MAZE’NİN BOŞAMA KONUSUNDAKİ
GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Zeki ABALI

**Danışman
Prof. Dr. Hüseyin ESEN**

İZMİR - 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ZEKI ABALI
Öğrenci No : 2010800468
Tez Başlığı : İbn Rüşd ile İbn Mazi'nin Boşama Konusundaki Grüşlerinin
Karşılaştırılması
Savunma Tarihi : 22/07/2019
Danışmanı : Prof.Dr.Hüseyin ESEN

JÜRI ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Hüseyin ESEN	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Muammer ERBAŞ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Ahmet AYDIN	- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

ZEKI ABALI tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği(/ oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İbn Rüşd ile İbn Maze’nin Boşama Konusundaki Görüşlerinin Karşılaştırılması” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/07/2019

Zeki ABALI

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
(İbn Rüşd İle İbn Maze'nin Boşama Konusundaki Görüşlerinin
Karşılaştırılması)
Zeki ABALI

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Programı

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, El-Muhitu'l-Burhani isimli eserinde İbn Maze'nin talakla ilgili görüşleri hakkında bilgi verilmiştir. Müellif, talak konusunu çoğunlukla farazi meseleler üzerinden açıklamıştır. Bundan dolayı çalışmada talakla ilgili eserde bulunan bütün meselelere değil konuların anlaşılmasına katkı sağlayacak sayıda meseleye yer verilmiştir. Ayrıca İbn Maze, eserinde bazı konularda Farsça meselelere de yer vermiştir. Müellifin Farsçayı da kullandığını belirtmek üzere birkaç Farsça mesele çalışmaya alınmıştır.

İkinci bölümde, Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıd isimli eserinde İbn Rüşd'ün talakla ilgili görüşleri hakkında bilgi verilmiştir. Müellif, eserinde mezhepler arasında karşılaştırma yaparak fıkıh konularını ele almıştır. Bu çalışmanın amacı iki müellif üzerinden bir nevi Hanefi mezhebiyle Maliki mezhebinin talakla ilgili görüşlerinin karşılaştırılması olduğu için bu bölümde İbn Rüşd'ün Maliki mezhebine atfettiği görüşlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, İbn Maze ve İbn Rüşd'ün bu çalışmanın kaynakları konumundaki eserlerinde yer alan talakla ilgili görüşleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İbn Maze, konuyu daha kapsamlı açıkladığı için karşılaştırma onun eserindeki konu başlıkları merkeze alınarak yapılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise iki müellifin talakla ilgili görüşleri değerlendirilip, önemli görülen hususlarla ilgili tespitlere yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

**Anahtar Kelimeler: İbn Maze, İbn Rüşd, Talak, El-Muhitu'l-Burhani,
Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**

ABSTRACT
Master's Thesis
(Comparison of Ibn Rushd and Ibn Maze's Views on Talaq)
Zeki ABALI

Dokuz Eylöl University
Social Sciences Institute
Department of Basic Islamic Sciences
Islamic Law Program

This study consists of three parts.

In the first chapter, It is given information of Ibn Maze's views on talaq in his book named al-Muhitu'l-Burhani. The author explained the matter of talaq mostly through hypothetical issues. Therefore, not given all the issues related to talaq in the work, it is given the number of issues that would contribute to the understanding of the matters. In addition, Ibn Maze included Persian issues on some issues in his work. It is included several Persian issues to indicate that the author also used Persian, in the study.

In the second chapter, it is given information about Ibn Rushd's views on talaq in his book named Bidayetü'l-Müctehid and Nihayetü'l-Muktesid. The author has discussed fiqh matters in his work by making comparisons between schools. Since the aim of this study is to compare the views of the Hanafi school and the Maliki school on the talaq through two authors, in this section, it is given the views attributed by Ibn Rushd to the Maliki school.

In the third chapter, it is discussed comparatively the views of Ibn Maze and Ibn Rushd about the talaq in their works which are the sources of this study. Since Ibn Maze explained the matter more comprehensively, the comparison was made by focusing on the topics in his work.

In the conclusion and evaluation section, the views of the two authors about the talaq are evaluated and the study is concluded the determinations related to the matters considered important.

Keywords: Ibn Rushd, Ibn Maze, Talaq, El-Muhitu'l-Burhani, Bidayetü'l-Müctehid and Nihayetü'l-Muktesid.

**İBN RÜŞD İLE İBN MAZE’NİN BOŞAMA KONUSUNDAKİ
GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN MAZE’NİN TALAKLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

I. SÜNNETE UYGUNLUĞU AÇISINDAN TALAKIN ÇEŞİTLERİ	7
A. Sünni Talak	7
B. Bid’i Talak	10
II. TALAKIN SAHİH OLMA ŞARTI VE HÜKMÜ	17
III. TALAKI GEÇERLİ OLANLAR VE OLMAYANLAR	18
IV. SARİH TALAK	20
A. Talakı Zihnen Gerçekleştirme (İzmar) Ve İzafeti Terk Etme	27
B. Talakı Tüm Vücut Yerine Bir Organa İzafe Ederek Gerçekleştirme	30
C. Zifafa Girilen Ve Girilmeyen Hanımda Talakın Tekrarı Ve Talakı Sayı İle Gerçekleştirme	31
D. Talakı Sayısı Olan Ve Olmayan Şeylerle Gerçekleştirme, Talakın Gerçekleşmesini Sayısı Olan Ve Olmayan Şeylere Benzetme	38
E. Talakı Gerçekleştirirken Sayı Ekleme Ve Sayıya Niyet	44
F. Talakı Kesirli Sayı İle Gerçekleştirme	46
V. KİNEVİ TALAK	48
A. Kişinin Hanımına; “Sen Bana Haramsın” vb. Sözler Söylemesi	48
B. Kişinin Hanımına; “Sen Serbestsin” vb. Sözler Söylemesi	53
C. Kişinin Hanımına; “Sen Benim Hanımım Değilsin” vb. Sözler Söylemesi	55

D. Kinevi Lafızların Hükümü	57
E. Kinevi Lafızların Tekrar Edilmesi	57
F. Kişinin Hanımına Ya Da Başka Birisine Talak Yetkisi Vermesi (Tefviz)	59
G. Kişinin Hanımına; “Tercihini Yap” Diyerek Talak Yetkisi Vermesi	66
H. Talakın Ve Talak Yetkisinin İsteğe Bağlanması	68
I. Kişinin Talak Yetkisini Vermekten Dönmesi	70
VI. TALAKI YAZI İLE GERÇEKLEŞTİRME	71
VII. TALAKTA ORTAKLIK	75
VIII. BAŞKASI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAKI KOCANIN ONAYLAMASI DURUMUNDA TALAKIN GEÇERLİLİĞİ	79
IX. TALAKTA İSTİSNA YAPMAK	85
A. İcap Cümlesiyle İstisnanın Arasına Bir Fasıla Geldiğinde Talakın Gerçekleşip Gerçekleşmemesi	88
B. Kocanın İstisna İddiasında Bulunması Ve Başka Birisinin Kocaya İstisnayı Bildirmesi	96
C. Talakı Sayı İle Gerçekleştirme Ve Bir Kısımını İstisna Etme	97
D. İstisnaya Dair Farklı Bir Bölüm	102
X. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA BAŞKA HANIMINI BOŞAMAK SURETİYLE İLK TALAKINDAN DÖNMESİ	105
XI. TALAKI ZAMANA BAĞLAMA (İZAFE ETME)	108
XII. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA DİĞER HANIMINI BOŞADIĞINI SÖYLEMESİ	117
XIII. TALAKTA GAYE (SINIR) VE ZARF (KAPSAM)	118
XIV. TALAKTA VE TALAK SAYISINDA ŞÜPHE İLE İCAPTAKİ BELİRSİZLİK	121
XV. MALİ BİR BEDEL KARŞILIĞINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAK	123
XVI. HULU’	125
A. Hulu’nun Mahiyeti	126
B. Karı-Kocanın Birbirlerine Hulu’ Teklif Etmesi	128
C. Hulu’ Bedelinin Mehir Olması	132
D. Hulu’ Bedelinin Mehrin Dışında Bir Şey Olması	137
E. Hulu’da Cevap Olması Uygun Olan Lafızlar	140

F. Hulu'da Bey' (Satım) Ve Şira' (Alım) Lafızlarının Kullanılması	140
G. Hulu'yu Şarta Bağlama	142
H. Babanın Kızı Adına Muhalea Yapması	144
I. Hulu' Akdinin Tarafları	146
İ. Tarafların Hulu' İle İlgili Başkasına Vekâlet Vermesi	149
J. Hasta Olan Kadının Kocasıyla Muhalea Yapması	152
XVII. TALAKTA KULLANILAN YEMİNLER	154
XVIII. "EVLENECEĞİM İLK KADIN YA DA EVLENECEĞİM SON KADIN BOŞTUR" SÖZLERİNDE TALAKIN DURUMU	157
XIX. TALAKTA ŞAHİTLİK, DAVA VE HUSUMET	157
XX. ÖLÜM HASTASININ TALAKI	159
XXI. RİC'AT (TALAKTAN DÖNME)	161

İKİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD'ÜN TALAKLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

I. TALAKIN ÇEŞİTLERİ	166
A. Bain ve Ric'i Talak	166
B. Sünni ve Bid'i Talak	169
C. Hulu'	171
1. Hulu'nun Geçerliliği	172
2. Hulu'nun Geçerlilik Şartları	172
3. Hulu'nun Talak ya da Fesih Olarak Kabul Edilmesi	174
4. Hulu'nun Neticesiyle İlgili Hükümler	175
D. Talak-Fesih Ayrımı	176
E. Kadının Muhayyerliği ve Talak Yetkisine Sahip Olması	176
II. TALAKIN RÜKÜNLERİ	178
A. Talakın Lafızları Ve Şartları	178
1. Mutlak Talak Lafızları	178
2. Kayıtlı (Şarta Bağlı) Talak Lafızları	181
B. Talakı Caiz Olanlar ve Olmayanlar	184
C. Kendisine Verilen Talak Geçerli Olan ve Olmayan Kadınlar	186

III. RİC'AT (TALAKTAN DÖNME)	187
A. Ric'i Talaktan Sonraki Ric'atin Hükümleri	188
B. Bain Talaktan Sonraki Ric'atin Hükümleri	189

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN MAZE İLE İBN RÜŞD'ÜN TALAKLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

I. SÜNNETE UYGUNLUĞU AÇISINDAN TALAKIN ÇEŞİTLERİ	192
A. Sünni Talak	193
B. Bid'i Talak	194
II. TALAKIN SAHİH OLMA ŞARTI VE HÜKMÜ	195
III. TALAKI GEÇERLİ OLANLAR VE OLMAYANLAR	195
IV. SARİH TALAK	196
V. KİNEVİ TALAK	198
VI. TALAKI YAZI İLE GERÇEKLEŞTİRME	201
VII. TALAKTA ORTAKLIK	202
VIII. BAŞKASI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAKI KOCANIN ONAYLAMASI DURUMUNDA TALAKIN GEÇERLİLİĞİ	202
IX. TALAKTA İSTİSNA YAPMAK	203
X. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA BAŞKA HANIMINI BOŞAMAK SURETİYLE İLK TALAKINDAN DÖNMESİ	205
XI. TALAKI ZAMANA BAĞLAMA (İZAFE ETME)	205
XII. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA DİĞER HANIMINI BOŞADIĞINI SÖYLEMESİ	206
XIII. TALAKTA GAYE (SINIR) VE ZARF (KAPSAM)	206
XIV. TALAKTA VE TALAK SAYISINDA ŞÜPHE İLE İCAPTAKİ KAPALILIK	207
XV. MALİ BİR BEDEL KARŞILIĞINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAK	207
XVI. HULU'	208
XVII. TALAKTA KULLANILAN YEMİNLER	211

XVIII. “EVLENECEĞİM İLK KADIN YA DA EVLENECEĞİM SON KADIN BOŞTUR” SÖZLERİNDE TALAKIN DURUMU	212
XIX. TALAKTA ŞAHİTLİK, DAVA VE HUSUMET	212
XX. ÖLÜM HASTASININ TALAKI	213
XXI. RİC’AT (TALAKTAN DÖNME)	214
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	216
KAYNAKÇA	221

KISALTMALAR

b.	: ibn/ oğlu
bkz.	: bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: hazreti
nşr.	: neşreden, yayınlayan
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
s.a.s	: sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: sayfa aralığı
thk.	: tahkik eden
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Akademik bir çalışmada konunun sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için ilgili çalışmanın kapsam ve amacının çerçevesinin çizilmesi, yönteminin belirlenmesi, kaynaklarının tespiti, çalışmada karşılaşılan problemler gibi hususların ortaya konması önem arz etmektedir.

Çalışmanın Kapsam ve Amacı: Hanefi mezhebine mensup Burhaneddin Ebu'l-Meali Mahmud b. Sadru'sh-Şeria' İbn Maze El-Buhari'nin (ö.616/1219) *El-Muhitu'l-Burhani* isimli eseri ile Maliki mezhebine mensup asıl ismi Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed El-Kurtubi olan İbn Rüşd El-Hafid'in (ö. 595/1198) *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eserlerinde beyan ettikleri talakla ilgili görüşleri bu çalışmanın kapsamını teşkil etmektedir. İbn Maze ile İbn Rüşd'ün ilgili eserlerindeki talakla ilgili yaptığı değerlendirmelerden hareketle konuya dair iki müellif arasındaki benzer ve farklı görüşlerin tespit edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada talakla ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmemiştir.

Çalışmanın Yöntemi: İlk olarak İbn Maze ile İbn Rüşd'ün ilgili eserlerde yer alan talak konusuna dair görüşleri tespit edilerek açıklanmıştır. Sonra bu iki müellifin talakla ilgili görüşleri mukayese edilmiştir. İki müellifin eserlerinde yer verdiği fıkıh ilmiyle ilgili bazı terminolojik ifadeler olduğu gibi çalışmaya alınmış ve ilgili ifade dipnotta açıklanmıştır. Yapılan açıklamada Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki ilgili madde ile Mehmet Erdoğan'ın *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* isimli eserinden yararlanılmıştır. İki eserde yer alan ayetlerin meâlinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'an Yolu Meali*'nden istifade edilmiştir.

Çalışmanın Kaynakları: İbn Maze'nin *El-Muhitu'l-Burhani* isimli eseri ile İbn Rüşd El-Hafid'in *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eseri bu çalışmanın temel kaynakları konumundadır. Ayrıca ilgili yerlerde klasik ve modern döneme ait bazı kaynaklara da müracaat edilmiştir.

Çalışmanın Problemleri: Özellikle İbn Maze'nin *El-Muhitu'l-Burhani* isimli eserindeki baskı hataları, cümle düşüklükleri, bazı kelimelerdeki yer değişiklikleri, müellifin kullandığı dilin zor anlaşılır olması ve kullandığı bazı farazi meselelerde kendine has sayılabilecek yorumlarının anlaşılmasında yaşanan güçlükler, çalışmada karşılaşılan problemler olarak ifade edilebilir.

İBN MAZE'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Asıl ismi Mahmud b. Es-Sadru's-Said Taceddin Ahmed b. Es-Sadru'l-Kebir Burhaneddin Abdulaziz b. Ömer b. Maze'dir. Değerli bir ilim adamı, müctehid, imam, önde gelen Hanefî fakihlerindendir. İbn Kemal (Kemalpaşazade) (ö. 940/1534) kendisini mesâilde müctehid olarak kabul etmektedir.¹ 551/1156 yılında Merğînân'da doğmuştur. Hicri 450 ile 604 yıllarında Maverâünnehir bölgesinde hüküm süren Burhan ailesine mensuptur.² Babası Sadru's-Şehid Taceddin Ahmed, dedesi Burhaneddin El-Kebir Abdulaziz b. Ömer, amcası Sadru's-Şehid Hüsameddin Ömer b. Abdulaziz ve oğlu Sadru'l-İslam Tahir b. Mahmud da kendi dönemlerinin önemli fakihlerindendir. Ailenin üyeleri “sadr” unvanıyla tanınmışlardır.³

İbn Maze, babasından ve dedesi tarafından kurulan pek çok ilim adamının yetiştirdiği medresenin önemli hocalarından ders almıştır.⁴ Leknevi, onun amcası Sadru's-Şehid'den (ö. 536/1141) de ilim tahsil ettiğini söylese de⁵ İbn Maze'nin hicri 551 yılında doğduğu kabul edildiğinde bunun mümkün olmadığı açıktır. Bunun dışında dönemin önemli ilim merkezleri arasında yer alan Buhara ve Semerkant başta olmak üzere çeşitli şehirlere yolculuklar yapmış, buralarda önemli ilim adamlarıyla görüşmüş ve kendilerinden ders almış, müftülük ve kadılık yapmıştır.⁶ Kendi döneminin en önemli Hanefî fakihlerinden kabul edilen İbn Maze, başta oğlu

¹ Leknevi, Ebu'l-Hasenat Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdulhalim b. Muhammed Eminillah El-Ensari Es-Sihalevi (ö. 1304/1886), **EL-Fevaidü'l-Behiyye Fî Terâcimi'l-Hanefiyye**, 1. Baskı, Daru's-Saade', Mısır, 1906, s. 205.

² İbn Maze, Burhaneddin Ebu'l-Meali Mahmud b. Sadru's-Şeria' El-Buhari, **EL-Muhitu'l-Burhani**, thk. Naim Eşref Nur Ahmed, 1. Baskı, İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye', Pakistan, 2004, Cilt: I, s. 81.

³ Mustafa Uzunpostalcı, “Burhaneddin El-Buhari”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992, Cilt: VI, s. 435.

⁴ Mustafa Uzunpostalcı, “Burhaneddin El-Buhari”, s. 436.

⁵ Leknevi, s. 205.

⁶ Mustafa Uzunpostalcı, “Burhaneddin El-Buhari”, s. 436.

Sadru'l-İslam Tahir b. Mahmud el-Buhari olmak üzere pek çok ilim adamı yetiştirmiş⁷, Buhara'da 616/1219 yılında vefat etmiştir.⁸

İbn Maze, tamamı fıkha dair olmak üzere kıymetli ve hacimli eserler bırakmış; ancak bu eserlerin çoğu henüz basılıp yayınlanmamıştır.⁹ Müellifin eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *El-Muhitu'l-Burhani: El-Muhit, El-Muhitu'l-Kebir ve El-Muhitu'l-Burhani Fi'l-Fıkhü'n-Nu'mani* isimleriyle de bilinir.¹⁰ İbn Maze, bu eseri İmam Muhammed'in (ö. 189/805) *Zahiru'r-Rivaye*¹¹ olarak bilinen altı eserinde yer alan meselelere, *nevadir* görüşleri ve daha sonra yaşanan olaylara Hanefi fakihlerin verdiği cevapları¹² ve babasından öğrendiği bilgileri ekleyerek yazmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.¹³ Müellif, adeta Ebu Hanife'den (ö. 150/767) kendi dönemine kadar Hanefi fıkhına dair yazılmış bütün eserleri bu eserinde kuşatmak istemiştir. Nitekim İmam Muhammed'in *Zahiru'r-Rivaye* olarak bilinen altı eserinin yanında *Nevadir*, *Nevazil*, *Vâkıât* ve *Fetâvâ* türünden kitaplara da eserinde atıfta bulunmuştur. Ayrıca Hâkim Eş-Şehid'in (ö. 334/945) *El-Kâfi*¹⁴, *El-Münteka* ve *Şerhu'l-Kâfi* isimli eserleriyle Şemsü'l-Eimme Serahsi'nin (ö. 483/1090) *El-Mebsut* isimli eserine ve daha pek çok esere *Muhit*'te yer vermiştir.¹⁵

El-Muhitu'l-Burhani'nin ulaşabildiğimiz basılı üç nüshası şunlardır:

a. Burhaneddin Ebu'l-Meali Mahmud b. Sadru'sh-Şeria' El-Buhari, *El-Muhitu'l-Burhani*, thk. Naim Eşref Nur Ahmed, 1. Baskı, İdaretü'l-Kur'an Ve'l-Ulumi'l-İslamiyye', Pakistan, 1424/2004.

⁷ Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları**, 4. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2014, s. 96.

⁸ Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), **Keşfü'z-Zunûn An Esâmi'l-Kütüb Ve'l-Fünûn**, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat, 1941, Cilt: II, s. 1619.

⁹ İbn Maze, Cilt: I, s. 88.

¹⁰ Mustafa Uzunpostalcı, "Burhaneddin El-Buhari", s. 436.

¹¹ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî tarafından yazılan ve Hanefî mezhebinin kuruluş dönemi temel görüşlerini içeren altı eserin ortak ismidir. Bu altı eser, *El-Asl*, *El-El-Câmiu's-Sağir*, *El-Câmiu'l-Kebir*, *Es-Siyeru'l-Kebir*, *Es-Siyeru's-Sağir* ve *Ez-Ziyadat* isimli eserlerdir.

¹² Ahmet Özel, s. 97.

¹³ Mustafa Uzunpostalcı, "Burhaneddin El-Buhari", s. 436.

¹⁴ Hâkim Eş-Şehid El-Mervezi'nin Muhammed b. Hasan Eş-Şeybânî'ye ait *Zahirü'r-Rivaye* diye bilinen kitapları bir araya getirdiği eseri.

¹⁵ İbn Maze, Cilt: I, ss. 104-105.

b. Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ömer b. Maze el-Buhari, *El-Muhitu'l-Burhani Fi'l-Fıkhı'n-Nu'mani*, thk. ve nşr. Ahmed İzzu İnaye ed-Dımeşkî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1424/2003.

c. Ebu'l-Meali Burhaneddin Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ömer b. Maze el-Buhari, *El-Muhitu'l-Burhani Fi'l-Fıkhı'n-Nu'mani*, thk. Abdulkerim Sami el-Cundî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, Lübnan, 1424/2004.

Bu çalışmada Naim Eşref Nur Ahmed'in tahkik ettiği baskı kullanılmış, bunun yanında çok az da olsa Abdülkerim Sami El-Cündi'nin tahkik ettiği baskıdan da istifade edilmiştir.

2. *Zahîretü'l-Fetâvâ*: İbn Maze'nin *Zahîretü'l-Burhaniyye* olarak da bilinen bu eseri *El-Muhitu'l-Burhani*'nin özeti konumundadır. Hacmi küçük olsa da eserde pek çok fikhî hüküm bulunmaktadır.¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi'nde çok sayıda yazma nüshası yer almaktadır.¹⁷

3. *Tetimetü'l-Fetâvâ*: İbn Maze'nin amcası Sadru's-Şehid farklı konulardaki çeşitli görüş ve fetvaları bir araya toplamış; fakat bunları düzenleyemeden şehid düşmüştü. Daha sonra müellif, bunları düzenleyerek kitap haline getirmiş ve esere yeni meseleler eklemiştir.¹⁸

İbn Maze'nin bu eserlerinin dışında kaynaklarda ismi geçen diğer eserleri şunlardır: *El-Vecîz Fi'l-Fetâvâ*, *Et-Tecrîdü'l-Burhani*, *El-Vâkıât*, *Et-Tarikatü'l-Burhaniyye* ve İmam Muhammed'in *El-Camiu'l-Kebir*, *El-Camiu's-Sağîr*, *Ez-Ziyâdât* isimli eserleriyle Hassaf'ın (ö. 261/875) *Edebü'l-Kâdî* isimli eserine yazdığı şerhler.¹⁹

İBN RÜŞD'ÜN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Asıl ismi Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd El-Kurtubi'dir. Künyesi Ebu'l-Velid olup İbn Rüşd El-Hafid ismiyle meşhur olmuştur.²⁰ Dedesinin

¹⁶ Kâtib Çelebi, Cilt: I, s. 823.

¹⁷ Mustafa Uzunpostalcı, "Burhaneddin El-Buhari", s. 436.

¹⁸ Kâtib Çelebi, Cilt: I, s. 343; Ahmet Özel, s. 97.

¹⁹ Ahmet Özel, s. 97.

²⁰ İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi, **Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud, 3. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, s. 5.

vefatından bir ay önce²¹, seçkin bir ailenin çocuğu olarak Kurtuba şehrinde 520/1126 yılında doğmuştur. Dedesi Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah el-Kurtubi (ö. 520/1126), Maliki fıkhında otorite kabul edilen önemli bir fakih olduğu gibi, babası Ebu'l-Kasım İbn Rüşd (ö. 562/1167) de Kurtuba'da kadılık yapmış iyi bir fakihtir.²² Kendisiyle aynı isme sahip dedesinden ayırt edilmesi için kendisine torun anlamında “hafid” denilmiştir.

İbn Rüşd, temel dini bilgileri babasından öğrenmiş, dedesi ve babası gibi kendisi de kadılık yapmıştır.²³ İmam Malik'in *Muvatta'* isimli eserini ezberlemiş ve babası Ebu'l-Kasım'a okumuştur.²⁴ Fıkıh ilmini Ebu'l-Kasım b. Beşkuval, Ebu Mervan b. Abdülmelik b. Meserre, Ebu Bekir b. Semhun, Ebu Cafer b. Abdülaziz, Ebu Abdullah el-Mâzerî ve Ebu Muhammed b. Rızk'tan öğrenmiştir. İbn Rüşd'ün ilmini, eserlerini ve görüşlerini sonraki nesillere aktaran pek çok öğrencisi olmuştur. Ebu Muhammed b. Havtullah, Ebu'l-Hasan b. Sehl b. Malik, Ebu'r-Rabî b. Sehl, Ebu Bekir b. Cuhûr, Ebu'-Kasım b. Taylesân, Ebu Bekir b. Yahya El-Kurtubi, İbn Rüşd'ün yetiştirdiği öğrencilerinden bazılarıdır. Oğullarından Ebu Muhammed Abdullah, tıp ilmiyle meşgul olmuş, diğer oğulları ise fıkıhla meşgul olmuşlar ve çeşitli illerde kadılık yapmışlardır.²⁵ İbn Rüşd, Merakeş'te 595/1198 yılında vefat etmiştir.²⁶

İbn Rüşd, başta felsefe, kelim, matematik, tıp, astronomi ve fıkıh olmak üzere pek çok alanda eser yazmıştır.²⁷ Müellif, fıkıh ilmiyle ilgilenmiş, dönemin ilim ve kültür merkezlerinden olan İşbiliye ve Kurtuba gibi şehirlerde kadılık yapmış; ancak gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde bir fakih olarak hak ettiği ilgiyi görememiştir. Bu durum onun felsefeci kimliğinin fakih olma yönünü gölgelediği şeklinde açıklanabilir.²⁸ Müellifin fıkıh alanında yazdığı eserlerden bazıları şunlardır:

²¹ Zehebi, Şemseddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), **Tarihu'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşahir ve'l-A'lâm**, thk. Ömer Abdusselam Et-Tedmuri, 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1993, Cilt: 42, s. 196.

²² Hüseyin Sarioğlu, **İbn Rüşd Felsefesi**, 4. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 15-16.

²³ H. Bekir Karlığa, “İbn Rüşd”, 1. Baskı, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1999, Cilt: XX, s. 257.

²⁴ Zehebi, Cilt: 42, s. 197.

²⁵ İbn Rüşd, ss. 6,9.

²⁶ Hüseyin Sarioğlu, s. 21.

²⁷ Hüseyin Sarioğlu, ss. 34-39.

²⁸ H. Yunus Apaydın, “İbn Rüşd”, 1. Baskı, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1999, Cilt: XX, s. 288.

1- *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid*: İbn Rüşd'ün üzerinde yirmi yıl çalıştığını belirttiği, fıkıh alanında yazdığı en önemli eseridir.²⁹ Müellif, eseri yazma gayesinin fakihlerin ittifak halinde oldukları ve ihtilaf ettikleri ahkâma dair meseleleri delilleriyle ortaya koymak ve müctehidin şeraitte hükmü belirtilmeyen meselelerle karşılaşma ihtimalinden dolayı usul ve kaide konumundaki ihtilaf inceliklerine dikkat çekmek olduğunu söyler.³⁰ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eserinde her bölümün başında, ele alacağı konuları belirtir. Konuyu işlemeye başladığında önce müctehidlerin ittifak ettikleri hususları dile getirir. Daha sonra müctehidler arasında ihtilaflı olan meseleleri ortaya koyar ve konuyla ilgili müctehidlerin görüşlerini tasnif ettikten sonra kendisine göre aralarındaki ihtilafın nedenini açıklar. Her görüşün delilini açıkladıktan sonra kendi tercihini açıklar.³¹

2- *Muhtasaru'l-Mustasfa (Ez-Zaruri Fi Usûli'l-Fıkh)*: Müellifin Gazzâli'nin *El-Mustasfa* isimli eserine yazdığı özetidir. *Ez-Zaruri Fi Usûli'l-Fıkh* ismiyle yayımlanmıştır.³²

3- *Kitab Fi Usûli'l-Fıkh*.³³

²⁹ H. Yunus Apaydın, "İbn Rüşd", Cilt: XX, s. 288.

³⁰ İbn Rüşd, s. 11.

³¹ İbn Rüşd'ün eserinde takip ettiği yöntemle ilgili mesela bkz. İbn Rüşd, ss. 485-487.

³² H. Yunus Apaydın, "İbn Rüşd", Cilt: XX, s. 288.

³³ Hüseyin Sarioğlu, s. 38.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN MAZE’NİN TALAKLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

I. SÜNNETE UYGUNLUĞU AÇISINDAN TALAKIN ÇEŞİTLERİ

İbn Maze, *El-Muhitu'l-Burhani* isimli eserinin talak bölümüne talakın tanımıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmadan, sünnete uygun olup olmamasına göre talakın çeşitleriyle konuya giriş yapmıştır. İbn Maze de diğer bazı Hanefi fakihleri gibi sünnete uygun olup olmaması açısından talakın sünni ve bid'i olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir.³⁴

A. Sünni Talak

İbn Maze, sünni talakın sayı açısından ve zaman açısından olmak üzere ikiye ayrıldığını, sayı açısından sünni talakın da ahsen ve hasen olarak ikiye ayrıldığını ifade eder. Ona göre sayı açısından ahsen talak; kişinin hanımını sünnet vakitte (kendisiyle ilişkiye girmediği temizlik dönemi) bir kere boşaması ve iddeti bitene kadar onu terk etmesi demektir. İbn Maze, pişmanlıktan uzak olmayı ifade ettiği için bu talakın zorunlu olarak ahsen (en iyi) talak olduğunu söyler. Ona göre sayı açısından hasen talak ise kişinin hanımını üç ayrı temizlik döneminde üç kez boşaması demektir. Kişi bazen hanımından tamamen kurtulabilmek için aralarındaki nikâh kapısını bütünüyle kapatmaya ihtiyaç duyabilir. Ancak nikâh kapısını bütünüyle kapatma kararı, kişinin kendisini deneyip, nikâhı devam ettirmesinin mümkün olmadığı bir halde hissetmesinden sonra olabilir. Şâri', deneme zamanını üç temizlik dönemi olarak belirlemiştir. Dolayısıyla koca, hanımını her bir temizlik döneminde bir kez olmak üzere üç temizlik döneminde toplam üç talakla boşama ihtiyacını hissetmiş olabilir. Kocanın bu talakı da hasen (iyi) talak olarak değerlendirilir.

İbn Maze'ye göre vakit açısından sünni talak; kişinin hanımını, temizlik halinde, onunla ilişki yaşamadan veya hamileliği açıkça belirginleştikten sonra boşamasıdır. Talak konusunda esas olan talakın mahzurlu olmasıdır. Talak ancak

³⁴ İbn Maze, Cilt: IV, s. 380.

ihtiyaç durumunda mubah olur. Kocanın talaka ihtiyaç duyduğunun delili de kişinin hanımına en çok istek duyması (cinsel anlamda) beklenen bir zamanda onu boşamaya yönelmesidir. Nitekim kişinin hanımına en çok istek duyduğu zaman, kocanın çocuğunu düşündüğü hamilelik zamanı ve henüz ilişkiye girmediği, dolayısıyla (cinsellik bağlamında) kadından beklediği istifadeyi elde etmediği temizlik zamanıdır. Hayız zamanı, kadından şer'an ve tabiat gereği uzak durulan bir zamandır. İçinde hanımıyla ilişki yaşadığı temizlik zamanı ise beklediği istifadeyi elde etmiş olması nedeniyle kadına olan arzusunun azaldığı bir zamandır. Dolayısıyla İbn Maze, içinde ilişki yaşamadığı temizlik halinde ve hanımının hamileliğinde kocanın boşamasının ihtiyaçtan kaynaklandığını ve bu talakın sünni olacağını, içinde ilişki yaşadığı temizlik halinde veya hayız halinde kişinin hanımını boşamasının ise ihtiyaçtan kaynaklanmadığını, dolayısıyla bu talakın da bid'i olacağını belirtir.

İbn Maze, Muhammed b. Hasan Eş-Şeybâni'nin *El-Asl* isimli eserinde kullandığı ifadenin, kadın hayızdan temizlendikten sonra kendisiyle ilişkiye girmeden kocasının onu boşamasının sünni talaka delil olduğunu söyler. Nitekim İmam Muhammed bahsi geçen yerde şöyle demektedir: “*Kişi, hayızdan temizlendikten sonra ilişkiye girmeden hanımını boşar.*”³⁵ Müellif, bazı Hanefi fakihlerin iddet müddetini uzatmamak için temizlik döneminin sonunda talakın gerçekleştirilmesini tercih ettiklerini, Ebu Yusuf'un (ö. 182/798) Ebu Hanife'den (ö. 150/767) aktarımının da bu yönde olduğunu söyler. Ona göre kişinin hanımıyla ilişkiye girmediği temizlik dönemi, onunla ilişkiye girmediğinde ve o temizlik döneminden önceki hayız döneminde onu boşamadığında sünni talak için vakit olurken; hayız döneminde ilişki ve hayız döneminde talak, kendisinden sonraki temizlik döneminin sünni talak için vakit olmasını engeller. İbn Maze, *Ez-Ziyadat*³⁶ isimli eserde bu konuya değinildiğini ve o eserde konuyla ilgili yapılan açıklamada kişinin hanımını hayız halinde boşadığında ve bu boşamasından dönmediğinde, hayızdan sonraki temizlik döneminin sünni talak için mahal olmadığının ifade edildiğini belirtir. *El-Asl*'de belirtildiği üzere kişi hayız halindeki talakından dönerse hanımı hayızdan temizlenip, sonra hayız görüp, sonra temizlendiğinde dilerse

³⁵ Şeybâni, Ebu Abdullah Muhammed b. El-Hasan b. Ferkad, **El-Asl**, thk. Mehmet Boynukalın, 1. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012, (Asl), Cilt: IV, s. 390.

³⁶ Muhammed b. Hasan Eş-Şeybâni'nin *Zahirü'r-Rivaye* diye bilinen eserlerinden birisinin ismidir.

hanımını boşar.³⁷ İbn Maze'ye göre kişinin hanımını hayız dönemindeki boşamasından dönmesi, hayızdan sonraki temizlik dönemini sünni talak için mahalle dönüştürmez. Müellif, Tahavi'nin (ö. 321/933) de konuyla ilgili, "*kişi hanımını hayızdan sonraki temizlik döneminde boşar*"³⁸ dediğini ve bunun da kişinin hanımını hayız dönemindeki boşamasından dönmesinin, hayızdan sonraki temizlik dönemini sünni talak için mahalle dönüştüreceğine delil olduğunu ifade eder. Ebu'l-Hasan'ın³⁹, Tahavi'nin söylediğinin Ebu Hanife'nin görüşü, *El-Asl*'da söylenenin de imameynin (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) görüşü olduğunu söylediğini vurgular. Ancak kişi, hayız döneminde hanımını boşar, sonra onunla yeni bir nikâhla evlenir, sonra temizlik döneminde boşamak isterse bu boşaması ittifakla sünni olur.

İbn Maze, önceki paragrafta sünni talakla ilgili olarak açıklanan hükümlerin kendisiyle zifafa girilen ve adet gören kadınlar için geçerli olduğunu, kişinin küçüklük ya da ayise (hayızdan kesilmiş) olma sebebiyle adet görmeyen hanımını ise ilişkiden sonra da olsa dilediği şekilde bir kere boşayabileceğini dile getirir. Hamile olan hanım için de aynı hükmün geçerli olduğunu, Züfer'e (ö. 158/775) göre ise ayise olma ya da küçüklük nedeniyle adet görmeyen hanımda ilişkiyle boşama arasında bir aylık bir sürenin bulunması gerektiğini söyler. Ona göre sahih olan görüş Ebu Hanife ve imameyne ait olduğunu belirttiği görüştür. Nitekim kişinin adet gören hanımını, kendisiyle ilişkiye girdiği temizlik döneminde boşaması normalde haramdır. Çünkü hanımının hamile kalma ihtimali nedeniyle talakı pişman olmasına sebep olabilir. Oysa ancak pişmanlıktan emin olmak şartıyla boşamak mubahtır. Bu durum (hamilelik ihtimali nedeniyle pişmanlık) da ayise ve küçükler hakkında söz konusu değildir. İbn Maze, Şemsü'l-Eimme El-Halvâni'den (ö. 452/1060) ve onun da hocasından naklen şöyle der: Bu hüküm, eğer kişinin hanımı, kendisinden hayız ve hamilelik umulmayacak kadar küçükse geçerlidir; ancak kendisinden hayız ve hamilelik umulabilecek bir küçükse, ilişkiyle boşama arasında bir ay ara vermek uygun olur.⁴⁰ Müellif, Şemsü'l-Eimme Halvâni'den aktardığı bu görüşle sünni talak bölümünü noktalamıştır.

³⁷ Şeybâni, Asl, Cilt: IV, s. 391.

³⁸ Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Er-Râzî (ö. 370/981), **Şerhu Muhtasarı't-Tahavi**, thk. İsmetullah İnaletullah Muhammed, Said Bektaş, Muhammed Ubeydullah Han, 1. Baskı, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye/Dâru's-Sirac, Beyrut/Medine, 2010, Cilt: V, s. 30.

³⁹ Ebu'l-Hasan Ubeydullah b. El-Hüseyn b. Dellal El-Kerhi (ö. 340/952).

⁴⁰ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 380-381.

B. Bid'i Talak

İbn Maze, bid'i talakın da sünni talak gibi sayı açısından bid'i talak ve vakit açısından bid'i talak olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyler. Ona göre sayı açısından bid'i talak; kişinin hanımını bir temizlik döneminde, tek kelimeyle ya da birden fazla farklı kelimelerle üç kez boşaması veya bir temizlik döneminde bir ya da iki farklı kelimeyle iki talakı birleştirmesidir.⁴¹ Müellifin bir temizlik döneminde iki talakın birleştirilmesi ifadesi, kişinin hanımını tek seferde iki kez boşaması olarak anlaşılabilir. İbn Maze'ye göre vakit açısından bid'i talak ise kişinin zifafa girdiği hanımını hayız döneminde ya da kendisiyle ilişkiye girdiği temizlik döneminde boşamasıdır. Zifafa girmediği hanımını hayız döneminde boşarsa bu mekruh olmaz; çünkü ihtiyaçtan dolayı (ihtiyacı varken) boşamıştır. Zira kişi, zifafa girmediği hanımına, kendisinden henüz istifade etmediği için her zaman istek duyar. Kadın da erkeğin ulaşmak istediği bu amaca uygun durumdadır. Bu bakımdan daha önce ilişkiye girilen kadın ile hiç ilişkiye girilmeyen kadın arasında fark vardır. Bundan dolayı kişinin zifafa girmediği hanımını hayız döneminde boşaması bid'i talak olarak değerlendirilmez. Şayet kişi, zifafa girmediği hanımını bir kelimeyle üç talakla boşarsa bu boşama bid'i olur.

İbn Maze, sayı açısından zifafa girilen hanımı boşamak ile zifafa girilmeyen hanımı boşamanın hüküm olarak aynı olduğunu, vakit açısından ise zifafa girilen hanımı boşamak ile zifafa girilmeyen hanımı boşamanın hüküm itibariyle birbirinden farklı olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı yapar:

*“Zifafa girilen hanımı hayız döneminde boşamak mekruhtur; ancak zifafa girilmeyen hanımı hayız döneminde boşamak mekruh değildir. Zira üç talakı birden kullanmak, nikâh bağına tamamen sonlandırması sebebiyle mekruhtur ve bu konuda ihtilaf yoktur. Zifafa girilen hanımı hayız döneminde boşamak, kendisinden uzak durulan bir dönem olduğu için mekruhtur. Dolayısıyla talak ihtiyaçtan dolayı değildir. Zifafa girilmeyen hanıma ise her zaman istek duyulur. Dolayısıyla bu durumda hanımı boşamak ihtiyaçtan dolayıdır bundan dolayı bu ikisi birbirinden farklıdır.”*⁴²

İbn Maze'ye göre kocasının kendisiyle halvet olduğu kadın, talak vaktini gözetme noktasında zifafa girilen kadın gibidir. Çünkü kocası ile halvet olan kadın,

⁴¹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 381.

⁴² İbn Maze, Cilt: IV, s. 382.

bazı hükümlerde zifafa girilen kadın gibi değerlendirilir. Onun hakkında talak vaktini gözetme konusundaki hüküm ise ihtiyattan dolayıdır.

İbn Maze, *Zahirü'r-Rivaye*'de bain talakın sünni ya da bid'i olarak değerlendirilmediğini ifade ederken; *Ziyadatü'z-Ziyadat*'ta⁴³ bu talakın sünni olarak değerlendirildiğini söyler. Müellif, muhaleanın hayız döneminde de temizlik döneminde de sünni olduğunu ve *El-Münteka*'da⁴⁴ hulu' meselesinin bu şekilde geçtiğini ifade eder. Ayrıca konuyla bağlantılı olarak kişinin, hanımında gördüğü hoşlanmadığı bir durumdan dolayı onunla hayız döneminde muhalea yapmasında, hayız döneminde hanımını muhayyer bırakmasında, muhayyer bırakılan kadının hayız döneminde ayrılmayı seçmesinde veya hayız döneminde kadının buluş/ıdrak muhayyerliği ile ayrılmayı seçmesinde bir sakınca olmadığını belirtir. Aynı şekilde hâkimin hayız döneminde karı kocayı tefrik etmesinde bir beis olmadığını söyler.

İbn Maze'ye göre kişi, iddetini hayızla sayan kadınlardan olup zifafa girdiği hanımına; “sen sünnet üzere boşsun” dediğinde eğer ilişkiye girmeden ve temizlik döneminde talak vermişse o anda bir talak sünni olarak gerçekleşir. Hanımı hayız dönemindeyse ya da temizlik döneminde olup koca kendisiyle ilişkiye girmişse o anda talak gerçekleşmez, sünnet vaktinin (ilişkiye girmediği temizlik dönemi) gelmesi gerekir.⁴⁵

İbn Maze'nin sünni ve bid'i talakla ilgili görüşünü ifade ettikten sonra müellifin eserinde konuya dair zikrettiği örneklerle değinmenin çalışmanın ve konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Kişi hanımına; “sen sünnet üzere üç talakla boşsun” dese şu durumlar ortaya çıkar: Kişi, her temizlik döneminde bir talak vermeye niyetlenmişse niyet ettiği şekilde talakı gerçekleşir. Kişi, hiçbir şeye niyet etmemişse aynı şekilde her temizlik döneminde bir talak vermiş olur. Kişi, üç talakın hemen gerçekleşmesine niyet etmişse niyeti geçerlidir (o anda üç talak gerçekleşir). Çünkü tek seferde üç talakın geçerli olması, Allah Resulü'nün (s.a.s) sünnetiyle sabittir. Kişi, her ayın başında bir talak vermeye niyet etmişse niyet ettiği şekilde talakı gerçekleşir. Zira onun sözü, her ayın başının temizlik dönemi olması hesabıyla sünnet üzere talak ihtimali taşır; dolayısıyla talakı sünnet üzere olur. Her ayın başının hayız dönemi olma ihtimali de

⁴³ Şeybâni'nin eseri.

⁴⁴ Hâkim Eş-Şehid El-Mervezi'nin *El-Kâfi*'den sonra ikinci önemli eseri.

⁴⁵ İbn Maze, Cilt: IV, s. 382.

vardır. Bu takdirde talakın verilmesi değil fiilen vukuu sünni olmuş olur. Eğer aynı anda bid'i olarak üç talaka niyet etse niyeti yani o anda üç talakı geçerli olur. Sünni ile bid'i arasında tereddütlü bir duruma niyet etse bu niyeti de pekâlâ geçerlidir.

Daha önce kendisiyle zifafa girmiş olduğu hayızdan kesilmiş (ayise) ya da küçük hanımına; “sen sünnet üzere üç talakla boşsun” dese o anda ilişkiye girse de girmese de söylediği anda bir talak gerçekleşir ve sonraki ayda ikinci talak, sonraki ayda da üçüncü talak gerçekleşir. Çünkü ayise ve küçük hanım hakkında bir ay, adet gören hanım hakkında bir hayız dönemi hükmündedir. Adet gören kadın, hayızdan temizlendiğinde diğer talak kendisi için geçerli olduğu gibi aynı şekilde ayise (hayızdan kesilmiş) ve küçük için de bir ay geçtikten sonra diğer talak geçerli olur. İbn Maze, İbn Semaa'nın⁴⁶ *Nevadir* adlı eserinde şöyle geçtiğini söyler: İmam Muhammed'den şöyle rivayet edilmiştir: Kişi hanımına; “sen her ay sünnet üzere boşsun” dese hanımı da ayise ise ay iddeti bekler ve her ay bir kez olmak üzere üç talakla boş olur. Eğer hayızla iddet bekleyen bir kadınsa bir talakla boş olur. Ancak kişi her ayın başında bir kez olmak üzere üç talaka niyet etmişse üç talak geçerli olur.

Kişi hayız gören, kendisiyle zifafa girdiği hanımına; “sen sünnet üzere boşsun” dediğinde eğer ilişkiye girmeden ve temizlik döneminde talak vermişse o anda talak sünni olarak gerçekleşir. Hanımı hayız dönemindeyse ya da temizlik döneminde olup koca kendisiyle ilişkiye girmişse o anda talak gerçekleşmez, sünnet vaktinin (ilişkiye girmediği temizlik dönemi) gelmesi gerekir.

İbn Maze, *El-Asl*'dan şu alıntıyı yapar: Kişi, hanımını ilişkiye girmediği temizlik döneminde bir kez boşasa sonra aynı temizlik döneminde sözle talakından dönse (ric'at) o temizlik döneminde hanımını ikinci kez boşayabilir. Bu boşama Ebu Hanife'ye göre sünnidir, Ebu Yusuf'a göre sünni değildir. İmam Muhammed'den ise konuyla ilgili iki rivayet (her iki hükmü içeren) vardır. Dönüşün öpme veya dokunma ile yapılması halinde de aynı görüşler mevcuttur. Müellif, Ebu Yusuf'a göre iki sünni talakın arasında bir hayız döneminin bulunmasının şart olduğunu, dolayısıyla bahsi geçen konuda bu şartın gereğinin oluşmadığını söyler. Ebu Hanife'ye göre ise hayızla iki talakı ayırmanın ancak ikinci talak iddet döneminde gerçekleştiğinde söz konusu olacağını, talaktan dönme ile iddet ortadan kalktığı için ikinci talakın ilk

⁴⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Semaa b. Ubeydullah Et-Temîmî El-Kûfî (ö. 233/848).

talakı vermek konumunda olacağını belirtir ve ona göre bu talak, ilişki yaşanmayan temizlik döneminde meydana geldiğinden talakın sünni olacağını vurgular.

İbn Maze, Ebu Hanife'nin fikhî açıdan konuya yaklaşımını şöyle açıklar: İkinci talak ihtiyaçtan dolayıdır ve sünnidir. Nitekim talaktan dönmek (ric'at) yerine, duruma göre yeniden nikâh yapılması halinde de yine aynı hüküm geçerlidir. Müellif, Ebu Hanife'nin bu yaklaşımını şöyle yorumlar: İkinci talak gerçekleştirmeye duyulan ihtiyaç, kişinin hanımını dinin ve örfün gereğine göre elinde tutamaması nedeniyle onunla evlilik bağına bitirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Talaktan dönmesiyle bu ihtiyaç tekrar gündeme gelmiştir. Nitekim kadının kocasından eşit muamele görme hakkı (kasm) geri dönmüştür. Bu nedenle kişinin dinin ve örfün gereklerine göre hanımını elinde tutması gerekir.

İbn Maze'nin *El-Münteka*'dan yaptığı alıntıya göre nikâh konusunda da yukarıdaki ihtilaf vardır. Şöyle ki; kişi kendisiyle zifafa girmediği⁴⁷ hanımına; “sen sünnet üzere üç kez boşsun” dese konuştuğu anda bir talak gerçekleşir. Sonra evlenseler Ebu Hanife'ye göre evlendikleri anda bir talak daha gerçekleşir; Ebu Yusuf'a göre ise ilk talaktan sonra tam bir ay geçmeden ikinci talak gerçekleşmez. Kadının hamile olması halinde de aynı ihtilaf vardır. Şöyle ki; kişi hamile hanımına; “sen sünnet üzere üç kez boşsun” dese konuştuğu anda bir talak gerçekleşir. Kadın bir gün sonra doğum yapsa⁴⁸ ve evlenseler Ebu Hanife'ye göre evlendikleri anda bir talak daha gerçekleşir.

İbn Maze, kişinin hanımına şehvetle dokunması⁴⁹ ve o esnada; “sünnet üzere üç talakla boşsun” sözünü söylemesiyle ilgili olarak Ebu Hanife'ye göre peş peşe üç talakla⁵⁰ hanımını boşamış olacağını söyler. Hamile olmayan hanımıyla ilişkiye girerek talakından dönmesi halinde hanımını tekrar boşayamayacağının icma⁵¹ ile sabit olduğunu belirtir. Ebu Hanife'ye göre kişinin hamile hanımını tekrar boşayabileceğini ve bu boşamanın sünni olduğunu, Ebu Yusuf'a göre hanımı hamile olsa da bir kere daha boşayamayacağını, Ebu Yusuf'un, “iki sünni talak arasında

⁴⁷ Kendisiyle zifafa girilmeden boşanan hanımın boşanması bain olur ve iddet de gerekmez.

⁴⁸ Hamile kadının doğum yapmasıyla iddet bittiği için tekrar evlenme imkânı doğmuş olmaktadır.

⁴⁹ Buradaki dokunmanın talaktan dönüş amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

⁵⁰ Her temizlik halinde bir talak verilmiş sayılarak.

⁵¹ Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra aynı asırda yaşayan müctehidlerin şer'î bir hüküm üzerinde görüş birliğine varmaları nlamında fıkıh usulü terimidir. Müellifin verdiği bilgiler doğrultusunda buradaki icmanın, mezhebin kurucusu Ebu Hanife ile öğrencileri arasındaki görüş birliği anlamına geldiği söylenebilir.

tam bir hayız dönemi olması gerekir”, ilkesini bu durumda da savunduğunu ifade eder. Ebu Hanife’nin ise hamile olan hanım ile hamile olmayan hanımı farklı değerlendirdiğini dile getirir. Ona göre eğer kişinin hanımı hamile değilse bunun kendisiyle ilişkiye girdiği temizlik dönemi olduğunu ve temizlik döneminde ilişkiden sonra verilen talakın kadının hamile kalması ve kişinin talakından pişmanlık duyması ihtimalinden dolayı sünni olmayacağını, hamile olan hanım için bu durumun söz konusu olmadığını sözlerine ekler.

İbn Maze’nin naklettiğine göre *El-Münteka*’da şöyle denilmiştir: Kişi, temizlik döneminde ilişkiye girmeden hanımını bir kez boşasa sonra onunla ilişkiye girse talakından dönmüş olur. Sonra hanımına; “sünnet üzere üç talakla boşsun” dese o temizlik dönemindeki ilişkiden dolayı Ebu Hanife’ye ve Ebu Yusuf’a göre talakı gerçekleşmez. Ebu Hanife’ye göre bu durum hamile olmayan hanıma hamledilir. İbn Maze, ilgili bölümde şöyle bir açıklamanın olduğunu söyler: Sünni talakını ay iddeti⁵² bekleyerek hesap eden bir kadın olsaydı ilişkiden sonra ikinci kez onu boşayabilirdi; çünkü ay iddeti bekleyen kadınla ilişki sünni talakı engellemez.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre kişi, hamile hanımını boşasa sonra bu boşamasından dönse hanımı doğum yapıp nifastan temizlendikten sonra iki talak arasında bir ay ya da bir hayız dönemi geçmese de sünnet üzere onu boşayabilir. Zira iki talakın arasındaki nifas, hayız hükmündedir. Kişi, küçük hanımını boşasa sonra o hanımı bir ay geçmeden hayız görse ve temiz hale gelse üç imama⁵³ göre de onu tekrar boşayabilir. Zira ayise ve küçük hanım hakkında iki talakı ayırmada hayza bedel olarak aya itibar edilir. Hayız gerçekleştiğinde bedelin (ay) hükmü düşer. Hayız gören hanımını boşasa sonra da hanımı hayızdan kesilip ayise olsa Ebu Hanife ve Muhammed’e göre ayise olduğunda onu tekrar boşayabilir. Ebu Yusuf’a göre bir ay geçmeden boşayamaz.

İbn Maze, Ebu Süleyman’ın⁵⁴ (ö. 200/816) *Nevadir*’inden şu nakli yapar: Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet edilmiştir: Kişi, ayise hanımına; “sünnet üzere üç talakla boşsun” dese sözü söylediği anda bir talak gerçekleşir. Sonra hanımı hayız görse ve hayızdan temizlense ilk talak batıl olur ve temizlik döneminde kadına bir talak gerekir. Ebu Yusuf’un bununla kastettiği şey kişinin, hanımı ayise olduktan sonra

⁵² Üç kameri ay (Talak, 65/4).

⁵³ Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed.

⁵⁴ Ebu Süleyman Musa b. Süleyman el-Cûzcâni el-Bağdâdi.

onunla ilişkiye girmiş olması ve daha sonra onu boşamasıdır. Ebu Yusuf aynı durumun küçük hanım için geçerli olmadığını ve küçük hanımla ilgili olarak ilk boşamanın batıl olmayacağını söyler. Şayet bahsi geçen hanımı, söz konusu hayız döneminden sonra hayızdan kesilse ve ayise olduğu netleşse kalan iki talak ay iddetine göre gerçekleşir. Kişi, hanımına; ”yarın sünnet üzere boşsun” dese ve hanımı söz konusu günde sünni talaka uygun durumda olmasa talak geçerli olmaz; ancak sünnet vaktinde geçerli olur. Bu durum şuna benzer: Kişi hanımına “yarın eve girersen boşsun” dediğinde kadın eve girmediği takdirde boş olmaz.

İbn Maze, Mualla b. Mansur’un (ö. 211/826) *Nevadir*’inden şu alıntıyı yapar: Koca, kendisiyle ilişki yaşamadığı temizlik döneminde hanımını sünnet üzere boşasa ancak başka bir erkek bu temizlik dönemi içinde bu kadınla ilişki yaşamış olsa şayet ikinci erkeğin ilişkisi zina şeklinde olmuşsa, kocanın bu temizlikte verdiği talak geçerli olur. Eğer zina şeklinde değil de şüpheye dayanan bir ilişki olmuşsa, bu temizlikteki boşama geçerli olmaz; fakat diğer erkeğin ilişkisi sebebiyle kadın iddet bekler. İbn Maze’ye göre Hanefî âlimlerden bazıları bu durumda tam tersi fetva vermişler, bazıları da her iki halde de talakın gerçekleşeceğini söylemişlerdir.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şöyle nakleder: Kişi hanımına zihar⁵⁵ yapsa sonra zihar kefareti ödemedi hanımını aynı vakitte sünnet üzere boşasa talak gerçekleşir. Nitekim zihar haramiyeti yani -ziharın bain talak olduğundan hareketle- zihar nedeniyle hanımının iddet döneminde olması, sünni talaka mani olmaz. Müellife göre kişi hanımının kardeşiyle evlenip zifafa girse hâkim de onları ayırsa kişi de ilk hanımını, kardeşinin iddetini beklerken boşasa boşama gerçekleşir. Kişi, zina sonucu hamile kalan hanımını sünnet üzere boşadığında da durum aynıdır.⁵⁶

İbn Maze’nin *El-Münteka*’dan naklettiğine göre kocanın hanımına; “sünnet üzere boşsun” sözüne karşılık hanımı temizlik döneminde olduğunu söylediğinde kocanın hanımına; “hayız dönemi ve sonrasında seninle birlikte oldum” sözüyle cevap vermesi meselesinde kadının sözü geçerlidir. Kadın hamile olduğunu söylese koca da bunu kabul etmese kadının hamilelik iddiası tasdik edilmez. İbn Maze, Hişam’ın⁵⁷ *Nevadir*’inde Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet edildiğini söyler: Koca zifafa girdiği hanımına; “sünnet üzere bir kez boşsun” dese kadın kocasına; “sen bu sözü

⁵⁵ Kocanın, karısını annesine veya dinen nikâhı düşmeyecek yakınlarına benzetmesi anlamında fıkıh terimidir.

⁵⁶ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 382-385.

⁵⁷ Hişam b. Ubeydullah er-Razi (ö. 221/836).

söylemeden önce ben hayız gördüm, hayızdan temizlendim, sonra ben temizken ve sen benimle ilişkiye girmeden bu sözü söyledin” diyerek cevap verse bunun üzerine kocası da; “ben bu sözü söylemeden önce bu temizlik içinde seninle ilişkiye girdim” dese kocanın sözü geçerlidir. Koca, hanımına; “hayız döneminde seninle ilişkiye girdim” dese hanımı da bunu yalanlasa hanımının sözü geçerlidir. Kadın kocasına; “benimle daha önce hiç ilişkiye girmedin” dese yine kadının sözü geçerlidir.⁵⁸

İbn Maze’ye göre koca üç talaka niyet edip hanımına; “bid’i talakla boşsun” dese bu üç talak olur. Zira üç talak tek seferde gerçekleştirmek bid’i talaktır. Söylediği sözün manasına uygun bir niyette bulunmuştur dolayısıyla niyeti geçerlidir. İbn Maze, İbn Semaa’nın İmam Muhammed’den bu şekilde rivayet ettiğini, İbrahim El-Mervezi’nin (İbn Rüstem) (ö. 211/826) de yine İmam Muhammed’den, bu talakın kocaya hanımına dönme hakkı (ric’at) tanıyan bir ric’i talak olduğunu rivayet ettiğini söyler.

İbn Maze, kişinin hayız görmeyen hanımına; “aylarca boşsun” demesi durumunda, her ay hanımını bir kez boşamış olacağını, Kuduri’nin, *Şerh*’inde⁵⁹ konuyu bu şekilde ifade ettiğini, *El-Münteka*’da da kişinin üç talaka niyet etmesi durumunda, hanımını her ayın başında bir kez olmak üzere üç talakla boşamış olacağı bilgisinin yer aldığını söyler.⁶⁰

İbn Maze, İbn Semaa’nın *Nevadir* isimli eserinde İmam Muhammed’den şöyle rivayet ettiğini söyler: Kişi hanımına; “her birisi bid’i olmak üzere üç talakla sünnet üzere boşsun” dese o anda hanımı üç talakla bid’i olarak boş olur. Müellif, Mualla’nın da Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet ettiğini belirtir: Kişi hanımına; “birincisi sünni olmak üzere iki talakla boşsun” dese hanımı kendisiyle ilişkiye girmedeği temizlik dönemindeyse kişinin sünnet üzere olarak ifade ettiği ilk talak gerçekleşir, peşinden diğer talak gerçekleşir. Hanımı hayız döneminde ise iki talak da kadın hayızdan temizleninceye kadar ertelenir sonra sünnet üzere olarak ifade ettiği talak diğerinden önce olmak üzere iki talak da gerçekleşir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “biri sünni, diğeri bid’i olmak üzere iki talakla boşsun veya bir kez sünni, bir kez bid’i olarak boşsun” dese vakit sünni vakit ise önce sünni talak, peşinden bid’i talak olmak üzere iki talak birden gerçekleşir.

⁵⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s. 386.

⁵⁹ İbn Maze’nin bahsettiği bu şerhin Kuduri’nin, Kerhi’nin El-Muhtasar isimli eserine yazdığı Şerhu Muhtasaru’l-Kerhi isimli eser olduğunu düşünüyoruz.

⁶⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 387.

Vakit sünni vakit değilse bid'i talak gerçekleşir, sünni talak ertelenir. Bid'i talak önce zikrederse vakit de sünni vakit değilse bid'i talak gerçekleşir, sünni talak ertelenir.

İbn Maze, Ebu Yusuf'tan şöyle rivayet edildiğini söyler: Kişi zifafa girdiği hanımına; “bin dirhem karşılığında boşsun” dese kadın da bunu kabul etse kişi de üç talak birlikte kastettiğini söylese onun bu sözü nedeniyle kadına üç talak gerekir ve kadın kendisine tasaddukta bulunmazsa kişi bin dirhem üçte birini alabilir. Kişi hanımına; “dilersen bin dirhem karşılığında boşsun” dese ya da talaktan önce dilemeyi zikretse ve bu sözü hayız döneminde söylemiş olsa Ebu Hanife'ye göre hanımı, hayızdan temizleninceye kadar dileğini belirtemez. Kişi bu sözü hanımının kendisiyle ilişkiye girdiği temizlik döneminde söylemişse bu takdirde hanımı hayız görüp, hayızdan temizleninceye kadar dileğini belirtemez.⁶¹

II. TALAKIN SAHİH OLMA ŞARTI VE HÜKMÜ

İbn Maze, talakın sahih olması için iki şarttan bahseder. Bunlardan birincisi, nikâh veya iddet olarak kadında nikâh kaydının/bağın bulunmasıdır. İkincisi de erkeğin o kadınla akit yapabilmesinin caiz olma durumudur. Dolayısıyla müellife göre talakın geçerli olabilmesi için bu şartlardan sadece birinin varlığı yetmez. Sadece birinci maddenin yani kadının bağlılığının mevcut olmasının yetersizliğiyle ilgili olarak mesela kadın zifaktan sonra musaheret ile haram hale gelip iddet beklemesi gerekse ve bu iddet içinde koca onu boşasa bu boşama sahih değildir. Çünkü bu örnekte kadının nikâh bağı bulunmakta ise de erkeğin onunla akit yapabilmesinin caiz olma durumu bulunmamaktadır. Sadece ikinci maddenin yani erkeğin o kadınla akit yapabilmesinin caiz olması durumunun yetersizliğiyle ilgili olarak mesela bir veya iki boşamadan sonra kadın iddetini bitirince artık erkeğin onu boşaması sahih olmaz. Çünkü her ne kadar erkeğin o kadınla akit yapabilmesinin caiz olma hali mevcut ise de ortada akit diye bir şey kalmamıştır. Yani bu durumda nikâh veya iddet olarak kadının erkekle nikâh bağı kalmamıştır.

İbn Maze'ye göre talakın gerçekleşmesi ve sahih olabilmesi için nikâh mülkiyetinin devamı şart değildir. Buna göre muhalea ile ayrılan kadını iddet içinde

⁶¹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 388-389.

sarih talakla boşamak mümkündür. Hâlbuki onun nikâh mülkiyeti mevcut değildir. Müellife göre talakın hükmü, nikâh mülkiyetinin sona ermesi ve üçe tamamlanınca da bir daha o kadınla nikâh akdi yapma caizliğinin ortadan kalkmasıdır. Dolayısıyla talak, bu iki hükümden birine bağlı olarak sahih olur. Buna göre kişi hanımını bir kere boşasa ve hanımı iddetini bitirse bu talak, sadece nikâh mülkiyetinin ortadan kalktığını ifade etmekle birlikte sahihtir. Yine kişi, muhalea veya bain talakla boşadığı hanımını iddeti içinde iki kez boşarsa bu talak sahihtir. Bu talak da sadece bir daha o kadınla nikâh akdi yapma caizliğinin ortadan kalktığını ifade etmektedir. Çünkü nikâh mülkiyeti zaten hul'u veya bain talakla sona ermiştir.⁶²

III. TALAKI GEÇERLİ OLANLAR VE OLMAYANLAR

İbn Maze; çocuğun, mecnunun, ma'tuhun talakının geçerli olmadığını, mecnun, ma'tuh ve âkil arasındaki farkla ilgili olarak şöyle bir açıklama yapıldığını söyler: Âkil kişi, söz ve fiilleri çoğunlukla olumlu olan, olumsuz söz ve fiilleri nadir olandır. Mecnun bunun zıddıdır. Ma'tuh ise bazen olumlu söz ve fiilleri, bazen de olumsuz söz ve fiilleri fazla olandır. Yani olumlu-olumsuz söz ve fiilleri birbirine denk olandır. Müellif, ayrıca aynı konuda şöyle bir açıklama yapıldığını da belirtir: Mecnun, fiillerini bilinçsiz yaparken; âkil, mecnunun yaptıklarını bazen olumlu olduğunu düşünerek yapar. Ma'tuh ise mecnunun yaptığını bazen bilinçsiz yani o fiilin olumsuz olduğu ortaya çıktıktan sonra da yapar.

İbn Maze'ye göre uyuyan kişinin talakı da geçerli değildir. Buna göre bir kişi, hanımını uykuda iken boşasa uyandıktan sonra; “ben bu talakı onaylıyorum” dese talak geçerli olmaz. “Ben bu talakı gerçekleştirdim” derse bir talak geçerli olur. “Uykudayken söylediğimi gerçekleştirdim” dese talak geçerli olmaz.⁶³ Kanaatimizce bu ifade farklılıklarında hükmün değişmesi, fakihlerin Arapçada kullanılan kelimeleri fıkıh usulü açısından yorumlamalarıyla alakalıdır. Zira Türkçe olarak konu değerlendirildiğinde bu ifadeler arasında hüküm itibarıyla bir farklılıktan söz etmek çok mümkün gözükmemektedir.

İbn Maze, Şeyhu'l-İslam Hâherzade'nin (ö. 483/1090) talak bahsinin sonunda şöyle bir açıklama yaptığını söyler: Çocuk, hanımını boşasa buluğa ulaştıktan sonra

⁶² İbn Maze, Cilt: IV, s. 390.

⁶³ İbn Maze, Cilt: IV, s. 391.

da; “bu talakı onaylıyorum” dese talak gerçekleşmez, “talakı gerçekleştirdim” derse talakı gerçekleşir. İbn Maze’ye göre bir kişi, çocuğun hanımını boşasa çocuk da buluşa ulaştıktan sonra o kişinin talakının kendi talakı olduğunu söylese talak gerçekleşirken; talakı onayladığını belirtse talak gerçekleşmez. Müellif, İmam Muhammed’in, *Şerhu’l-Me’zûni’l-Kebir* isimli eserde konuyu bu şekilde anlattığını vurgular.

İbn Maze, Kuduri’nin *Kitab* isimli eserinde şöyle dediğini belirtir: “*Alkollü içkiden dolayı sarhoş olan kişinin boşaması geçerlidir.*”⁶⁴ İbn Maze, Kuduri’den aktardığı bu görüşün mezhebin görüşü olduğunu vurgular. Ona göre Ebu’l-Hasan El-Kerhi, bu durumda Tahavi’nin (ö. 321/933) ve İmam Şâfiî’nin (ö. 204/820) iki görüşünden birisi olan talakın geçerli olmaması görüşünü tercih etmiştir. Müellif, kişinin içki içmeye zorlanması ya da zaruret anında içki içmesi, aklını kaybetmesi ve bu haldeyken hanımını boşaması durumunda talakının geçerli olacağını, Hişam’ın da İmam Muhammed’den bu şekilde aktardığını ve konuyla ilgili şu şekilde bir ta’lil yaptığını belirtir: Bu durumda kişinin aklını kaybetme nedeni keyfidir. Kişi, aklını keyfi olmayan bir ilaçtan dolayı kaybetse ve hanımını boşasa talak geçerli olmaz. Bundan dolayı kişi, banotu içtiği için aklını kaybedip hanımını boşadığında da talak geçerli olmaz.

İbn Maze, sarhoşun talakıyla ilgili Abdülaziz Et-Tirmizi’den şu şekilde aktarmıştır: Ebu Hanife ve Süfyan-ı Sevri’ye (ö. 161/778) banotu içtiği için başına ağrı giren kişinin hanımını boşaması durumunu sordum. Ebu Hanife, cevap olarak kişi banotunu içtiğinde söylediği sözün ne anlama geldiğinin farkında ise talakının geçerli olacağını, farkında değilse talakının geçerli olmayacağını söyledi. İbn Maze’ye göre kişi şarap içse içtiği şarap nedeniyle aklını kaybetmese; ancak bundan dolayı başına şiddetli ağrı girse şarap nedeniyle değil de baş ağrısı nedeniyle aklını kaybetse talakı geçerli olmaz. Ayrıca müellif, kişinin tahıl ürünlerinden, baldan ya da şekerden elde edilen bir içecek içmesi ve sarhoş olması durumunda Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre talakın geçerli olacağını, İmam Muhammed’e göre geçerli olmayacağını da ifade etmiştir.

⁶⁴ Kuduri, Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037), **El-Muhtasar**, 1. Baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 156.

İbn Maze, boşamayı oyuncak edinen ve şakayla boşayanların talakının geçerli olduğunu belirtmiştir. Ona göre kişi, bir söz söyleyeceği zaman dili sürçse ve talak kelimesini kullansa talak geçerli olur. Müellif, *El-Münteka*'da Ebu Hanife'nin şöyle dediğini belirtir: Talakta hata (dil sürçmesi) caiz değildir; fakat köle azadında caizdir. Buna göre bir kişi hanımına; “bana su ver” demek ister de ona; “boşsun” derse talak geçerli olur. Bu durum köle azadında söz konusu olduğunda o, artık Allah'la kişinin arasındadır yani köle azadı geçerli olmaz (hukuki açıdan).

İbn Maze, Ebu Yusuf'un *El-Emali*'de şöyle dediğini belirtir: Boşama ve köle azadı eşittir. Hata (dil sürçmesi), her iki konuda da caiz değildir. Ebu Yusuf'un Ebu Hanife'nin görüşüne şu şekilde cevap verdiğini söyler: Bu husus sadece Allah'la kişi arasında değildir, talak da köle azadı da hukuki açıdan ve diyaneten geçerlidir. Müellif, Ebu Yusuf'tan talakın diyaneten geçerli olmadığını ortaya koyan başka bir rivayetin aktarıldığını sözlerine ekler.⁶⁵

IV. SARİH TALAK

İbn Maze, kişinin hanımına; “ey boşanmış (یا مطلقه)” demesi durumunda talakın gerçekleşeceğini, kişinin bu sözü hanımına sövmek amacıyla söylediğini belirtmesi halinde ise kişinin Allah'la kendi arasındaki hükümler açısından (diyaneten) sorumlu olduğunu; ancak hukuki açıdan sorumlu olmadığını yani talakın geçerli olduğunu söyler. Zira ona göre kişi bu sözüyle hanımını boş olma vasfıyla nitelemiştir. Kişi, hanımında olmayan bir özelliğe niyet etse zahirin aksini iddia etmiş olduğundan hukuki açıdan yine tasdik edilmez. Kişi; “bu sözle hanıma sövmek istedim, onu boşamayı kastetmedim” dese de hukuki açıdan tasdik edilmez, diyaneten tasdik edilir. Şayet kişi; “daha önceki kocasının boşamasını kastettim” dese eğer o kadının daha önce evlendiği bir kocası yoksa ya da daha önce evlendiği kocası vefat etmişse kocanın sözüne itibar edilmez. Şayet o kadının önceki kocası kendisini boşamışsa ittifakla kişi diyaneten tasdik edilir. Kişi hanımına; “ey serbest kadın (یا مطلقه)” dese talakın geçerliliği onun niyetine bağlıdır.

İbn Maze, *El-Vâkıât*'tan şu alıntıyı yapar: Kişi, hanımını boşasa sonra da ona; “seni boşadım” dese ikinci talak gerçekleşir. Şayet hanımına; “seni boşamıştım”

⁶⁵ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 391-392.

derse bu sözünden dolayı hiçbir şey gerçekleşmez. Müellif, *El-Asl* isimli eserin talak bölümünden ise şu alıntıyı yapmıştır: Kişi, hanımına yalan söyleyerek; “seni boşadım” ya da “seni dün boşadım, sen boşsun” dese kadın hukuki açıdan boşanmış olur.⁶⁶ Kişi hanımına; “sen boşsun, boşsun; seni boşadım, seni boşadım; sen boşsun, seni boşadım” der ve sonra da; “ilk sözümü kastettim” derse diyaneten sorumludur; hukuki açıdan sorumlu olmaz, talak gerçekleşir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “boşsun” dese birisi de kendisine ne söylediğini sorsa kişi de; “onu boşadım” veya “onun boş olduğunu söyledim” dese hanımını hukuki açıdan bir kez boşamış olur. Çünkü kocanın söylediği “onu boşadım” veya “onun boş olduğunu söyledim” ifadeleri sorulan soruya cevap mahiyetindedir ve birinci sözdeki boşamayı bildirmektedir. Müellif, bir önceki paragrafta belirttiği örnekte ise durumun farklı olduğunu, o örnekteki kocanın hanımını boşadıktan sonra ona söylediği; “seni boşadım” ifadesinin başlangıç cümlesi anlamı taşıdığını, bu yüzden talakı gerçekleştirmeyi ifade ettiğini ve *Şerhu’l-Kuduri*’de konunun böyle anlatıldığını söyler.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen boşsun” dedikten sonra ona; “ey boşanmış!” demesi durumunda ikinci talakın gerçekleşmeyeceğini; çünkü bu durumda kişinin söylediği sözü tasdik ettiğini belirtir. Ona göre kişi, bağdan kurtulmasına niyet ederek hanımına; “sen boşsun” dese hukuki açıdan sorumlu olmaz; ama diyaneten sorumlu olur. Kişi sarıh ifadeyle hanımına; “sen bağdan boşsun” dese hukuki açıdan hiçbir şey gerçekleşmez. Kişi hanımına; “sen kinden, kayıttan ya da zulümden boşsun” dese İbn Maze, bu konuda sorulan soruya cevapla ilgili olarak *El-Münteka*’da birisinde hukuki açıdan talakın gerçekleşeceğini, diğerinde talakın gerçekleşmeyeceğini ifade eden iki görüş olduğunu dile getirir.

İbn Maze, Hasan b. Ziyad’ın (ö. 204/819) Ebu Hanife’den şöyle rivayet ettiğini söyler: Kişi hanımına; “bu kinden boşsun” ya da “bu kayıttan boşsun” dese talak gerçekleşmez. Fakat kişi hanımına; “bu kinden ya da bu kayıttan üç kez boşsun” dese hukuki açıdan üç talak gerçekleşir ve kişi hukuki açıdan sorumlu olmaz. Kişi hanımına; “sen boşsun” dese ve bu sözüyle hanımının işten kurtulmasını kastettiğini söylese diyaneten sorumlu olmaz yani talak geçerlidir. Zira kişi söylediği sözün muhtemel anlamlarından birisini kastetmemiştir. Nitekim talak; nikâh bağı

⁶⁶ Şeybâni, Asl, Cilt: VIII, s. 352.

ortadan kaldırmaktır, bu örnekte de kadın herhangi bir işle kayıtlanmamıştır. Müellif, bu meselede Ebu Hanife'den aktarılan, kişinin sorumlu olduğunu; zira talakın zikredilip bir işten kurtulmanın kastedildiğini, dolayısıyla kişinin söylediği sözün muhtemel anlamlarından birisini kastettiğini ortaya koyan bir rivayetin varlığından da bahseder.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına;“bu işten boşsun” dese hukuki açıdan talak gerçekleşir, diyaneten gerçekleşmez. Zira kadın bir işle kayıtlanmadığında kişinin “bu işten boşsun” sözü hakiki olmayan, şeklî bir ifadedir. Kişi, hakikate itibar edilerek hukuki açıdan tasdik edilmez. İfade şeklî olduğu için kişi diyaneten sorumlu olur.

Kişinin hanımına;“sen boşsun” dedikten sonra nikâh bağından kurtulma anlamında talakı kastetmediğini söylemesiyle ilgili olarak İbn Maze, hem diyaneten hem de hukuki açıdan talakın gerçekleşeceğini söyler. Müellif bu konuyu şöyle açıklar:

“Talâk kelimesi, hakikatte -kölenin bağdan kurtulması anlamına gelse de- nikâh bağından kurtulma anlamına dönüşmüş olup kölenin bağdan kurtulması mecazi anlama dönüşmüştür. Dolayısıyla bu kelime (talak), örfen ve şer'an nikâh bağından kurtulma anlamında sabit olmuştur. Bir kelime, örfen ve şer'an sözlük anlamı dışında sabit olduğunda artık o kelimenin örfen ve şer'an sabit olan anlamı hakiki anlam, sözlük anlamı da mecazi anlam olur. Bir sözün hakiki anlamının hükmü mecaz kastedilmedikçe değişmez. Diğer yandan mezaca niyet etmeksizin hakiki anlama niyet etmemek de hakiki anlamın hükmünü ortadan kaldırmaz; çünkü lafzın hakiki anlamının sabit olması için niyet şart değildir. Dolayısıyla niyeti terk etmek, hakiki anlamın hükmünü ortadan kaldırmaz”.⁶⁷

İbn Maze, kelamın dört anlamı olduğunu söyler. O'nun belirttiği bu dört anlam şunlardır: a. Sözlük anlamı itibariyle hakiki anlam. Mecaza niyet edilmedikçe bu anlamın hükmü ortadan kalkmaz. b. Örfen ve şer'an adeta hakiki anlama dönüşen mecazi anlam. Bunun da hükmü mecaza niyet edilmedikçe değişmez. Zira bu anlam hakiki anlam gibi kabul edilmektedir. c. Örfleşmiş mecaz. Bu anlama göre mutlak anlamda lafzın kendisine itibar edilir; ancak sözün gerçekleşmemesi yönünde bir niyet varsa –başka hiçbir şeye niyet edilmese de- o niyet geçerlidir. d. Örfleşmemiş mecaz. Bu anlamda niyet olmadan söz geçerli değildir. Sözün geçerliliği niyete bağlıdır.

İbn Maze, kişinin hanımına farsça olarak; “sana üç talak” demesi durumunda üç talakın gerçekleşeceğini ifade eder. Zira kişinin bu sözünün, Arapça olarak; “sana

⁶⁷ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 384-385.

üç talak verdim” sözüyle aynı anlamda olduğunu, nitekim bir kişinin başkasına; “bu elbise senindir” demesi halinde bu elbisenin diğer kişiye hibe olacağını ve “bu elbiseyi sana verdim” sözüyle aynı anlamı ifade ettiğini söyler. Bu görüşünü desteklemesi anlamında Sadru’s-Şehid’in⁶⁸, *elbise* bölümünde konuyu bu şekilde anlattığını belirtir. Sadru’s-Şehid’in, *talak* bölümünde de şöyle bir meseleye yer verdiğini ifade eder. Bir kişi hanımıyla tartıştıktan sonra ona farsça olarak; “sana bin talak” dese ve bunun üzerine başka bir söz eklemese üç talak gerçekleşir. Zira onun farsça olarak söylediği sözün Arapçadaki karşılığı; “bin talak senindir”, demektir. “Bin talak senindir (الف تطلق لك)” ifadesi ile takdim te’hir yapılarak, aynı anlama gelen (لك الف تطلق) ifadesinin hükmü aynıdır, iki sözde de kişi hanımını üç talakla boşamış olur. Müellif, Sadru’s-Şehid’in, bu iki meseleyi bu şekilde açıkladığını söyler.

İbn Maze, *Fetâvâ Ehl-i Semerkand*’da şöyle bir meselenin yer aldığını söyler. Kişi hanımına Farsça olarak; “ben sana talak verdim” dese talakı gerçekleştirmeye niyet ederse talak gerçekleşir, hanımına talak yetkisi vermeye niyet ederse talak gerçekleşmez. Zira söylediği sözün talak yetkisi anlamına gelme ihtimali vardır. Herhangi bir niyeti yoksa talak gerçekleşir. Çünkü zahiren bu sözün anlamı talakı gerçekleştirmedir, başka şeye niyet etmediği takdirde zahire itibar edilir.

İbn Maze, *Fetâvâ ’l-Fazliyyi*’den⁶⁹ şöyle aktarmıştır: Kişinin hanımına Farsça olarak; “sana talak” demesi talakı gerçekleştirmedir, “talak sana” demesi talak yetkisi vermedir. Hanımı o mecliste boşama yetkisini kullanırsa talak gerçekleşir. Müellif, *El-Münteka*’da şöyle bir ifadenin yer aldığını belirtir: Kişi hanımına; “talak senindir” dese Ebu Hanife’ye göre talaka niyet etmişse hanımı boş olur, herhangi bir şeye niyet etmemişse hiçbir şey gerçekleşmez. Ebu Yusuf’a göre ise talaka niyet etmişse hanımı boş olur, herhangi bir niyeti yoksa talakın geçerliliğiyle ilgili hanımı yetkili olur. İbn Maze, aynı konuda Ebu Yusuf’un, kişinin hanımını hukuki açıdan boşamış olacağını, başka bir şeye niyet etmesi durumunda ise kişinin diyaneten sorumlu olacağını belirten görüşünün de *El-Münteka*’da yer aldığını söyler.

⁶⁸ Ebu Hafs (Ebu Muhammed) Hüsameddin Es-Sadrü’s-Şehid Ömer b. Abdilaziz b. Ömer b. Maze El-Buhari (ö. 536/1141). İbn Maze’nin amcasıdır.

⁶⁹ Ebu Amr Osman b. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed El-Fazli (Fadli)’nin (ö. 508/1114) meşhur Hanefi kitapları arasında kabul edilen eseri.

İbn Maze, Bakkali'nin⁷⁰ *Fetâvâ*'sından rivayet ederek kişinin hanımına; “seni boşamam vaciptir” demesiyle ilgili olarak talakın gerçekleşeceğini belirtmiştir. Müellife göre kişi hanımına; “seni boşamak vaciptir” dediğinde de sonuç aynıdır. Ancak kişi hanımına; “seni boşamak bana aittir” derse talak gerçekleşmez. İbn Maze, kişinin hanımına; “talakın bana vaciptir, lazımdır, farzdır ya da sabittir” sözlerinden birisini söylemesinin hükmüyle ilgili olarak Ebu'l-Leys'in⁷¹ *Fetâvâ*'sında müteahhirun dönemi fakihleri arasındaki ihtilafa değindiğini belirtir. O eserdeki bilgilere göre bazı fakihlere göre kişi talaka niyet etse de etmese de bir ric'i talak gerçekleşirken; bazı fakihlere göre kişi talaka niyet etse de etmese de talak gerçekleşmez. Üçüncü grup fakihe göre ise “vaciptir” sözünde niyet olmasa da talak gerçekleşir, “lazımdır” sözünde ise kişi talaka niyet etse de talak gerçekleşmez. İbn Maze'ye göre bu konuda belirleyici unsur öftür.

İbn Maze, kişinin hanımına; “şöyle yaparsan talakın bana vaciptir, lazımdır, sabittir” sözlerinden birisini söylediğinde de fakihler arasında ihtilaf olduğunu vurgular ve Kuduri'nin *Şerh*'ine atıf yapar. Bu eserde konuyla ilgili olarak Ebu Hanife'ye göre bu sözlerin hiçbirisiyle talakın gerçekleşmeyeceği, Ebu Yusuf'a göre talaka niyet edildiğinde hepsinde talakın gerçekleşeceği, İmam Muhammed'e göre ise “lazımdır” sözünde talakın gerçekleşeceği, “vaciptir” sözünde gerçekleşmeyeceğinin anlatıldığını belirtir. Müellif, Sadru's-Şehid'in, hepsinde talakın gerçekleştiğini belirten Ebu Yusuf'un görüşünü tercih ettiğini de ifade eder ve Sadru's-Şehid'e göre talakın kendisinin lazım, vacip, farz olmadığını; ancak talakın hükmünün vacip olduğunu, talakın hükmünün de talak gerçekleştikten sonra vacip olacağını belirtir. İbn Maze, Merğînâni'nin (ö. 593/1197) ise hiçbirisinde talakın gerçekleşmeyeceğini belirttiği, Ebu Hanife'nin görüşüyle fetva verdiğini söyler.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “Allah seni boşasın” dese talaka niyet etmese de hanımı boş olur. Allah onu boşayamayacağına göre kişi hanımını boşamış olur. Müellif, Ebu'l-Leys'in *Fetâvâ*'sında konunun bu şekilde zikredildiğini, *El-Münteka*'da ise diyaneten verilen hükümlerde niyetin şart olduğuna vurgu yapıldığını; ancak Ebu'l-Leys'in zikrettiği görüşün daha sahih olduğunu söyler.

⁷⁰ İbn Maze'nin eserine atıfta bulunduğu bu kişinin tefsir ve nahiv âlimi olmasının yanında Hanefi fıkıh bilgisiyle de tanınan Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ebi'l-Kasım b. Babçuk (Baycuk) El-Harizmî El-Bakkali (ö. 562/1167) olduğunu düşünüyoruz.

⁷¹ Ebu'l-Leys İmamü'l-Hüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Es-Semerkandî (ö. 373/983).

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen falan kişinin hanımından daha boşsun” dese niyetine bağlı olarak talak gerçekleşir; ancak hanımının talak isteğine cevap olarak bu sözü söylediğinde hüküm farklıdır. Müellif, Kuduri'nin *Şerh*'inde konunun bu şekilde anlatıldığını söyler ve konuyla ilgili şöyle bir meseleyi zikreder. Bir kadın kocasına; “falan kişi hanımını boşamış sen de beni boş” dese kocası da; “sen o kadından daha boşsun” dese hanımını boşamış olur ve sorumlu olmaz. Kişinin hanımına; “sen ondan daha uzaksın (أَنْتِ أَيْنَ مِنْهَا)” demesi de aynıdır. İbn Maze, Nusayr'ın bu konuda kendisine yöneltilen soruya, talak gerçekleşir şeklinde cevap verdiğini, ertesi gün Ebu Yusuf'tan talakın gerçekleşmediği yönünde gelen bir rivayete rastladığını belirttiğini söyler. Ebu'l-Leys'in de Ebu Yusuf'tan gelen rivayetin kişinin talaka niyet etmemesiyle ilgili olduğunu, talaka niyet ettiğinde talakın gerçekleşeceğini söylediğini ve *El-Emali*'de Ebu Yusuf'tan bu şekilde aktarıldığını ifade eder. Aynı şekilde müellife göre kişi hanımına; “talakını al” ya da “talakını temin ettim” dese talak gerçekleşir. İbn Maze, Şeyhu'l-İslam'ın⁷², *Şerh*'inde kişi hanımına; “talakını diledim” dediğinde talakın gerçekleşeceğini ve niyetin de şart olmadığını zikrettiğini, Şemsü'l-Eimme Serahsi'nin de *Şerh*'inde konuyla ilgili olarak kişinin bu sözü talakı gerçekleştirme niyetiyle söylediğinde talakın gerçekleşeceğini⁷³ belirttiğini ifade eder.

İbn Maze, *El-Münteka*'nın *talak* bölümünün *izafet* alt başlığında kişinin hanımına; “talakını diledim” sözünü talak niyetiyle söylediğinde talakın gerçekleşeceğinin belirtildiğini, aynı eserin *kinâyât* alt başlığında ise kişinin hanımına; “Allah talakını diledi”, “Allah talakına hükmetti”, “talakını diledim”, “talakını tamamladım” sözlerini talak niyetiyle söylediği takdirde talakın gerçekleşeceğine değinildiğini söyler. “Talakına niyetlendim”, “talakını sevdim”, “talakından razı oldum”, “talakını istedim” sözlerini talak niyetiyle söylese de talakın gerçekleşmeyeceğinin ifade edildiğini belirtir. Ayrıca aynı eserde müellifin; “bu sözlerin hepsinde kural (kıyas) aynıdır. Şu kadar var ki “diledim” sözü talaka

⁷² İbn Maze'nin eserinde Şeyhu'l-İslam olarak ifade ettiği kişi Hâherzâde (ö. 483), olabileceği gibi el-İsbicabi (ö. 535) de olabilir. Ancak eserin bir yerinde İbn Maze “Şeyhu'l-İslam Hâherzâde” ismine yer verdiği için bu ismin Hâherzâde olma ihtimali yüksektir.

⁷³ Serahsî, Ebu Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *El-Mebsut*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1993, Cilt: VI, s. 202.

benzediği için istihsanen⁷⁴ onun niyete bağlı olduğunu düşündüm” sözünü söylediğini de ifade eder.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sana talakını hibe ettim” dese bu sarih bir ifade olduğu için kişi talaka niyet etmese de hukuki açıdan talak gerçekleşir. Kişi hanımına talak yetkisi vermeye niyet ettiğini söylese de hukuki açıdan tasdik edilmez; ancak diyaneten tasdik edilir. Müellif, Ebu Hanife’ye göre kişinin hukuki açıdan da tasdik edileceğini söyler. Kişi hanımına; “talakını sana ödünç verdim (أَعْرُتُكَ طَلَاكَ)” dese Ebu Yusuf’a göre talak gerçekleşir, İmam Muhammed’e göre gerçekleşmez. İbn Maze, bu meselenin Ebu’l-Leys’in *Fetâvâ*’sında bu şekilde izah edildiğini söyler. Müellif, kişinin hanımına; “talakını sana ödünç verdim” demesi durumunda talakın gerçekleşeceğini, “talakını sana rehin verdim” demesiyle ilgili olarak mütekaddimun dönemi fakihlerinin bu konudaki herhangi bir görüşüne rastlamadığını, müteahhirun dönemi fakihleri arasında bu durumda talakın gerçekleşmemesi gerektiği yönünde görüş bildirenler olduğunu ifade eder.

İbn Maze’ye göre kişi yanındaki başka bir kişiye; “hanıma onun boş olduğunu haber ver” dese o kişi haber verse de haber vermese de kişi hanımını boşadığını söylediği an kadın boş olur. “Talakını ona müjdele”, “talakını ona taşı”, “ona boş olduğunu haber ver”, “ona söyle o boştur” sözleriyle de kadın boş olur. Ancak koca, karşısındaki kişiye; “hanıma sen boşsun de” dese o kişi kadına bu sözü söylemedikçe kadın boş olmaz.⁷⁵

İbn Maze’ye göre bir kadın kocasından kendisini boşamasını istese kocası; “beş talakla boşsun” sözünü söylese bunun üzerine kadın; “üç talak bana yeter” diyerek cevap verse kocası da; “üç talak senin için kalan ikisi diğer hanımlarım için” dese ve o kişinin konuştuğu hanımından başka bir ya da iki hanımı daha olsa konuştuğu hanımı için üç talak gerçekleşir, diğer hanımları için hiçbir şey gerçekleşmez. Zira talakta üçün üzerine ilave şer’i açıdan geçersizdir. Kişi, karşısında olmayan hanımlarına şer’i açıdan geçersiz olan bir söz yönelttiği için kendisinin bu sözüne itibar edilmez.

Kişi hanımına; “ben boşum de” dese hanımı bu sözü söylerse İbn Maze’ye göre talak gerçekleşir, söylemezse gerçekleşmez. Ancak daha önce de ifade edildiği

⁷⁴ İstihsan, fıkıhta özel gerekçelerle açık kıyastan, genel ve yerleşik kuraldan ayrılıp olayın özelliğine uygun çözüm bulma metodunu ifade eden şer’i delile verilen addır.

⁷⁵ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 393-397.

üzere kişi yanında bulunan başka birisine; “hanımına söyle o boştur” dese o kişi kadına söylese de söylemese de kadın boş olur.⁷⁶

İbn Maze, eserinde sarıh talak başlığı altında bu başlıkla bağlantılı olduğunu belirttiği şu başlıklara yer vermiştir.

A. Talakı Zihnen Gerçekleştirme (İzmar) Ve İzafeti Terk Etme

İbn Maze’ye göre kişi talak lafzını gizleyerek (zihninden geçirerek) hanımına; “sen üç ilesin (أَنْتِ بِثَلَاثٍ)” dese üç durum ortaya çıkar: a. Kişi talak ve üç sayısının her ikisini de gizlerse talak gerçekleşmez. b. Üç sayısını söyleyip talak lafzını gizlerse üç talak gerçekleşir. c. Hangisini söylediğine dair şüpheye düşerse hükmen birincisi kabul edilir (talak gerçekleşmez), ihtiyaten ikincisi kabul edilir (üç talak gerçekleşir). Buna göre kişi hanımına Farsça olarak; “sen birsin, sen üçsün” veya “sana bir, sana üç” dese İbn Maze bu durumda Ebu’l-Kasım El-Belhi’ye (ö. 319/931) göre talakın gerçekleşmeyeceğini; zira ona göre cümle içerisinde bazı lafızları gizlemenin (idmar) Arapçada olup Farsçada bulunmadığını söyler. Sadru’s-Şehid’e göre ise kişi niyet ederse talakın gerçekleşmesinin daha tercihe şayan olduğunu, dolayısıyla bu durumun gizlemekle (idmar) alakalı olmayıp bilakis bir lafzın iki muhtemel manasından birisinin belirlenmesiyle ilgili olduğunu belirtir. Ona göre üç sayısının talak için kullanılacağı gibi başka durumlar için de kullanılabileceğini, kişi talaka niyet etmezse kastının talak olmadığını, niyet ederse talak olduğunun ortaya çıkmış olacağını ifade eder.

İbn Maze, *Fetâvâ’l-Fazliyyi*’den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen benden üçsün (أَنْتِ مِنِّي ثَلَاثٌ)” dese talaka niyet ederse kadın boş olur; çünkü kişi söylediği sözün muhtemel anlamlarından birisini kastetmiştir. Kişi; “bu sözü talak niyetiyle söylemedim” derse bu sözü talak tartışması anında söylemişse tasdik edilmez.

İbn Maze’ye göre bir kadın kocasına; “beni boş” dese kocası da üç parmağıyla ona işaret etse ve bu hareketiyle üç talakı kastetse diliyle söylemediği

⁷⁶ İbn Maze, Cilt: IV, s. 399.

sürece kadın boş olmaz; zira talak gerçekleşmiş olsaydı zihnen gerçekleşmiş olurdu ki talak, -hiçbir söz söylemeden- sadece zihnen gerçekleşmez.⁷⁷

İbn Maze'ye göre, bir kişi; “bir kadını boşadım” ya da “bir kadın boştur” dese sonra da bu sözüyle kendi hanımını kastetmediğini söylese tasdik edilir. “Amre boştur” dese hanımının ismi de Amre olsa ve hanımını kastetmediğini söylese hukuki açıdan tasdik edilmez. Çünkü birincisinde bahsettiği kadını net olarak tarif etmemiş, ikincisinde ise ismini de söylemek suretiyle hanımını tarif etmiştir. Müellif, *Fetâvâ Ehl-i Semerkand*'da konunun bu şekilde anlatıldığını söyler.

İbn Maze, *En-Nevazil*⁷⁸ isimli eserden şöyle bir mesele aktarır: Yolculuğa çıkmak üzere olan bir kişiyi kayınvalidesi durdurup; “kızımı boşamazsan seni bırakmam” dese kişi de Farsça olarak; “senin kızına üç talak” dese sonra da kayınvalidesine; “ben bu sözümü hanımımı boşama niyetiyle söylemedim, bu sözle senin diğer kızını kastettim” dese kişi hukuki açıdan tasdik edilmez, diyaneten tasdik edilir.

İbn Maze'ye göre kişi; “falanın kızı boştur” diyerek hanımını babasına nisbet etse ya da onu annesine, kardeşine nisbet etse ve hanımının ismini söylemese söylediği gibiyse hanımı boş olur. İbn Maze, Ebu Yusuf'tan şöyle bir mesele rivayet edildiğini söyler: Kişi; “Sabih'in kızı Amre boştur” dese hanımı da Hafs'ın kızı Amre olsa ve kişinin hanımını boşamakla ilgili bir niyeti yoksa hanımı boş olmaz. Sabih, Amre'nin annesinin kocası olsa Amre onun evinde kalsa ve Sabih'e nisbet edilse; fakat babası Hafs olsa kişi de onun (Amre) nesebini bilse ya da bilmese ve talak niyeti olmaksızın yukarıdaki sözü söylese hukuki açıdan kişi sorumlu olmaz ve talak gerçekleşir. Hanımının nesebini bilmiyorsa diyaneten de talak gerçekleşir, biliyorsa diyaneten talak gerçekleşmez. Müellife göre bu meselelerde kişi hanımını boşamaya niyet ederse hukuki açıdan ve diyaneten hanımı boş olur. Kişi hanımının ismini kastetmeyip kendisine nisbet ettiği kişinin kızının ismini kastederse ve hanımının nesebini de biliyorsa hanımı hukuki açıdan da diyaneten de boş olmaz.

İbn Maze'nin konuyla ilgili eserinde zikrettiği bir başka mesele şöyledir: Kişi, hanımını boşama niyeti olmadan; “Habeşli kadın boştur” dese ve hanımı da Habeşli olmasa hanımı boş olmaz. Hanımı Esedi olduğunda hanımını farklı bir isimle

⁷⁷ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 399-400.

⁷⁸ Hanefî fakihlerinin görüşlerini bir araya getiren eserlerin genel adıdır. İbn Maze'nin kendisinden alıntı yaptığı bu eserin, bu alanda yazılan ilk eser kabul edilen Ebu'l-Leys Es-Semerkandi (ö. 373/983) tarafından telif edilen *Kitabu'n-Nevazil* isimli eser olduğu kanaatindeyiz.

isimlendirdiğinde de –hanımını boşama niyeti yoksa- hüküm aynıdır. Ancak müellife göre bu meselelerde kişi hanımını boşamaya niyet etmişse hanımı boş olur. Konuya dair başka bir mesele de şöyledir: Kişi; “hanımım, falanın oğlu Sabih’in kızı Amre” diyerek hanımının ve babasının ismini söylese veya “bu adamın yüzünde ben olan annesi boştur” dese yüzünde ben olsa da olmasa da İbn Maze’ye göre hanımı boş olur. Zira kişi hanımını hem ismiyle, hem de nesebiyle nitelemiş, bu nedenle şer’i bilgiye ulaşılmıştır. Dolayısıyla başka bir şeyi zikretmeye ihtiyaç yoktur. Fazlalık olarak zikredilen şey de yok hükmündedir.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şöyle bir mesele aktarır: Bir kişi tanımadığı bir kadınla evlense kadın da; “ben Abdullah’ın kızı Kureyşli Esmâ’yım” dese kişi de onunla evlendikten sonra; “Abdullah’ın kızı Kureyşli Esmâ hariç bütün hanımlarım boştur” dese ve evlendiği hanımının adı da Nebatlı Zeynep olsa hanımı hukuki açıdan boş olur, diyaneten boş olmaz.

Kişi; “dünyada yaşayanların hanımları boştur” dese ya da; “Rey’de yaşayanların hanımları” dese ve kendisi de Reyli olsa veya “Bağdat’ta yaşayanların hanımları” dese ve kendisi de Bağdatlı olsa İbn Maze, bu durumda Ebu Yusuf’a göre kişi talaka niyet etmedikçe genel bir durum olduğu için hanımının boş olmayacağını söyler. Müellif, İmam Muhammed’den konuyla ilgili iki rivayet aktarıldığını, İbn Semaa’nın rivayetinde kişi talaka niyet etmese de hanımının boş olacağını ifade edildiğini, Hişam’ın rivayetinde ise kişi hanımını boşamaya niyet etmediği takdirde hanımının boş olmayacağı bilgisine yer verildiğini belirtir. İbn Maze’ye göre kişi; “bu sokakta yaşayanların hanımları boştur” dese ve kendisi de o sokakta oturuyor olsa hanımı boş olur. Kişi; “bu evde yaşayanların hanımları boştur” dese ve kendisi o evde oturuyor olsa hanımı boş olur. İbn Maze, son meselede talakın gerçekleşeceği hususunda fakihler arasında herhangi bir ihtilafın bulunmadığını vurgular. Kişi; “bu köyde yaşayanların hanımları boştur” dese müellif bu konuda fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. Bu ihtilaf çerçevesinde bazı fakihlerin köyü ev ya da sokak gibi değerlendirdiklerini, bazı fakihlerin de köyü şehir gibi değerlendirdiklerini belirtir.

İbn Maze, kişinin; “Rey’de yaşayanların hanımları, dünyadakilerin hanımları” sözlerinde talakın gerçekleşmemesini şu cümlelerle izah etmeye çalışmıştır:

“Kişinin bu sözüyle hanımı boş olsaydı bu durumda talak, o kişinin söylediği söze itibar edilerek onun için geçerli olurdu, onun için geçerli olan şeyin o sözün kapsamındaki herkes için geçerli olması gerekirdi ki, bunun da gerçekleşmesi imkânsızdır. Zira bu durumda kişinin bu sözünün kapsamındaki

*herkesin onayını alması gereki; dünyada yaşayan herkesin onayını almak da imkânsızdır.*⁷⁹

İbn Maze, bazı fakihlerin görüşünün sokak konusunun da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiği yönünde olduğunu söyler.⁸⁰

B. Talakı Tüm Vücut Yerine Bir Organa İzafe Ederek Gerçekleştirme

Kişi hanımına; “senin başın boştur” dese İbn Maze bu tür meselelerde kural olarak tüm bedeni ifade için kullanılan her organa talakı izafe etmenin sahih olduğunu söyler. Örneğin baş, boyun, ferc (kadının cinsel organı), yüz tüm beden yerine kullanıldığı için bu organlara talakın izafe edilebileceğini belirtir. Buna karşın (nikâh akdi doğrultusunda) kendisinden yararlanılmayan gözyaşı, tükürük, kan gibi tüm bedeni ifade etmeyen; ancak insanın bir cüz’ü olan şeylere talakı izafe etmenin sahih olmadığı hususunda görüş birliği olduğunu vurgular ve Hâherzâde’nin de *Şerh*’inde bu konuyu bu şekilde anlattığını belirtir.

İbn Maze, Şemsü’l-Eimme Halvânî’den şöyle aktarır: Kişi, hanımının bedenindeki kanın tamamına niyet ederse kadının boş olması gerekir. Müellif, Sadru’ş-Şehid’in *talak* bölümünün başlangıcında talakın kadının kanına izafetiyle ilgili iki rivayetin varlığından bahsettiğini, köle azadıyla ilgili bölümde (*Kitabu’l-italak*) yer alan rivayete göre talakın gerçekleşmeyeceğini, kefalet bahsindeki (*Kitabu’l-kefale*) rivayete göre ise talakın gerçekleşeceğini söylediğini belirtir. Yine İbn Maze’nin aktarımıyla Sadru’ş-Şehid’e göre el, ayak gibi kendisinden yararlanılan bir organa talakın izafe edilmesi sahih değildir. Müellif, Şemsü’l-Eimme Halvânî’nin, kişinin sadece başını kastederek hanımına; “başın boştur” demesi durumunda kadının boş olmayacağına, tüm bedeni kastederek, “elin boştur” dediğinde ise kadının boş olacağına hükmedilebileceği yönünde görüş bildirdiğini, Bakkali’nin ise (tüm bedene) niyet edilse de talakı, ele izafe etmenin sahih olmadığı görüşüne sahip olduğunu belirtir.

İbn Maze, kişinin hanımına; “senin yarın boştur (نصفك طالق)” demesi durumunda Serahsi’nin *Şerh*’inde talakın gerçekleşmeyeceğini belirttiğini⁸¹, Halvânî’nin ise *Şerh*’inde talakın gerçekleşeceğini ifade ettiğini söyler. Kişinin

⁷⁹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 403.

⁸⁰ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 401-403.

⁸¹ Serahsi, Cilt: VI, s. 90.

hanımına; “sırtın boştur”, “karnın boştur” sözlerini söylemesiyle ilgili olarak Serahsi’nin *Şerh*’inde konuyla ilgili yaptığı açıklamada; “*bu konuda esahh (en en sahih) olan talakın gerçekleşmemesidir*”⁸² şeklinde bir açıklamasının olduğunu belirtir. *El-Asl*’da zikrettiği şu meseleyi delil olarak gösterdiğini söyler: “*Kişi hanımına; “senin sırtın bana anamın sırtı gibidir” ya da “senin karnın bana annemin karnı gibidir” dese zihar yapmış olmaz.*”⁸³ Müellif, Halvânî’nin ise *Şerh*’inde konuyla ilgili; “bu konuda arkadaşlarımızın görüşüne yakın olan talakın gerçekleşmesidir” sözünü söylediğini ve delil olarak da şöyle bir açıklama yaptığını söyler: “Bu durum mezhep âlimlerimizin nikâh akdini kadının sırtına ya da karnına izafe etmeleriyle benzerdir. O konuda arkadaşlarımızın görüşüne en yakın olan nikâh akdinin geçerli olmasıdır.” İbn Maze, Ruknû’l-İslam Ali Es-Süğdi’ye (ö. 461/1068) göre de en sahih görüşün talakın gerçekleşmesi olduğunu belirtir.

Kişinin hanımına; “senin üst yarın bir kez, alt yarın iki kez boştur” sözünü söylemesiyle ilgili olarak İbn Maze, mütekaddimun ve müteahhirun döneminden konuyla ilgili bir rivayet olmadığını ve bu meselenin Buhara’da gündeme gelmiş bir mesele olduğunu söyler. Buhara bölgesindeki bazı fakihlerin bu meseleyle ilgili olarak başın bedenin üst yarısında olması, dolayısıyla talakın başa izafe edilmesini gerekçe göstererek bedenin üst yarısına izafetle bir talakın gerçekleşeceği yönünde fetva verdiklerini belirtir. Bazı fakihlerin de başın bedenin üst yarısında olması, fercin (cinsel organ) bedenin alt yarısında olması, dolayısıyla talakın hem başa hem de ferce izafe edilmesini gerekçe göstererek iki izafetle üç talakın gerçekleşeceği yönünde fetva verdiklerini dile getirir.⁸⁴

C. Zifafa Girilen Ve Girilmeyen Hanımda Talakın Tekrarı Ve Talakı Sayı İle Gerçekleştirme

İbn Maze’ye göre bir kadın kocasına; “beni boşa ve beni boşa ve beni boşa (طَلَّقَنِي وَ طَلَّقَنِي وَ طَلَّقَنِي)” dese kocası da; “seni boşadım” dese üç talaka niyet etse de etmese de hanımı üç talakla boş olur. Kadın, kocasına atıf harfi (bağlaç) vav olmadan; “beni boşa, beni boşa, beni boşa (طَلَّقَنِي طَلَّقَنِي طَلَّقَنِي)” dese kocası da üç talaka

⁸² Serahsi, Cilt: VI, s. 90.

⁸³ Şeybânî, Asl, Cilt: V, s. 10.

⁸⁴ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 403-404.

niyet ederek; “seni boşadım” dese üç talak gerçekleşir. Tek talaka niyet ederse ya da herhangi bir niyeti yoksa bir talak gerçekleşir. Zira atıf harfinin (bağlaç) olmaması, ilk söylenenin tekrarı anlamına gelebileceği gibi sonrakilerin başlangıç cümlesi olması anlamına da gelebilir. Koca hangisine niyet ederse etsin niyeti sahihtir. Müellif, konunun *Uyunü'l-Mesâil*⁸⁵ isimli eserde bu şekilde zikredildiğini belirtir.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kadın, kocasına atıf harfi (bağlaç) olmadan; “beni boşa, beni boşa, beni boşa (طَلَّقَنِي طَلَّقَنِي طَلَّقَنِي)” dese kocası da; “seni boşadım” dese üç talak gerçekleşir ve kocanın bu sözüyle üç talaka niyet etmesi de şart değildir. Bir kadın kocasına; “beni üç kez boşa” dese kocası da; “sen boşsun” dese bir talak gerçekleşir. Müellif, İbn Semaa ve Hişam’ın, İmam Muhammed’den bu şekilde rivayet ettiklerini, İmam Muhammed’in, bu meseleyle ilgili bir rivayette, kocanın sözünün hanımının isteğine cevap mahiyetinde olmadığı yönünde konuyu ta’lil ettiğini söyler. Hişam’ın rivayetinde ise kocanın; “sen boşsun” sözünü hanımına cevap kastıyla söylemesi halinde istihsanen üç talak gerçekleşeceğini, kocanın; “seni boşadım” demesi durumunda üç talak gerçekleşeceğini, “yaptım” sözünde de sonucun aynı olduğunu söylediğini belirtir. Ayrıca müellif, şöyle bir görüşün ileri sürüldüğünden de bahseder: İlk meselede (kadının kocasına; “beni üç kez boşa” sözünün üzerine kocasının; “sen boşsun” demesi) de üç talakın gerçekleşmiş olması gerekir. Çünkü o meselede de kocanın söylediği söz cevap olarak söylenmiştir ve bu sözün cevap olarak söylenmesi de uygundur.

İbn Maze, Bakkali’nin *Fetâvâ* ’sında önceki paragrafta yer alan ilk meseleyle ilgili olarak bu durumda kadının bir talakla boş olacağını; ancak koca üç talaka niyet ederse bu niyetinin istihsanen sahih olacağını söylediğini ve devamında üç talaka niyet olsa da bir talakın gerçekleşeceğinin de rivayet edildiğini vurguladığını belirtir. Müellif, *El-Münteka*’dan şöyle rivayet eder: Bir kadın kocasına; “beni boşa” dese kocası da; “yaptım” dese kadın boş olur. Kadın; “artır” dese kocası da; “yaptım” dese aynı şekilde boş olur. İbn Maze’nin, İbrahim’den aktardığına göre İmam Muhammed şöyle demiştir: Bir adama; “hanımını üç kez boşadın mı” diye sorulsa adam da; “evet bir kez” diye cevap verse bu durumda kıyasa göre üç talak gerçekleşir; ancak bize göre istihsanen bir talak gerçekleşir. Müellif, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Bir

⁸⁵ Ebu'l-Leys es-Semerkandi’nin eserlerinden birisi.

kadın kocasına; “beni üç kez boşa” dese kocası da; “ben senden ayrıldım” dese kocanın bu sözü cevap anlamında olduğu için üç talak gerçekleşir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına zifafa girmeden; “sen üç talakla boşsun أنت طالق ثلاثا” dese üç talak gerçekleşir, “iki talakla boşsun (أنت طالق ثنتين)” dese iki talak gerçekleşir. Müellif son meseleyle ilgili şu açıklamayı yapar:

“Bu örnekte kelamın başı sonuna bağlıdır; zira kelamın sonu başındaki hükmü değiştirebilir. Kişinin; “sen boşsun” sözünde bize göre sayı ihtimali yoktur, bu nedenle kişinin talak sayısına niyet etmesi sahih olmaz. Kelamın başı sonuna bağlı olduğunda, hüküm (talak) de sonunda gerçekleşir ki kelamın sonu (üç sayısı) kadına nikâhlı iken söylenmiş olur. Talak lafzının atıf harfiyle ya da atıf harfi olmaksızın tekrar edilmesi durumunda hüküm farklıdır. Örneğin; kişi (zifafa girmediği) hanımına “sen boşsun ve boşsun (أنت طالق و طالق)” ya da “sen boşsun, boşsun (أنت طالق طالق)” dese tek talak gerçekleşir. Çünkü bu örnekte kişinin kelamının sonu başının hükmünü değiştirmemiştir, dolayısıyla kelamın başı sonuna bağlı değildir. Bu nedenle kadın, kelamın başıyla bain talakla boş olur ve iddet beklemesi gerekmez. İkinci kelam, kadın bain talakla boş iken söylenmiş olduğu için geçersizdir.”⁸⁶

İbn Maze’ye göre kişi zifafa girmediği hanımına; “sen boşsun, boşsun şu eve girersen” dese hanımı birinci “boşsun” sözüyle bain talakla boş olur. Bundan dolayı ikinci “boşsun” sözünün geçerliliği kadının eve girme şartına bağlı değildir. Arada atıf harfi kullanarak; “sen boşsun ve boşsun şu eve girersen” derse her iki sözünde de talakın gerçekleşmesi hanımının eve girmesine bağlıdır. Müellif, atıf harfi vav zikredildiğinde kocanın birinci “boşsun” sözündeki niyetinin talakı şarta bağlamak olduğunu; ancak onun bu sözünün talakı şarta bağlama noktasında eksik kaldığını, dolayısıyla kelamın baş tarafının son kısmına bağlı hale gelmesi nedeniyle kocanın her iki sözünün de tek seferde şarta bağlı hale geldiğini belirtir. Ona göre atıf harfi vav zikredilmediğinde ise kocanın birinci “boşsun” sözündeki niyetinin şarta bağlamak olduğu net anlaşılmamaktadır, bu nedenle birinci “boşsun” sözü müneccez (şarta bağlı olmaksızın derhal hüküm ifade eden) talaka dönüşür, kadın da bu sözle bain talakla boş olur ve iddet beklemesi gerekmez. İkinci “boşsun” sözü geçersizdir; zira talakın kadının eve girmesine bağlanması, aralarındaki evlilik bağı ortadan kalktıktan sonra gerçekleşmiştir.

İbn Maze, kişinin zifafa girmediği hanımına; “eve girersen boşsun ve boşsun ve boşsun” demesi hanımının da eve girmesi meselesinde Ebu Hanife’ye göre tek talakın gerçekleşeceğini, imameyne göre ise üç talakın gerçekleşeceğini belirtir. Kocanın cezayı öne alıp; “sen boşsun ve boşsun ve boşsun eve girersen” demesi

⁸⁶ İbn Maze, Cilt: IV, s. 406.

durumunda ise üç talakın gerçekleşeceğini ve bu konuda üç fakih arasında ihtilaf olmadığını vurgular.

İbn Maze, kişi (zifafa girmedeği) hanımına; “sen boşsun, sonra boşsun, sonra boşsun eve girersen” dediğinde kocanın ilk boşsun sözüyle Ebu Hanife’ye göre bاین olarak bir talakın gerçekleşeceğini, sonraki söylenenlerin geçersiz olduğunu, imameyne göre ise üç talakın da şartın oluşmasına bağlı olduğunu, şart oluştuğunda üç talakın gerçekleşeceğini belirtir. *En-Nevazil*’de meselenin bu şekilde zikredildiğini söyler. İbn Maze, konuyla ilgili Kuduri’den de şu alıntıyı yapar: İmameynin görüşüne göre üç talak, zifaf gerçekleştikten sonra şart oluştuğunda gerçekleşir. Zifaf gerçekleşmeden şart oluşursa tek talak gerçekleşir.

İbn Maze, imameynin görüşünü şu şekilde açıklar: Sümme kelimesi vav ve fe harfi gibi atıf harflerindendir ve birinin diğerinden sonra olmasını ifade eder (terahi içindir). Bu kelimenin atıf anlamından dolayı hepsi (üç talakın gerçekleşmesi) şarta bağlı olur. Bununla birlikte bu kelimenin terahi anlamından dolayı ikinci ve üçüncü talakın gerçekleşmesi zaman itibariyle birinci talaktan sonradır. Müellif, Ebu Hanife’nin yorumunu ise şöyle açıklar: Bu kelimenin (sümme) temel özelliği, terahi için olmasıdır ve kelamın başına gelmiştir. Bu nedenle terahi anlamının kelamın kendisinde olması gerekir. Bu durum da ikinci talakın şarta bağlanmasının birinci talaktan sonra olmasını gerektirir. Bu itibarla birinci sözle ikinci söz arasında bir boşluk oluşur, sanki kişi bu iki söz arasında susmuştur. İbn Maze, Ebu Hanife ile İmameyn arasındaki ihtilafı şöyle özetlemiştir: İmameyn, terahi anlamının talakı şarta bağlamakta değil talakın gerçekleşmesinde geçerli olduğunu ortaya koyarken; Ebu Hanife ise bu anlamın talakın gerçekleşmesinde değil talakı şarta bağlamakta geçerli olduğunu belirtmiştir.

İbn Maze, kişinin şartı öne alarak hanımına; “eve girersen sen boşsun, sonra boşsun, sonra boşsun” demesi durumunda Ebu Hanife’ye göre birinci talakın eve girme şartına bağlı olduğunu, ikinci talakın gerçekleşeceğini, üçüncü talakın ise hükümsüz (lağv) olduğunu söyler. Müellif, bu meselede imameyne göre ise üç talakın da şartın oluşmasına bağlı olduğunu, şart oluştuğunda tek talakın gerçekleşeceğini belirtir. İbn Maze’ye göre bu konudaki görüş ayrılığının sebebi, önceki paragrafta ifade edildiği üzere imameyne göre terahi anlamının talakın

gerçekleşmesinde geçerli olması; Ebu Hanife'ye göre ise bu anlamın talakı şarta bağlamakta geçerli olmasıdır.

İbn Maze, Hişam'ın *Nevadir* isimli eserinde İmam Muhammed'den şöyle rivayet edildiğini söyler: Kişi hanımına; “sen bir talakla boşsun, üçle ayrılincaya kadar (انت طالق حتى ثلثي ثلاث)” dese üç talaka niyet etmişse kadın önce bir kez, sonra bir kez ve sonra bir kez olmak üzere üç talakla boş olur. Kişi hanımına; “sen bir talakla boşsun benden ayrılincaya kadar” dese “benden ayrılincaya kadar” sözüyle iddeti kastetse bir talak geçerli olur, bu sözüyle üç talaka niyet etse üç talak geçerli olur. Müellif, *El-Münteka*'nın izafet bölümünden ise şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen boşsun, haram oluncaya kadar, ayrılincaya kadar, ayrılman için” dese bir talak geçerli olur, üç talaka niyet ederse üç talak geçerli olur.

İbn Maze, İbn Semaa'nın Ebu Yusuf'tan şöyle rivayet ettiğini söyler: Kişi hanımına; “sen boşsun ve bainsin” ya da “sen boşsun sonra bainsin” dedikten sonra “bain” sözüyle hiçbir şeye niyet etmediğini söylese kadın bir ric'i talakla boş olur. Atıf olarak sümme yerine fe harfini zikrederse kadın bain talakla boş olur. Müellif, *El-Münteka*'dan şöyle aktarır: Kişi zifafa girmediği hanımını iki talakla boşasa ve “iki talaktan önce hanımımı bir kez boşadım” dese kişinin iki talakı iptal edilmez, ikrar ettiği talak ile de sorumludur. Bu nedenle hanımı başka birisiyle nikâhlanmadan kendisine helal olmaz. İbn Maze'ye göre kişi zifafa girmediği hanımına; “sen bir talaktan evvel bir kez boşsun (أَنْتِ طَالِقٌ وَاحِدَةٌ قَبْلَ وَاحِدَةٍ)” ya da “ondan sonra bir kez boşsun (بَعْدَهَا وَاحِدَةٌ)” dese hanımı bir talakla boş olur. Ancak “sen bir kez boşsun, ondan önce bir kez daha boşsun (أَنْتِ طَالِقٌ وَاحِدَةٌ قَبْلَهَا وَاحِدَةٌ)”, “bir talaktan sonra bir kez boşsun (بَعْدَ وَاحِدَةٍ)” ya da “bir talakla birlikte, onunla birlikte bir talakla boşsun (مَعَ وَاحِدَةٍ أَوْ مَعَهَا وَاحِدَةٌ)” dese iki talak geçerli olur. İbn Maze, yukarıdaki meselelerle ilgili şöyle bir açıklama yapar:

“Bu tür meselelerin açıklamasıyla ilgili kural şudur: “Kabl” kelimesi sonunda “ha” harfi zikredilerek iki isimin arasına geldiğinde öncelik anlamı, sonra zikredilen kelimenin sıfatı olur, sonunda “ha” harfi zikredilmezse önce zikredilen kelimenin sıfatı olur. “Bana Zeyd geldi, ondan önce Amr geldi (جَاءَنِي زَيْدٌ قَبْلَ أَمْرٍ)” denildiğinde öncelik Amr'ın sıfatıdır. “Zeyd bana Amr'dan önce geldi (جَاءَنِي زَيْدٌ قَبْلَ أَمْرٍ)” denildiğinde öncelik Zeyd'in sıfatıdır. “بَعْدَ” kelimesinin anlamının gereği “قَبْلَ” anlamının gereğinin zıddıdır. “مَعَ” kelimesi, sonunda “ha” harfi zikredilse de zikredilmese de iki şeyin birbirine bitişik olduğunu ifade etmek için kullanılır (kıran içindir). Dolayısıyla “مَعَ” kelimesi için şöyle deriz: “Sonunda “ha” harfi olsun ya da olmasın cevap (hüküm) aynıdır. Bu kelime, “kıran” anlamı ifade ettiği için zifafa girilmeyen hanıma iki talakın beraber geçerli olmasını gerektirir. Ebu Yusuf'a göre kişi hanımına;

“onunla birlikte bir talak daha var” dese tek talak gerçekleşir; ancak doğrusu bizim söylediğimizdir.”⁸⁷

İbn Maze’ye göre “kable” ve “ba’de” kelimelerinin sonunda “ha” harfinin olup olmaması durumuna göre cevap (hüküm) değişir. Buna göre kişi zifafa girmediği hanımına; “sen bir talaktan evvel bir talakla boşsun” dese öncelik anlamı, önce zikredilen talakın sıfatı olduğu için ilk söylenen talak geçerli olur. Bu talak da bاین talak olup iddet gerektirmediği için ikinci talak gerçekleşmez. Müellif, kişinin hanımına; “sen bir kez boşsun, ondan önce de bir kez boşsun” demesi durumunda öncelik anlamının, sonra zikredilen talakın sıfatı olacağını söyler. Buna göre kişinin, sonraki talakını (ilk söylediği) önceki talakının (sonra söylediği) önüne alması mümkün değildir. (Dolayısıyla hanımı iki talakla boş olur.) Bu iki talakın birlikte verilmesinin mümkün olmasına gelince, İbn Maze’ye göre bu durumda kişinin elindeki imkânı kullanmayı kastettiği anlaşılır ki bu imkân da iki talakın birlikte verilmesidir. Bundan dolayı iki talak gerçekleşir. Müellife göre kişi hanımına; “sen bir talaktan sonra bir talakla boşsun” dese sonralık anlamı ilk zikredilen talakın sıfatı olur. Bu durum birinci talakın ikinci talaktan sonra gerçekleşmesini gerektirir. Hâlbuki bu mümkün değildir. İki talakın birlikte gerçekleşmesi mümkün olduğu için iki talak gerçekleşir. Yine kişi hanımına; “bir kez boşsun ondan sonra da bir kez boşsun” dese İbn Maze’ye göre talak kendi özelliği dışında bir vasıfla nitelendiğinden, (بعدها واحدة) ifadesini kişi ancak te’kid için eklemiştir. Zira zifaktan önce birinci talakın gerçekleşmesinden sonra ikinci talakın gerçekleşmesi tasavvur edilemez.

İbn Maze, *El-Münteka*’da Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet edildiğini söyler: Bir kimse zifafa girmediği hanımına; “sen bir talakla boşsun ondan sonra da bir talakla boşsun eve girersen” dese hanımı ilk sözle bاین talakla boş olur. Müellife göre kişi hanımına; “sen bir talaktan önce bir talakla boşsun eve girersen” dese hanımı eve girmedikçe talak gerçekleşmez, eve girerse tek talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “sen bir talakla boşsun ondan önce de bir talakla boşsun”, “bir talakla birlikte boşsun”, “onunla birlikte bir kez boşsun” sözlerinden birisini söylese ve bu sözlerin ardından, “eve girersen” şartını ilave etse hanımı eve girmedikçe talak gerçekleşmez, eve girerse iki talak gerçekleşir. “Sen bir kez boşsun ondan sonra bir daha var eve

⁸⁷ İbn Maze, Cilt: IV, ss, 408-409.

girersen” dese hanımı eve girmedikçe talak gerçekleşmez, eve girerse iki talak gerçekleşir.

İbn Maze, kişinin zifafa girmediği hanımına; “sen yirmi bir talakla boşsun” demesi durumunda Züfer dışındaki üç fakihe göre (Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed) üç talakın gerçekleşeceğini söylerken; Züfer’e göre kaç talakın gerçekleşeceği hususunda herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Müellif, kişinin hanımına; “on bir talakla boşsun” demesi durumunda ise dört fakihe göre de üç talak gerçekleşeceğini belirtir. İbn Maze’ye göre üç fakihin konuya dair açıklaması şöyledir: Yirmi bir (احدى و عشرين)” sözü “on bir (احد عشر)” sözü gibi tek sözdür, sonunu söylemeden öncesiyle hükmedilmez. Yoksa şöyle demek gerekir: Kelamın başındaki “bir” sözüyle kadın bain talakla boş olur, diğer sayı bain talakla boş iken kendisine söylenmiştir. İbn Maze de konuyla ilgili şu açıklamayı yapar: *“Bize göre de yirmi bir sayısı tek sözdür. Örfteki kullanıma göre yirmi bir sayısını ifade etmek isteyen bundan daha farklı ve daha öz bir şekilde bu sayıyı ifade etmesi mümkün değildir. Bundan dolayı tek söz kabul edilir. Zira asıl olan her şeyin tek kelimeden ibaret olmasıdır.”*⁸⁸

İbn Maze’ye göre kişi, “on bir” kelimesini arasına atıf harfi getirerek “واحدة و عشرا” şeklinde söylese tek talak gerçekleşir. Çünkü kişinin bu sayıyı mutat kullanımla farklı ve daha öz bir şekilde söylemesi mümkündür. Müellif, iki sayıyı tek sayı haline dönüştürmenin zaruret yoluyla olacağını, zaruret olanın mutat olanla ortadan kalkacağını, mutat olanın dışında kalanlarda da kıyasa (genel kural) göre hareket edileceğini ve buna göre hakikatte “on” ve “bir” sayılarının iki ayrı sayı olduğunu vurgular.

İbn Maze, kişinin hanımına; “yüz bir kez boşsun” demesi meselesinde Hasan’ın Ebu Hanife’den yaptığı rivayete göre tek talakın gerçekleşeceğini, Ebu Yusuf’a göre ise üç talak gerçekleşeceğini söylemiştir. Müellife göre kişi hanımına; “bir ve yarım talakla boşsun” dese iki talak gerçekleşir. İbn Maze, kişinin; “yarım ve bir” ifadesini kullanması durumunda İmam Muhammed’e göre tek talakın gerçekleşeceğini, Ebu Yusuf’a göre ise iki talakın gerçekleşeceğini söyler.

İbn Maze, İbn Semaa’nın *Nevadir* isimli eserinde Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet ettiğini söyler: Zifafa girmediği iki hanımı olan bir kişi; “hanımım boştur, hanımım

⁸⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s. 410.

boştur” dedikten sonra “ben onlardan birisini kastettim” dese tasdik edilmez ve iki hanımını bain talakla boşamış olur. Kişinin atıf harfı kullanarak; “hanımım boştur ve hanımım boştur” demesi durumunda da hüküm aynıdır. İki hanımıyla zifafa girmesi ve meselenin geriye kalan kısmının aynen kalması durumunda kişinin iki talakı hanımlarından birisine gerçekleştirme hakkı vardır.⁸⁹

D. Talakı Sayısı Olan Ve Olmayan Şeylerle Gerçekleştirme, Talakın Gerçekleşmesini Sayısı Olan Ve Olmayan Şeylere Benzetme

İbn Maze, kişinin hanımına güneş, ay vb. sayısı olmayan bir şeyi söyleyerek; “sen falan şey sayısı gibi boşsun” demesiyle ilgili olarak Ebu Hanife’ye göre kadının bir bain talakla boş olacağını, Ebu Yusuf’a göre ise bir ric’i talakın gerçekleşeceğini söyler. Müellif, Ebu Yusuf’a göre sayısı olmayan bir şeyin sayısına benzetme yapıldığında sayıyı zikretmenin hükümsüz olduğunu, sayı hükümsüz olduğunda da geriye “sen boşsun” sözünün kalacağını, bu sözle de bir ric’i talakın gerçekleşeceğini belirtir. İbn Maze’ye göre Ebu Hanife’nin görüşünün açıklaması da şöyledir: Kişi, talakı bir şeyle fazlalaştırmak suretiyle vasıflandırmaktadır. Sayı açısından fazlalığı belirtmek mümkün olmayıp, beynunet vasfı açısından mümkün olduğuna göre talakın bain olduğunu belirtmek gerekir. İbn Maze; Ebu Yusuf’tan, Ebu Hanife’nin görüşünü ifade eden bir bain talakın gerçekleşeceği yönünde başka bir rivayetin de olduğunu ifade eder. Kişi hanımına; “avucumun içindeki tüyler sayısınca boşsun” dese İbn Maze’ye göre hanımı bir talakla boş olur. Çünkü avuç içinde tüy bulunmaz. Dolayısıyla avuç içindeki tüy sayısını zikretmek, talakı sayı ile gerçekleştirme anlamı taşımaz. Aynı şekilde kişi; “elimdeki dirhemler adedince” dese ve elinde de hiçbir şey olmasa ya da “havuzdaki balıklar sayısınca” dese ve havuzda balık olmasa İbn Maze’ye göre tek talak gerçekleşir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen kafamdaki tüy sayısınca boşsun” veya “elim üzerindeki tüy sayısınca boşsun” dese bu sözü söylemeden önce başını ve elinin üzerini tıraş etmiş olsa üç talak gerçekleşir. Zira kişi talakı gerçekleştirmeyi, kafadaki ya da elinin üzerindeki tüy sayısına benzetmiştir. O anda bulunmasa da elin üzerindeki ve kafadaki tüy, özünde sayısı olan şeylerdir. Müellif, kişinin; “kafamda

⁸⁹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 405-410.

bulunan tüy adedince” ya da “elimin üzerinde bulunan tüy adedince” demesi durumunda ise hükmün bir önceki meseleden farklı olacağını ifade eder. Zira son meselede kişi, talakı o anda bulunan bir sayıya benzetmiştir. Kişi hanımına; “elimin üzerinde bulunan tüy sayısınca” dese eğer elinin üzerinde tüy yoksa müellife göre sayıyı zikretmek anlamsızdır. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen yıldırların sayısı gibi boşsun”, “yıldırlar gibi boşsun”, “kum gibi boşsun” sözlerinden birisini söylemesi durumunda hanımının bir bain talakla boş olacağını söyler. İbn Semaa’nın İmam Muhammed’den bu şekilde rivayet ettiğini ayrıca İmam Muhammed’den bunun bir ric’i talak olduğuna dair başka bir rivayetin de bulunduğunu, kişinin hanımına; “yıldırlar adedince boşsun” demesi durumunda ise üç talakın gerçekleşeceğini belirtir.

İbn Maze, *El-Câmiu’s-Sağir*’den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen bin gibi boşsun” dese kişi üç talaka niyet etmedikçe bir bain talak gerçekleşir. Zira talak, kuvveti artırmak (vasıf olarak) için bine benzetilmiştir. Nitekim Arapçada şöyle bir söz vardır: Nice bir sayısı vardır ki fazlalıkta bin sayısına denktir. Dolayısıyla son meselede talakın kuvvet ifade etmesinin beynunet açısından olması gerekir. Talakın beynunet açısından kuvvetlendirilmesi de bir bain talakın gerçekleşmesini gerektirir. Diğer taraftan talak, çokluğu (sayı olarak) nedeniyle bine benzetilmiştir. Bu durum da (   sayısı birden çok olduğu için)    talakın gerçekleşmesini gerektirir. Ancak tek talak evla olandır. Talakı verme anında tek talak gerçekleşir.    talaka niyet ederse de niyeti geçerlidir.

İbn Maze, Kuduri’den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen bin gibi boşsun” dese    talaka niyet ederse    talak gerçekleşir. Tek talaka niyet ederse veya hiçbir şeye niyet etmezse Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre bir bain talak gerçekleşirken; İmam Muhammed’e göre üç talak gerçekleşir ve kişi hukuki açıdan sorumlu olmaz. Müellif, Kuduri’deki bu ifadeden Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’un *El-Câmiu’s-Sağir*’deki görüşlerinin ne olduğunun anlaşıldığını söyler.

İbn Maze, Kuduri’nin açıklaması doğrultusunda İmam Muhammed’in görüşünü şu cümlelerle ifade eder:

“Bu meseledeki benzetme sayı açısından bir benzetmedir; çünkü bin, bir sayıdır. Bu da “sen bin sayısı gibi boşsun” örneğinde olduğu gibi benzetmenin sayı itibariyle olmasını gerektirir. Ancak “sen bir kez boşsun bin gibi” sözü bundan farklıdır. Zira kişi, “bir” sayısını sarıh bir şekilde ifade ettiğinde biz onun sayıda değil şiddet ve kuvvette benzetmeyi kastettiğini anlarız. Bu

meselede bir, adet (çokluk ifade eden) ihtimali taşımadığından, kişi niyet etse de üç talak gerçekleşmez, tek talak gerçekleşir. Ayrıca niyeti, söylediği sözün anlamını içermeyen bir kişinin niyetiyle amel edilmez.”⁹⁰

Kişi hanımına; “sen bin ya da üç sayısı gibi boşsun” dese İbn Maze’ye göre bu hukuki açıdan üç talaktır. Müellif, Kuduri’nin konuyu bu şekilde işlediğini; zira kişi talakı, sayı açısından benzetmeyle sarıh bir şekilde açıkladığında ifadenin kuvvet açısından benzetme ihtimalinin ortadan kalkacağını vurgular.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen iğne başı büyüklüğü gibi boşsun”, “dağ gibi boşsun” ya da “hardal tanesi gibi boşsun” sözlerini söylemesiyle ilgili olarak Ebu Hanife’ye göre bu tür meselelerde talakın kendisine benzetildiği şey büyük ya da küçük, her ne olursa olsun, kural olarak talakın bain olacağını belirtir. Büyüklük sözcüğü zikredilsin veya zikredilmesin sonucun değişmeyeceğini söyler. Züfer’e göre büyük bir şeye benzetilmesi durumunda talakın bain olacağı, küçük sıradan bir şeye benzetildiğinde ric’i olacağı, büyüklük sözcüğü zikredilsin veya zikredilmesin sonucun değişmeyeceğini belirtir. İmameyne göre ise büyüklük telaffuz edilip, talak büyük veya küçük sıradan bir şeye benzetildiğinde, benzetilen nesnenin büyüklük vasfı zikredilirse bain talak, zikredilmezse ric’i talak olacağını dile getirir. Müellif, konunun anlaşılması için fakihler arasındaki bu ihtilafı örnekler üzerinde açıklamaya çalışır.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen susam büyüklüğünde boşsun” ya da “hardal büyüklüğünde boşsun” demesi durumunda imameyne göre büyüklük sözcüğünün zikredilmesine itibarla bir bain talakın, Züfer’e göre ise her iki örnekte de isimlendirilen şeyin küçüklüğüne itibarla bir ric’i talakın gerçekleşeceğine işaret eder. Ancak kişi; “susam gibi” dese imameyne göre bir ric’i talak gerçekleşir. Zira bu örnekte talakın benzetildiği nesnenin büyüklük vasfı zikredilmemiştir ve benzetilen şey de küçüktür. Züfer’e göre isimlendirilen şeyin küçüklüğüne itibarla bir ric’i talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “sütunlar gibi, dağlar gibi, toprak gibi boşsun” dese imameyne göre bir ric’i talak, Züfer’e göre bir bain talak gerçekleşir. Ebu Hanife’ye göre daha önce geçen kural çerçevesinde bu durumların tamamında bir bain talak gerçekleşir. İbn Maze, bazı fakihlerin kendisinin de ifade ettiği gibi İmam

⁹⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 412.

Muhammed'in görüşünün Ebu Yusuf'un görüşüyle aynı olduğunu belirttiklerini, bazı fakihlerin de Ebu Hanife'nin görüşüyle aynı olduğunu söylediklerini belirtir.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına bir parmağı ile işaret ederek; "sen şöylece boşsun" dese bir talak gerçekleşir. İki parmağıyla işaret ederse iki, üç parmağıyla işaret ederse üç talak gerçekleşir. Çünkü parmakla işaret etmek, sayıyı açıkça söylemek yerine geçer. Müellife göre kişi üç parmağıyla işaret edip; "ben bu işaretle parmaklara değil ele benzetmeyi kastettim" dese zahire (görünen durum) aykırı olduğu için kişinin sözü hukuki açıdan tasdik edilmez. Zira zahirde insanlar, parmaklarla işaret etmekle ele değil parmaklara benzetmeyi kastederler.

İbn Maze, bazı müteahhirun dönemi fakihlerinden önceki paragraftaki meseleyle ilgili şöyle bir görüş aktarır: Kişi, elinin dış kısmını hanımından yana, parmaklarını kendine çevirse söylediği, hukuki açıdan tasdik edilir. Kişi; "yumduğum iki parmağımı kastettim" dese zahire aykırı olduğu için hukuki açıdan tasdik edilmez ve üç talak gerçekleşir. Nitekim zahire göre insanlar, kapalı parmaklarla değil açık parmaklarla işaret etmeyi kastederler.

İbn Maze'nin aktarımıyla, bazı Belh fakihleri şöyle demiştir: Kişinin işaret etmeden önce bütün parmakları kapalı olsa sonra üç parmağını açsa ve hanımına; "sen şöylece boşsun" dese sonra da kapalı parmaklarını kastettiğini söylese kişi hukuki açıdan tasdik edilmez. Ancak kişinin bütün parmakları açık olsa sonra iki parmağını kapasa ve hanımına; "sen şöylece boşsun" dese sonra da kapalı parmaklarını kastettiğini söylese kişi, hukuki açıdan tasdik edilir. Çünkü örfi kullanımda mutad olan bir şeyi iddia etmiştir. Zira örfte insanlar hareketi başlattıkları şeyle işaret etmeyi kastederler. Bu örnekte kişi, bütün parmakları açıkken iki parmağını kapatıyor; hareket, parmaklarını kapatmasıyla başlıyor; dolayısıyla kişi mutad olanı iddia ediyor; bundan dolayı kişi hukuki açıdan tasdik edilir. İbn Maze, bazı Belh fakihlerinden aktardığı bu görüşün İmam Muhammed'in rivayetine muhalif olduğunu söyler. Müellif, İmam Muhammed'in *El-Asl*'da konuyla ilgili şu açıklamayı yaptığını belirtir: "*Kişi; "kapattığım iki parmağımı kasettim" dese hâkim onu tasdik etmez. Kişinin; "kapattım" sözü, öncesinde parmakların açık olmasını gerektirir. Kişi hanımına "şöylece" demeden bütün parmaklarıyla işaret ederek; "sen boşsun" dese bir talak gerçekleşir.*"⁹¹ İbn Maze, İmam Muhammed'den

⁹¹ Şeybâni, Asl, Cilt: IV, s. 495.

aktardığı bu görüşün gerekçesiyle ilgili şu açıklamayı yapar: Parmaklarla işaret etmek, talakın gerçekleşmesinin parmaklara benzetilmesi anlamını taşıyabileceği gibi, kişinin “sen” sözü, te’kid etmek için kadından kinaye anlamına da gelebilir. Bu durumda bir talaka ziyadenin gerçekleşmesiyle ilgili şüphe oluşur. Müellife göre kişinin “şöylece” sözünü söylemesi bunun hilafıdır. Zira kişi, “şöylece” sözünü söylediğinde bunun benzetme olduğu ortaya çıkar. Zahir olan ise kadının değil talakın “şöylece” sözüne benzetilmesidir. Çünkü kadının değil talakın kendisi (sayısı) birden çok olabilir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen buradan Şam’a kadar boşsun” dese kadın bir ric’i talakla boş olur. Zira kişi talakı belirli bir kısıtlamayla vasıflandırmıştır. Bununla birlikte talak geçerli olduğunda tüm dünyada geçerli olur. Diğer taraftan kişi; “Şam’a kadar” sözüyle talakı belirli bir kısıtlamayla vasıflandırmış olur; ancak yaptığı kısıtlama hüküm açısından ki bu da ric’i talakı ifade eder. Kişi hanımına; “sen ev dolusu boşsun” ya da “küp dolusu boşsun” dese müellife göre bu sözüyle üç talaka niyet etmişse üç talak gerçekleşir, bir ve iki talaka niyet etmişse veya hiçbir şeye niyet etmemişse bir bain talak gerçekleşir. Çünkü bazen bir kabı, bir şey büyüklüğü ya da ağırlığıyla doldurur, bazen de sayısının çokluğuyla doldurur. Zatı itibariyle talak ağırlıkla vasıflandırılmaz; ancak talakın hükmü, ağırlıkla vasıflandırılabilir. Bu da bain talakı ifade eder. Eğer kişi hiçbir şeye niyet etmemişse söylediği söze en yakın olduğu için bir bain talak gerçekleşir. Üç talaka niyet ederse niyeti söylediği sözün anlamını içerdiği için niyeti geçerlidir. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen ev dolusu bir talakla boşsun” ya da “ev dolusunca bir talakla boşsun” demesi durumunda, kişinin söylediği söze en yakın olan bir bain talak olduğu için kadının bir bain talakla boş olacağını, kişi üç talaka niyet etse de niyetinin geçerli olmayacağını söyler. Ona göre bunun gerekçesi bir talakın sarih olarak ifade edilmiş olmasıdır. İbn Maze, bir talakı sarih olarak ifade edip, talakı evin doluluğuyla vasıflandırması halinde, kişinin evin doluluğuyla, talakın büyüklüğünü ve ağırlığını kastettiğinin anlaşılacağını dile getirir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen talakın iki rengiyle boşsun” dese iki ric’i talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “üç renkle boşsun” dese üç talak gerçekleşir, “talakın renkleriyle” dese aynı şekilde üç talak gerçekleşir. Kişi; “ben bu sözümle

kırmızı ve sarı renklerine niyet ettim” dese diyaneten sorumludur. “Talakin örneklerine, çeşitlerine, yönlerine” dese hüküm aynıdır.

İbn Maze, İbn Semaa’nın *Nevadir* isimli eserinde Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet edildiğini söyler: Kişi hanımına; “sen üç olan, üçe dönüşen, üçe dönen, üçe tamamlanan bir talakla boşsun” sözlerinden birisini söylese üç talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “sen üçün tamamıyla boşsun”, “üçün üçüncüsüyle boşsun” sözlerinden birini söylese kadın üç talakla boş olur. “Sen üç talakın sonuncusuyla boşsun” dese kadın bir talakla boş olur. “Üç talakın sonuncusuyla seni boşadım” dese üç talak gerçekleşir.

İbn Maze, Bakkali’den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen talakın geneliyle boşsun” ya da “çoğuyla boşsun” sözlerinden birini söylese iki talak gerçekleşir. Müellife göre kişi hanımına; “talakın en çoğuyla” dese üç talak, “bütün talakla” dese bir talak, “talakın çoğuyla” dese iki talak, “talakın hepsiyle” dese üç talak gerçekleşir. “Birden çok talakla” dese iki talak gerçekleşir. “Sayısız talakla” dese üç talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “sen boşsun ve diğeri” dese bir talak, “sen bir kez boşsun ve diğeri” dese iki talak gerçekleşir. “Sen birin dışında boşsun” dese iki talak; “ikinin dışında” dese üç talak gerçekleşir. Müellif, kişinin; “sen birin dışında bir talakla boşsun” sözüyle ilgili olarak İbn Semaa’nın Ebu Yusuf’tan kişi niyet etmediği takdirde bir talakın gerçekleşeceğini aktardığını sözlerine ekler.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen ne az, ne de çok boşsun أنت طالق لا قليل ولا كثير” demesi meselesinde Ebu Bekir Muhammed b. Fazl’a (ö. 381/991) göre bir talakın gerçekleşeceğini belirtmiş, onun bu görüşünün gerekçesini şöyle açıklamıştır: Talak, azlık ve çoklukla vasıflandırılmaz. Bundan dolayı azlık ve çokluğu zikretmek geçersizdir, geriye “sen boşsun” sözü kalır. Müellif, Ebu Bekir El-Belhi’nin⁹² de aynı görüşte olduğunu rivayet edildiğini, Sadru’ş-Şehid’in tercihinin ise üç talakın gerçekleşeceği yönünde olduğunu söyler. Onun görüşünün gerekçesini de şöyle açıklar: Kişi evvela; “az değil” ifadesini söylediğinde, üç talakın gerçekleşmesini kastetmiş olur. Çünkü “üç” sayısı çoktur. Kişinin bundan sonra söylediği, “çok değil” sözüyle amel edilmez.” İbn Maze, Sadru’ş-Şehid’in bu görüşüne göre kişinin; “ne çok ne az” sözünü söylemesi durumunda bir talakın

⁹² Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed El-İskaf El-Belhi (ö. 336/947). İbn Maze’nin bahsettiği bu kişinin, müellifin başka bir bölümde Ebu Bekir El-İskaf ismiyle görüşüne yer verdiği kişi olduğunu düşünüyoruz.

gerçekleşeceğini söyler. Müellif, Ebu Cafer El-Hinduvâni'ye (ö. 362/973) göre kişinin hanımına; “ne az ne çok boşsun” sözünü söylemesi durumunda iki talakın gerçekleşeceğini ve kendisi açısından Ebu Cafer El-Hinduvâni'nin görüşünün daha uygun olduğunu vurgular. Müellif, kendisi açısından daha uygun bulduğu bu görüşün gerekçesini şu şekilde açıklar: Netice itibariyle iki sayısı çoktur. Kişi; “az olmayan” sözünü iki talakı gerçekleştirmeyi kastetmiştir. Daha sonra söylediği “çok değil” sözünü amel edilmez.⁹³

E. Talakı Gerçekleştirirken Sayı Ekleme Ve Sayıya Niyet

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen boşsun” deyip sussa sonra “üç” dese susmasının nedeni nefesinin kesilmesi ise üç talak gerçekleşir. Müellif, bu hükme gerekçe olarak bu durumda oluşan zaman aralığına itibar edilmeyeceğini, kişinin susma nedeni nefesinin kesilmesi değilse bir talakın gerçekleşeceğini; zira bu durumda oluşan zaman aralığının muteber olduğunu ve *En-Nevazil* isimli eserde bu şekilde ifade edildiğini söyler. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen boşsun” deyip sustuktan sonra kendisine “kaç” diye sorulduğunda “üç” diye cevap vermesi durumunda Ebu Yusuf'a göre kadının üç talakla boş olacağını ve *El-Uyun* isimli eserde konunun bu şekilde anlatıldığını söyler. Müellif, Ebu Yusuf'tan rivayet edilen, “kişi hanımına; “sen boşsun” dese ve üç talaka niyet etse niyeti geçerlidir” örneğindeki görüşüne binaen yukarıdaki misalle ilgili görüşün sadece Ebu Yusuf'a ait olmasının muhtemel olduğunu ifade eder. Bununla birlikte İbn Maze, Ebu Hanife'den rivayet edilen; “bir kişi hanımını bir kez boşasa sonra da “ben talakı üç yaptım” dese bu geçerlidir” örneğindeki görüşüne binaen yukarıdaki misalde Ebu Hanife'nin de aynı görüşte olma ihtimalinin olduğunu ve Sadru'sh-Şehid'e göre zahir olanın bu olduğunu belirtir.

Kişi Farsça olarak hanımına; “sen talaksın” dese ve üç talaka niyet etse İbn Maze'ye göre kişinin bu niyeti sahihtir ve üç talak gerçekleşir. Ancak kişi hanımına; “sen boşsun” dese ve üç talaka niyet etse müellife göre kişinin bu niyeti geçerli olmaz; çünkü “boşsun” sözü müfred bir sıfattır (ya da müfred ismin sıfatıdır), müfred bir sıfatın da sayı ihtimali yoktur. İbn Maze, “talak” kelimesinin ise masdar

⁹³ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 410-416.

olduğunu, masdarların cins isim olduğunu, cins ismin bir şeyin en alt seviyesini ifade ettiğini, bununla birlikte bütünü ifade etme ihtimalinin de olduğunu söyler. Ona göre niyetin olmaması durumunda bir talaka hükmedilir. Kişi, üç talaka niyet ederse de söylediği sözün anlamına uygun niyet etmiş olur.

İbn Maze, *El-Asl* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen boşsun” dese üç talaka niyet etse de bir talak gerçekleşir. “Sen talaksın” dese ve üç talaka niyet etse üç talak gerçekleşir. “Sen talakın hepsiyle boşsun” dese üç talaka niyet etmese de üç talak gerçekleşir. Müellif, bu konuda fakihler arasında üç talakın gerçekleşmesi için niyetin şart olduğunu savunanların varlığından da söz eder. Kişi hanımına; “sen talakın hepsi için boşsun” demesi durumunda İbn Maze, kişi üç talaka niyet etmezse üç talakın gerçekleşeceğini ve bu görüşün sahibinin İsa b. Eban (ö. 221/836) olduğunu belirtir. İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen talak ile boşsun” dese niyet etmemişse bir talak gerçekleşir, üç talaka niyet ederse de niyeti geçerlidir, iki talaka niyet ederse niyeti geçerli değildir. Yine kişi hanımına; “kendini boşa” dese ve üç talaka niyet etse niyeti geçerlidir, iki talaka niyet etse niyeti geçerli olmaz. Dolayısıyla kadın kendini üç talakla boşarsa üç talak gerçekleşir. Zira “kendini boşa” sözünün açıklaması, “boşama işini yap” demektir. Tıpkı “döv” fiilinin açıklamasının “dövme eylemini gerçekleştir” olması gibi. Ayrıca müellif, talak kelimesinin masdar olduğunu, dolayısıyla konunun açıklamasının da ifade ettiği şekilde olduğunu söyler.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen talak ile boşsun” dese niyet etmemişse bir talak gerçekleşir, üç talaka niyet etmişse de niyeti geçerlidir. İki talaka niyet ederse niyeti geçerli değildir. Çünkü müellife göre masdarın, bütün ifade etme ihtimali vardır ama sayı ifade etme ihtimali yoktur. İki de sayıdır, bundan dolayı talakta ikiye niyet etmek geçerli değildir. Ancak bu gibi örneklerde bütün anlamı ihtimalinden dolayı üç talaka niyet geçerlidir. İbn Maze, kişinin iki talaka niyet ederek hanımına; “sen bir talakla boşsun” ve “diğer talakla boşsun” demesi durumunda, kişinin niyetinin geçerli olduğunu ve iki talakın gerçekleşeceğini, Kuduri’nin *Kitab* isimli eserinde bu şekilde zikrettiğini söyler. Müellif, bu meselenin açıklamasının kişinin hanımına; “sen boşsun, sen boşsun talak ile” şeklinde olduğunu ifade eder.⁹⁴

⁹⁴ İbn Maze, Cilt: IV, 416-417.

F. Talak Kesirli Sayı İle Gerçekleştirme

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen iki talakın üç yarısıyla boşsun” dese üç talak gerçekleşir. Müellif, *El-Câmiu's-Sağir*'de bu şekilde ifade edildiğini⁹⁵ ve bu konuda benzer bazı meseleler olduğunu belirtir ve ilk olarak şu meseleyi ele alır: Kişi hanımına; “sen talakın iki yarısıyla boşsun” dese bir talak gerçekleşir. Çünkü iki yarım dirhem bir dirhem olduğu gibi iki yarım talak da bir talaktır. Müellifin konuyla ilgili olarak eserinde zikrettiği diğer meseleler ise şöyledir: Kişi hanımına; “sen bir talakın üç yarısıyla boşsun” dese, iki talak gerçekleşir. Çünkü bir talakın üç yarısının karşılığı bir talak artı yarım talaktır. Bu durumda kişi hanımına; “sen bir artı yarım talakla boşsun” demiş gibi olur. Kişi hanımına; “sen bir talakın dört yarısıyla boşsun” dese iki talak gerçekleşir. Zira dört yarım dirhem iki dirheme tekabül ettiği gibi dört yarım talak da iki talaka tekabül eder. Bu durumda kişi hanımına; “sen iki talakla boşsun” demiş gibi olur. Kişi hanımına; “sen iki talakın yarısıyla boşsun” dese bir talak gerçekleşir. Çünkü iki talakın yarısı bir talaktır. Bu durumda kişi hanımına; “sen bir talakla boşsun” demiş gibi olur. Kişi hanımına; “sen iki talakın iki yarısıyla boşsun” dese iki talak gerçekleşir. Zira iki talakın yarısı bir talakı ifade ettiği için iki yarısı iki talakı ifade eder. Bu durumda kişi hanımına; “sen iki talakla boşsun” demiş gibi olur. Kişi hanımına; “sen iki talakın üç yarısıyla boşsun” dese *El-Câmiu's-Sağir*'de de belirtildiği üzere müellife göre bu durumda üç talak gerçekleşir. Çünkü iki talakın yarısı bir talaktır. İki talakın üç yarısı da zaruri olarak üç talak olur. Kişi hanımına; “sen üç talakın yarısıyla boşsun” dese, iki talak gerçekleşir. Çünkü üç talakın yarısı bir artı yarım talaktır. Bu durumda kişi; “sen bir artı yarım talakla boşsun” demiş gibi olur. Kişi hanımına; “sen üç talakın iki yarısıyla boşsun” dese kadın üç talakla boş olur. Zira üç talakın yarısı bir artı yarım talaktır. Bir artı yarım talak iki kez olursa üç talaka dönüşür.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen yarım talakla ve üçte bir talakla ve altıda bir talakla boşsun” demesi durumunda, üç talakın gerçekleşeceğini; zira nekra (belirsiz) kelime tekrar edildiğinde ikincisinin birincisinden farklı olduğunu, dolayısıyla kişinin yarım talaktan farklı olarak üçte bir talakı ve altıda bir talakı gerçekleştirmiş olacağını söyler. Kişi hanımına; “yarım talakla ve onun üçte biriyle ve onun altıda

⁹⁵ Şeybâni ve Leknevi, *El-Câmiu's-Sağir Ve Şerhu En-Nafiu'l-Kebir Limen Yutaliu'l-Câmiu's-Sağir*, 1. Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1986, (Sağir), s. 195.

biriyle boşsun” dese müellife göre bir talak gerçekleşir. Ona göre bunun nedeni, kişinin bu sözüyle yarım, üçte bir ve altıda bir ifadelerini, gerçekleşen bir talaka bağlamış olmasıdır. Böyle bir talak da bütün cüzleriyle birlikte gerçekleşir. Dolayısıyla bu talakın zikredilen cüzlerinden dolayı başka bir talakın gerçekleşmesi tasavvur edilemez. İbn Maze, Serahsi’nin, *Şerh*’inde bu görüşü dile getirdiğini,⁹⁶ Merğînâni’nin de bu görüşle fetva verdiğini vurgular.

İbn Maze, Sadru’s-Şehid’in *El-Vâkıât* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen yarım talakla ve üçte bir talakla ve dörtte bir talakla boşsun” dese iki talak gerçekleşir. Müellif, tercih edilen görüşün de bu olduğunu söyler. Çünkü zikredilen parçalar bir araya getirildiğinde ortaya çıkan sayı birden fazladır. Müellif, Sadru’s-Şehid’in zikrettiği kıyasa göre kişinin hanımına; “sen yarım talakla ve üçte bir talakla ve altıda bir talakla boşsun” demesi halinde, bir talakın gerçekleşmesi gerektiğini; çünkü zikredilen parçalar bir araya getirildiğinde ortaya çıkan sayının birden fazla olmayacağını belirtir. Kişi hanımına; “yarım talak ve üçte biri ve dörtte biri ile boşsun” derse İbn Maze’ye göre iki talak gerçekleşir. Müellif, Hasan b. Ziyad’ın bu şekilde rivayet ettiğini, bu sözlerde birin üzerine parçalar eklendiğini, eklenen şeyin de ayrı bir talak olması gerektiğini savunur. Ayrıca bu konuda bazı fakihlere göre bir talakın gerçekleşeceğini, Serahsi’nin de bu görüşü benimsediğini⁹⁷ vurgular.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen bir talak ve yarım talakla boşsun” ya da “bir talak ve dörtte bir talakla boşsun” dese iki talak gerçekleşir. “Bir talak ve yarısı ile boşsun” ya da “bir talak ve dörtte biriyle boşsun” dese bir talak gerçekleşir. Müellif, bu iki meseledeki fark şu şekilde açıklar:

*“Birinci meselede “yarım ve dörtte bir” ifadeleri, mutlak olarak zikredildiği için ikinci talakın gerçekleşmesini gerektirir. İkinci meselede ise “yarım ve dörtte bir” ifadeleri, “ha” harfinin birinci olarak zikredilen ifadenin yerine zikredilmiş olması hasebiyle, gerçekleşen bir talaka bağlanmıştır. Dolayısıyla birinci ifadenin tamamıyla talak gerçekleştiği için ikinci talakın gerçekleşmesi düşünülemez.”*⁹⁸

İbn Maze, Kuduri’nin *Şerh*’inden şu alıntıyı yapar: Dört hanımı olan birisi hanımlarına; “bir talak aranızdadır” dese her bir hanımı bir talakla boş olur. Zira “beyne” kelimesi paylaşırma ve ortaklık ifade eder. Dolayısıyla talak, kişinin

⁹⁶ Serahsi, Cilt: VI, s. 139.

⁹⁷ Serahsi, Cilt: VI, s. 139.

⁹⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s. 419.

hanımları arasında paylaştırılmış olur. Her birisine de dörtte bir talak düşer. Parçasıyla talakı gerçekleştirmek de bütünüyle gerçekleştirmeyi ifade eder. Müellif, kişinin hanımlarına; “iki talak, üç talak, dört talak aranızdadır” demesi durumunda da hükmün aynı olacağını söyler.

İbn Maze, Hasan b. Ziyad’ın Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet ettiğini söyler: İki hanımı olan birisi hanımlarına; “iki talak aranızdadır” ya da “iki talakı aranızda paylaştırdım” dese iki hanımı da iki talakla boş olur. Müellif, Ebu Yusuf’un, her bir talakın kişinin iki hanımı arasında ayrı ayrı paylaştırılması görüşüne meylettiğini, bu kıyasa göre kişinin hanımlarına; “üç talak aranızdadır” ya da “dört talak aranızdadır” demesi durumunda her bir hanımının üç talakla boş olması gerekeceğini, bu görüşü savunanın da Züfer olduğunu belirtir.

İbn Maze, önceki paragrafta yer alan konuyla ilgili kendi görüşünü şu şekilde açıklar:

“Bu konuda kural, birden fazla hanımı olan birisinin hanımlarını birden fazla talaka ortak yapması durumunda, talak sayısının hanımlarının sayısına bölünerek talakın hanımları arasında eşit olarak paylaştırılmasıdır. Buna göre kişi dört hanımına; “beş talak aranızdadır” dese her bir hanımı, iki talakla boş olur. Zira beş talak dört hanımına paylaştırıldığında her bir hanıma bir talak artı çeyrek talak düşer, çeyrek talak bir talaka tamamlanarak bir talak kabul edildiği için kişinin her bir hanımına iki talak gerekir. Dört hanımı olan birisi için beş talaktan sekiz talaka kadar sonuç aynıdır. Ebu Yusuf’un görüşündeki kıyasa göre ise bu durumda her bir hanıma üç talak gerçekleşmesi gerekir. Kişi dört hanımına; “dokuz talak aranızdadır” derse her bir hanıma üç talak gerçekleşir. Çünkü onlardan her birisine iki talak artı çeyrek talak düşer.”⁹⁹

V. KİNEVİ TALAK

İbn Maze, çok sayıda kinevi talak lafzı olduğunu belirterek konuya giriş yapmıştır. Müellif, bu lafızların birbirlerine benzerliklerine göre konuyu şu başlıklar altında ele almıştır.¹⁰⁰

A. Kişinin Hanımına; “Sen Bana Haramsın” vb. Sözler Söylemesi

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen bana haramsın” sözünü söylediğinde, talaka niyet etmişse kendisine kaç talaka niyet ettiği sorulur. Üç talaka niyet etmişse

⁹⁹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 417-419.

¹⁰⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 420.

üç talak, bir talaka niyet etmişse bir bain talak gerçekleşir. Kişi iki talaka niyet etse yine bir bain talak gerçekleşir. Müellif, iki talaka niyetin bir talak olarak değerlendirmesinin gerekçesiyle ilgili olarak, haramiyetin hafif ve ağır olmak üzere ikiye ayrıldığını, hafif haramiyetle bir bain talakın gerçekleştiğini, ağır haramiyetle üç talak gerçekleştiğini ve kişinin hangisine niyet ederse söylediği sözün muhtemel anlamına niyet etmiş olacağını söyler. İki talak niyetinde ise bu anlamın bulunmadığını dile getirir. Kişinin iki talaka niyet etmesinin talak sayısına niyet anlamına geldiğini, onun söylediği sözün sayı ihtimalinin bulunmadığını; ancak hanımının cariye olması durumunda iki talaka niyetin sahih olacağını belirtir.

İbn Maze'ye göre koca; “sen bana haramsın” sözüyle talak sayısına değil de sadece talaka niyet ederse bir bain talak gerçekleşir. Talaka niyet etmezse yemine niyet etse de etmese de bu bir yemin kabul edilir. Nitekim helalleri haram kılmak yemin ifade eder. Evlilik konusundaki yemin ise îla¹⁰¹ olur. Kişi hanımına yaklaşırsa kendisine yemin kefareti gerekir. Dört ay boyunca hanımına yaklaşmazsa hanımı îla neticesinde bain talakla boş olur. Müellif, bu hükmün kadın açısından da geçerli olduğunu, buna göre bir kadının kocasına söylediği; “sen bana haramsın” ya da “ben sana haramım” sözlerinin yemine niyet etmese de koca açısından olduğu gibi onun açısından da yemin anlamına geldiğini söyler. Dolayısıyla kadının, kocasının kendisine yaklaşmasına izin vermesi durumunda yeminini bozmuş olacağını ve kendisine kefaret gerekeceğini vurgular.

İbn Maze, *Nevadir* isimli eserden şu alıntıyı yapar. Kişinin hanımına söylediği; “sen bana haramsın” sözüyle îlâya yemin ettiğini söylemesi ile yemin etmeyi kastettiğini söylemesi hüküm itibarıyla aynıdır. Zihara niyet ettiğini söylerse İmam Muhammed'e göre zihar olmaz, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre zihar olur. Kişi, bu sözüyle yalan söylemeye niyet ettiğini söylese, yalancı olur ve bunun hiçbir hükmü yoktur, kadı kendisini doğrular. Müellif, bu durumun kişinin hanımına; “sen hürsün” sözünü söyledikten sonra bu sözüyle talakı değil hanımının hür olmasını kastettiğini söylemesi durumunda, kazaen sorumlu olacağı meselesine benzediğini, Halvânî'nin *Şerh*'inde konuyu bu şekilde anlattığını, Serahsi'nin de aynı konuda üç fakihe göre kişinin kazaen tasdik edilmeyeceğini söylediğini belirtir. *El-Münteka*'da

¹⁰¹ Kocanın, hanımıyla cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazai boşanma sebeplerinden biridir.

konuyla ilgili olarak kişinin kazaen tasdik edilmeyeceği, diyaneten sorumlu olacağı bilgisinin yer aldığını sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre kişi; "bütün helaller bana haram olsun" dese ona niyeti sorulur. Eğer yemine niyet etmişse veya belli bir şeye niyet etmemişse bu yemindir ve kişinin yemini yiyecek ve içeceklerle hamledilir, niyet etmedikçe istihsanen hanımı yeminin kapsamına dâhil edilmez. Müellif, İmam Muhammed'in *kinâyât* bölümünde konuyu bu şekilde zikrettiğini söyler. Belh fakihlerinden konuyla ilgili olarak kişi, hanımına niyet etmese de yemine kişinin hanımının da dâhil olduğu görüşünün aktarıldığını; zira onların örfe göre bu sözle toplumda yaygın bir şekilde kadınların kastedildiğini söylediklerini belirtir. Halvânî'nin bu örfün kendi toplumunda yaygınlaşması halinde, kişinin niyetine bakılmaksızın hanımının yemine dâhil olacağını söylediğini vurgular.

İbn Maze, İmam Muhammed'in görüşüne göre kişinin hanımına niyet etmesi ve hanımının yemine dâhil olması durumunda yeme ve içmenin yeminin kapsamından çıkmayacağını, dolayısıyla kişinin yediğinde, içtiğinde ve hanımına yaklaştığında yeminini bozmuş olacağını ve kendisine kefaret gerekeceğini söyler. Ayrıca kişinin bir şey yemesi ya da içmesi halinde yeminini bozmuş olacağını ve yemininin hükmünün uygulanacağını, daha sonra hanımına yaklaşırsa yeminini bozmuş olmayacağını, kişinin yediğinin ve içtiğinin az ya da çok olmasının hükmü etkilemeyeceğini belirtir. Kişinin; "Allah'a yemin olsun ki şu yemeği yemeyeceğim" ya da "şu içeceği içmeyeceğim" sözlerinin farklı olduğunu; zira bu durumda kişinin yemin ettiği hususun tamamının bir tek yemin olduğunu ve onun yemin ettiği şeyin bizzat kendisini yapmadıkça yeminini bozmuş olmayacağını da sözlerine ekler.

İbn Maze, önceki paragrafta yer alan iki mesele arasındaki farkı şu şekilde açıklar:

*"İkinci meselede yemini bozmak şart hükmündedir. Haramiyet, yeminin ve içmenin şart olmasıyla zaruri olarak sabit olur. Şarta bağlanan bir husus şartın bir kısmının oluşmasıyla gerçekleşmiş sayılmaz. Birinci meselede ise haramiyetin sebebi kişinin helal olanı kendisine haram kılmasından dolayıdır. Bu hususun şart yapılması, zaruri olarak haramiyetin sabit olmasını ifade eder. Haramiyet, bu şekilde belirli bir şey için sabit olduğunda, o şeyin kapsamına giren hususlardan her birisi (yemin edene) haram olmuş olur. Dolayısıyla yeminin bozulması ve kefaretin gerekmesi, kişinin bu hususlardan birisini yapmasına bağlı olur."*¹⁰²

¹⁰² İbn Maze, Cilt: IV, s. 421.

İbn Maze'ye göre bu tür yeminlerde kişi bizzat kendisine helal olan bir hususa niyet etmemişse, her ne kadar onun söylediği söz, bütün helalleri kapsamaya uygun, genel bir lafız olsa da yemini özellikle yiyecek ve içeceklerle hamledilir. Zira yemin eden kişinin yemindeki maksadı, yeminini bozmak değil yemine uymaktır. Kişinin söylediği söz, genele hamledildiğinde onun yeminine uyması düşünülemez. Müellif, nefes almak, gözü açmak, ayakta durmak, oturmak gibi insanda mutlaka bulunan hususlar da haram kılınan helaller kapsamında olduğundan, kişinin yemininden sonra yeminini bozmasının şart olması nedeniyle, günah işlemiş olacağını söyler. Kişinin söylediği sözün genele hamledilmesi mümkün olmadığında, örfle bilinen hususa hamledileceğini, bunun da kişinin yaşamını devam ettiren yeme ve içmeyi ifade edeceğini belirtir. Bu ikisinin dışında kalanların haram kılınmasının ise ancak niyetle olacağını, kişinin sadece yemeye, içmeye ya da elbise giymeye niyet etmesi halinde hükmün diyaneten ve kazaen niyet ettiği şekilde oluşacağını ifade eder.

İbn Maze'ye göre kişi; “bütün helaller bana haram olsun” sözünü söylediğinde, hanımını boşamaya niyet ederse onun bu niyetiyle amel edilir; yiyecek ve içecekler yeminin kapsamından çıkar. Dolayısıyla kişi yer ya da içerse yeminini bozmuş olmaz; çünkü yemin lafzı tektir. Tek olan lafızda iki farklı mana bir araya gelmez. Nitekim talakın manası yeminin manasından farklıdır. Kişinin talak niyetiyle amel edildiğinde kural olarak yemin manasına itibar düşer. İbn Maze, konuyla ilgili olarak İbrahim'in İmam Muhammed'den, kişi bu sözüyle hanımını boşamaya ve Allah'ın nimetlerine yemin etmeye niyet ederse, bunun hem talak hem de yemin olacağı görüşünü aktardığını belirtir.

İbn Maze, İbn Semaa'nın *Nevadir* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Ebu Yusuf'a göre kişi iki hanımına; “ikiniz bana haramsınız” sözünü söylese ve bu sözüyle hanımlarından birisinde boşamaya, diğerinde îlaya niyet etse iki hanımı da boş olurlar. Müellif, İmam Muhammed'den konunun bu şekilde aktarıldığını söyler. Bu meseledeki hükmün gerekçesini şu şekilde açıklar: Bu meselede yemin lafzı, tek bir söz olduğu için iki farklı manaya gelme ihtimali yoktur. Daha ağır olan hükme hamledilir. İki manaya itibar etmek mümkün olmadığında ağır olan hüküm talaktır. Buna göre kişi hanımlarından birisini üç talakla, diğerini tek talakla boşamaya niyet etse iki hanımı da üç talakla boş olurlar. Zira üç talakla sabit olan haramiyet, tek

talakla sabit olan haramiyetten farklıdır ve bu ikisi bir lafızda bir araya gelemmez. Bundan dolayı (kişinin sözü) daha ağır olan üç talaka hamledilir. İbn Maze, bu meseleyle ilgili Ebu Hanife'nin görüşüne göre kişinin niyet ettiği şekilde talakın geçerli olduğunu, kişinin hanımlarından birisinin üç talakla, diğerinin tek talakla boş olacağını ifade eder. Ebu Hanife'ye göre üç talakın hakiki anlamı ifade ettiğini, bir talakın da mecaz gibi kabul edileceğini; zira mutlak haramiyetin üç talakla sabit olacağını dile getirir.

İbn Maze'ye göre kişi talaka niyet ederek bir hanımı için; “bu bana haramdır” dese, diğer hanımı için de îlaya niyet ederek aynı söz söylese niyeti geçerlidir. Çünkü kişinin sözü iki lafız ve kelamı ifade eder. Bundan dolayı her birisi için farklı manaya niyet etmesi caizdir.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen bana haramsın” sözünü söyledikten sonra aynı sözü tekrar söylemesi ve birinci sözüyle talaka, ikinci sözüyle yemine niyet etmesi halinde, onun sözünün iki farklı söz olmasından dolayı niyetinin geçerli olması hususunda fakihlerin görüş birliği içerisinde olduklarını söyler. İbn Maze'ye göre kişinin; “Allah'ın helal kıldığı bana haram olsun” sözünün karşılığı bir bain talaktır. Müellif, bunun gerekçesiyle ilgili olarak kendi yaşadığı bölgede örf'e göre bu sözün talak olduğunu, bu konuda örfle belirlenen talak hükmünün sarîh talak gibi kabul edildiğini, bundan dolayı niyete ihtiyaç olmadığını belirtir. Kişi, yemin ettiği vakit nikâhı altında bir hanımı varsa bir bain talakla boş olacağını, yoksa kişinin bu sözü, hanımına sarf etmesi mümkün olmadığından ve helal olan bir şeyi haram kılmak yemin anlamına geldiğinden dolayı, onun sözünün yemin kabul edileceğini dile getirir.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen bana falanın bir eşyası gibisin” sözünü söylese ve bu sözüyle talaka ya da îlaya niyet etse onun bu sözü hiçbir şey ifade etmez. Kişi hanımına; “sen bana içki, domuz gibisin” dese, bu söz; “sen bana haramsın” sözüyle (hüküm itibarıyla) eşittir. Müellif, kişinin hanımını içki, domuz, leş vb. özü itibarıyla haram olan bir şeye benzetmesi halinde, bu konudaki hükmün, “sen bana haramsın” sözündeki hükümle aynı olduğunu söyler. Bununla birlikte, “sen bana haramsın” sözünde kişi, hiçbir şeye niyet etmemişse bunun yemin olacağı

hususunda fakihler arasında herhangi bir ihtilaf olmadığını, bu konuda ise bunun yemin olup olmayacağı hususunda fakihlerin ihtilaf ettiklerini belirtir.¹⁰³

B. Kişinin Hanımına; “Sen Serbestsin” vb. Sözler Söylemesi

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “serbestsin”, “kurtulmuşsun”, “kesin ayrılmışsın”, “bainsin” sözlerinden birisini söyledikten sonra talaka niyet etmediğini söylese bu tür kinevi lafızlarda kural, kişi talaka niyet etmedikçe bu lafızlarla talakın gerçekleşmemesidir. Bu meselede kocanın talaka niyet etmediğini söylemesi pek çok konuyu gündeme getirir. Müellif, kocanın bu sözü hoşnutluk (normal) halinde, öfkeliyken ya da hanımının ya da başka birisinin kocadan hanımını boşamasını istemesi hasebiyle, talak tartışması esnasında söyleyebileceğini belirtir.

Kocanın bu sözlerden birisini hoşnutluk anında söylemesi halinde onun; “ben bu sözle talakı kastetmedim” sözünün, bu lafızların tamamında hem kazaen hem de diyaneten tasdik edileceğini dile getirir. Bu sözü hanımıyla aralarındaki talak tartışması esnasında söylemişse, bu sözle talaka niyet etmediğini söylemesiyle ilgili olarak kocanın sözü cevaba¹⁰⁴ elverişli olup redde¹⁰⁵ elverişli olmazsa onun kazaen tasdik edilmeyeceğini; ancak diyaneten tasdik edileceğini belirtir. Kişinin hanımına söylediği; “serbestsin”, “kurtulmuşsun”, “kesin ayrılmışsın”, “bainsin”, “haramsın” sözlerinin bu kapsamda değerlendirileceğini; zira bu sözlerin talak isteğinden sonra söylenmesi halinde cevap olmaya elverişli olduğunu, zahire göre bu sözlerle cevabın kastedileceğini ifade eder. Kocanın; “ben bu sözlerle cevabı kastetmedim” sözünü söylemesi halinde, zahirin hilafına olan bir durumu iddia etmiş olacağını, bu sözlerin cevaba elverişli olmasından dolayı, hâkimin kendisini tasdik etmeyeceğini dile getirir. İçeriğinde talakın bizzat kendisinin ya da hükmünün teklifi (icab) bulunan her lafzın talak isteğine cevap olmasının elverişli olacağını vurgular.

İbn Maze, önceki paragraftaki verdiği bu bilgiden sonra şu açıklamayı yapar:

“Bu lafızların tamamının içeriğinde talak hükmünün teklifi bulunmaktadır. Bu hüküm de serbest iradeli bir kişinin eyleminin dışında bir talakla sabit olmuştur. Beynünet, haramiyet ve nikâhın bulunmaması ise, serbest iradeli bir

¹⁰³ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 420-427.

¹⁰⁴ Kocanın hanımının talak isteğine karşı cevap olarak söylediği söz (El-Binaye’ Şerhu’l-Hidaye’).

¹⁰⁵ Kocanın hanımının talak isteği anındaki kelamına karşılık olarak söylediği söz (El-Binaye’ Şerhu’l-Hidaye’).

kişinin eyleminin dışında bir talakın kendisiyle sabit olmuştur. Bundan dolayı bu lafızların da bir açıdan cevap olması uygundur.”¹⁰⁶

Müellif, kişinin hanımına söylediği; “uzaklaş, git, çık, peçeni yüzüne ört, örtün, başını ört” sözlerinin bunun hilafına olduğunu; zira bu lafızlarda talakın hükmünü ortaya koyan bir açıklama olmadığını söyler. Gitmek, yüzü peçe ile örtmek, örtünmek ve uzaklaşmak gibi eylemlerin kişinin tercihiyle gerçekleşen eylemler olduğunu, şer’i hükümler olmadığını, dolayısıyla (bu lafızlarda) talakın kendisi ya da hükmüyle ilgili bir cevabın bulunmadığını belirtir.

İbn Maze’ye göre kişi bu sözleri öfke anında söylerse sövgüye elverişli olmayıp, öfkenin delalet ettiği talaka (cevaba) elverişli olan her söz talak olarak kabul edilir. Redde ve cevaba elverişli olan sözler (uzaklaş, çık gibi) talak olarak kabul edilmez. Bu lafızların redde elverişli olması kocanın; “çık, terk et” sözleriyle hanımının talak isteğini kastetmiş olmasına bağlıdır. Onun bu sözlerinin cevap ve red olma ihtimalinden dolayı bu ikisinden hüküm itibariyle daha hafif (edna) olanı yani red sabit olur. Şüpheden dolayı kişinin sözünün cevap olması sabit olmaz. İbn Maze, kişinin sözünün; “serbestsin”, “kurtulmuşsun”, “kesin ayrılmışsın”, “bainsin”, (haramsın) gibi cevaba ve sövgüye elverişli sözlerinin talak olarak kabul edilmeyeceğini ve bu konuda onun talakı kastetmediğini söylemesi halinde tasdik edileceğini belirtir.

İbn Maze’ye göre kişi; “serbestsin”, “kurtulmuşsun”, “kesin ayrılmışsın”, “bainsin”, “haramsın” sözlerinde üç talaka ya da bir bain talaka niyet ederse talak niyet ettiği şekilde gerçekleşir. Bain ve haram lafızlarıyla ilgili olarak beynunetin ağır ve hafif olmak üzere ikiye ayrıldığını, ağır beynunette karı-kocanın başkalarıyla evlenmeden yeniden bir araya gelme ihtimallerinin olmadığını, hafif beynunette bu durumun ihtimal dâhilinde olduğunu, haramiyetin de beynunet gibi olduğunu söyler. Bunlardan her birinin gereğinin farklı olduğunu, hafif beynunetin gereğinin bir bain talak, ağır beynunetin gereğinin üç talak olduğunu belirtir. Niyet olmadığında kesin olan bir talakın sabit olacağını, kişi ağır beynunete niyet ettiğinde ağır talakın (üç talak) sabit olacağını, “serbestsin”, “kurtulmuşsun”, “kesin ayrılmışsın” sözlerinin de beynunet anlamını ifade ettiğini ve bu sözlerde de hükmün aynı olduğunu vurgular.

İbn Maze, kişinin hanımına; “iddet bekle” sözünü söylemesi halinde sadece bir ric’i talakın gerçekleşeceğini, bu sözün iddet beklemeyi emretmeyi ifade ettiğini

¹⁰⁶ İbn Maze, Cilt: IV, s. 428.

ve bu sözün talak anlamını ifade etmediğini söyler. Müellife göre iddet beklemeyi emretmenin ancak kendisinden önceki bir talaktan sonra uygun olması, iddet beklemeyi emretmenin sahih olması için daha önce geçerli bir talakın olmasını gerektirir. Müellif, “uzaklaş, git, çık, peçeni yüzüne ört, örtün, başını ört” sözlerinde ise bu sözler beynunet anlamı ifade ettiği için üç talaka niyetin sahih olduğunun altını çizer.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “seni ailene hibe ettim” dese ve bu sözüyle talakı kastetmediğini söylese bile cevaba elverişli olup, redde elverişli olmayan bütün sözlerde kendisi kazaen tasdik edilmez, diyaneten tasdik edilir. Kişinin bu sözü “serbestsin” sözü gibi kinevi talak lafızlarındandır, dolayısıyla kişi söylediği sözün muhtemel anlamına niyet ettiği için talak ancak niyetle gerçekleşir. Bunun yanında hibe, kadının ailesi ister kendisini kabul etsin ister etmesin, mülkiyetin zevalini gerektirir ve hibe edilen, hibe edilenin mülküne girdiğinde kabule ihtiyaç olur. Bu meselede mülkiyet ortadan kalktığı için kabule de ihtiyaç yoktur.¹⁰⁷

C. Kişinin Hanımına; “Sen Benim Hanımım Değilsin” vb. Sözler Söylemesi

İbn Maze, kişinin talaka niyet ederek hanımına; “aramızda nikâh yok” ya da “seninle evlenmedim” sözlerini söylemesi halinde, talakın gerçekleşmeyeceğine dair icma olduğunu söyler. Kişinin hanımına talaka niyet ederek; “sen benim hanımım değilsin” ya da “ben senin kocan değilim” sözlerini söylemesi halinde, Ebu Hanife’ye göre talakın gerçekleşeceğini, imameyne göre gerçekleşmeyeceğini belirtir.

İbn Maze, Ebu Hanife’nin önceki paragraftaki iki meseleyi farklı değerlendirdiğini, ona göre ilk meselede kişinin söylediği sözlerde talakla nikâhı nefyetme ihtimalinin olmadığını, dolayısıyla; “aramızda nikâh yok ya da ben seninle evlenmedim; çünkü seni boşadım” sözlerini söylemenin sahih olmayacağını belirtir. Kişinin bu sözlerle talaka niyet etmesi halinde, söylediği sözün muhtemel anlamının dışında bir şeye niyet etmiş olacağını ifade eder. Ebu Hanife’ye göre ikinci meseledeki sözlerde ise nikâhı temelden nefyetme ihtimali olduğu gibi o anda nikâh

¹⁰⁷ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 427-429.

bağını sonlandırma ihtimalinin de olduğunu söyler. Buna göre; “benim hanımım değilsin; zira seni boşadım” sözünü söylemenin sahih olacağını, kişi bu sözüyle talaka niyet ettiğinde, söylediği sözün muhtemel anlamına niyet etmiş olacağını vurgular.

İbn Maze, kişinin hanımına söylediği; “aramızda hiçbir nikâh yoktur” sözüyle ilgili Sadru’ş-Şehid’in *El-Vâkıât* isimli eserinde kişi talaka niyet ederse talakın gerçekleşeceğini söylediğini, bu görüşün hilafına dair bir bilgi aktarmadığını belirtir. Bununla birlikte bu görüşün, kişinin hanımına söylediği; “sen benim hanımım değilsin” sözünde talaka niyet ettiğinde talakın gerçekleşeceği görüşünden hareketle Ebu Hanife’ye ait olduğunun söylendiğini de dile getirir.

İbn Maze, kadının kocasına; “sen benim kocam değilsin” sözüne kocasının; “doğru söyledin” şeklinde karşılık vermesi meselesiyle ilgili olarak Ebu Nasr’ın,¹⁰⁸ Ebu Hanife’ye göre kişinin talaka niyet ederek; “ben senin kocan değilim” sözünde talak gerçekleştiği gibi bu meselede de kendisine göre kişi niyet ettiğinde talakın gerçekleşeceğini dile getirdiğini söyler. Kişi hanımına; “Allah’a yemin olsun ki benim hanımım değilsin”, “eğer bir hanımım varsa bu benim aleyhime huccet olsun” sözlerini söylemesi halinde, niyet etse de talakın gerçekleşmeyeceğini ve bu konuda herhangi bir ihtilafın bulunmadığını belirtir. Kuduri’nin *Kitab*’ında konuyu bu şekilde anlattığını ifade eder. İbn Maze’ye göre kişi, sözünü yemine birleştirdiğinde - ki yemin haberi pekiştirmeyi ifade eder- onun bu sözüyle geçmişi kastettiği bilinir. Nitekim haber geçmişte gerçekleşen bir olaydır. Koca, bu sözüyle geçmişi kastetmekte ve yalancı konumuna düşmektedir. Müellif, kişinin yemin zikretmeden bu sözü söylemesi durumunda, Ebu Hanife’ye göre niyet ettiğinde talakın gerçekleşeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze’ye göre kişi talak niyetiyle hanımına; “aramızdaki nikâhı feshettim” dese talak gerçekleşir. Zira fesih, beynuneti gerektirir. Kişi de söylediği sözün gereğine niyet etmiştir. Müellif, kişinin hanımına söylediği; “benim sana ihtiyacım yok” sözünün, kişi bu sözüyle talaka niyet etse bile Ebu Hanife’ye göre talak olmayacağını; zira ona göre ihtiyacı nefyetmenin evliliği ve hükümlerini

¹⁰⁸ Ebu Nasr Ahmed b. el-Abbas b. Hüseyin es-Semerkandi (İyazi).

nefyetmeyeceğini, ayrıca ihtiyaç olmadığına da nikâhın geçerli olacağını, nitekim bir kişinin ihtiyacı olmasa bile bir kadınla evlenebileceğini belirtir.¹⁰⁹

D. Kinevi Lafızların Hükümü

İbn Maze, kinevi lafızların karşılığının bain talak olduğunu, kişi talaka niyet ederse bir bain talak gerçekleşeceğini, yemine niyet ederse (bu sözlerin) yemin gibi kabul edileceğini belirtir. Zira bu lafızların haramiyeti gerektirme anlamına gelebileceğini ve böyle kabul edildiğinde kişinin hanımına söylediği; “sen bana haramsın” sözü gibi kabul edileceğini söyler.

İbn Maze, kişinin kinevi lafızlarda hiçbir şeye niyet etmemesinin yemin kabul edilip edilmeyeceği hususunda Hanefî fakihler arasında ihtilaf olduğunu, bazı fakihlerin bu lafızları kişinin hanımına söylediği; “sen bana haramsın” sözüne kıyas ederek, söz konusu lafızların yemin olduğunu söylediklerini belirtir. Bazı fakihlerin ise bu lafızların yemin konusunda sarîh ifadeler olmadığını, dolayısıyla yemin kabul edilmeyeceğini söylediklerini ifade eder. Onlara göre yemin konusunda sarîh olmayan bir lafzın; ancak yaygın olarak kullanılması, halin delaleti ya da niyetle, yemin konusunda sarîh lafız kapsamında değerlendirilebileceğini; fakat bu lafızlar için bunun söz konusu olmadığını vurgular. Kişinin hanımına söylediği; “sen bana haramsın” sözünün ise kinevi lafızlardan farklı olduğunu, zira bu lafzın yemin anlamında yaygın olarak kullanıldığını ve sarîh yemin kapsamına gireceğini dile getirir.¹¹⁰

E. Kinevi Lafızların Tekrar Edilmesi

İbn Maze, İmam Muhammed’in *El-Asl* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “iddet bekle” sözünü üç kez söylese ve bu sözlerin tamamında bir talaka niyet ettiğini söylese kazaen tasdik edilmez, diyaneten tasdik edilir.¹¹¹ Müellife göre kişi, söylediği sözlerin tamamında bir talaka niyet etmekle, her bir sözde üç talaka niyet etmiş gibi olacağından, kazaen tasdik edilmez. Zira talak bölünmeyi kabul

¹⁰⁹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 433-435.

¹¹⁰ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 436-437.

¹¹¹ Şeybânî, Asl, Cilt: IV, s. 455.

etmediğinden dolayı bir parçasına niyet, bütününe niyet anlamına gelir. Kişinin diyaneten sorumlu olmasının nedeni ise, niyetinin söylediği sözün muhtemel anlamı olmasından dolayıdır. Nitekim kişi birinci sözüyle talaka, ikinci ve üçüncü sözüyle hanımının kendisine vacip olan iddeti beklemesini emretmeye niyet etmiş olabileceği gibi birinci sözle talaka, ikinci ve üçüncü sözle tekrara da niyet etmiş olabilir. İbn Maze, bu durumda kişinin; “birinci sözde talakı, ikinci ve üçüncü sözde iddet beklemeyi kastettim” sözünün kazaen ve diyaneten tasdik edileceğini söyler. Kişi ilk sözüyle talaka niyet ettiğinde onun hanımına; “sen boşsun” sözünü söyledikten sonra “iddet bekle”, “iddet bekle” demiş gibi olacağını dile getirir. Kişinin; “ikinci ve üçüncü sözde iddet beklemeyi kastettim” sözünü söylediğinde niyetinin geçerli olacağını ifade eder. Ancak kişinin bu lafızların tamamında bir talaka niyet etmesinin farklı olduğunu yineler. Kişinin, birinci sözde talaka niyet ettiğini, ikinci ve üçüncü sözde hiçbir şeye niyet etmediğini söylemesi durumunda, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre üç talakın gerçekleşeceğini dile getirir. Bu durumda onlara göre ikinci ve üçüncü sözlerin talak tartışması esnasında söylenmiş olacağını, kişi birinci sözle talaka niyet ettiğinde, talak tartışması esnasında söylediği “iddet bekle” sözünün talak olacağını sözlerine ekler.

İbn Maze, önceki paragrafla bağlantılı olarak yine İmam Muhammed’in *El-Asl* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kişi (ف) atıf harfini kullanarak hanımına; “sen boşsun iddet bekle” ya da (و) harfiyle; “sen boşsun ve iddet bekle” sözlerini söylese ve “iddet bekle” sözüyle hanımının kendisine vacip olan iddeti beklemesini emretmeyi kastetse kazaen tasdik edilir. Bu sözüyle başka bir talakı kastetse ya da hiçbir şeye niyet etmese bu sözün karşılığı ilk talaktan farklı olarak bir talak olur.¹¹² Müellif, İmam Muhammed’e ait olduğunu söylediği, kişi hiçbir şeye niyet etmezse iki talakın gerçekleşeceği yönündeki görüşün, Hanefi fakihlere göre “sen boşsun ve iddet bekle” sözü için doğru olduğunu; ancak “sen boşsun iddet bekle” sözü için doğru olmadığını belirtir. Buna göre ikinci meselede bir talakın gerçekleşmesi gerektiğini, Züfer ile Ebu Yusuf arasındaki ihtilafın bu konuya işaret ettiğini ve kendisine göre sahih olanın bu görüş olduğunu ifade eder.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen kesinlikle boşsun” ya da “sen bair olarak boşsun” dese talaka niyet etse de, “sen boşsun” sözüyle bir ric’i talak

¹¹² Şeybâni, *Asl*, Cilt: IV, s. 455.

gerçekleşir. Kişinin; “kesinlikle” ve “bain olarak” sözleriyle ilgili olarak şu durumlar söz konusu olur. Kişi, bu sözlerini “sen boşsun” sözünün sıfatı olarak söylemiş ve hiçbir şeye niyet etmemişse bir bain talak gerçekleşir. Kişi, “kesinlikle” sözüyle faklı bir talaka niyet ederse niyet ettiği şekilde hanımı iki talakla boş olur. Kişi, “kesinlikle” sözüyle ilk talakın dışında iki talaka niyet ederse ilk sözüyle bir, ikinci sözüyle bir olmak üzere toplamda yine iki talak gerçekleşir. Kişi, “kesinlikle” sözüyle üç talaka niyet ederse üç talak gerçekleşir.¹¹³

F. Kişinin Hanımına Ya Da Başka Birisine Talak Yetkisi Vermesi (Tefviz)¹¹⁴

İbn Maze, Kuduri’nin *Kitab*’ından şu alıntıyı yapar: Kişi talak niyetiyle hanımına; “durumun senin elindedir” sözünü söylese, kadın kocasının sözünü işittiği mecliste bulunduğu müddetçe kendi durumunu belirleme hakkına sahip olur. Kocasının sözünü işitmemişse, konuyu öğrendiğinde ya da kendisine haber ulaştığında kendi durumunu belirleyebilir. Müellif, bu meseledeki kuralla ilgili şu açıklamayı yapar:

“Koca, talakı gerçekleştirme yetkisine sahip olduğu gibi bu yetkiyi başkasına devredebilir. Kendisine talak yetkisi verilen kişinin amelinin geçerliliği konuyu öğrenmesine bağlıdır. Zira kocanın hanımına talak yetkisini vermesi temlik¹¹⁵ manasını içerir. Nitekim kocası tarafından kendisine talak yetkisi verilen kadın, kocası için değil kendisi için bir iş yapmıştır. Kendisi için iş yapan kişi de o konuda yetki sahibidir, başkası adına vekil değildir. Temlik akitlerinde amelin geçerliliği kendisine yetki devredilen kişinin bilgisine bağlıdır. Bundan dolayı diğer temlik akitlerinde olduğu bu konuda da cevap meclisle sınırlıdır. Buna karşılık talak yetkisi, kadın o anda bulunmadığında meclisten sonra da yetkinin devam etmesi nedeniyle diğer temlik akitlerinden farklıdır. Bunun yanında talak yetkisi, ta’lik manasını da içermektedir. Bundan dolayı ta’lik manasına itibar etmek gerekir. Ta’lik manasına itibar edildiğinde talak yetkisi meclisin dışında da devam eder, temlik manasına itibar edildiğinde ise talak yetkisi kadının konuyu öğrendiği meclisle sınırlıdır.”¹¹⁶

İbn Maze’ye göre kişi, yetki ile talakı kastetmezse öfke hali ve talak tartışması esnası haricinde hüküm itibariyle hiçbir şey ifade etmez ve kişi hukuki açıdan sorumlu olmaz. Zira kişinin; “durumun senin elindedir” sözü pek çok anlama

¹¹³ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 437-438.

¹¹⁴ Kişinin kendisine ait hukuki bir yetkiyi başkasının kullanmasına izin vermesi anlamında fıkıh terimidir.

¹¹⁵ İslam hukukunda mülkiyeti başkasına devretmek anlamına gelir. Kocanın talak yetkisini hanımına vermesi buna örnektir.

¹¹⁶ İbn Maze, Cilt: IV, 439.

gelebilir. Bu sözün kadının evden çıkması ve ayrılması anlamına gelme ihtimali olduğu gibi daha farklı pek çok anlama gelme ihtimali de vardır. Bu anlamların bir kısmı ancak niyetle ya da niyet konumundaki halin delaletiyle kesin olarak bilinebilir. Müellif, kadının bu sözle kocasının talaka niyet ettiğini, öfke halinde ya da talak tartışması esnasında bu sözü söylediğini iddia etmesi halinde, yemin etmek suretiyle kocanın sözünün geçerli olacağını söyler. Kadının kocasının öfke halinde ya da talak tartışması esnasında bu sözü söylediği yönündeki delilinin, şahitlerin şahitlik edebileceği bir konu olduğu için kabul edileceğini belirtir. Ancak talaka niyet ettiğine dair delilinin, şahitlerin şahitlik edebileceği bir konu olmadığı için kabul edilmeyeceğini vurgular. Kadının, iddiasını kocasının ikrar ettiğine dair delil getirmesi halinde sözünün kabul edileceğini ifade eder.

İbn Maze, “durumun senin elindedir” sözünün mutlak olarak söyleneceği gibi kişinin; “falan geldiğinde hanımımın durumu kendi elindedir” sözünde olduğu gibi şarta bağlı olarak da söylenebileceğini belirtir. Mutlak olarak söylenmesinin iki şekilde olacağını, birincisinde herhangi bir vakitle sınırlamadan, mutlak olarak kocanın hanımına talak yetkisi verebileceğini, bunun hükmünün kadının kocasının sözünü işittiğinde bulunduğu mecliste durumunu belirleyebileceğini ifade ettiğini söyler. Kocasının sözünü işitmemesi ya da o anda bulunmaması durumunda, konuyu öğrendiğinde ya da kendisine haber verildiğinde durumunun kendi elinde olacağını ve bunun da konuyu öğrendiği meclisle sınırlı olacağını vurgular. Mecliste kabulün şart olmadığını, ayrıca kendisine talak yetkisi verilen kişi bu yetkiyi reddettiğinde bu tasarrufun reddedilmiş olmayacağını; zira “durumun elindedir” sözünün temlik ve ta’lik manalarını içerdiğini belirtir. Ta’lik akitlerinde kabulün şart olmadığını, dolayısıyla kendisine talak yetkisi verilen kişinin kabulünün şart olarak ileri sürülemeyeceğini dile getirir. Temlik manasına itibar edildiğinde, imkân ölçüsünde iki manayla amel edilebilmesinden dolayı yine kendisine talak yetkisi verilen kişinin reddiyle tasarrufun reddedilmeyeceğini sözlerine ekler. İkincisinde bir vakitle sınırladığında kendisine talak yetkisi verilenin, durumunun kendi elinde olduğunu öğrendiğinde belirlenen vakit tamamlanıncaya kadar tercih hakkının olacağını, meclisten ayrıldığında bu yetkinin hükümsüz olmayacağını dile getirir. Kendisine talak yetkisi verilen, durumu öğrenmeden vakit tamamlanırsa yetkinin sona

ereceğini; zira talak yetkisinin belirli bir zamana hasredildiğini, belirlenen vakit tamamlandığında verilen talak yetkisinin devam etmeyeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre talak yetkisi şarta bağlandığında kendisine talak yetkisi verilen, şart oluştuğunda kendi durumunu belirleyebilir. Şart oluşup, talak yetkisi belirli bir vakitle sınırlanmamışsa kendisine talak yetkisi verilen, konuyu öğrendiği mecliste kendi durumunu belirleme hakkını elde eder. Onun bulunduğu mecliste kabulü şart değildir; ancak bu yetkiyi reddetmesiyle tasarruf da reddedilir.

İbn Maze, kocanın hanımına durumunu belirleme yetkisi verdiğinde, kadının konuyu öğrendiği mecliste kendini tercih etmesi halinde, bir bain talak gerçekleşeceğini, koca üç talakı kastederse üç talak, iki talaka, bir talaka niyet ederse ya da hiçbir şeye niyet etmezse bir bain talak gerçekleşeceğini belirtir. Zira “durumun senin elindedir” sözünün niyete ihtiyaç duyması ve halin delaleti nedeniyle kinevi lafızlardan olduğunu, kinevi lafızlarla gerçekleşen talakın üç talaka niyet edilmedikçe bir bain talak olduğunu söyler. Kişi niyet etse de kinevi lafızlarla iki talak gerçekleşmeyeceğini, kocanın hanımına söylediği bu sözünden dönmeyeceğini ve kendisine talak yetkisi verdiği hanımını talakı gerçekleştirmekten alıkoyamayacağını; zira bu tasarrufun ta'lik manasını içerdiğini ve ta'likin de vazgeçmeyi kabul etmediğini vurgular.

İbn Maze, kişinin hanımına; “bir talakta durumun senin elindedir” sözünün bir ric'i talak anlamına geldiğini söyler. *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “üç talakta durumun senin elindedir” dese hanımı da kendisini bir ya da iki talakla boşasa bir ric'i talak gerçekleşir.

İbn Maze, yanındaki kişiye; “ben bu beldeden ayrıldıktan altı ay sonra kendisiyle kalan mehri ve iddet nafakası karşılığında muhalea yapman için hanımının durumu senin elindedir” sözünü söyledikten sonra kaybolan ve söylediği süre tamamlandığı halde gelmeyen kişinin durumu kendisine sorulduğunda Necmeddin En-Nesefi'nin (ö. 537/1142) bunun mutlak vekâlet olduğunu söylediği belirtir. Ona göre kişinin bu sözü vekâlet anlamına geldiği için o kişinin meclisten ayrılmasıyla vekâletin iptal olmayacağını, dolayısıyla kadınla muhalea yapabileceğini dile getirir. Semerkand ve Buhara fakihlerinin bunun temlik olduğu yönünde fetva verdiklerini, dolayısıyla kişinin meclisten ayrılmasıyla hükmün iptal

olacağını; zira kocanın sarîh olarak; “hanımımın durumu senin elindedir” sözünü söylediğini, kendisine göre sahih görüşün bu görüş olduğunu vurgular.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “beni mehirden muaf tutarsan üç talak senin elindedir” sözünü söyledikten sonra hanımı kendisine; “kendimi boşamam için bana vekâlet ver” şeklinde cevap verse bunun üzerine kişi; “kendini boşaman için sana vekâlet verdim” dese kadın meclisten ayrılırsa kendini boşama hakkı düşer. Daha sonra hanımı kendini boşasa talak gerçekleşmez. Bulunduğu mecliste önce kocasını mehirden muaf tutar, sonra kendisini boşarsa talak gerçekleşir. Kocasını mehirden muaf tutmazsa talak gerçekleşmez. Zira vekâlette kadının kocasını mehirden muaf tutması şarttır.

İbn Maze, kişi ile hanımı arasında çıkan tartışma esnasında hanımının; “Allah’ım beni bu adamdan kurtar” sözüne kocasının bir talaka niyet ederek; “madem benden kurtulmak istiyorsun durumun senin elindedir” şeklinde karşılık vermesi üzerine hanımının; “kendimi bin talakla boşadım” sözünü söylemesi, kocasının da onun bu tasarrufunu onaylaması meselesinde, Ebu Hanife’ye göre hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini söyler. Zira kişi hanımına bir talak yetkisi vermesine rağmen hanımı kendisini üç talakla boşamıştır. Müellif, bu meseleden hareketle konuyla ilgili şu açıklamayı yapar: *“Bir kişi başka birisine hanımını boşaması için vekâlet verse o kişi de onun hanımını üç talakla boşasa eğer koca üç talaka niyet etmişse Ebu Hanife’ye göre üç talak gerçekleşir, üç talaka niyet etmemişse hiçbir şey gerçekleşmez.”*¹¹⁷

İbn Maze’ye göre kişi hanımına kendi durumunu belirleme yetkisi verse hanımı da kocasına; “sen bana haramsın, benden bainsin, ben sana haramım, senden bainim” sözlerini söylese bu sözlerin tamamı talaktır. Hanımı bu sözleri söylerken nisbet etmeden kocasına söylediği; “sen haramsın, bainsin,” sözleri hükümsüzdür; ancak “ben haramım, ben bainim” sözleri ise talaktır.

İbn Maze, bir kişinin suçu olmadığı halde hanımını dövmesi halinde dilediği zaman kendisini boşayabileceğine dair ona durumunu belirleme yetkisi vermesi, sonrasında kadının, kocasının izni olmadan evden çıkması üzerine kocasının kendisini dövmesi meselesinde, kadının durumunu belirleme hakkının olup

¹¹⁷ İbn Maze, Cilt: IV, s. 442.

olmayacağıyla ilgili olarak, bir görüşe göre kocası mehr-i muacceli¹¹⁸ kendisine ödemişse kadının kendi durumunu belirleme hakkını elde edemeyeceğini, ödemişse elde edeceğini söyler. Zira koca, mehr-i muacceli ödemediğinde kadının kocasının izni olmadan evden çıkabileceğini, mehr-i muacceli almaktan vazgeçebileceğini ve bundan dolayı onun evden çıkmasının suç olmayacağını belirtir.

İbn Maze, *El-Emali*'den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “dilersen durumun senin elindedir” dese daha sonra hanımını bir bain talakla boşadıktan sonra onunla evlense ve kadın kendini tercih etse Ebu Hanife'ye göre talak gerçekleşir, Ebu Yusuf'a göre gerçekleşmez.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “eve girersen durumun senin elindedir” dese sonra onu bir ya da iki talakla boşasa hanımının kendini boşama hakkı düşmez. Daha sonra kişi o hanımıyla evlense sonra kadın eve girse kendi durumunu belirleme hakkına sahip olur. Müellif, kişinin hanımıyla iddet beklerken ya da iddetini tamamladıktan sonra evlenmesinin ve henüz zifafa girmemiş olmasının bu hükmü değiştirmeyeceğini söyler.

İbn Maze, kişinin bir ay gibi belirli bir vakte kadar, bin dirhem gibi belirli bir bedeli ödememesi halinde, dilediği zaman kendisini boşayabileceğine dair hanımına durumunu belirleme yetkisi vermesi, belirlenen vakit geçtikten sonra kadının kendisini dilediği vakit boşamasıyla ilgili olarak aralarında anlaşmazlık olup, koca belirlenen vakit içerisinde bedeli hanımına verdiğini söylemesi, kadının bu durumu inkâr etmesi meselesinde, talak konusunda kocanın sözünün geçerli olacağını, dolayısıyla talakın geçerliliğine hükmedilmeyeceğini söyler. Kadına bedel olarak hiçbir şeyin ulaşmaması hususunda ise kadının sözünün kabul edileceğini belirtir.

İbn Maze, *El-Câmi*'nin *talak* bölümünden şu alıntıyı yapar: Kişi yanındaki başka birisine talaka niyet ederek; “hanımımın durumu Allah'ın ve senin elindedir” sözünü söyledikten sonra o kişi kadını boşasa talak gerçekleşir. Müellif, bunun gerekçesiyle ilgili olarak halk arasındaki yaygın kullanıma göre bu tür meselelerde Allah'ın isminin, kelamın başında Rabbimizin şanının yüceliğini ortaya koymak için zikredildiğini söyler ve Enfal sûresinde yer alan; “*Biliniz ki ganimet olarak ele*

¹¹⁸ Nikâh akdinde peşin verilmesi şart koşulan mehirdir. Bu mehir verilmeden kadın, zifafa izin vermeyebilir.

geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a ve Resulü'ne aittir"¹¹⁹ ayetini delil olarak gösterir. Mutlak olarak zikredilen kelamın örfle bilinen hususa hamledileceğini, buna göre bu meselede kişinin sadece muhatabına talak yetkisi (vekâlet anlamında) vermiş olacağını, o kişinin gerçekleştirdiği talakın da geçerli olacağını söyler.

İbn Maze, *El-Câmi*'den şu alıntıyı yapar: Kişi başka birisine; "hanımımın durumu senin elindedir" dedikten sonra vekil o meclisten ayrılmadan kadını boşasa bir bain talak gerçekleşir; ancak koca üç talaka niyet ederse üç talak gerçekleşir. Vekil, kadını boşamadan o meclisten ayrılırsa boşama yetkisi düşer. Müellif bunun gerekçesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "*Kocanın vekile söylediği; "hanımımın durumu senin elindedir" sözünden sonra vekilin kadını boşaması, öncesinde kocanın bu sözle kendisine talak yetkisi vermeyi kastettiğini ortaya koymaktadır. Talak yetkisi de meclisle sınırlıdır.*"¹²⁰

İbn Maze, önceki paragraftan farklı olarak kişinin vekile; "hanımımı boş, onun talakını sana bıraktım" sözünü söylemesinden sonra vekilin kadını boşaması durumunda bir ric'i talakın gerçekleşeceğini söyler. Bu durumun gerekçesiyle ilgili olarak, önceki paragraftaki talak yetkisinde kullanılan lafzın (hanımımın durumu senin elindedir) kinevi lafızlardan olduğunu, bu paragraftaki lafzın ise (hanımımı boş) sarih talak lafzı olduğunu söyler.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; "bir gün, bir ay, ya da bir yıl durumun senin elindedir" dese sözü söylediği andan itibaren zikrettiği süre tamamlanıncaya kadar kadın kendi durumunu belirleme yetkisine sahip olur. Meclisten ayrılmak ya da başka bir sebeple kadının talak yetkisi düşmez. Müellif, bunun gerekçesiyle ilgili olarak bu meseledeki talak yetkisinde ta'lik manasının olduğunu, süre sınırlamasının da ta'like uygun olduğunu, dolayısıyla ta'lik manası içeren süre sınırlamasının sahih olduğunu, süre sınırlaması sahih olduğunda bu süre içerisinde kadının durumunun kendi elinde olduğunu söyler. Meclisten ayrılmak ya da başka bir sebeple kadının kendi durumunu belirleme yetkisi iptal olsaydı, talak yetkisini belirli bir süre ile sınırlamanın bir anlamının olmayacağını belirtir.

İbn Maze, kişinin hanımına; "falan geldiği gün durumun senin elindedir" sözünü söyledikten sonra falan kişinin o gün gündüz vaktinde gelmesi, kadının da o kişinin geldiğini bilmemesi ve sonunda gece karanlığının çökmesi durumunda

¹¹⁹ Enfal, 8/41.

¹²⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 449.

kadının tercih hakkının olmayacağını söyler. Kişinin nikâhı altında olmayan yabancı bir kadına; “seninle evlendiğim gün boşsun” sözünü söylemesi ve o kadınla geceleyin evlenmesi halinde yeminini bozmuş olacağını belirtir. Bu iki mesele arasındaki farkla ilgili olarak, durumunu belirleme yetkisi meselesinde “gün” kelimesinin gündüzün aydınlığını ifade ettiğini, talak meselesinde ise aynı kelimenin mutlak olarak vakit ifade ettiğini dile getirir. Müellif bu konuyu şu şekilde açıklar:

“Gün kelimesi sözlükte mutlak olarak vakti ifade için kullanılır. Gündüz ve gecenin ikisi için kullanılabileceği gibi sadece gündüzün aydınlığı ya da sadece gecenin karanlığı için de kullanılabilir. Dilcilere göre meşhur olan budur. Bununla birlikte insanlar, gün kelimesi uzamayan bir fiile bittiğinde mutlak vakit için kullanılmasını, uzayan bir fiile bittiğinde gündüzün aydınlığı için kullanılmasını örfle belirlemişlerdir. İnsanlar arasındaki kullanım, kendisiyle amel edilmesini gerektiren bir hüccettir.”¹²¹

İbn Maze’ye göre kişi, hayız gören hanımını sünni talakla boşaması için başka birisine vekâlet verse vekâlet verildiği anda kadın hayız döneminde ya da kocasının kendisiyle ilişkiye girdiği temizlik döneminde olsa ve vekil kendisini hayız döneminde ya da bahsi geçen temizlik döneminde boşasa, talak gerçekleşmez. Zira bu vekâlet, o an için verilen vekâlet değildir; aksine birincisinde vekâlet kadının temizlik dönemine, ikincisinde hayız ve sonrasındaki temizlik dönemine izafe edilmiştir. Her ikisinde de sünni talak vakti geldiğinde vekil kadını boşadığında, vekâlet vaktine ulaşıldığı için talak gerçekleşir.

İbn Maze, kişinin hanımını boşaması için başka birisine vekâlet vermesi ve kocanın vekilden önce hanımını boşaması halinde, vekilin azledilmeyeceğini, kadın iddet döneminde olduğu müddetçe vekil kendisini boşadığında talakın geçerli olacağını, iddet tamamlandıktan sonra ise kocası hanımıyla tekrar evlense de evlenmese de vekilin onu boşaması durumunda talakın gerçekleşmeyeceğini söyler. Kişinin hanımını boşaması için başka birisine vekâlet vermesi, vekilin o anda bulunmaması ve bilmeden kişinin hanımını boşamasıyla ilgili olarak, talakın gerçekleşmeyeceğini; zira vekâletten haberi olmayan kişinin vekil kabul edilmeyeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze, Bakkalı’dan şu alıntıyı yapar: Kişi başka birisine; “eğer kendisi dilerse hanımını üç talakla boşasın” sözünü söylese kadın dilemedikçe kişi vekil kabul edilmez. Kadının konuyu öğrendiği mecliste talakı dileme hakkı vardır. O mecliste talakı dilerse vekâlet geçerli olur ve vekil kadını boşarsa talak gerçekleşir.

¹²¹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 454.

İbn Maze, kişinin hanımını boşaması için başka birisine vekâlet vermesi, o kişinin de sarhoşken kadını boşaması meselesinde, vekilin vekâlet anında sarhoş olması durumunda talakın gerçekleşeceğini, vekâlet anında sarhoş değilse gerçekleşmeyeceğini söyler.¹²²

G. Kişinin Hanımına; “Tercihini Yap” Diyerek Talak Yetkisi Vermesi

İbn Maze, kişinin talaka niyet ederek hanımına; “tercihini yap” sözünü söylemesi halinde, bir gün ya da daha fazla uzasa bile o meclis devam ettiği sürece kadının tercih hakkının da devam edeceğini söyler. Kocanın bu sözüyle talakı kastetmediğini söylemesi durumunda, bu sözün hüküm itibarıyla hiçbir şey ifade etmeyeceğini dile getirir. Ancak kocanın bu sözü öfkeliyken ya da talak tartışması esnasında söylemesinin ve “tercih et” sözünü tekrar etmesinin hüküm itibarıyla farklı olduğunu; zira bu sözün ancak talak söz konusu olduğunda tekrar edileceğini belirtir. Kadın, tercihini yapmadan meclisten ayrılırsa tercih hakkının batıl olacağını ifade eder.

İbn Maze, kocanın hanımına söylediği; “durumun elindedir” sözüyle “tercihini yap” sözünün bütün hükümlerde aynı olduğunu; ancak üç talaka niyet hususunda bu iki ifadenin hükmünün farklı olduğunu söyler. Dolayısıyla “durumun elindedir” sözünde kişinin üç talaka niyet etmesinin sahih olduğunu, “tercihini yap” sözünde ise üç talaka niyetin sahih olmadığını, “durumun elindedir” ifadesinin talak yetkisi anlamına geldiğini, umum (üç talak) ve husus (bir talak) anlamına gelme ihtimalinin olduğunu, kocanın hangisine niyet ederse niyetinin sahih olacağını belirtir. Kişinin hanımını muhayyer bırakmasının ise ona bir işi yapmasını emretmesi anlamına geldiğini, umum ifade etme ihtimalinin olmadığını, bundan dolayı umuma niyetin sahih olmayacağını dile getirir. Diğer taraftan kadının kocasını tercih etmesinin hüküm itibarıyla hiçbir şey ifade etmediğini vurgular ve bu konuda Hz. Aişe’den aktarılan şu hadisi delil olarak gösterir: “Hz. Peygamber (s.a.s), bizi muhayyer bıraktı. Biz de kendisini seçtik. Bunu bizim aleyhimize (talak olarak) bir

¹²² İbn Maze, Cilt: IV, ss. 438-464

şey saymadı.”¹²³ Müellife göre kadın, kendisini tercih etse bu söz kinevi lafızlardan olduğu için bir bain talak gerçekleşir.

İbn Maze’ye göre kişinin talak konusunda hanımını muhayyer bırakması şu üç şekilde olur: a. Kişinin ya da hanımının konuşmalarında kadının kendisini (nefs) zikretmeleri. b. Kişinin ya da hanımının konuşmalarında talak lafzını zikretmeleri. c. Kişinin ya da hanımının konuşmalarında tercih (اختيار) lafzını zikretmeleri. Buna göre kişi hanımına; “kendini tercih et”, “bir tercihle tercihini yap” sözlerini söyledikten sonra hanımı; “kendimi tercih ettim”, “bir talakı tercih ettim” ya da “bir tercihle tercihim yaptım” sözlerinden birisiyle kocasına cevap verse talak gerçekleşir.

İbn Maze, karı kocadan sadece birisinin önceki paragrafta belirttiği sözleri söylemesi durumunda da talakın gerçekleşeceğini söyler. Örneğin koca hanımına; kendini tercih et” dese hanımı da; “tercih ettim” diyerek kocasına cevap verse ya da koca hanımına; “tercihini yap” dese hanımı da kendisine; “kendimi tercih ettim” ya da “bir talakı tercih ettim” diyerek karşılık verse yine talak gerçekleşir. Müellif, bunun gerekçesiyle ilgili olarak, kadının sözünün kocasına cevap anlamına geldiğini ve onun cevabının kocanın isteğine karşılık verme anlamını içerdiği için başka bir manaya gelme ihtimalinin olmadığını belirtir. Kocanın talaka niyet etmesiyle onun sözünün de başka manaya gelme ihtimalinin ortadan kalktığını dile getirir.

İbn Maze, karı kocanın her ikisinin söylediklerinin yukarıdaki paragrafta ifade edildiği şekilde, üç maddeden birisine girmedğinde hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini; zira bu durumda kadının, kendisini ya da kocasını tercih etme ihtimalinin olduğunu ve bu şüpheden dolayı da talakın gerçekleşmeyeceğini söyler. Buna göre koca hanımına; “tercihi yap “dese hanımı da; “tercih ettim” şeklinde cevap verse hiçbir şey gerçekleşmez.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “tercihini yap, tercihini yap, tercihini yap” dese ve bu sözlerinin tamamında talaka niyet etse hanımı da kendini tercih etse kadın üç talakla boş olur. Müellif, Hanefi fakihlerin konuyla ilgili olarak, kişi bu sözlerin tamamında talaka niyet ettiğinde İmam Muhammed’in görüşüne göre ittifakla üç talakın gerçekleşeceğini söylediklerini belirtir. Ancak kadının kocasının sözüne; “ben bir talakı tercih ettim” sözüyle karşılık vermesi durumunda, bir bain talak gerçekleşeceğini ifade eder.

¹²³ Buhari, Talak, 5; Müslim, Talak, 27; Nesai, Talak, 27.

İbn Maze, kişinin araya (ثم) atf harfini getirerek hanımına; “tercihini yap, sonra tercihini yap, sonra tercihini yap” sözlerini söyledikten sonra hanımının kendisini tercih etmesiyle ilgili olarak, İmam Muhammed’e göre kadının üç talakla boş olacağını, ilgili konuda sonraki dönem fakihleri arasında ihtilaf olduğunu söyler.¹²⁴

H. Talakın Ve Talak Yetkisinin İsteğe Bağlanması

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “istersen boşsun” sözünü söylese kadın o mecliste bulunduğu müddetçe boşama yetkisine sahip olur ve bulunduğu mecliste talak isterse talak gerçekleşir. Müellif, bu hükmün gerekçesiyle ilgili olarak, isteğin de tıpkı muhayyerlik gibi kalbin ameli olduğunu ve bundan dolayı muhayyerlikle aynı manaya geldiğini söyler. Kişinin hanımına söylediği; “sen boşsun” sözüyle talak gerçekleştiğinden ve bu sözün sarih talak lafzı olmasından dolayı talakın ric’i olacağını belirtir. Kişinin hanımına; “istersen kendini boşa” ya da sadece “kendini boşa” sözünün de hüküm itibarıyla aynı olduğunu; ancak bu meselede önceki meseleden farklı olarak kadın kendini boşamadıkça talakın gerçekleşmeyeceğini, bunun gerekçesiyle ilgili olarak da birinci meselede kocanın, talakı hanımının isteğine bağladığını, ikinci meselede ise hanımının kendisini boşamasına bağladığını dile getirir.

İbn Maze, kişinin başka birisine; “dilersen hanımımı boşa” sözünde talakın o meclisle sınırlı olduğunu, sadece “hanımımı boşa” sözünde talakın meclisle sınırlı olmadığını söyler. Bunun gerekçesiyle ilgili olarak, kişi diğer kişinin isteğini zikretmediğinde bunun vekâlet olacağını, zikrettiğinde ise temlik olacağını belirtir. Kişinin hanımına söylediği; “kendini boşa” sözünün ise isteme zikredilsin ya da zikredilmesin temlik olacağını vurgular.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “istersen üç talakla boşsun” sözünü söylese hanımı da; “bir talakı istedim” şeklinde cevap verse, kişi talakı hanımının üç talakı istemesine bağladığı için hükümsüzdür; talak olarak hiçbir şey gerçekleşmez.

İbn Maze kişinin hanımına; “istersen yarın boşsun (إن شئت فأنت طالق غدا)” sözünü söylemesi durumunda o anda hanımının talakı isteme hakkına sahip

¹²⁴ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 465-467.

olacağını, “yarın geldiğinde istersen boşsun (إذا جاء الغد فأنت طالق إن شئت)” sözünü söylediğinde ise kadının yarın talakı isteyebileceğini belirtir. Müellif, bu iki meseledeki farkı şu şekilde açıklar:

“Birinci meselede kişi, talakın gerçekleşmesini hanımının isteğine bağlamış; sonra hanımının isteğine bağladığı talakı yarına izafe etmiştir. Dolayısıyla talakı yarına izafe etmenin sahih olması için ilk olarak (zaman anlamında) kadının isteğine itibar etmek gerekir. İkinci meselede ise kişi, talakı yarının gelmesine bağlamış; yarına izafe ettiği talakı da hanımının isteğine bağlamıştır. Dolayısıyla kişinin talakı hanımını isteğine bağlayabilmesi için ilk olarak yarının gelmesi gerekir.”¹²⁵

İbn Maze, yukarıdaki meseleyi İmam Muhammed’in *El-Asl* isimli eserinden de aktarmıştır. İmam Muhammed’in konuyla ilgili herhangi bir ihtilafa değinmediğini; ancak daha sonraki Hanefi fakihlerin bu görüşün Ebu Hanife ile İmam Muhammed’in görüşü olduğunu, Ebu Yusuf’a göre ise iki meselede de kadının yarın talakı isteme hakkının olacağını söylediklerini belirtir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına (متى) zaman zarfını zikrederek; “istediğin zaman boşsun” sözünü söylese hanımı yalnızca bir kez olmak üzere, o mecliste ya da daha sonra talakı isteme hakkını elde eder. Kişi (كلما) zaman zarfını kullanarak hanımına; “her ne zaman istersen boşsun” dese hanımı o mecliste ya da daha sonra ölene kadar, her seferinde bir kez olmak üzere, üç talakla kendini boşayana kadar talakı isteme hakkına sahip olur. Müellife göre (متى) vakit içindir ve koca bu sözünü hanımına; “dilediğin vakitte” demiş kabul edilir. Kadının da dilediği vakitte kendini boşama hakkı olur ve bu hak onun meclisten ayrılmasıyla iptal olmaz. Dolayısıyla kadının istediği vakitte talak gerçekleşeceği için isteme vaktinden önceki meclise itibar edilmez. Kadının talakı istemeyi reddetmesi hükümsüzdür. Bununla birlikte kadın, kendisini sadece bir kez boşayabilir. Nitekim (متى) kelimesi bütün zamanları kapsar; ancak bütün fiilleri kapsamaz. Bundan dolayı kadın kendisini dilediği vakitte sadece bir kez boşayabilir. İbn Maze, (كلما) kelimesinin ise tekrarı gerektirdiğini ve üç talaka tamamlanıncaya kadar talakın tekrarlanacağını; ancak kişi başka bir kadınla evlendikten sonra ilk hanımına döndüğünde ise, hanımının kendini boşama hakkının olmayacağını söyler. Bunun gerekçesiyle ilgili olarak, yeminin ancak o anda var olan mülkiyete itibarla sahih olacağını, üç talak gerçekleştiğinde mülkiyet tamamen sona ereceği için yemin olarak geriye bir şey kalmayacağını belirtir.

¹²⁵ İbn Maze, Cilt: IV, s. 472.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “istediğin yerde boşsun” sözünü söylese kadın istemedikçe talak gerçekleşmez. Talakı istemeden yani kendini boşamadan meclisten ayrılrsa daha sonra talakı isteme hakkı olmaz.

İbn Maze, kişinin hanımına; “istersen boşsun” sözüne hanımının; “şöyle olursa ya da olmuşsa talakı istedim” şeklinde cevap vermesi meselesinde, kadının talakı istemesini şarta bağlamasının iki şekilde olacağını belirtir. Buna göre kadının talak isteğini geçmişte gerçekleşmiş bir olaya bağlaması halinde, talakın gerçekleşeceğini; zira talakın geçmişte gerçekleşmiş bir olaya bağlanmasının sözün söylendiği anda talakın gerçekleşmesini (tenciz) ifade ettiğini, hakiki anlamda ta'lik olarak değerlendirilmeyeceğini belirtir. Dolayısıyla kadının talakı istemesinin de kocasının kendisine verdiği yetkiye bağlı olarak, hemen gerçekleşeceğini ve bunun sahih olduğunu söyler. Müellife göre kadın, talak isteğini henüz meydana gelmemiş bir şarta bağlarsa talak gerçekleşmez. Zira talakın henüz oluşmamış bir şarta bağlanması hakiki anlamda ta'liki ifade eder. Kocanın hanımına verdiği, talakı isteme yetkisi ise şarta bağlı olmayan, hemen gerçekleşen bir yetkidir. Bundan dolayı talakın geçerliliği konusunda kadının talakı istemesine itibar edilmez. Buna göre kadının kocasına söylediği; “babam isterse ben de talakı isterim” sözü hükümsüzdür. Kadının kocasına; “sen istersen ben de talakı isterim” sözünün hükmü de aynıdır. Daha sonra baba ya da koca talakı istediklerini söyleseler bile yine talak gerçekleşmez.¹²⁶

I. Kişinin Talak Yetkisini Vermekten Dönmesi

İbn Maze, *El-Câmi*'nin *talak* bahsinden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “bin dirhem karşılığında kendini boşa”, “bin dirhem karşılığında seni boşadım”, “bin dirhem karşılığında talakını sana sattım” sözlerini söylese hanımı bir şey söylemeden kocanın bu sözlerinden dönmesi batıldır. Dolayısıyla kadının o mecliste kocasının sözlerini kabul etmesi sahihtir ve kadın boş olur. Koca meclisten ayrıldıktan sonra bile olsa kadın o mecliste kocasının sözlerini kabul ederse yine boş olur.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “istersen kendini boşa” ya da sadece “kendini boşa” sözlerini söylese ve daha sonra bu sözlerinden dönmek istese

¹²⁶ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 471-475.

dönemez. Kişi başka birisine; “istersen hanımımı boşa” sözünü söylese bu sözünden dönemez, sadece “hanımımı boşa” derse dönebilir. Müellif, konuyla ilgili olarak kişinin hanımına söylediği; “kendini boşa” sözünün ona kendini boşama yetkisi vermesi (temlik) anlamına geldiğini, aynı zamanda bu sözde ta’lik anlamının da olduğunu ve hem temlikin hem de ta’likin söylenen sözden dönmeyi kabul etmeyen hususlar olduğu vurgular. Kişinin başkasına söylediği; “hanımı boşa” sözünü isteğe bitişik olarak söylemesinin temlik ifade ettiğini; zira yetki sahibi kişinin kendi isteğinde tasarrufta bulunabileceğini, temlikin bu şeklinin söylenen sözden dönmeyi kabul etmediğini belirtir. Kişinin başkasına söylediği bu sözü isteğe bitişik değilse bunun da sadece vekâlet verme anlamına geleceğini, vekâlette söylenen sözden dönülebileceğini; ancak bilgisi olmadan vekilin vekâletten azledilemeyeceğini sözlerine ekler.¹²⁷

VI. TALAKI YAZI İLE GERÇEKLEŞTİRME

İbn Maze, yazının resmi ve gayri resmi olmak üzere iki çeşit olduğunu, resmi yazının kâğıda yazılan, kaynağı ve adresi belli olan yazı çeşidi olup, iki şekli olduğunu söyler. Bu iki şekilden birincisi, kişinin hanımına; “bu, falanın oğlunun falan kadına yazdığıdır. Şöyle ki; (أما بعد) sen boşsun” şeklinde bir yazı yazmasıdır. Müellife göre bu örnekte kadın o anda boş olur. Kişi, talakı kastetmediğini söylese de hüküm itibariyle tasdik edilmez, zira resmi yazı konuşma gibidir. Yine kişi hanımına; “ey falan kadın boşsun” diye yazsa ve herhangi bir şart zikretmese kadın o anda boş olur. Kişi, talaka niyet etmediğini söylese de resmi yazı konuşmayla aynı mesabede olduğundan hüküm itibariyle tasdik edilmez. Müellif, bu örnekteki hüküm ile bir önceki örneğin hükmünün aynı olduğunu, kişinin bu durumda diyaneten sorumlu olup olmamasıyla ilgili olarak ise, *El-Münteka*’da konunun iki yerde geçtiğini, bir yerde kişinin sorumlu olacağını, başka bir yerde sorumlu olmayacağını ifade edildiğini belirtir.

İbn Maze’ye göre resmi yazının diğer şekli kişinin hanımına; “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” şeklinde bir yazı yazmasıdır. Bu örnekte yazı kadına geldikten sonra talak gerçekleşir. Zira kişi talakın gerçekleşmesini yazı şartına

¹²⁷ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 476-477.

bağlamıştır. Kişi talakı, yazdığı mektuba hanımının cevap vermesi şartına bağlamış olsaydı şart oluşmadan yine talak gerçekleşmezdi. Müellife göre kişi yazısının baş kısmına; “şöyle ki; bu yazım sana gelirse sen boşsun” diye yazdıktan sonra ihtiyaçları yazsa, sonra da ihtiyaçları silse ve “bu yazım sana gelirse sen boşsun” sözü kalsa ve kocanın yazısı bu şekilde kadına ulaşsa talak gerçekleşir. Ancak kişi mektubundaki, “bu yazım sana gelirse sen boşsun” bölümünü silse ve ihtiyaçları yazdığı bölüm kalsa yazı kadına ulaşsa da talak gerçekleşmez. İbn Maze, Şeyhu’l-İslam’ın konuyu bu şekilde anlattığını, bu hükmün gerekçesiyle ilgili olarak kişinin mektubundaki; “bu yazım sana gelirse boşsun” bölümünün hanımına ulaşmasının talakın gerçekleşme şartı olduğunu, kişi yazı hanımına ulaşmadan önce o bölümü sildiği için talakın gerçekleşme şartının oluşmadığını, dolayısıyla talakın gerçekleşmeyeceğini vurgular.

İbn Maze, Serahsi’ye göre kişi yazısından boşama sözünü silip, geri kalan kısmı aynen bıraktıktan sonra yazıyı hanımına gönderse yazı hanımına ulaştığında hanımının boş olacağını¹²⁸, *El-Uyun*’da da konunun bu şekilde anlatıldığını ve bu görüşe göre kocanın yazısının hanımına ulaşmasının talakın gerçekleşme şartı olduğunu ifade eder. İbn Maze’ye göre koca, yazdıklarını sildikten sonra boş kâğıdı hanımına gönderirse kadın boş olmaz. Müellif, Kuduri’de yer alan ifadeye göre koca, yazısından boşama bölümünü sildikten sonra yazdığını gönderdiğinde, yazdıklarından yazı ya da mektup olarak değerlendirilecek bir şey kalmışsa talakın gerçekleşeceğini, mektup anlamı taşıyacak bir kelam kalmamışsa kocanın yazısı hanımına ulaşsa da talakın gerçekleşmeyeceğini söyler. Buna göre kocanın yazısının hanımına ulaşmasının ve yazıdan silinenlerden sonra geri kalanın yazı olarak değerlendirilmesinin talakın gerçekleşme şartı olduğunu ifade eder.

İbn Maze’ye göre koca, ilk önce ihtiyaçları yazsa sonra da yazısını; “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” ifadesiyle devam ettirse, akabinde ihtiyaçları silmeye karar verip ihtiyaçlar bölümünü yazısından silse ve “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” ifadesini bıraksa yazı hanımına ulaşsa da hanımı boş olmaz. Müellif, *El-Hâvi* isimli eserde bu durumda kadının boş olacağını ifade edildiğini söyler. Müellife göre koca; “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” bölümünü silse ve yazı hanımına ulaşsa hanımı boş olur.

¹²⁸ Serahsi, Cilt: VI, s. 144.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapar: Koca hanımına bir mektup yazsa ve mektubunda, “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” diye yazsa sonra da talakla ilgili bölümü sildikten sonra mektubu hanımına gönderse eğer toplumdaki yazışmalara göre mektubun geri kalan kısmı daha fazla ise kadına talak gerekir.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan yaptığı alıntıda zikredilen meseleyle ilgili şu açıklamayı yapar:

“Kocanın hanımına yazdığı yazı, talakla ilgili bölüm silindikten sonra yazı ya da mektup diye isimlendiriliyorsa talak gerçekleşir yoksa gerçekleşmez. Görmüyor musun ki müellif (El-Münteka'nın yazarı) devamında şöyle diyor: Koca hanımına; “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” diye yazsa sonra da; “sen boşsun” bölümünü silip, “bu yazım sana geldiğinde” bölümünü bıraktıktan sonra hanımına gönderse ve bu yazıda bu ifadeden başka bir şey bulunmasa talak gerçekleşmez. Zira bu, kocanın hanımına yazdığı bir yazı olarak değerlendirilmez.”¹²⁹

İbn Maze'ye göre koca yazının orta kısmına; “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” diye yazsa bu ifadenin öncesi ve sonrasında da ihtiyaçları yazsa sonra talakla ilgili bölümü silse ve talaktan önceki bölümü bıraksa kadın boş olur. Talakla ilgili bölümü bırakıp talaktan önceki bölümü ya da daha fazlasını silse kadın boş olmaz. Müellif, *El-Hâvi* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Koca talak bölümünü yazının orta kısmına yazsa sonra talaktan sonraki bölümü silse Ebu Yusuf'a göre talaktan önceki bölüm fazlaysa talak gerçekleşir, talaktan sonraki bölüm daha fazlaysa gerçekleşmez. Aynı şekilde koca, yazısının bir bölümünü silip bir bölümünü bıraksa ve kalan bölümün sonunda talakla ilgili yazdıkları yer alsa silinen bölüm silinmeyen bölümden fazlaysa kadın boş olmaz, aksi durumunda boş olur.

İbn Maze'ye göre gayri resmi yazı, su ve hava gibi şeylerin üzerine yazılan, dolayısıyla anlaşılması ve okunması mümkün olmadığı için açık ve net olmayan yazı ise kişi talaka niyet etse de etmese de talak gerçekleşmez. Kaynağı ve adresi belli olmaksızın toprak ya da sert taş gibi cisimlerin üzerine yazılan, okunması ve anlaşılması mümkün olduğu için açık ve net olan bir yazı ise kişi talaka niyet ederse talak gerçekleşir; niyet etmezse gerçekleşmez. İbn Maze, bu durumda kişinin niyetini dilsiz değilse konuşarak, dilsizse yazarak beyan edeceğini söyler. Müellife göre konuşan ya da dilsiz olan birisi hanımına onu boşadığına dair ifadelerin de yer aldığı resmi bir yazı yazsa sonra da bu yazıyı inkâr etse hanımı da yazının kocasına ait

¹²⁹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 485.

olduğunu ispat etse mahkeme onları birbirinden ayırır. Diyaneten ise kişi talaka niyet etmemişse o kadın onun hanımıdır yani talak gerçekleşmez.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına metnin içersinde, “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” ifadesinin yer aldığı bir yazı yazsa sonra o yazdığını başka bir yazıya kopyalasa ya da -kendisi yazmaksızın- başka birisinden yazdığı yazının bir kopyasını yazmasını istese o iki yazı hanımına ulaştığında, hanımı iki yazıyı da (kocasının kendisine yazdığı yazılar olarak) okursa ya da iki yazının da kocasına ait olduğunu ispat ederse kadın hukuki açıdan iki talakla boş olur. Diyaneten ise kadına iki yazıdan biri ulaştığında o yazı ile kadın bir talakla boş olur, diğeri geçersizdir; çünkü ikisi tek kopyadır.

Müellif, *El-Münteka*'da şu meselenin de yer aldığını belirtir: Kişi, başka birisinden hanımına onu boşadığına dair bir mektup yazmasını istese mektubu yazan, yazdığını o kişiye okusa sonra kişi mektubu dürüp katladıktan sonra kendi adresini yazarak hanımına gönderse mektup hanımına gelir de kişi de o mektubun kendisine ait olduğunu ikrar ederse hanımı boş olur.

İbn Maze, kişinin yanındaki başka bir kişiye; “bu mektubu hanıma gönder” ya da “bu mektuptan bir kopya yaz hanıma gönder” sözünü söylemesi meselesiyle ilgili olarak, kadının mektubun kocasına ait olduğunu ispat edememesi, kocanın da mektubun kendisine ait olduğunu ikrar etmemesi durumunda, hukuken de diyaneten de kadına talak gerekmeceğini söyler. Dolayısıyla müellife göre kişinin bizzat kendisinin yazmadığı, başkasına yazdırmadığı bir yazının kocaya ait olduğu bilinmezse bu tür yazılarla talak gerçekleşmez.

İbn Maze, *El-Münteka*'da İmam Muhammed'den şöyle rivayet edildiğini söyler: Kişi hanımına; “senin ve falan hanımımın dışındaki hanımlarımın hepsi boştur” diye yazdıktan sonra “falan hanımımın dışında” ifadesini silse, o falan hanımı boş olmaz. Müellif, bunun güzel bir çözüm olduğunu belirtir.

İbn Maze, *El-Uyun* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “şöyle ki; sen boşsun Allah dilerse” diye yazdığında “Allah dilerse” kelimesini “şöyle ki; sen boşsun” kelimesinin hemen ardından yazarsa hanımı boş olmaz. Ancak “sen boşsun” yazdıktan sonra arada boşluk bırakıp sonra “Allah dilerse” kelimesini yazarsa hanımı boş olur; zira karşımızda olmayana yazılan yazı karşımızdaki kişiye söylenen söz gibidir.

İbn Maze, *En-Nevazil* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “bu yazım sana ulaştığında sen boşsun” diye yazsa mektup da kişinin kayınpederine ulaşsa o da yazıyı kızına vermeden yırtıp atsa, eğer baba kızının tüm işlerinde tasarruf yetkisine sahipse kişinin yazdığı yazı kayınpederine ulaştığı an talak gerçekleşir. Zira baba, kızının tüm işlerinde tasarruf yetkisine sahip olduğunda, yazının babaya ulaşması kızına ulaşması anlamına gelir. Baba kızının bütün işlerinde tasarruf yetkisine sahip değilse yazının babaya ulaşması kızına ulaşması anlamına gelmeyeceğinden talak gerçekleşmez.

İbn Maze, *Fetâvâ Ehl-i Semerkand* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Kişi hapis ve dayak tehdidiyle hanımını boşadığına dair yazı yazmaya zorlandığında (ikrah) “falanın kızı falan boştur” diye yazsa hanımı boş olmaz. Çünkü yazı ile talakın geçerli olmasında karşımızda olmayan (ğâib) birisinden gelen yazı, ihtiyaçtan dolayı karşımızdaki kişinin söylediği söz gibi değerlendirilmiştir. Burada ihtiyaç değil baskı söz konusudur.¹³⁰

VII. TALAKTA ORTAKLIK

İbn Maze, kişinin bir hanımını boşadıktan sonra diğer hanımına; “talakta seni ona ortak yaptım” sözünü söylemesi durumunda, ilk boşadığı hanımıyla birlikte diğer hanımının da boş olacağını söyler. Müellife göre bu talakın üç talak ya da daha az sayıda talak olması noktasında, iki hanımı için de aynı sayıda talak gerçekleşir; çünkü ortaklık eşitliği gerektirir. İbn Maze’ye göre kişi diğer hanımına; “talakta seni ona ortak yaptım” dese iki hanımı arasındaki eşitlik sabit olduğu için talakta da iki hanımı arasında eşitlik gerçekleşir. İbn Maze, kişinin bir köle satın alıp başka birisine; “seni bu köleye ortak yaptım” dediğinde, köle üzerindeki hakların yarısının diğer kişiye nakledilmesi örneğinden hareketle, birinci hanıma verilen talakın yarısının ikinci hanıma nakledilmesi ya da birinci hanıma gerçekleşen talakın aynının ikincisine de gerçekleşmesi meselesiyle ilgili olarak birinci hükmün gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu söyler. Gerekçe olarak da talakın, ortadan kaldırılması ve nakli kabul edilmeyen hususlardan olduğunu belirtir. Dolayısıyla ikinci hükmün zorunlu hale geleceğini vurgular. Müellife göre bu durumda kişinin

¹³⁰ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 484-486.

hanımına söylediği; “talakta seni falana ortak yaptım” sözü, “falana gerçekleştirdiğim talakın aynısını sana da gerçekleştirdim” sözü gibidir. Mesele bu şekilde açıklandığında kişinin birinci hanımına gerçekleşen talakın aynısı ikinci hanımına da gerçekleşmiş olur.

İbn Maze, Bakkali'den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımını üç talakla boşasa sonra da diğer hanımına; “sana bu talaktan bir pay ayırdım” dese kişinin niyetine bakılır. Kişi bir talaka niyet ederse bir talak gerçekleşir, üç talakın her birisinde ikinci hanımına pay ayırmaya niyet ederse ikinci hanımına da üç talak gerçekleşir.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapmıştır: Kişi hanımını bir talakla boşasa sonra ikinci hanımına; “seni onun talakına ortak yaptım” dese ikinci hanımına da bir talak gerekir. Üçüncü hanımına; “bu ikisinin talakına seni ortak yaptım” dese üçüncü hanımına iki talak, dördüncü hanımına; “bu üçünün talakına seni ortak yaptım” dese dördüncü hanımına üç talak gerekir.

İbn Maze, Bakkali'den şöyle aktarmıştır: Kişi üç hanımını birer kez boşasa sonra dördüncü hanımına; “seni bu üçünün talakına ortak yaptım” dese bu sözü söylediği hanımına üç talak gerekir. Kişi, üç hanımını farklı sayıda talakla; birisini bir, diğerini iki, bir diğerini üç talakla boşasa sonra dördüncü hanımına; “seni bu üçünden birisinin talakına ortak yaptım” dese, kendisine dördüncü hanımını üç hanımından hangisinin talakına ortak yaptığı hususunda bir seçim yapması gerektiği söylenir. Müellif, Bişr'in¹³¹, *El-Emali*'de Ebu Yusuf'tan şöyle aktardığını belirtir: Bir adam hanımını ücret karşılığında (hulu') boşasa sonra diğer hanımına; “seni onun talakına ortak yaptım” dese kadın da bunu kabul etmediğini söylese yine de kadına talak gerekir; ancak kadının herhangi bir ücret ödeme sorumluluğu yoktur. Kocanın ilk etapta ücret karşılığında boşadığı hanımı, hulu'dan önce kocasının kendisini üç talakla boşadığını ispat eder ve kocasına verdiği ücreti geri ister de kocası da hanımının ispatından önce ya da sonra üç talakı gerçekleştirdiğini inkâr ederse, ikinci hanımı herhangi bir ücret ödeme yükümlülüğü olmaksızın boş olur. Koca, ilk hanımının hulu'dan önce kendisini üç talakla boşadığını ispat ettikten sonra, hanımını tasdik ederse ikinci hanımına hiçbir şey gerekmez.

İbn Maze, Kuduri'den şu alıntıyı yapmıştır: Kişi nikâhı altındaki iki hanımına; “iki talakta ikinizi ortak yaptım” dese onun bu sözü; “iki talak

¹³¹ Bişr b. Velid El-Kindi El-Bağdadi (ö. 238/853). Hanefi fakihi ve Bağdat kadısı, Ebu Yusuf'un en önemli talebelerinden birisidir.

aranızdadır” sözüyle aynı manadadır, dolayısıyla her bir hanımına bir talak gerekir. İbn Maze, Ebu Yusuf’a göre bu durumda her bir hanıma iki talakın gerekeceğini söyler.

İbn Maze, Bakkali ve *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapmıştır: Kişi hanımını boşasa ve sonra onunla tekrar evlense sonra diğer hanımına; “seni falan kadının talakına ortak yaptım” dese ikinci hanımı boş olur. Kişinin, “falan” diye ifade ettiği hanımını boşamadığı halde diğer hanımına; “seni falanın talakına ortak yaptım” sözünü söylemesi ya da “falan” diye belirttiği kadının başkasının boşadığı veya boşamadığı bir hanımı olması durumunda, eğer o kadın başkasının nikâhı altında ise kocası kendini boşasa da boşamasa da sözü söyleyen kişi bu sözüyle talaka niyet etse de etmese de sözün muhatabı olan hanımına talak gerekmez. Kişinin, falan diye ifade ettiği kadın kendi nikâhı altındaysa ve o hanımını boşamamışsa diğer hanımı da boş olmaz. Kişinin hanımına söylediği söz de diğer hanımını boşadığını ikrar etmesi anlamına gelmez. İbn Maze, Bısr’ın Ebu Yusuf’tan, Ebu Süleyman’ın da İmam Muhammed’den konuyu mutlak olarak bu şekilde aktardıklarını ayrıca Bakkali’de ilave olarak kişinin hanımına; “boşadığım falanın talakına seni ortak yaptım” sözünü söylemesinin diğer hanımını boşadığını ikrar etmesi anlamına geleceği bilgisinin yer aldığını söyler.

İbn Maze, önceki paragraftaki konuyla bağlantılı yine Bakkali’den şu alıntıyı yapar: Kişinin hanımını başkasının hanımının talakına ortak yapması geçerli olmaz; ancak şöyle derse geçerli olur: “Ben, falanın hanımını boşadığı gibi hanımı boşadım.”

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “bu eve girersen boşsun” dese diğer hanımına da; “seni bu talaka ortak yaptım” dese hanımı eve girdiğinde iki hanımı da boş olur. Kişi evli olmadığı bir kadına; “seninle evlenirsem boşsun” dese nikâhı altındaki hanımına da; “seni bunun talakına ortak yaptım” dese o kadınla evlendiğinde ikisi de boş olur. Kişi bir kadınla fasit bir nikâhla evlense sonra onu üç talakla boşasa, nikâhı altındaki diğer hanımına da; “seni bunun talakına ortak yaptım” dese talaka niyet etmemişse diğer hanımı boş olmaz. Kişi hanımına; “seni sözünü ettiğim bu talaka ortak yaptım” dese hanımı üç talakla boş olur.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapmıştır: Kişi talaka niyet ederek ya da talak niyeti olmaksızın bir hanımına, diğer hanımını kastederek; “seni boşarsam

bu senin gibidir” dese sonra sözü söylediği hanımını üç talakla boşasa diğer hanımı bir talakla boş olur. Kişi talak niyetiyle bir hanımına, diğer hanımını kastederek; “seni ne zaman boşarsam bu da senin gibidir” dese sonra sözü söylediği hanımını üç talakla boşasa diğer hanımı bir talakla boş olur; ancak sözü söylerken üç talaka niyet ederse diğer hanımı da üç talakla boş olur. İlk hanımını bir talakla boşarsa diğer hanımı da bir talakla boş olur. Müellif, konuyla ilgili olarak, İbn Semaa’nın *Nevadir* isimli eserinde Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet ettiğini belirtir: Kişi bir hanımını boşasa sonra diğer hanımına; “sen onun gibisin” ya da “sen onun benzerisin” sözlerinden birisini talaka niyet ederek söylese diğer hanımı da boş olur. Başka birisinin bu sözü kendi hanımına söylemesi durumunda da hüküm aynıdır.

İbn Maze, Bişr’in Ebu Yusuf’tan şöyle rivayet ettiğini söyler: Azad edilen ve kendini tercih eden bir cariye kadının kocası, diğer hanımına; “seni bunun talakına ortak yaptım” dese diğer hanımı boş olmaz. Müellif, talak dışındaki her ayrılık (fürkat) için aynı durumun söz konusu olduğunu, buna göre kişi hanımına; “seni bunun ayrılığına ortak yaptım” ya da “seni bunun talakına ortak yaptım” sözlerinden birisini söylediğinde, kişinin hanımının boş olmayacağını söyler. İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “benimle onun arasındaki ayrılığa (beynunet) seni ortak yaptım” dese hanımına bir bain talak gerekir. Üç talaka niyet ederse üç talak gerekir. Kişi talaka niyet etmediğini söylerse hukuki açıdan sorumlu olmaz, diyaneten sorumlu olur.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kişi bir hanımıyla bin dirhem karşılığında muhalea yapsa sonra diğer hanımına; “seni bununla yaptığım muhaleaya ortak yaptım” dese diğer hanımı da bunu kabul etse, diğer hanımına beş yüz dirhem gerekir. Ancak müellif, daha önce geçen örneklerdeki kıyasa (kural) göre kişinin sözünü diğer hanımının kabul etmesi durumunda, o hanımına da bin dirhem gerekeceğini söyler. Yapılan muhaleanın yarısını diğer hanıma aktarmakla sahip olunan maddi imkânın yarısına diğer hanımın da sahip olduğunu ve ikisinin bu konuda eşit olduğunu ispat etmenin imkânsız olduğunu vurgular. Netice itibarıyla birisi için gerçekleştirilen muhaleanın diğeri için de gerçekleşmesi noktasında ikisi arasındaki eşitlikten söz edilebileceğini belirtir.¹³²

¹³² İbn Maze, Cilt: IV, ss. 487-489.

VIII. BAŞKASI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAKI KOCANIN ONAYLAMASI DURUMUNDA TALAKIN GEÇERLİLİĞİ

İbn Maze'ye göre bir kadın kocasına; “kendimi boşadım” dese kocası da; “ben bunu onayladım” diyerek kadına cevap verse bu caizdir ve bir ric'i talak gerçekleşir. Müellif, bu tasarrufun geçerliliği onaya bağlı olan fuzulinin (yetkisi olmadan başkası adına hukuki işlemde bulunan) tasarrufu gibi olduğunu belirtir. Talak konusunda kadının fuzuli gibi olduğunu, dolayısıyla kendini boşama yetkisinin olmadığını, kadının sözüne geçerlilik kazandıracak birisinin olması gerektiğini ve bu kişinin kadının kocası olduğunu söyler. Bu itibarla talakın gerçekleşmesinin de kocanın onayına bağlı olduğunu, koca talakı onaylarsa talakın geçerli hale geleceğini ve bir ric'i talak gerçekleşeceğini belirtir. Müellife göre fuzuli, tasarrufunun onaylanmasıyla ilgili vekil gibidir. Müvekkilin haklarının vekile geçmemesinden dolayı vekilin sözü müvekkile aktarılır yani müvekkilin onayına sunulur. Bu durumda koca hanımına; “seni boşadım” demiş gibi kabul edilir ve bundan dolayı bir ric'i talak gerçekleşir. İbn Maze, bu meselede kocanın; “ben bunu onayladım” sözünde talaka niyet etmesinin şart olmadığını vurgular. Koca bu sözü söylerken üç talaka niyet etse de niyetinin sahih olmayacağını gerekçe olarak kocanın bu sözünün hanımına söylediği; “seni boşadım” sözüyle aynı anlamı ifade ettiğini, dolayısıyla böyle bir durumda kocanın niyetine ihtiyaç olmadığı için kocanın üç talaka niyet etmesinin sahih olmayacağını sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre bir kadın kocasına; “nefsimi senden bain kıldım” ya da “nefsimi sana haram kıldım” dese kocası da talak niyetiyle hanımına; “ben bunu onayladım” sözüyle cevap verse talak gerçekleşir. Müellife göre bu tasarruf, geçerliliği onaya bağlı olan fuzulinin tasarrufu gibidir. Bu nedenle kadının sözüne geçerlilik kazandıracak birisinin olması gerekir ki bu kişi de kadının kocasıdır ve talakın gerçekleşmesi de onun onayına bağlıdır. Koca, talakı onaylarsa talak geçerli hale gelir. Müellife göre bu meselede kocanın hanımının sözüne cevap olarak söylediği; “ben bunu onayladım” cümlesi, “seni bain kıldım” veya “seni nefsimi haram kıldım” cümleleriyle aynı anlamı ifade eder. İbn Maze, bu meselede önceki paragrafta yer alan meseleden farklı olarak kocanın; “onayladım” sözünde talaka niyet etmesinin gerekli olduğunu, dolayısıyla kocanın üç talaka niyet etmesinin sahih

olacağını, koca üç talaka niyet etmemişse bir bain talak gerçekleşeceğini söyler. Gerekçe olarak da bu tür sözlerin kinayeli sözler olduğunu, kinayeli sözlerle gerçekleşen talakın bain olacağını ve kinayeli sözlerle gerçekleştirilen talakta üç talaka niyet etmenin sahih olduğunu ifade eder.

İbn Maze'ye göre bir kadın kocasına; “ben kendimi seçtim” dese kocası da talaka niyet ederek; “ben de onayladım” dese talak gerçekleşmez. Müellife göre “ben kendimi seçtim” sözünün onaylanması diye bir şey söz konusu olamaz. Çünkü kocanın böyle bir sözü onaylama yetkisi yoktur. Zira icazet yetkisinin varlığı, talakı gerçekleştirme yetkisinin varlığına bağlıdır. İbn Maze, bu meselede hanımının söylediği söze göre kocanın hanımını boşama yetkisine sahip olamayacağını, koca hanımına; “seni seçtim” ya da “nefsini seçtim” sözlerini talak niyetiyle söylese bile niyeti söylediği sözün anlamını içermediği için talakın gerçekleşmeyeceğini belirtir.

İbn Maze'ye göre bir kadın kocasına; “talakla ilgili durumumu belirlemede kendime yetki verdim” dese kocası da talakı kastederek; “ben bunu onayladım” dese kadın söylediği söze göre kendi durumunu belirleme hakkına sahip olur. Buna göre koca hanımına; “sana durumunu belirleme hakkı verdim” demek suretiyle kadının söylediği söz karşılığında ona durumunu belirleme yetkisi vermiş olur. Müellife göre kadının bu tasarrufunun geçerli olması koca tarafından onaylanmasına bağlıdır, koca onayladığı takdirde kadının tasarrufu geçerli olur. Kadın, o mecliste kendisini (talakı) seçerse talak gerçekleşir yoksa gerçekleşmez. İbn Maze, bir kadının kocasına; “kendime seçme hakkı (muhyerlik) verdim” sözüne kocasının talakı kastederek; “ben bunu onayladım” şeklinde cevap vermesi durumunda, kadının seçme hakkına sahip olacağını ifade eder. Kadının kocasına; “talakla ilgili durumumu belirlemede kendime yetki verdim ve kendimi seçtim” sözüne kocasının; “ben bunu onayladım” şeklinde cevap vermesi durumunda da kadının muhyerlik hakkına sahip olacağını söyler. Fakat müellif, kadının kocasının onayından sonra aynı mecliste kendini seçmemesi durumunda talakın gerçekleşmeyeceğinin altını çizerek. Ona göre bu meselede aynı anda iki tasarruf söz konusudur. Birincisi, kocanın onayına bağlı olan, kadının talakla ilgili durumunu belirlemesi; diğeri, kocanın onayına bağlı olmayan, kadının muhyerliği durumudur. Kadının talakla ilgili durumunu belirlemesi kocanın onayına bağlıdır, muhyerliği ise kocanın onayına bağlı değildir, bundan dolayı geçersizdir. Kocasını kadının iki tasarrufunu birden onayladığında kadın kendi

durumunu belirleme hakkını elde eder. Bu durumda kadın, aynı mecliste kendisini seçerse talak gerçekleşir, yoksa gerçekleşmez.

İbn Maze, bir kadının kocasına; “talakla ilgili durumumu belirlemede dün kendime yetki verdim ve kendimi (talak) seçtim” demesi, kocasının da talakı kastederek; “doğru söyledin ve ben şu anda bunu onayladım” şeklinde hanımına cevap vermesi meselesinde, talakın durumunun kadına bağlı olduğunu söyler. Kadın, o mecliste kendisini seçerse talakın gerçekleşeceğini yoksa gerçekleşmeyeceğini dile getirir. Kadın kocasına; “ben dün şöyle demiştim: Gün boyunca bugün talakla ilgili durumumu belirlemede kendime yetki verdim ve kendimi seçtim” dese kocası da; “doğru söyledin ve ben bunu şu anda onayladım” dese İbn Maze’ye göre kadının tasarrufu da kocanın onayı da geçersizdir ve kadın kocasının onayından sonra kendisini seçse bile talak gerçekleşmez. Müellif bu iki mesele arasındaki farkı şöyle açıklar:

“Birinci örnekte “dün” kelimesi, tarih itibariyle boşama yetkisinin (tefviz’t-talak) verildiği zamanı açıklamak için zikredilmiştir. “Dün sattım, dün onayladım” örneğinde olduğu gibi boşama yetkisi verilme zamanının “dünle” sınırlı olduğunu ifade etmek için zikredilmemiştir. Dolayısıyla bu örnekteki “dün” kelimesi, boşama yetkisini belirli bir süreyle sınırlandırmak için zikredilmediğinden dolayı kocanın hanımının sözünü onaylama vakti devam etmektedir. Kocanın onayı hanımına boşama yetkisini verdiği vakit içerisinde gerçekleştiğinden kocanın onayıyla amel edilir. İkinci örnekte ise “dün” kelimesi, boşama yetkisi verilen tarihi ifade etmek için değil boşama yetkisi verilme zamanının “dünle” sınırlı olduğunu ifade etmek için zikredilmiştir. Bu örnekte “dün” kelimesi, mutlak olarak zikredilseydi ya da dünün bir bölümü zikredilseydi, tarih ifade etmek için yeterli olurdu. Ancak bu örnekteki “gün boyu” ifadesi, boşama yetkisi verilen sürenin belirli bir zamanla sınırlı olmasından başka bir anlam ifade etmez. Buna göre “dün” kelimesi, boşama yetkisi verilme zamanının sınırlarını ifade etmek için zikredilmişse belirlenen zamandan sonra verilen boşama yetkisi yok hükmündedir. Kocanın talak onayı da hükmü kalmayan bir boşama yetkisine yönelik olduğundan kocanın onayıyla amel edilmez.”¹³³

İbn Maze, *El-Câmiu’s-Sağir*’in yeminler bölümünde, *El-Câmi*’nin de talak bölümünde, önceki paragrafta zikrettiği meseleye benzer şöyle bir meselenin yer aldığını söyler: Bir kişi başka birisinin hanımına; “talakın konusunda sana yetki verdim” dese kadın da; “ben kendimi seçtim” dese bu haber kadının kocasına ulaştığında o da; “ben bu durumu bütünüyle onayladım” dese kadın talakla ilgili yetkili olur. Kadın, kocasının onayını öğrendiği mecliste kendisini seçmezse talak gerçekleşmez. Müellif, bu meselenin kendisinin bahsettiği, kadının kocasına; “talak

¹³³ İbn Maze, Cilt: IV, s. 491.

konusunda kendime yetki verdim” dediği meseleyle aynı olduğunu söyler. İbn Maze’ye göre bir kadın kocasına; “talakla ilgili durumumu belirlemede kendime yetki verdim, ben de bu yetkiyle kendimi boşadım” dese kocası onayladığında kadın bir ric’i talakla boş olur ve kadın talakla ilgili yetkili olur. Şayet kadın, kocasının kendisine verdiği talak yetkisini kullanarak kendisini boşarsa bir bain talak daha gerçekleşir. Çünkü bu örnekte kadın birisi talak, diğeri boşama yetkisi olmak üzere iki tasarrufta bulunmuştur. Bu iki tasarrufu onaylayacak olan da kadının kocasıdır yani söz konusu tasarrufların geçerli olması kocanın onayına bağlıdır. Kocanın onayıyla kadının iki tasarrufu da geçerli olur. Müellif bu görüşe; “gerçekleşen ilk talakın ric’i olmaması gerekir; çünkü kadının “bu yetkiyle kendimi boşadım” sözü, kocasının kendisine verdiği muhayyerlik hakkını kullanarak talakı gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Muhayyerlik hakkı kullanarak gerçekleştirilen talak da bain talak olmalıdır” şeklinde bir itiraz gelebileceğini söyler ve bu itiraza şöyle cevap verir:

“Bu iddia doğru değildir. Zira kadın, kocası kendisine boşama yetkisi vermeden talakı gerçekleştiremez. Kocasının onayı olmadan kadının talak yetkisinden söz edilemez. Dolayısıyla kadının bahsettiği muhayyerlik yetkisi geçersiz olduğundan, geriye kadının talakla ilgili tasarrufu kalır. Yani kadın kocasına; “talakla ilgili durumumu belirlemede kendime yetki verdim ve kendimi boşadım” demiş kabul edilir.”¹³⁴

İbn Maze’ye göre bir kadın kocasına; “kendimi sana seçtim” dese bu tasarrufu geçersizdir. Çünkü onun bu şekilde kendisini tercih etmesi kocanın onayına bağlı değildir. Dolayısıyla kadının, kocası kendisine durumunu belirleme hakkı vermeden kendisini tercih etmesi geçerli olmayacağından, zaruri olarak geçersiz kabul edilir.

İbn Maze’ye göre bir kişi başka birisinin hanımına; “bu eve girersen boşsun” dese kadının kocası bunu onayladıktan sonra kadın o eve girerse boş olur. Kadın, kocasının onayından önce eve girerse talak gerçekleşmez. Müellif, kocası o kişinin sözünü onayladıktan sonra, kadının dönüp aynı eve ikinci kez girmesi halinde talakın gerçekleşeceğini; zira o kişinin sözünün fuzulünün tasarrufu gibi olduğu için kocanın onaylamasıyla yemine dönüşeceğini, yeminlerin de gelecekte ileri sürülen şartları ifade ettiğini söyler.

¹³⁴ İbn Maze, Cilt: IV, s. 492.

İbn Maze'ye göre bir kişi yanındaki birisine; “ben evde yokken hanımımın evinden çıktığını haber aldım. Bundan dolayı onu uyarmak istiyorum. Bu konuda hanımına bir mektup yaz” dese o kişi de kocanın isteğini yerine getirip, onun hanımına “şayet evinden çıkarsan üç talakla boşsun” ifadelerinin yer aldığı bir mektup yazsa ve yazdığı mektubu kocaya okumadan kadın evinden çıkarsa sonrasında mektubu kocaya okusa, koca da mektupta yazılanları onayladıktan sonra mektup kadına gönderilse, kadının evden ilk çıkışından dolayı hiçbir şey gerçekleşmez. İbn Maze, talakın gerçekleşmesi için kadının kocasının mektubu onaylamasından sonra evden çıkması gerektiğini; çünkü kocanın mektubu yazan kişiye söylediği; “bu konuda hanımına bir mektup yaz” ifadesinde talakı çağrıştıran hiçbir delilin bulunmadığını söyler. Ona göre kocanın mektubu yazan kişiden istediği mektup, kadının evden çıkmasını yasaklamayı hedefleyen bir uyarıdan ibarettir. Bu uyarı da talakla olabileceği gibi başka şekilde de olabilir. Bir şeyin yazılmasını emretmek, talaka yemin etmenin yazılmasını emretmek demek değildir. Dolayısıyla mektubu yazan kişi fuzuli konumundadır. Fuzulinin yazdığı mektuptaki talaka yemin, koca onayladığında yemin akdi olarak geçerli olur. Geçerli bir yemin akdi olmadan ileri sürülen şartlara itibar edilmez.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan İbn Semaa'nın Ebu Yusuf'tan işittiği bir fetvayla ilgili şu alıntıyı yapar: Bir kişi başka birisinin hanımına; “bu eve girersen boşsun” dese kadının kocası da; “evet” dese koca bu sözüyle talaka yemin etmiş olur. Kocası “evet” dedikten sonra kadın eve girerse boş olur. Kadının kocası “evet” yerine “ben bunu (talak) onayladım”, “ben bunu kendime gerekli kıldım” ya da “ben bunu hanımına gerekli kıldım” sözlerinden birisini söylese hüküm ayımdır. Koca, hiçbir şey söylemeden hanımı eve girer de sonrasında koca; “ben kendi üzerime alarak bu talakı onayladım” derse bu caizdir yani kadın kocasının bu sözüyle boş olur.

İbn Maze, Kuduri'nin *yeminler* bölümünde şöyle bir meselenin yer aldığını söyler: Bir kişi; “Zeyd bu eve girerse hanımı boştur, kölesi hürdür ve kendisinin de Beytullahı ziyaret etme sorumluluğu vardır” dese Zeyd de; “evet” diye cevap verse Zeyd bu cevabıyla kişinin söylediği sözlerin tamamına yemin etmiş olur. Zeyd, “evet” yerine “ben bu söylenenlerin hepsini onayladım” dese hiçbir şeye yemin etmiş olmaz. Müellif, bu meselenin bir önceki paragrafta ana hatlarıyla ifade edilen meseleden farklılık arz ettiğini, Zeyd'in; “bu eve girersem kendi aleyhime ben bunu

onayladım” ya da “ben bunu kendime gerekli kıldım” sözlerinden birisini söylemesi halinde, kendisine talak gerekeceğinin altını çizer.

İbn Maze, Kuduri’nin *yeminler* bölümünden şu alıntıyı yapmıştır: Bir kişi; “Zeyd’in hanımı boştur” dese Zeyd de; “onayladım”, “razı oldum”, “kendime gerekli kıldım” sözlerinden birisini söylese Zeyd’e talak gerekir. Kişi; “bu köleyi Zeyd’e satarsam hürdür” dese Zeyd de bu söze “evet” diyerek cevap verse sonra da Zeyd o köleyi satın alsa Zeyd’in köleyi azad etmesi gerekmez. Kişi; “Zeyd bu köleyi benden satın alırsa köle hürdür” dese Zeyd de bu söze “evet” diyerek cevap verse sonra da o köleyi satın alsa Zeyd’in köleyi azad etmesi gerekir.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Bir kişi başka birisinin hanımını boşasa, onun kölesini azad etse veya satsa kadının kocası ya da kölenin sahibi; “ben buna razı oldum” ya da “diledim” diye cevap verse bu sözler, sözü ilk söyleyen kişinin sözlerini onaylamak demektir. Kadının kocası ya da kölenin sahibi; “ben bunu sevdim”, “hoşuma gitti”, “istedim”, “bu benim için uygundur” sözlerinden birisini söylese bu sözler onaylama anlamı taşımaz.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapmıştır: Bir kişi talak niyetiyle başka birisinin hanımına; “tercihte bulun” dese o kadın da kendisini tercih etse yine o kişi talak niyetiyle kadına; “işin (durumun) kendi elinde” dese kadın da kendisini tercih etse ya da; “istersen boşsun” dese ve kadın da “istiyorum” dese kadının kocası da; “ben bunu onayladım” dese kadın boş olur. Koca, hanımına diğer kişinin söylediği, “durumun senin elinde”, tercihte bulun” sözlerini onayladığını söylediğinde, hanımı kocasının onayından sonra kocasının onayını öğrendiği mecliste kendisini tercih ederse kendisine talak gerekir, yoksa gerekmez.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapmıştır: Bir kadın kendi kendine konuşup; “bir çocuk doğurursam boşum” dese ve bir çocuk doğursa kocası da; “ben bunu onayladım” dese kadın boş olur. Koca, hanımına; “bir çocuk doğurursan senin sözünü kendime gerekli kıldım” dese başka bir çocuk doğurmadıkça kadın boş olmaz. Kadın; “bin dirhem karşılığında boşum” dese kocası da; “evet” diyerek cevap verse kadına bin dirhem karşılığında bir talak gerekir.¹³⁵

¹³⁵ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 490-493.

IX. TALAKTA İSTİSNA YAPMAK

İbn Maze, talakta istisnanın geçerliliğiyle ilgili olarak bitişik (mevsul) olursa istisnanın geçerli, bitişik olmazsa (mefsul) geçersiz olduğunu ve Ebu'l-Hasan El-Kerhi'ye göre işitilsin ya da işitilmesin istisna lafızlarının söylenmiş olmasının istisnanın geçerli olması için şart olduğunu vurgular. Müellif, Ebu Cafer Hinduvâni'nin ise en azından kişinin kendisinin istisna lafzını işitmesi gerektiği görüşünde olduğunu ve Ebu Bekir Muhammed b. Fazl'ın da Ebu Cafer'in görüşüyle fetva verdiğini söyler.

İbn Maze, Kerhi'nin *Kitab* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: “İnşallah” kelimesi, bir kelama bittiğinde nasıl bir tasarruf olursa olsun, ilgili tasarrufun hükmünü ortadan kaldırır. Müellif, Halvâni'den de şöyle aktarır: Bir kişi; “yarın oruç tutmaya niyet ettim Allah dilerse” dese onun bu niyeti geçerlidir. Buna göre kişi o niyetiyle bir sonraki gün oruç tutsa niyeti dolayısıyla orucu istihsanen caizdir.

İbn Maze'nin, Halvâni'den yaptığı alıntıyla ilgili kendi yorumu şu şekildedir:

“Bu mesele iki açıdan değerlendirilir. Birincisi, bu örnekteki “Allah dilerse” kelimesi doğal olarak başarma arzusunu ortaya koymak için kullanılmıştır, ta’lik (şart, koşul) için kullanılmamıştır. Kişi, “Allah dilerse” kelimesini, ta’lik (şart, koşul) için kullansaydı niyeti geçerli olmazdı. İkincisi, istisna dilin amelidir dolayısıyla talak, köle azadı, alış-veriş, hibe gibi dile has olan tüm tasarrufların hükmünü ortadan kaldırır. Niyet ise kalbin amelidir ve dille alakalı değildir. Bundan dolayı istisna, kalbin ameli olan niyetin hükmünü ortadan kaldırmaz.”¹³⁶

İbn Maze, Kuduri'den şu alıntıyı yapar: Ölüm döşeğindeki bir hasta mirasçılarına; “ben öldükten sonra falan kölemi azad ediniz inşaallah” dese onun bu vasiyeti geçerlidir. Dolayısıyla mirasçılarının o köleyi azad etmeleri gerekir. İbn Maze, bu meseleyle ilgili şu açıklamayı yapar:

“Bu örnekte istisna emir cümlesinde kullanılmıştır. Hâlbuki istisna, emir cümlelerinin değil icab cümlelerinin hükmünü etkiler. İcab cümlelerinde hükmün bağlayıcı olmadığını ifade etmek için istisnaya ihtiyaç vardır. Emir cümlelerinde ise hüküm bağlayıcı olarak gerçekleşmediği için vazgeçmek mümkündür. Bundan dolayı emir cümlelerinde istisnaya ihtiyaç yoktur. Netice itibarıyla “Allah dilerse” kelimesi icab cümlesi gibi dile has olan cümlelere bitişirse cümlelerin hükmünü ortadan kaldırır, emir cümlesi gibi dile has olmayan cümlelere bitişirse cümlelerin hükmünü ortadan kaldırmaz.”¹³⁷

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen boşsun Allah dilerse” dese bu istisnadır, “sen boşsun maşallah” dese bu da istisnadır. Bu kelimelerin yerine

¹³⁶ İbn Maze, Cilt: IV, s. 494.

¹³⁷ İbn Maze, Cilt: IV, s. 494.

“Allah’ın dilemesi hariç” dese bu da istisnadır. “İnşallah sen boşsun” örneğinde olduğu üzere istisna edatını cümlelerin başına alıp “sen boşsun” cümlesinin başında fe (ف) harfini zikretse bu da geçerli bir istisnadır. Müellife göre kişi; “Allah’a yemin olsun ki Allah dilerse bu eve girmeyeceğim” dese bu da sahih bir istisnadır. Bu nedenle kişi eve girerse yeminini bozmuş olmaz. Kişi; “sen bu eve girersen boşsun” diyerek Allah dilerse kelimesi yerine başka bir şart zikretse bu geçerli bir şart olarak kabul edilir. İbn Maze, kişinin talak cümlesinin başında fe (ف) harfini zikretmeden hanımına; “Allah dilerse boşsun (إن شاء الله أنت طالق)” demesi durumunda, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre istisnanın sahih, İmam Muhammed’e göre munkatı’ olduğunu ifade eder. Kişi, bu sözüyle istisnayı kastetmişse talakın hukuki açıdan gerçekleşeceğini, diyaneten ise kişinin sorumlu olacağını yani talakın gerçekleşmeyeceğini ve üç fakih arasındaki ihtilafın Kuduri’de bu şekilde anlatıldığını söyler.

İbn Maze, kişinin hanımına; “Allah dilerse sen boşsun” sözünü söylemesi durumunda, Ebu Yusuf’tan birisi bunun istisna olduğunu, diğeri istisna olmadığını ifade eden iki ayrı görüş aktarıldığını, kişinin istisnanın başına (و) ya da (ف) harfini getirerek hanımına; “sen boşsun Allah dilerse” demesi durumunda, yine Ebu Yusuf’a göre istisnanın geçerli olmadığını belirtir.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “Allah’ın dilediği hariç sen üç talakla boşsun” dese hanımı bir talakla boş olur. Müellif, *El-Münteka* sahibinin bu örnekte istisnayı çoğunluğa uyguladığını söylediğini, daha sonra ise kişinin hanımına; “Allah’ın dilediği hariç sen üç talakla boşsun”, “Allah’ın dilemesi hariç sen üç talakla boşsun” sözlerini söylemesiyle ilgili örnekleri zikrettiğini ve bu örneklerde ise kesinlikle talakın gerçekleşmeyeceğini söylediğini belirtmiştir.

İbn Maze’ye göre “inşallah” sözünün anlamını bilmeyen bir kişi hanımına; “sen boşsun Allah dilerse” dese talak gerçekleşmez. Zira istisna ile birlikte zikredilen talak geçerli olmaz. Kişinin istisnanın ne ifade ettiğini bilip bilmemesi arasında fark yoktur, hüküm değişmez. Müellife göre bakire bir kızın sükûtunun şer’i açıdan rıza kabul edilmesinde, onun kendisine söylenen sözün anlamını bilip bilmemesi arasında fark yoktur. Dolayısıyla babası kendisini evlendirse o da sükûtun rıza anlamına geldiğini bilmeden sükût etse nikâh caizdir ve onun sükûtunun ne anlama geldiğini bilmemesine itibar edilmez. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen boşsun” sözünü

söyledikten sonra gayri ihtiyari olarak dili sürçüp “Allah dilerse” demesi durumunda, kişi talakı gerçekleştirmeyi kastetmiş olsa bile talakın gerçekleşmeyeceğini dile getirir. Gerekçe olarak da kişinin istisna edatını kelama bitişik (mevsul) olarak zikrettiğini, istisna edatıyla zikredilen kelamın hükmünün de geçersiz olduğunu ifade eder. Ona göre bu mesele, kişinin hanımına; “sen boşsun” diyecekken, dili sürçüp “sen boş değilsin” sözünü söylemesi meselesi gibidir.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “Allah dilerse ve sen de dilerse boşsun” veya “Allah dilerse ve falan kişi dilerse” diyerek Allah’ın dilemesinin yanına başka birisinin dilemesini ilave etse, bu da istisna olarak değerlendirilir. Kişi; dileyip dilemediği bilinmeyen varlıkların dilemesini şart koşarak; “Cebrail dilerse”, “melekler dilerse” ya da “şeytanlar dilerse” sözlerinden birisini söylese müellife göre bu da istisnadır ve kelam geçersizdir. İbn Maze, bu sayılanların dilemesini şart olarak ileri sürmekle Allah’ın dilemesini şart koşturmak arasında fark olmadığını söyler.

İbn Maze, *El-Câmi*’den şu alıntıyı yapar: Kişi başka birisine; “hanımımı boşsa Allah dilerse ve sen de dilerse” dese o kişi de bu söz üzerine onun hanımını boşasa talak gerçekleşmez. Kişi; “Allah dilerse” yerine “Allah’ın dilemesiyle” sözünü söylese hüküm yine aynıdır, talak gerçekleşmez. Müellife göre kişinin; “Allah’ın dilemesiyle ve sen dilerse” sözü, Allah’ın ve muhatabın dilediği sayıyı ifade eder. “İnşallah” sözünde ise Allah’ın hangi sayıyı dilediği ya da bir şey dileyip dilemediği kesinlikle bilinemez. İbn Maze, bu meselenin “Allah dilerse” kelimesinin emir cümlesine bittiğinde de hükmü ortadan kaldırdığının delili olduğunu belirtir.¹³⁸

İbn Maze, *En-Nevazil*’den şu alıntıyı yapmıştır: Kişi hanımına; “Allah dilerse bugün bir kez boşsun, dilemezse iki kez boşsun” dese ve hanımını boşamadan o gün sona erse iki talak gerçekleşir. Müellif, bu durumun gerekçesiyle ilgili olarak Allah’ın, kadının bir talakını dilemiş olması halinde, gün bitmeden kocasının onu boşayacağını, kişinin hanımını boşamamasının da Allah’ın bir talakı değil, iki talakı dilediğini gösterdiğini söyler. *En-Nevazil* isimli eserde, kişinin hanımını boşamadan günün sona ermesi durumunda, kadının iki talakla boş olacağı, kocanın gün sona ermeden bir talakla hanımını boşaması halinde, bir talakın gerçekleşeceği bilgisine yer verildiğini dile getirir. Zira bir talakın üzerine başka bir talakın geçerli olması, o gün Allah’ın bir talakı dilememesiyle alakalıdır. Allah dilemiş olsaydı kişi hanımını

¹³⁸İbn Maze, Cilt: IV, ss. 494-496.

o gün tek talakla boşardı. İbn Maze'ye göre kişi sözünü bugünle sınırlamadan hanımına; "Allah dilerse sen bir talakla boşsun, Allah dilemezse iki talakla boşsun" dese hiçbir şey gerçekleşmez. Müellife göre bunun gerekçesi kişinin; "Allah dilerse sen bir talakla boşsun" sözünün sahih bir kelam olması ve bu kelamla hiçbir şeyin gerçekleşmemesidir. Şayet kişi; "Allah dilemezse iki talakla boşsun" sözünü bugünle sınırlamazsa onun bu kelamı geçersiz olur. Nitekim kişinin talakı gerçekleştirmesi Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir. Zaten kâinattaki her şeyin varlığı Allah'ın dilemesine bağlıdır. İbn Maze, kişinin sözünü belirli bir günle sınırlamasının ise bu durumdan farklı olduğunu ifade eder.

İbn Maze, *En-Nevazil*'de zikredilen meselenin benzerinin *El-Münteka*'da bir talak ve iki talak yerine, iki ve üç talak olarak şu şekilde yer aldığını söyler: Kişi hanımına; "bugün iki talakla boşsun Allah dilerse Allah dilemezse üç talakla boşsun" dese ve kişi hanımını boşamadan o gün sona erse hanımı üç talakla boş olur. Kişi, bu iki yeminini herhangi bir vakitle sınırlamazsa bu durum kişinin ölümüne kadar devam eder. Kişi hanımını boşamazsa hanımı, o ölmeden peş peşe üç talakla boş olur. Müellif, *El-Münteka*'daki bu son bölümün *En-Nevazil*'de yer verilen ilgili bölümle sonuç itibariyle farklılık arz ettiğini ifade eder. İbn Maze, bu örnekten önce *El-Münteka*'da şöyle bir örneğin de bulunduğunu söyler: Kişi hanımına; "sen boşsun Allah senin talakını dilemedikçe" dese kişinin bu yeminiyle hanımı asla boş olmaz. Müellife göre bu örnek de *En-Nevazil*'de zikredilen örnekle sonuç itibariyle aynı hükmü ifade eder.¹³⁹

İbn Maze, eserinde talakta istisna yapmak başlığı altında bu başlıkla bağlantılı olduğunu belirttiği şu başlıkları kullanmıştır.

A. İcap Cümlesiyle İstisnanın Arasına Bir Fasıla Geldiğinde Talakın Gerçekleşip Gerçekleşmemesi

İbn Maze, talaka yemin edip sonra istisna yapan ve istisna ile talak arasında bir müddet nefes alan ve nefesinde bir yayılma oluşan ya da oluşmayan kişinin durumuyla ilgili kendisine yöneltilen soruya Ebu Yusuf'un, kişi talakla istisnayı bitirmişse istisnanın geçerli olacağı şeklinde cevap verdiğini söyler. Müellif, *El-*

¹³⁹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 494-497.

Câmi'den şu alıntıyı yapmıştır: Kişi hanımına; “ey zinakâr kadın! Allah dilerse sen boşsun (يا زانية أنت طالق إن شاء الله)” dese istisna sadece talaka uygulanır. Kişi hanımına zina isnadında bulunmuş olur. Kişinin hanımına; “ey zinakar kadının zinakâr kızı! Allah dilerse sen boşsun (أنت طالق يا زانية بنت الزانية إن شاء الله)” demesi durumunda ise istisna cümlelerin tamamına uygulanır. Bundan dolayı talak gerçekleşmediği gibi kişiye had cezası uygulanmaz, onun bu sözü lian olarak da değerlendirilmez. Çünkü kişinin nesebiyle birlikte zikredilmesi, kendisine seslenilen kişinin tanınması, sözün muhatabının o olduğunun anlaşılması içindir. Bundan dolayı nisbet, nida cümlesine dâhil kabul edilir; nida da istisna ile cümle arasında bir fasıla olarak kabul edilmez. Bu kural, nida kabilinden olan tüm cümleler için geçerlidir. İbn Maze; “kişi anneye değil, babaya nisbet edilerek tarif edilir, dolayısıyla bu örnekte kendisine seslenilen kişinin tarif edilmesi için kullanılan; “zinakâr kadının kızı” ifadesine bir ihtiyaç yoktur ve bu ifadenin istisna ile cümle arasında bir fasıla olarak kabul edilmesi gerekir” şeklinde yapılacak itiraza şu şekilde cevap vereceğini söyler:

“Annesine nisbet edilerek kişi tarif edilir. Bununla birlikte anne, nisbette zikredilmez; fakat bu durum anneye nisbet edilerek yapılan tarifin geçerli olmadığını ortaya koymaz. Bununla birlikte (kişi tarif edilirken) nisbet babalara yapılır. Kişi hanımına; “ey Fatıma’nın kızı Amre! Bu eve girersen boşsun” dediğinde onun; “Fatıma’nın kızı Amre” sözü bir fasıla değildir. Aynı şekilde kişinin hanımına söylediği; “Abdullah’ın kızı Amre!” ifadesi de fasıla değildir. Bu iki meselede anneye nisbetin geçerli olmasının sebebi, bizim açıkladığımız şekilde ifade edilebilir.”¹⁴⁰

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “Allah dilerse sen üç talakla boşsun ey boşanmış! (أنت طالق ثلاثاً يا طالق إن شاء الله)” dese istisna cümlelerin tamamı için geçerli olur, talak adına hiçbir şey gerçekleşmez. Müellif, Ebu Hanife’ye göre bu durumda üç talakın gerçekleşeceğini; zira Ebu Hanife’nin “ey boşanmış” sözünü istisna ile kendisinden önceki bölüm arasında bir fasıla olarak kabul ettiğini söyler. İbn Maze, kendisinden yapılan bu rivayete göre Ebu Hanife’nin bu meseleyle kişinin hanımına; “ey zinakâr kadın! Bu eve girersen sen üç talakla boşsun (أنت طالق يا زانية إن دخلت الدار)” sözünü söylemesi meselesini farklı yorumladığını söyler. Nitekim ona göre ikinci meseledeki “ey zinakâr kadın” ifadesinin talakla şart arasında bir fasıla olmadığını, dolayısıyla talakın gerçekleşmesinin kadının eve girmesine bağlı olduğunu, bir önceki meselede ise “ey boşanmış” ifadesinin istisna ile talak arasında fasıla olduğunu ifade eder.

¹⁴⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 497.

İbn Maze, önceki paragrafta Ebu Hanife'den yapılan iki rivayet arasındaki farkın nedenini şu şekilde açıklar:

“Kişinin hanımına söylediği, “ey boşanmış!” sözü Arapça gramer bilgisi açısından nida olsa da manası itibariyle talakı gerçekleştirmez. Buna göre kişi hanımına; “ey boşanmış!” diye seslense hanımı boş olur. Bu, kişinin hanımına; “sen boşsun” sözünü söylemesi gibidir. Bu ifade, manası itibariyle talakı gerçekleştirmeyi ifade ettiğinde, önceki paragrafın başında örnek olarak zikrettiğimiz cümleyi bir bütün olarak düşündüğümüzde kişi hanımına; “sen üç talakla boşsun, sen boşsun Allah dilerse” demiş gibi kabul edilir. Bu durumda “sen boşsun” sözü istisna ile üç talak arasında fasıla olmuş olur. “Ey zinakâr kadın!” sözü ise kendisine seslenilen kişinin sahip olduğu bir özelliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla talakı gerçekleştirme anlamı taşımadığı için sadece nida cümlesi özelliğine sahiptir. Nida cümlesi de şart ile ceza arasında fasıla olarak kabul edilmez.”¹⁴¹

İbn Maze, bu konuda sahih olan görüşün Zahirü'r-Rivaye'de belirtilen görüş olduğunu; çünkü kişinin hanımına söylediği, “ey boşanmış!” sözünün Arapça gramer bilgisi itibariyle nida olduğunu ve talakı gerçekleştirme manasına gelmediğini vurgular. Bunun için “ey boşanmış!” sözünün lafzın nida olması münasebetiyle, sığanın bir gereği olarak değil zaruret halinde talakı gerçekleştirmeyi ifade edebileceğini söyler. Dolayısıyla müellife göre bu örnekte bir gereklilikten dolayı talakı gerçekleştirmeyi ifade edecek bir zaruret olmadığı için “ey boşanmış!” sözüyle talakın gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Buna göre istisna “ey boşanmış” sözüyle muttasıl (bitişik) olduğuna göre bu söz de “ey Fatıma”, “ey Ayşe” gibi nidadır ve nida da fasıla olmaz.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “ey Abdullah'ın kızı Amre! Allah dilerse sen üç talakla boşsun (أنت طالق ثلاثاً يا عمرة بنت عبد الله إن شاء الله)” dese hanımı boş olmaz. “Ey Abdurrahman oğlu Abdullah'ın kızı Amre! Allah dilerse sen üç talakla boşsun” dese hanımı boş olur. Müellife göre kişi, babasıyla birlikte dedesine ve daha üstüne nisbet ederek, hanımına seslenip onu boşasa dede ve daha üstündekiler talakla istisna arasında fasıla kabul edilir, dolayısıyla talak gerçekleşir. Sadece babaya nisbette ise baba fasıla olarak kabul edilmez ve talak gerçekleşmez.

İbn Maze, Bişr b. Velid'in *Nevadir* isimli eserinde Ebu Yusuf'tan şöyle rivayet ettiğini söyler: Kişi hanımına; “ey zinakâr kadın! Allah dilerse sen üç talakla boşsun (أنت طالق ثلاثاً يا زانية إن شاء الله)” dese istisna cümlelerin son kısmı olan zina isnadına uygulanır, talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “ey boşanmış! Allah dilerse sen boşsun” sözünü söylediğinde de hüküm aynıdır. Kişi hanımına; “ey kötü kadın!

¹⁴¹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 497-498.

Allah dilerse sen boşsun” dese istisna cümleinin tamamına uygulanır ve talak gerçekleşmez. Buna göre kişi hanımına; “ey falan kadın!” demiş gibidir. İbn Maze, Bişr’in eserin o bölümünde şöyle bir kurala vurgu yaptığını söyler: Kelamın sonunda (istisnadan hemen önce) talakı gerçekleştirme (ey boşanmış!) ya da had cezasını gerektiren bir durum varsa (ey zinakâr kadın!) istisna sadece ona uygulanır. Kelamın sonunda (ey kötü kadın!) ifadesi gibi talakı gerçekleştirme ya da had cezasını gerektiren durumun dışında başka bir ifade varsa istisna cümleinin tamamına uygulanır.

İbn Maze, *El-Câmi*’den şu alıntıyı yapmıştır: Kişi; “bu eve girersem hanımım boştur, falan kişiyle de konuşursam kölem hürdür inşaallah امرأتی طالق إن دخلت الدار” dese istisna iki yemin için de uygulanır. Müellif, Ebu Yusuf’a göre ise istisnanın sadece ikinci yemine uygulanacağını ve Kerhi’nin bu meseledeki ihtilafın başka meselelerdeki ihtilaflarda da söz konusu olduğunu söylediğini belirtir. İbn Maze, kişinin; “inşallah” sözünün ya kelamı geçersiz kılmak için ya da kelamın geçerli olmasının bir şarta bağlı olduğunu ifade etmek için kullanıldığını dile getirir. Ebu Yusuf’a göre ikincisini yani kelamın geçerli olması için ileri sürülen şartı ifade ettiğini, Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre ise kelamı geçersiz kılmak için kullanıldığını söyler. Buna göre kişi hanımına; “inşallah sen boşsun” veya atıf harfi kullanarak “inşallah ve sen boşsun” dese Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre talak gerçekleşmez, Ebu Yusuf’a göre gerçekleşir. Müellif, Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre “inşallah” sözünün, talakın geçerli olmasının bağlı bulunduğu şart olarak değerlendirilmesi halinde, Ebu Yusuf gibi onlara göre de talakın geçerli olacağını ifade eder. Nitekim kişinin hanımına; “bu eve girersen boşsun” veya atıf harfi kullanarak; “bu eve girersen ve boşsun” sözünü söylemesi halinde, üç fakihe göre de “bu eve girersen” sözü şart olarak kullanıldığı için kadının eve girmesi halinde talakın gerçekleşeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze, Kerhi’nin Allah’ın talakı dilemesi meselesinde de üç fakih arasında benzer bir ihtilafın varlığından bahsettiğini, kendisinin de bu konuda üç fakih arasındaki ihtilafın Kerhi’nin söylediğinin tam aksi yönde olduğunu Kuduri’den aktardığını söyler. Müellif, Kerhi’nin ifadesine göre Ebu Yusuf’a göre lafza itibar edileceğini, kullanılan lafzın da şart anlamı taşıdığını belirtir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre ise imkân ölçüsünde lafza itibar edileceğini, Allah’ın talakı

dilemesi meselesinde bunu anlamının mümkün olmadığını, ayrıca bu meselede şart anlamının da bulunmadığını ve şartın gerçekleşmesi beklenmeyen şeyi değil beklenen şeyi ifade ettiğini söyler. İbn Maze, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in görüşünü destekler mahiyette, kişinin talakı geçmişte yapılan bir eyleme bağlaması durumunda bunun şart olarak kabul edilmediğinin ittifakla sabit olduğunu; zira geçmişte olan bir şeyi beklemenin imkânsız olduğunu vurgular. Konuyla ilgili olarak kendi düşüncesini şu şekilde ifade eder: *“Bir şey bilgisine ulaşmak için beklenir, Allah'ın dilemesi ise bilgisine ulaşılması mümkün olmayan bir konudur. Böyle bir şeyin beklenmesi de kabul edilebilir bir husus değildir.”* Müellif, Ebu Yusuf'a göre bu kelamın şart anlamı ifade etmek için kullanıldığını, bundan dolayı sarih olarak söylenen yemin lafızlarında olduğu gibi istisnanın sadece ikinci yemine uygulanacağını, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre ise istisna kelamı geçersiz kılmak için kullanıldığı için istisnanın iki yemine de uygulanacağını söyler. Nitekim ikinci yeminin hükmünü iptal etme ihtiyacı oluşmuşsa birinci yemin için de aynı ihtiyaç oluşmuş demektir. Kelam da muttasıl olduğu için sarih yeminin aksine istisna iki yemine de uygulanır.

İbn Maze, diğer bazı Hanefi fakihlerin bu meseleyi yukarıdaki tartışmalara girmeden, bilinen bir kuraldan hareket ederek şöyle yorumladıklarını söyler: Vav (و) harfi iki cümle arasına geldiğinde birinci cümle eksiktir, ikinci cümle ise birinci cümleyi tamamlayıcı konumundadır. Bu kullanımda vav harfi, atıf harfi olur. Tamamlayıcı konumunda olan cümle, eksik cümlelerin haberi olur. Vav harfi, iki tam cümlelerin arasına gelirse atıf değil isti'naf (başlangıç) harfi olur. Bu durumda iki cümleden birisinin haberi, diğer cümlelerin de haberi olmaz.

İbn Maze, Ebu Yusuf'un görüşünün açıklamasının şu şekilde yapılabileceğini söyler: Bu meselede vav harfi, iki tam cümle arasına gelmiştir. Zira vav harfi, iki tam yemin arasında zikredilmiştir. Bundan dolayı atıf değil isti'naftır. Müellif, kişinin; *“Allah dilerse onun hanımı boştur ve kölesi de hürdür”* sözünün ise yukarıdaki meseleden farklı olduğunu, *“inşallah”* kelimesinin cümlelerin tamamına uygulanacağını; zira bu örnekte vav harfinin iki cümle arasına geldiğini söyler. Bu cümlelerden birincisi hükmü şarta bağlama açısından eksiktir; zira bu cümlede sadece bir durum haber verilmiştir, ikincisi ise hükmü şarta bağlama açısından

tamdır; zira bu cümlede şart ve ceza beraber zikredilmiştir. Bundan dolayı atıf yoluyla şart her iki cümleye uygulanır.

İbn Maze, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in ise şu açıklamayı yaptıklarını söyler: Vav harfi, birincisi eksik olan iki cümle arasına gelmiştir. Birinci yemin, mutlak anlamda hükmü şarta bağlama noktasında tam olsa da hükmü Allah'ın dileğine bağlama noktasında eksiktir ki Allah'ın dilemesi ifadesiyle kelam, talakın şimdi ya da gelecekte gerçekleşmesi anlamından çıkar. Böyle olunca ikinci cümlede zikredilen dilek (meşiet), atıf yoluyla birinci cümle için de zikredilmiş olur. Kişinin talakı başka birisinin dileğine bağlaması durumunda da kural aynıdır. Dilek, iki yemine de uygulanır. Böyle olunca dilek Allah'ın dileği olursa kelamın tamamı geçersiz olur. Başka birisinin dileği olursa akdin geçerli olması o kişinin dileğine bağlı olur. Bunun gerçekleşmesi de akit meclisiyle sınırlıdır. Kişi başkasının dilemesiyle ilgili her bir cezayı ayrı ayrı şarta bağlayarak; “o bu eve girerse hanımı boştur, falanla konuşursa da kölesi hürdür” dese o kişi de; “ben dilemiyorum” dese iki yemin de geçersiz olur. İki yeminden birisini dilese aynı şekilde iki yemin de geçersiz olur. Zira yemin eden kişi, iki yeminin geçerli olmasını diğer kişinin iki yemini de dilemesine bağlamıştır. Bahsi geçen durum da bu örnekte bulunmamaktadır. Bundan dolayı kişi; “falan dilerse onun hanımı boştur, kölesi de hürdür” demiş gibi olur. Diğer kişi de bunlardan birisini dilese hiçbir şey gerçekleşmez.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapmıştır: Kişi; “Amre eve girerse üç talakla boştur, Zeynep falan kişiyle konuşursa tek talakla boştur” dese onun bu sözleri iki yemin ifade eder. Kişi, ikinci yeminden sonra istisna edatı kullansa bu istisna ikinci yemine uygulanır. Kişi, istisna ile iki yemini kastettiğini söylese diyaneten sorumlu olur; hukuki açıdan sorumlu olmaz. Yani istisna, sadece ikinci yemine uygulanır. Müellif, *El-Asl* isimli eserin *yeminler* bahsinde şöyle bir örneğin bulunduğunu da belirtir. Kişi; “Allah'a yemin olsun ki başka kimseyle konuşmayacağım, Allah'a yemin olsun ki falan kişiyle konuşmayacağım inşallah” dese ve istisna ile yemini kastetse (niyet etse) diyaneten de kazaen de niyeti geçerlidir. Kişinin niyeti yoksa istisna, ikinci yemin için geçerli olur. Zira ikinci yeminin başındaki vav harfi, atıf harfi değil yemin etmek için kullanılan kasev vavıdır. İbn Maze, bu meseleyle ilgili olarak, *El-Câmi*'de Ebu Hanife ve İmam

Muhammed'e göre istisnanın her iki yemine de uygulanacağı bilgisine yer verildiğini, *El-Münteka*'daki ifadeden de üç fakihin aynı görüşte olduğunu anlaşıldığını, dolayısıyla bu meseleyle ilgili ise Ebu Hanife ve İmam Muhammed'den iki farklı görüşün aktarılmış olabileceğini söyler.

İbn Maze, *El-Münteka*'dan şu alıntıyı yapar: Kişi; “Amre dilerse boştur ve Zeynep de Allah dilerse boştur” dese istisna, iki yemine uygulanır. Kişi; “Amre dilerse boştur ve Zeynep de dilerse boştur” dese iki meselenin sonucu farklı olur. Buna göre ikinci meselede kişi, iki yeminin ardından istisna edatı zikretse istisna sadece ikinci yemine uygulanır. Müellif, *El-Münteka*'da yer alan bu bilginin kendisinin de ifade ettiği üzere *El-Câmi*'deki ifadenin hilafına olduğunu söyler.

İbn Maze, Kuduri'den şu alıntıyı yapmıştır: Kişi hanımına; “sen üç ve üç talakla boşsun inşallah (أنت طالق ثلاثاً وثلاثاً إن شاء الله)” dese Ebu Hanife'ye göre üç talak geçerlidir, istisna geçersizdir. İmameyne göre ise istisna caizdir. Müellif, kişinin hanımına; “sen üç ve bir talakla boşsun inşallah” ya da “sen bir ve üç talakla boşsun inşallah” sözlerini söylemesi durumunda da aynı ihtilafın söz konusu olduğunu, kişinin hanımına; “sen boşsun inşallah” sözünde ise üç fakihe göre de istisnanın geçerli olduğunu söyler.

İbn Maze, önceki paragrafta fakihler arasındaki ihtilafla ilgili imameynin görüşünü şu şekilde açıklar: Bir çokluğu, birliktelik ifade eden bir harfle ifade etmek, o çokluğu arada harf olmadan telaffuz etmek gibidir. Nitekim kişi hanımına; “sen altı talakla boşsun inşallah” ya da “sen dört talakla boşsun inşallah” dese, üç fakihe göre istisna geçerli olur. Dolayısıyla bu örnekte de istisnanın geçerli olması gerekir. Müellif, Ebu Hanife'nin görüşünü ise şu şekilde izah eder: İkinci sayı, kendisine herhangi bir hüküm terettüp etmeyen geçersiz bir ifadedir. Zira koca üç talaktan fazla talak gerçekleştirme hakkına sahip değildir. Geçersiz olan bir söz ise kelamda fazlalık demektir. Buna göre kişi hanımına ikinci üç talak sözünü söylememiş de susmuş gibi değerlendirilir. Ancak kişinin hanımına; “sen bir talakla ve üç talakla boşsun” sözü bunun hilafıdır. Çünkü bu örnekte ikinci sayıya da hüküm terettüp eder. Dolayısıyla ikinci sayı talakı gerçekleştirme ile istisna arasında geçersiz bir ifade olmadığı gibi fasıla olarak da kabul edilmez.

İbn Maze, *Nevazil*'den şu alıntıyı yapar: Dilinde kekemelik olan, bundan dolayı sözünü belirli bir süre geçtikten sonra tamamlayabilen bir kişi, talaka yemin

etse bununla birlikte istisna ya da talakı bir şarta bağlamayı istese ve istisna ya da talakı bir şarta bağlama sözünü söylemeden uzun bir süre geçse, onun bu sözleri söyleyeceği biliniyorsa diyaneten ve kazaen istisnası da talakı bir şarta bağlaması da caizdir. Çünkü bu istisna, özürden dolayı mana itibariyle bitişik (mevsul) olarak değerlendirilir.

İbn Maze, *Nevazil*'den şöyle bir mesele aktarmıştır: Kişi hanımına; “sen üç talakla boşsun” dese ve bu sözünün ardından, “bu eve girersen” sözünü söyleyeceği anda başka birisi onun ağzını kapatarak kocanın sözünü tamamlamasını engellese, eğer koca, o kişi elini ağzından çektiği anda, bitişik (mevsul) olarak “bu eve girersen” derse talak gerçekleşmez. Çünkü koca bir zarureten dolayı susmuştur. Onun bu susması, aksırma ve geçirme durumunda olduğu gibi fasıla olarak kabul edilmez.

İbn Maze, Hanefî fakihlerin *Nevazil*'de zikredilen yukarıdaki meseleye kıyas ederek şu açıklamayı yaptıklarını söyler: Yeminle ilgili konularda kişi yemin etse ve peşinden “inşallah” sözünü söylemek isterken başka birisi ağzını kapatıp onun konuşmasını engellese bu bir istisnadır ve geçerlidir. Yani kişi, diğer kişi elini onun ağzından çektiğinde hemen bitişik olarak istisnayı söylerse bu bir istisnadır ve geçerlidir. Müellif, Hişam'ın *Nevadir*'inden şu alıntıyı yapar: Bir kişi hanımına; “sen üç talakla boşsun” sözünü söyledikten sonra istisna edatını söylemek isterken hanımı onun ağzını kapatarak konuşmasını engellese ve kişinin sözüyle istisna arasında belirli bir süre geçse, bu durumda İmam Muhammed'e göre o kişiye kazaen de diyaneten de talak gerekir. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen boşsun estağfurullah inşallah” ya da “sübhaneallah inşallah” demesi durumunda, Ebu Yusuf'a göre diyaneten istisnanın geçerli olduğunu, kazaen geçerli olmadığını belirtir.

İbn Maze, *Fetâvâ Ehl-i Semerkand*'dan şu şekilde aktarır: Bir kişi, başka birisine yemin ettirmek istediğinde onun gizli olarak istisna yapacağından endişe ederse, o kişiden yemininin ardından istisna ya da şartın geçerliliğini ortadan kaldıracak bir söz söylemesini istesin. Çünkü kişi bu şekilde hareket ederse diğer kişinin yeminiyle istisnası arasına bir fasıla gireceğinden onun istisna yapmasını engellemiş olur.¹⁴²

¹⁴² İbn Maze, Cilt: IV, ss. 497-502.

B. Kocanın İstisna İddiasında Bulunması Ve Başka Birisinin Kocaya İstisnayı Bildirmesi

İbn Maze, hulu' veya talakta istisna ya da şart edatını zikrettiğini iddia etmesi halinde kocanın sözünün geçerli olduğunu, şahitlerin hulu' veya talakın istisna yapılmadan gerçekleştiğine şahitlik etmeleri durumunda kocanın sözünün kabul görmeyeceğini ve hâkimin talaka ve hulu'ya hükmedeceğini söyler. Müellife göre şahitler hulu' ya da talaka şahitlik ederek kocanın ağzından hulu' ve talaktan başka bir şey duyulmadığını söyleseler koca da istisna yaptığını iddia etse kocanın sözü geçerlidir. Bu durumda kocanın hulu' bedelini alması ya da benzeri bir durumdan hareketle, hulu'nun geçerli olduğuna dair açık bir delil ortaya konmadıkça talaka hükmedilmez. İbn Maze, Serahsi'nin *Şerhu's-Siyer* isimli eserinin *talakın reddinde kocanın tasdik edilmesi ve kadının kocasından bain talakla ayrılmaması* bölümünde ve *El-Kâfi*'nin *hulu'* bölümünde konunun bu şekilde anlatıldığını söyler.

İbn Maze, *Muhtasaru'l-Isam* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Koca, hanımıyla muhalea yapsa sonra da talakı kastetmediğini söylese eğer hanımından hulu' karşılığında bir ücret almışsa hukuki açıdan koca tasdik edilmez. Müellif, Hanefi fakihlere göre ücret almaktan kastın ücretin dile getirilmesi olduğunu, hakikaten ücretin alınması olmadığını, buna göre talak ve hulu' esnasında bedel zikredilmişse istisna iddiasında bulunan kocanın kazaen tasdik edilmeyeceğini; ancak bedel zikredilmemişse tasdik edileceğini söyler. İbn Maze, Necmeddin Nesefi'nin¹⁴³ *Fetâvâ*'sında Ebu'l-Hasan el-Kerhi'den şu şekilde aktardığını söyler: Fakihlerimiz, talakta istisna iddiasında bulunan kocanın ancak bir delil getirdiğinde istihsanen tasdik edilebileceğini belirtmişlerdir. Çünkü bu durum zahirin hilafıdır. Nitekim insanların durumları kötüleşti, kandırma olaylarından dolayı güven ortamı zayıfladı. Müellif, Mahmud El- Üzcendi'den (Kâdîhân)¹⁴⁴ konuyla ilgili şu şekilde aktarıldığını söyler: Eğer talak kocanın ikrarıyla bilinirse onun istisna iddiası dikkate alınır. Ancak talak delille anlaşılırsa kocanın istisnaiddiasına kulak verilmez.

İbn Maze, Mergînâni'ye göre hanımına; “seni boşadım ve istisna yaptım (طلقت واستثنيت)” diyen kişinin kazaen tasdik edilmeyeceğini; ancak hanımına; “sen

¹⁴³ Ebu Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindi (ö. 537/1142).

¹⁴⁴ Ebu'l-Mehasin Fahrüddîn Hasan b. Mansur b. Mahmud el-Özkendi el-Fergani (ö. 592/1196). *Fetâvâ* isimli eseriyle tanınan Hanefi fakih.

boşsun ve ben istisna yaptım (أنت طالق واستثنيت)” diyen kişinin ise tasdik edileceğini belirtir. Müellif, İmam Muhammed’in *Kitabu’l-İkrar*’ın *köle azadının ikrar edilmesi* bölümünde kişinin kölesine; “seni dün azad ettim ve inşallah dedim” sözünün tasdik edileceğini ve köle azadının gerçekleşmeyeceğini söyler. *Nikâhın ikrar edilmesi* bölümünde ise kocanın hanımına; “seninle dün evlendim ve inşallah dedim” demesi, hanımının da; “sen istisna yapmadın” şeklinde cevap vermesi durumunda, kocanın sözünün geçerli olacağını, talak ve köle azadının da bu şekilde olduğunu söylediğini belirtir. İbn Maze, Serahsi’nin ifadesine göre bu konudaki fetvanın şu şekilde olduğunu söyler: Talakta istisna iddiasında bulunmak sahihtir. Hulu’nun geçerli olduğuna dair açık bir delil ortaya konmadıkça hulu’ da talak gibidir. Müellif, *El-Münteka*’da Ebu Yusuf’tan şöyle bir meselenin aktarıldığını söyler: Kişi; “hanımımı boşadım ancak o esnada uyuyordum” dese kendisine talak gerekir. İbn Maze, kişinin; “hanımımı boşadım sonra (ثم) istisna yaptım” demesi halinde, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre bu istisnanın geçerli olmadığını, bu rivayetle İmam Muhammed’in *El-Asl*’da geçtiğini belirttiği, şu ifadesinin de açıklığa kavuşmuş olduğunu söyler. Kişi hanımını boşasa o anda yanında bulunan iki şahit de talaka bitişik (mevsul) olarak istisna yaptığını kişiye söyleseler, kişi de istisna yapıp yapmadığını hatırlamasa eğer kişi sonrasını hatırlamayacak derecede öfkeli bir durumda iken bu sözleri söylemişse, zahirden hareketle iki şahidin dediğine itimat etmek caizdir. Eğer kişi böyle bir ruh halinde değilse zahirin hilafına olması hasebiyle şahitlerin sözüne itimat edilmez.¹⁴⁵

C. Talakı Sayı İle Gerçekleştirme Ve Bir Kısımını İstisna Etme

İbn Maze, hanımına; “sen bir ve bir ve bir talak hariç üç talakla boşsun” diyen kişinin durumuyla ilgili olarak Hişam’ın İmam Muhammed’den, Ebu Hanife’ye göre üç talakın gerçekleşeceği ve istisnanın geçersiz olduğu bilgisini aldığını söyler. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise iki talakın gerçekleşeceği; ayrıca Ebu Yusuf’a atfedilen başka bir görüşe göre de bu durumda bir talakın gerçekleşeceği bilgisini kendisinden aktardığını vurgular. Müellife göre kural itibariyle bir bütünden o bütünün bir bölümünü istisna etmek (استثناء البعض من الكل) sahihtir. İstisna edilenin az ya da çok olması bu sonucu etkilemez. Bu konuda hükme değil lafza itibar edilir.

¹⁴⁵ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 502-503.

Nitekim kişi hanımına; “sen üç talak hariç dört talakla boşsun (أنت طالق أربعاً إلا ثلاثاً)” dese dört talakı zikretmek, üç talakı zikretmek olarak kabul edileceğinden dolayı bu istisna, bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmek (استثناء الكل من الكل) şeklinde bile olsa sahihtir, geçerlidir. Zira sayı itibariyle üç talaktan daha fazla sayıda talak, hüküm itibariyle değil lafız itibariyledir.

İbn Maze, bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmenin(استثناء الكل من الكل) geçersiz olduğunu ve bu konuda Hanefî fakihleri arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını; ancak konuyla ilgili fakihlerin açıklamalarının farklılık arz ettiğini söyler. Onun verdiği bilgiye göre bazı fakihler, istisnanın tahsis olarak değerlendirileceğini, tahsisin de bütünün tamamına uygulanamayacağını ifade etmişlerdir. Bazı fakihler ise istisna bir kelamın başına geldiğinde istisnadan geriye kalanın söylenmiş gibi kabul edilmesi gerektiğini, bundan dolayı istisnadan sonra hüküm ifade eden bir kelamın kalması gerektiğini belirtmişlerdir.

İbn Maze, imameynin imkân ölçünde kelamın hakiki anlamına hamledilmesi görüşüne sahip olduklarını, bu itibarla konunun başında zikredilen meselede Ebu Yusuf’a göre birinci ve ikinci ifadelerin istisna olarak değerlendirildiğini, İmam Muhammed’e göre ise sadece birinci ifadenin istisna olarak değerlendirildiğini söyler. Dolayısıyla bu iki fakihin görüşüne göre söz konusu meselede, istisna bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmek (استثناء الكل من الكل) şeklinde gerçekleşmez. Müellif, Ebu Hanife’ye göre hüküm itibariyle kelamın sonunda baş tarafının hükmünün değişmesini gerektirecek bir durum söz konusu olduğunda, kelamın başının sonuna bağlı olacağını ifade eder. Bu meselede de üçüncü kez tek talakın zikredilmesiyle, birinci ve ikincideki hükmün değiştiğini ayrıca bu üç ifadenin tamamı bir cümle kabul edildiğinde, istisnanın geçersiz olacağını ve bu durumda kişinin hanımına; “sen üç talak hariç üç talakla boşsun” demiş gibi kabul edileceğini söyler. İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen üç talak hariç bir talak, bir talak ve bir talakla boşsun (أنت طالق واحدة واحدة، وواحدة إلا ثلاثاً)” dese istisna bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmek olduğundan geçersizdir. Kişi hanımına; “sen iki talak hariç iki talakla ve bir talakla boşsun (أنت طالق اثنتين وواحدة إلا اثنتين)” dese üç talak gerçekleşir. Bir talakı öne alarak; “sen iki talak hariç bir talak ve iki talakla boşsun (أنت طالق واحدة واثنتين إلا اثنتين)” dediğinde de sonuç aynıdır. İbn Maze, son iki meselenin hükmüyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Kocanın önce bir talakı zikretmesi durumunda üç talak gerçekleşmesinin nedenine gelince, istisnada aslanan istisnanın kendisini takip ettiği şey hasredilmesidir. Buna göre koca, istisnanın kendisini takip ettiği şey itibarıyla (iki talak) söylediği sözün tamamını istisna etmiş olur. Bundan dolayı istisna geçersizdir. Kocanın önce iki talakı zikretmesi durumunda üç talakın gerçekleşme nedenine gelince, istisnanın kelamın başında zikredilen iki talaka hasredilmesi mümkün değildir. Bunun mümkün olduğunu kabul ettiğimizde ise söylediği sözün tamamını istisna etmiş olur. Diğer taraftan bir talak fasıla olduğu için istisnanın kelamın tamamına uygulanması da mümkün değildir. Bu durumda koca bir talakın tamamını istisna etmiş olur. Böyle olunca da bir talaka itibarla, koca söylediği sözün tamamını istisna etmiş olur.”¹⁴⁶

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen bir talak hariç bir ve iki talakla boşsun (أنت طالق واحدة واثنتين إلا واحدة)” dese iki talak gerçekleşir. Bu durumda kişi, iki talaktan bir talakı istisna etmiştir ve bu istisna da bir bütünden o bütünün bir bölümünü istisna etmek olduğundan geçerlidir. Müellif, kişinin hanımına; “sen iki talak hariç iki ve iki talakla boşsun (أنت طالق اثنتين واثنتين إلا اثنتين)” demesi halinde, imameyne göre istisnanın geçerli olduğunu ve iki talak gerçekleşeceğini, buna göre sözü söyleyenin sözünün geçerli olması için imkân ölçüsünde her iki talaktan birer talakın istisna edildiğini, Kuduri’nin *Şerh*’inde konuyu bu şekilde anlattığını söyler. Şeyhu’l-İslam’ın da *Şerh*’inde bu konuya değindiğini; Kuduri’den farklı olarak kocanın niyetinin önemini vurguladığını ve kocanın birinci ya da ikinci talaktan herhangi birisinin tamamını istisna etmeyi kastetmesi halinde istisnanın geçersiz olacağını söylediğini belirtir. Kocanın, birinci ve ikinci talakın her birisinden birer talakı istisna etmeyi kastetmesi halinde, Şeyhu’l-İslam’a göre de istisnanın geçerli olacağını ve iki talak gerçekleşeceğini belirtir. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen üç talak hariç iki ve iki talakla boşsun” demesi halinde, İmam Muhammed’e göre bunun üç talak olduğu ve istisnanın da geçersiz olduğu bilgisinin kendisinden rivayet edildiğini ifade eder. Aynı şekilde kişi hanımına; “sen beş talak hariç iki ve dört talakla boşsun” dediğinde de sonucun aynı olduğunu ve Kuduri’nin de konuyu bu şekilde anlattığını vurgular.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen dört talak hariç üç ve üç talakla boşsun (أنت طالق ثلاثاً وثلاثاً إلا أربعة)” dese Ebu Hanife’ye göre üç talak gerçekleşir. İmam Muhammed’den de bu şekilde rivayet edilmiştir. Buna göre ikinci üç talak sözü, birinci üç talakla istisna arsında fasıla olur. Ebu Yusuf, bunun iki talak olduğunu söylemiştir. İmam Muhammed’in zahir olan görüşü de bu şekildedir. Bu durumda ikinci üç talak sözü, birinci üç talakla istisna arsında fasıla

¹⁴⁶ İbn Maze, Cilt: IV, s. 504.

olarak değerlendirilmez. Müellif, imameynin görüşüne göre ikinci üç talak sözünün fasıla olarak değerlendirilmemesiyle ilgili olarak, Şeyhu'l-İslam'ın *Şerh*'inde kocanın niyetine vurgu yaparak şayet koca, birinci ve ikinci üç talakın her birisinden iki talakı istisna ettiğini söylerse istisnanın geçerli olacağını, aksi takdirde istisnanın batıl olacağını söylediğini dile getirir. *El-Münteka*'da böyle bir niyetin şart olarak zikredilmediğini ifade eder. Halvânî'nin de imameyne göre böyle bir niyetin şart olmadığını söylediğini, netice itibariyle imameynin görüşüne göre bu meselede kişinin hanımına; “sen dört talak hariç altı talakla boşsun” demiş gibi olacağını belirtir.

İbn Maze, İbn Semaa'nın Ebu Yusuf'tan şöyle aktardığını söyler: Kişi hanımına; “sen dört talak hariç iki ve iki ve iki talakla boşsun” dese hanımı iki talakla boş olur. Müellif, mana itibariyle bu mesele ve önceki paragraftaki meselenin aynı hükmü ifade ettiğini söyler. İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen bir ya da iki talak hariç üç talakla boşsun” dese sonra da hanımı bir ya da iki talaktan birisini tercih etmeden koca vefat etse, hanımı bir talakla boş olur ve istisna da çoğunluğa uygulanır. İbn Maze, Kuduri'nin *Şerh*'inden şu şekilde aktarır: Kişi, üç talaktan fazla talak gerçekleştirse sonra da istisna yapsa, istisna talakın gerçekleşmesine hükmedilen üç talaktan değil kelamın tamamından yapılır. Mesela kişi hanımına; “sen dokuz talak hariç on talakla boşsun” dese bir talak, “sekiz talak hariç” dese iki talak, “yedi talak hariç” dese üç talak gerçekleşir. Bu meselede istisna, bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmek olsa bile lafız itibariyle bir bütünden o bütünün bir bölümünü istisna etmek olduğundan sahihtir.

İbn Maze, *Nevadir*'de İmam Muhammed'den şu şekilde aktarıldığını söyler: Kişi; “falan ve falan ve falan hanımlarım hariç bütün hanımlarım boştur” dese ve o üçü dışında başka hanımı da olmasa istisna geçerlidir. Çünkü bu istisna, mana itibariyle bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmek olsa da istisna hükme göre değil lafza göre geçerli olur. Kişi; “hanımlarım hariç hanımlarım boştur” dese istisna sahih olmaz. Müellif, Bakkali'den de şu alıntıyı yapar: Kişi; “bu hanımım hariç bütün hanımlarım boştur” dese o hanımından başka hanımı yoksa hanımı boş olmaz. Kişi; “falan hanımım hariç hanımlarım olan falan, falan ve falan boştur” dese istisna caizdir. Çünkü kişinin; “falan, falan ve falan” sözleri, “hanımlarım” sözünün açıklaması mahiyetindedir. Kocanın; “hanımlarım boştur” sözüne göre hüküm

verilir. Kişi; falan hariç hanımlarım boştur” dese istisna geçerlidir. Kişi; “falan hariç falan boştur ve falan da” dese istisna geçerli olmaz.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “bir talak ya da hiçbir şey hariç sen üç talakla boşsun (أنت طالق ثلاثاً إلا واحدة أو لا شيء)” dese kişi, hiçbir şey istisna etmediğinden hanımı üç talakla boş olur. İbn Maze, kişinin hanımına; “sen yarım talak hariç üç talakla boşsun” sözünü söylemesiyle ilgili olarak Ebu Yusuf’un gerçekleştirilen talak sayısında olduğu gibi istisna edilen yarım talakı da bir talak olarak değerlendirdiğini, İmam Muhammed’den konuyla ilgili iki görüşün rivayet edildiğini söyler. Müellifin verdiği bilgiye göre bu meselede Ebu Yusuf’a göre iki talak gerçekleşir. İmam Muhammed’den gelen rivayetlerin birine göre kişi hanımına; “sen bir talak hariç üç talakla boşsun” demiş gibi olur. İmam Muhammed’den gelen diğer rivayete göre istisnada talak bölünebilir. Bu rivayete göre bu meselede üç talak gerçekleşir. Zira yarım istisna, geçerli kabul edildiğinde kişinin söylediği sözün açıklaması, “sen iki ve yarım talakla boşsun” şeklinde olur. Böylece yarım talak bir talak kabul edildiğinden üç talak tamamlanmış olur. Buna göre kişi hanımına; “sen bir ve yarım talak hariç bir ve yarım talakla boşsun” dese Ebu Yusuf’a göre iki talak gerçekleşir. Muhammed’den gelen iki rivayet vardır. Bunlardan birisine göre Ebu Yusuf’ta olduğu gibi iki talak gerçekleşir. Diğer rivayete göre bir talak gerçekleşir.

İbn Maze’ye göre kelamın aslından istisna yapmak sahih olduğu gibi istisnadan istisna yapmak da sahihtir. Müellif, “*Yalnız Lût’un ailesine zarar gelmeyecek. Onların hepsini kurtaracağız; fakat karısı hariç*”¹⁴⁷ ayetini delil olarak gösterir ve bu ayette Allah’ın, Lût’un ailesini bütün insanlardan istisna ettiğini, hanımını da ailesinden istisna ettiğini belirtir.

Bu ayetteki ifadeden hareketle İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen ikiden bir hariç üç talakla boşsun (أنت طالق ثلاثاً إلا اثنين إلا واحدة)” dese iki talak gerçekleşir. Müellif, bu tür meselelerde ikinci istisnanın birinci istisnadan istisna edilmesi, sonra birinci istisnadan geriye kalanın kelamın aslından istisna edilmesinin kural olduğunu ifade eder. Bu kurala göre yukarıdaki meselede ikinci istisna olan bir talak birinci istisna olan iki talaktan istisna edildiğinde birinci istisnadan geriye bir talak kalır. O

¹⁴⁷ Hicr, 15/59-60.

da üç talak olan kelamın aslından istisna edildiğinde geriye iki talak kalır ki bu da gerçekleşen talak sayısını ifade eder.¹⁴⁸

D. İstisnaya Dair Farklı Bir Bölüm

İbn Maze, bu bölümün iki temel kurala dayandığını söyler. Bu temel kurallardan birisi, kişinin istisnadan sonra istisnanın hemen peşinden müstesnaya uygun, müstesna minhe uygun olmayan bir özellik zikretmesidir. Bu durumda bu özellik müstesnanın bir özelliği kabul edilir ve müstesna geçersiz olduğunda bu özellik de geçersiz olur. Müellif, kişinin müstesnanın peşinden müstesna minhe uygun, müstesnaya uygun olmayan bir özellik zikretmesi durumunda ise fakihlerin yorumlarının farklı olduğunu dile getirir. Bazı fakihler bu özelliğin geçerliliğini ortaya koymak için imkân ölçüsünde müstesna minhin bir özelliği olması gerektiğini söylemişlerdir. Bazıları ise bu özelliğin hem müstesna hem de müstesna minhle alakalı olduğunu ortaya koymak ya da müstesna ile müstesna minh arasındaki benzerliğe vurgu yapmak için her ikisinin de özelliği olması gerektiğini söylemişlerdir. İbn Maze, kişinin müstesna ve müstesna minhe uygun bir özellik zikretmesi durumunda da fakihlerin yorumlarının farklılık arz ettiğini belirtir. Bu konuda bazı fakihler, hem müstesna hem de müstesna minhle alakalı olduğunu ortaya koymak ve ikisi arasındaki benzerliğe işaret etmek için bu özelliğin her ikisinin özelliği olarak kabul edilmesi gerektiğini, bu özelliğiyle müstesnanın geçersiz olacağını ve müstesna minhin de geçerliliğini devam ettireceğini söylemişlerdir. Bazıları ise bu özelliğin sadece müstesna minhin özelliği olması gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre bu özellik müstesna minhe ait kabul edilirse muteberdir, müstesnaya ait kabul edilirse muteber değildir. Bununla birlikte bir özellik, muteber olduğunu belirtmek için söylenir yoksa söylenmez. Bu özellik ,müstesna ya da müstesna minhe eklenebilecek bir özellik olduğunda, durum bundan ibarettir. Ancak bu özellik, kural itibarıyla ikisinden birisinin dikkate alınmayan asli bir özelliği olarak zikredildiğinde, söylenmesiyle söylenmemesi arasında bir fark yoktur.

¹⁴⁸ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 503-507.

İbn Maze'ye göre konuyla ilgili diğer temel kural, müstesnadan hemen sonra zikredilen bu özelliğin talakla istisna ya da talakla şart arasında fasıla olarak değerlendirilmeyen, söylenen sözü kuvvetlendirmek için zikredilen bir anlam ifade etmesidir. Bu kurala göre bir kişi hanımına; “biri hariç sen üç talakla boşsun ey falan! (أنت طالق ثلاثاً يا فلانة إلا واحدة)” dese iki talak gerçekleşir. Bu meselede “ey falan” sözcüğü, kendisine talak verilen kadının kim olduğunu netleştirmek için söylendiğinden fasıla olarak değerlendirilmez. Kişi kendisiyle zifafa girmediği hanımına; “sen bain talakla boşsun şu eve girersen” dese hanımı o eve girmedikçe boş olmaz. Bu meselede “bain” sözcüğü, gerçekleşecek talakın çeşidini ortaya koymak için söylendiğinden talakla şart arasında fasıla olarak değerlendirilmez.

İbn Maze, İmam Muhammed'in, *Ez-Ziyadat* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen biri hariç üç talakla (sünni) boşsun” dese hanımı her temizlik döneminde bir kez olmak üzere iki talakla boş olur. Müellif, bu meselenin açıklamasıyla ilgili olarak, sünnilik vasfının müstesnaya değil gerçekleşen talakı ifade ettiği için müstesna minhe uygun olan bir özellik olduğunu, dolayısıyla kişinin hanımına; “sen biri hariç üç sünni talakla boşsun” demiş gibi olacağını belirtir. Kişi hanımına; “sen biri hariç üç talakla boşsun adet görüp temizlendiğinde” ya da “falanla konuşursan” veya “bu eve girersen” sözlerinden birisini söylese birinci meselede hanımının adet görüp temizlenmesine bağlı olarak, ikinci meselede konuşmasına bağlı olarak, üçüncü meselede eve girmesine bağlı olarak, üç meselede de iki talak gerçekleşir.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen biri hariç kesinlikle üç talakla boşsun (أنت طالق ثلاثاً البينة إلا واحدة)” ya da “biri hariç bain olarak (بائنة إلا واحدة)” dese hanımı iki ric'i talakla boş olur. Kişinin; “kesinlikle ve bain olarak” sözleri icap cümlesiyle istisna arasında fasıla olarak değerlendirilmez. Zira bu iki sözcük üç talak ifadesinin asli bir vasfı olup; ancak talak bain olduğunda üç talaktan söz edilebileceğine göre bu iki sözcüğün söylenmesiyle söylenmemesi arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla kişi hanımına; “sen biri hariç üç talakla boşsun” demiş gibi olur. Kişi hanımına; “bir bain talak hariç sen üç talakla boşsun” ya da “bain” sözcüğü yerine “kesinlikle” sözcüğünü kullanarak; “kesinlikle biri hariç üç talakla boşsun” dese aynı şekilde hanımı iki ric'i talakla boş olur.

İbn Maze, Hişam'ın, *Nevadir*'de İmam Muhammed'den şu şekilde aktardığını söyler: Kişi hanımına; “sen biri hariç bainsin (أنت بائن إلا واحدة)” dese ve bain talakla üç talaka niyet etse İmam Muhammed'e göre bir talak gerçekleşir. Çünkü biri hariç üç talaka niyet etmek, iki talaka niyet etmektir. Kişi hanımına iki talaka niyet ederek; “sen bainsin” dese yine bir talak gerçekleşir. Ebu Yusuf'a göre kişi hanımına; “sen biri hariç kesinlikle bir talakla boşsun” dese ve “kesinlikle” sözüyle üç talaka niyet etse iki bain talak gerçekleşir. Çünkü kişi “kesinlikle” sözüyle üç talaka niyet ettiğinde onun bu sözcüğü, bir talakın sıfatı olarak söylemediği anlaşılır. Kişinin söylediği; “bir talak” sözcüğünün, üç talaka niyet anlamı taşıma ihtimali olmadığından zikredilmesi de bir anlam ifade etmez. Dolayısıyla kişi üç talaka niyet ederek; “sen biri hariç kesinlikle boşsun” demiş gibi kabul edilir. Müellif, Ebu Yusuf'un bu fetvasının kendi açıklamasıyla aynı doğrultuda olduğunu söyler.

İbn Maze, *Ez-Ziyadat*'tan şöyle aktarır: Kişi hanımına; “sen biri hariç kesinlikle iki talakla boşsun” dese hanımı bir bain talakla boş olur. Zira “iki talak” sözcüğü tek başına kesinlik ifade etmediğinden, “kesinlikle” sözcüğünün onun sıfatı olarak söylenmesi uygun olup onun bir özelliği olarak zikredilmesi sahihtir. Bir talak da kendisinden istisna edildiğinde bir bain talak gerçekleşmiş olur. Kişi hanımına; “sen kesinlikle biri hariç iki talakla boşsun” dediğinde de bir bain talak gerçekleşir. Çünkü “kesinlikle” sözcüğü, talakı gerçekleştirme anlamı içermediği için müstesnaya uygun bir sıfat değildir. Bundan dolayı müstesna minhin ya da her ikisinin sıfatı olarak değerlendirilir. Bu şekilde değerlendirildiğinde, kişi hanımına; “sen biri hariç kesinlikle iki talakla boşsun” demiş gibi hükme varılır.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen bir bain talak hariç iki talakla boşsun (أنت طالق ثنتين إلا واحدة بائنة)” dese hanımı bir ric'i talakla boş olur. Çünkü “bain” sözcüğü müstesna minhe uygun bir sıfat değildir. Nitekim “تطليقتان بائن” iki bain talak” denmez, “تطليقتان بائنتان” iki bain talak” denir. Bundan dolayı müstesnanın sıfatı olur ve müstesna geçersiz olduğunda sıfat da geçersiz olur. Müellif, kişinin “kesinlikle” sözcüğünü kullanması halinde hükmün yukarıdaki meseleden farklı olacağını; zira bu sözcüğün iki talaka sıfat olmasının uygun olduğunu, bundan dolayı “kesinlikle iki talak” sözünün de doğru bir ifade olduğunu belirtir. Kuduri'nin *Kitab*'ında kocanın bu sözcüğü sıfat niyetiyle söylemesi gerektiği, bu takdirde hanımının bir bain talakla boş olacağı bilgisinin yer aldığını da ifade eder. Çünkü İbn Maze'ye göre kişinin

niyeti, söylediği sözün anlamını içermektedir ve “kesinlikle” sözcüğü de bir talakın sıfatı olmuş olur. Allah Teâlâ Kur’an-Kerim’de şöyle buyurmaktadır: “*Kâfirler, gökler ve yer yapışıkken bizim onları birbirinden ayırdığımızı görmediler mi?*”¹⁴⁹ Allah Teâlâ, “كانتا رتقين” buyurmamış, “كانتا رتقا” buyurmuştur.¹⁵⁰

X. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA BAŞKA HANIMINI BOŞAMAK SURETİYLE İLK TALAKINDAN DÖNMESİ

İbn Maze, (بَل) kelimesinin insanlar arasındaki konuşmalarda olumlu cümlelerin başına geldiğinde, hatayı telafi etmek suretiyle ilk sözden dönüp ikinci söz\ ilk sözün yerine koymak için kullanıldığını söyler ve bu kullanıma dair, “bana Zeyd, hayır Amr geldi (جاءني زيد بل عمرو)” örneğini verir. Bu örnekte kişinin söylediği “hayır Amr” sözünün Zeyd’in gelişini haber vermekten dönmeyi, hatayı telafi etmek suretiyle Zeyd’in yerine Amr’ın gelişini ifade ettiğini belirtir. Buna göre kişi; “amacım Amr’ın gelişini haber vermektir ancak hata yaptım ve Zeyd’in gelişini haber verdim. Sonra; “hayır Amr (بل عمرو)” sözümle bu hatamı telafi ettim” demiş gibi kabul edilir.

İbn Maze’ye göre Allah’ın kalamında bu kelime, olumlu cümlelerin başına geldiğinde, ikinci sözün birinci sözün yerine konması suretiyle birinci sözün geçersiz olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat bunun nedeni hatayı telafi etmek değildir. Zira Allah için hatadan söz etmek caiz değildir (mümkün değildir), kulların hata yapması ise caizdir yani mümkündür. Müellif, (لا بَل), kelimesi ile (بَل) kelimesinin benzer olduğunu; zira iki kelimenin de kullanım alanının aynı olduğunu ve (لا) sözcüğünün (بَل) sözcüğündeki olumsuzluk anlamını kuvvetlendirmek için kullanıldığını dile getirir. (بَل) kelimesi, olumlu cümlelerde hatayı telafi etmek suretiyle ilk sözden dönüp, ikinci sözü ilk sözün yerine koymak anlamında kullanıldığında, birinci cümle kendisinden dönülmesi uygun bir cümle ise (anlam itibarıyla), bu cümlenin çıkartılıp ikinci cümlenin onun yerini alacağını belirtir. Eğer birinci cümle, kendisinden dönülmesi uygun olmayan bir cümle ise (anlam itibarıyla), bu cümlenin olduğu gibi kalacağını ve ikinci cümlenin de geçerli olacağını vurgular. Müellife göre kişi, (لا بَل) kelimesinden sonra söylediği söz için

¹⁴⁹ Enbiya, 21/30.

¹⁵⁰ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 507-510.

bir haber zikretmemişse, (لا بل) kelimesinden önce zikrettiği haber, kelamın geçersizliğini engellemek için (لا بل) kelimesinden sonra zikrettiği sözün de haberi yapılır. Kişi, (لا بل) kelimesinden sonra haber zikretmişse, (لا بل) kelimesinden önce zikrettiği haber, kendisi olmadan da kelam sahih olduğu için (لا بل) kelimesinden sonra zikrettiği sözün haberi yapılmaz. Dolayısıyla onun haberi yapılmasına da ihtiyaç yoktur.

İbn Maze'ye göre (لا بل) kelimesi, olumsuz cümlelerin başına geldiğinde birinci kelimadan dönmeyi gerektirmez. Söz konusu olumsuzluğun ikinci cümle için ispat edilmesi ya da birinci isim için farklı bir fiilin ispat edilmesiyle, fiilin birinci isim için geçersizliğini gerektirir. Müellif, birinci duruma kişinin; “bana Zeyd, hayır tam aksine Amr gelmedi” sözünü örnek olarak gösterir. Bu örnekte gelmeme eyleminin Zeyd'den alınıp, Amr için geçerli kılındığını söyler. İkinci duruma da kişinin; “Zeyd ayağa kalkmadı hayır oturdu” sözünü örnek olarak zikreder. Bu örnekte Zeyd'in ayağa kalkmayışının yerine, onun oturduğunun ifade edildiğini belirtir. İbn Maze, bu kuralların “لا” kelimesi, tek başına ya da “بل” kelimesiyle beraber kullanıldığında geçerli olduğunu, “لا” kelimesinin, “لا” kelimesi olmadan tek başına olumlu cümlelerin başına geldiğinde, ikinci cümleden nefyetmek suretiyle birinci cümlede ispat ettiği durumu kuvvetlendirmek için kullanıldığını söyler. Olumsuz cümlelerin başına geldiğinde ise, aksinin ikinci cümle için geçerliliğini ortaya koymak suretiyle birinci cümlelerin nefyedilmesini kuvvetlendirmek için kullanıldığını ifade eder. Birinci duruma, “bana Zeyd geldi, Amr değil” cümlesini örnek olarak zikreder. Bu cümledeki “Amr değil” ifadesinin gelme eyleminin, Amr'dan nefyetmek suretiyle Zeyd için geçerli olduğunu kuvvetlendirmek için kullanıldığını dile getirir. İkinci duruma, “bana Zeyd gelmedi, Amr değil” cümlesini örnek verir. Bu cümledeki “Amr değil” ifadesinin Amr'ın gelişini ispat etmek suretiyle Zeyd için gelme eyleminin olumsuzluğunu kuvvetlendirmek için zikredildiğini sözlerine ekler. Müellif “لا” ve “بل” kelimelerinin kullanımıyla ilgili verdiği bu bilgiden sonra bu kelimelerin talakta kullanılmasıyla ilgili meselelere yer vermiştir. Bu meselelerin bazıları şöyledir:

İbn Maze, İmam Muhammed'in *El-Câmi* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: İki hanımı olan bir kişi hanımlarından birisine; “bu eve girersen sen boşsun, hayır aksine bu (أنت طالق إن دخلت الدار لا بل هذه)” dese ve diğer hanımını işaret etse, ilk hanımı

eve girmedikçe iki hanımı da boş olmaz. İlk hanımı eve girerse iki hanımı da boş olur. Diğer hanımı eve girerse iki hanımı da boş olmaz. Müellif, İmam Muhammed'in kişinin kullandığı "hayır aksine bu" ifadesinin eve girmeyele değil talakla ilgili olduğunu söylediğini belirtir. İbn Maze, *El-Câmi*'de yer aldığını söylediği bu meseleyi şu şekilde açıklar:

*"Kişi, ilk hanımının talakını onun eve girmesi şartına bağlıyor. Nitekim kişi hanımına; "eve girersen boşsun" sözünü söylemektedir. Ancak kişi; "hayır aksine bu" sözünü söyleyerek birinci hanımının talakını onun eve girmesi şartına bağlamaktan dönüyor ve hatayı telafi etme yoluna giderek diğer hanımının talakını sözü söylediği hanımının eve girmesi şartına bağlıyor. Buna göre kişi; "amacım diğer hanımımın talakını şarta bağlamaktı; ancak hata yaptım ilk hanımımın talakını şarta bağladım." demiş gibi olur. Bununla birlikte kişinin ilk hanımının talakını şarta bağlamaktan dönmesi mümkün değildir; ancak kişi diğer hanımının talakını şarta bağlama imkânına sahiptir. Neticede her iki hanımının talakının geçerli olması, ilk hanımının eve girmesi şartına bağlanmış olur. Diğer hanımının talakı eve girme şartına bağlı olduğunda, koca onun talakını da ilk hanımının eve girmesi şartına bağlamış olur. Zira "hayır aksine" kelimesi birinci sözün geçersiz olması ve hatayı telafi etmek suretiyle, ikinci sözün birincinin yerine konması için kullanılır. Dolayısıyla ilk hanım için geçerli olanın aynının diğer hanım için de geçerli olması gerekir. Böylece kişi, ilk hanımının talakını onun eve girmesi şartına bağladığı gibi diğer hanımının talakını da ilk hanımının eve girmesi şartına bağlamış olur."*¹⁵¹

İbn Maze'ye göre kişi hanımlarından birisine; "dilersen sen boşsun, hayır aksine şu hanımım" dese kişinin; "hayır aksine şu hanımım" sözü önceki meseleden farklı olarak sadece talakla ilgilidir, kişinin hanımının talakı dilemesiyle ilgili değildir. Müellif bu iki mesele arasındaki farkı şöyle açıklar:

"Son meselede ilk hanım kendi talakını dilerse kendisi ikinci sözle değil ilk sözle boş olur. Şayet diğer hanımın talakını dilerse o hanım birinci sözle değil ikinci sözle boş olur. İlk hanım, kendi talakıyla birlikte diğer hanımın talakını dilerse ikisi de boş olurlar. Önceki meselede ise ilk hanım eve bir kez girdiğinde ikisi birlikte boş olurlar. Fark, önceki meselede koca iki hanımından her birisinin talakını herhangi bir vasıfla sınırlamadan, mutlak olarak ilk hanımının eve girmesine bağlamıştı. İlk hanımı eve bir kez girdiğinde ikisi için de talakın geçerli olmasını ifade eden şart oluşmuş olur. Bu meselede ise şart mutlak bir dilek değildir. Bundan dolayı ilk hanım kocasının şartından sonra mal, şan-şöhret dilerse boş olmaz. Dolayısıyla şart sınırlandırılmış bir dilektir. İlk hanım hakkında şart onun kendi talakını dilmesi, ikinci hanımla ilgili şart ise ilk hanımın ikinci hanımın talakını dilemesidir. Bu da bizim de ifade ettiğimiz üzere, son meselede ikinci hanımla ilgili sabit olanla birinci hanımla ilgili sabit olanın aynı olduğunu gösterir. Birinci hanım hakkında sabit olan, onun talakının kendisinin ikinci hanımın talakını dilemesine bağlı olmasıdır. İlk hanım, ikinci hanımın talakını dilediğinde, ikinci hanımın talakının geçerli olmasını ifade eden şart oluşmuş olur. Aynı zamanda ilk hanım, ikinci hanımın

¹⁵¹ İbn Maze, Cilt: V, s. 4.

talakını dilediğinde ise her ikisinin talakının geçerliliğini ifade eden şart oluşmuş olur.”¹⁵²

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen boşsun şu eve girersen, hayır aksine falan boştur” dese başka hanımı varsa o hanımı kişi konuştuğu an boş olur. İlk hanımın talakının gerçekleşmesi ise onun eve girmesine bağlıdır. Ancak kişinin; “hayır aksine falan” sözünden sonra “boştur” sözünü söylememesi, bu meselenin hilafıdır. Zira bu durumda kişi iki hanımının da talakını, ilk hanımın eve girmesine bağlamıştır. Çünkü kişi; “hayır aksine falan boştur” sözünü söylemediğinde, “falan” kelimesi için haber (yüklem) zikretmemiş olur. Bundan dolayı cümle eksiktir. Birinci hanımın talakının eve girmesine bağlı olmasını ifade eden ilk cümlelerin haberi, ikinci cümlelerin de haberi kabul edilir. Ancak koca; “hayır aksine falan boştur” dediğinde, “falan” kelimesi için bir haber zikretmiştir. Bunun için bu haberle iktifa etmek gerekir.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen bir talakla boşsun, hayır aksine üç talakla eve girersen” sözünü söylemesi durumunda, hanımıyla zifafa girmişse hanımının o anda bir talakla boş olacağını, diğer iki talakın da hanımı eve girdiğinde gerçekleşeceğini söyler. Kocanın; “hayır, aksine üç talakla eve girersen” sözünü bir talaktan dönüp, üç talaktan geriye kalanı ifade eden yeminini bir talakın yerine koymuş olacağını belirtir. Ayrıca bu meselede koca, hanımıyla zifafa girmişse kocanın bir talaktan dönmemesinin sahih olmadığını; ancak üç talaktan geriye kalanı ifade eden yeminini bir talakın yerine koymanın sahih olduğunu dile getirir.¹⁵³

XI. TALAKI ZAMANA BAĞLAMA (İZAFE ETME)

İbn Maze, talak bir vakte bağlandığında, o vakitten anlaşılmaması gerekenin mutlaka gelecek zaman olması gerektiğini söyler ve şu örneği verir: Kişi hanımına; “sen Cuma günü boşsun” dese kocanın bahsettiği gün, gelecek Cuma günüdür. Zira müellife göre talakı zamana bağlamaktan maksat, talak hükmünün talakın kendine bağlandığı vakte kadar ertelenmesidir. Erteleme de ancak gelecek zamanda gerçekleşir, geçmiş zamanda değil. Talakın kendisine bağlandığı gelecekteki vakte ulaşılır; ancak yemin edenin zikrettiği durum oluşmazsa zahire göre talak

¹⁵² İbn Maze, Cilt: V, s. 5.

¹⁵³ İbn Maze, Cilt: V, ss. 3-7.

gerçekleşmez. Yemin edenin zikrettiği sıfatın oluşmasıyla birlikte talakın kendisine bağlandığı vakte ulaşırsa zamana bağlanan talak, bağlama (izafet) sahih olduğunda zamana bağlı olmadan, anında gerçekleşen talak hükmünü alır. Nitekim şarta bağlanan talak, şart oluştuğunda şarta bağlı olmadan, anında gerçekleşen talak gibi değerlendirilir. Zamana bağlanan talak da şarta bağlanan talak gibidir. Bu durumda şarta ve zamana bağlı talak, talakın gerçekleşmesine uygun sahih bir talak olursa mürsel (şart ve talakın kendisine bağlandığı vakit oluştuğunda talakın şartsız anında gerçekleşmesi) de sahih olur ve talak gerçekleşir. İbn Maze, talakın kendisine bağlandığı şart ve vakitten sonra gerçekleşeceğini; zira hükmün kendi sebebinden sonra gerçekleşeceğini, sebebin de şart ve zamandan sonra oluşacağını belirtir. Şarta ya da talakın kendisine bağlandığı vaktin o anda hükmün sebebi olmayacağını; ancak şart ve zaman oluştuğunda hükmün sebebi olacağını ifade eder. Sebepe, şartın ve zamanın oluşmasına bağlı olduğunda sebebin şarttan, hükmün de sebepten sonra olması gerektiğini, bundan dolayı hükmün zaruri (zorunlu) olarak şart ve zamandan sonra gerçekleşeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre talak, isimlendirilmiş bir fiilden önceki bir zamana bağlanıp talakın kendisine bağlandığı vakit, belirtildiği şekilde isimlendirilmiş fiilden önce oluşursa talakın gerçekleşmesi, o vakitten sonra da olmaz; önce de olmaz. Bilakis talak, vakit oluştuğu anda gerçekleşir. Müellif, Ebu Hanife'ye göre bu fiilin ölüm olması durumunda hükmün değişeceğini de belirtir.

İbn Maze, önceki paragrafta açıkladığı hususla ilgili olarak, *Ez-Ziyadat*'tan şu alıntıyı yapar: Kişi; "Amre ile evlenmeden bir ay önce Zeynep'le evlenirsem ikisi de boştur" dese Zeynep'le evlense ve bir ay geçtikten sonra da Amre ile evlense Zeynep boş olur, Amre boş olmaz. İbn Maze'ye göre bunun nedeni, zikredilen fiilin (Amre ile evlenmesi) talakın geçerli olması için ileri sürülen bir şart olmaması, aksine o fiilin şartı oluşturan sebebi (mucid) olmasıdır. Nitekim talak, isimlendirilmiş bir fiilden (Amre ile evlenmesi) bir ay öncesine bağlanmıştır ve bunun isimlendirilmiş fiilden önceki bir zamanı ifade ettiğinin bilinmesi için vakitle aynı anda meydana gelen bir fiilin olması (Zeynep'le evlenmesi) gerekir. Dolayısıyla isimlendirilen fiil (Amre ile evlenmesi), tayin edilmiş vakit için sebep olma özelliğinden dolayı şartı oluşturan sebep (mucid) de olmuş olur. Şartı oluşturan sebep, şart olarak değerlendirilmez. Şartı oluşturan sebep olması hasebiyle talak kendisinden önce

gerçekleşmez. Bu fiil şart olmadığı için talak kendisinden sonra da gerçekleşmez. Bu durumda talakın vakitle aynı zamanda olması gerekir.

İbn Maze, *El-Câmi*'nin *yeminler* bölümünden şu alıntıyı yapar: Kişi, nikâhı altında olmayan bir kadına; “seninle evlenmemden bir ay önce sen boşsun” dese ve bir ay geçtikten sonra o kadınla evlense kadın boş olmaz. Müellif, bu meselenin iki yönünün olduğunu söyler. 1. Talakı, ta’liki şart olmadan vakte bağlama (izafe etme). 2. Talakı, ta’liki şartla birlikte vakte bağlama (izafe etme). Ta’liki şartın cümle içerisinde talaktan önce ya da talaktan sonra zikredilen bir şart olması gerektiğini ve bu durumların her birisinin de iki şeklinin olduğunu söyler. 1. Ta’liki şartla birlikte talakın belirli bir vakte bağlanması. 2. Ta’liki şartla birlikte talakın mutlak bir vakte bağlanması. Talakın ta’liki şart olmadan belirli bir vakte bağlanması durumunda, kadının boş olmayacağını ve bu durumda kişinin talakı isimlendirilen bir fiilden (kadınla evlenmesi) önceki bir vakte bağlamış olacağını, bundan dolayı da talakın gerçekleşmesinin evlilikle aynı anda olması gerektiğini; ancak talakın, evlilikle aynı anda gerçekleşmediğini dile getirir. Mesele bir başka açıdan değerlendirildiğinde, kişinin, kadını kendisiyle evlenmeden önce talakla vasıflandırdığını, dolayısıyla talakın bir kayıtla sınırlandırılmamasının evlilik öncesi bir kayıtla da sınırlandırılmadığını gösterdiğini ve kişinin kadını bu şekilde vasıflandırmakla aralarında talakı geçerli kılacak bir bağ olmadığı için doğru söylemiş olduğunu, bundan dolayı talakı gerçekleştirmeye de ihtiyaç olmadığını sözlerine ekler.

Talakı, ta’liki şart olmadan mutlak vakte bağlamayla ilgili örnek şöyledir. Kişi nikâhı altında olmayan bir kadına; “seninle evlenmemden önce sen boşsun” dese ve daha sonra o kadınla evlense yukarıdaki paragraftaki örnekte olduğu gibi kadın boş olmaz. Çünkü kişinin bu sözü talakı anında gerçekleştirmeyi ifade eder. Kurala göre talak, isimlendirilen bir fiilden önce mutlak olarak kadına izafe edildiğinde o anda gerçekleştirme anlamı taşır. Nitekim kişi hanımına; “sen falan gelmeden önce boşsun” dese o kişi gelsin ya da gelmesin talak anında gerçekleşir. Örnekte talak, anında gerçekleşme anlamı ifade ettiğinde, kişinin o anda talak yetkisi olmadığı için talakı geçersiz olur.

İbn Maze, cümlenin yapısı itibariyle, talaktan önce zikredilen ta’liki şartla birlikte talakı belirli bir vakte bağlamakla ilgili şu örneği verir: Kişi, nikâhı altında

olmayan bir kadına; “seninle evlendiğimde seninle evlenmemden bir ay önce sen boşsun” dese ve bu sözü söyledikten bir ay sonra o kadınla evlense kadın boş olur.

İbn Maze, *El-Câmi*’nin *talak* bahsinde ta’liki şartla birlikte talakın mutlak bir vakte bağlanmasıyla ilgili şöyle bir örnek olduğunu söyler. Kişi nikâhı altında olmayan bir kadına, bir ay gibi bir vakit tayin etmeden; “seninle evlenirsem ondan önce sen boşsun” dese ve sonra o kadınla evlense Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre kadın boş olmaz. Ebu Yusuf’a göre ise boş olur.

İbn Maze, yukarıdaki meselelerle ilgili kendi görüşünü şu şekilde açıklar: *“Mutlak ve belirli vakitte öncelik vafsinin geçerliliğinde ta’liki şartın hükümsüz kalması söz konusudur. Zira koca, talakı evlilik şartına bağladığında talak evlilikten sonra gerçekleşir; ondan önce gerçekleşmez. Talak gerçekleştiğinde talakın kendisine bağlandığı şart hükümsüz kalır. Bundan dolayı talakın kendisine izafe edildiği mutlak ve belirli vakitte öncelik vafsım zikretmeyi geçersiz kabul ederiz. Talakı belirli bir vakte izafe etmede aya itibar edildiğinde ise talakın kendisine bağlandığı şart hükümsüz olmaz. Dolayısıyla talakın kendisine izafe edildiği belirli vakitte aya itibar ederiz. Bu durumda mutlak vakitte meselenin açıklamasına göre koca hanımına; “seninle evlenirsem sen boşsun”, belirli vakitte ise; “seninle evlendiğimde evlendikten bir ay sonra sen boşsun” demiş gibi kabul edilir. Konu bu şekilde açıklandığında ta’liki şart geçerli olur. Mutlak vakitte, talakın kendisine bağlandığı evlilik şartı ne zaman oluşursa talak ondan sonra gerçekleşir; belirli vakitte ise evlilikten bir ay sonra gerçekleşir. Bu mesele konunun başında anlattığımız meselenin hilafıdır. Zira o meselede evlilik şart değil şartı oluşturan sebep olarak zikredilmiştir. Bundan dolayı talak evlilikle aynı anda gerçekleşir.”¹⁵⁴*

İbn Maze, konuyla ilgili önceki paragraflarda yer alan örneklerin kişinin nikâhı altında olmayan bir kadına talakı gerçekleştirmesiyle ilgili örnekler olduğunu ve kişinin nikâhı altında olan kadına talakı gerçekleştirmesiyle ilgili de örneklerin Hanefî fıkıh kitaplarında yer aldığını söyler. *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “eve girersen seninle evlenmemden önce sen boşsun” dese hanımı eve girdiğinde boş olur. Kişi hanımına; “yarın geldiğinde seninle evlenmemden önce sen boşsun” ya da “seninle evlenmemden önce yarın boşsun” dese hanımı yarın boş olur. Müellif, *El-Câmiu’s-Sağir*’den de şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “seninle evlenmemden önce sen boşsun” veya “seninle evlenmeden önce seni boşadım” dese hiçbir şey gerçekleşmez.

İbn Maze, *El-Câmiu’l-Kebir*’den şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen eve girişinden bir ay önce boşsun” ya da “falan gelmeden bir ay önce boşsun” dese bir ay tamamlanmadan hanımı eve girse ya da o kişi gelse hanımı boş olmaz. Zira müellife göre talakın gerçekleşmesi, gelecekteki belirli nitelikteki bir vakte bağlanmıştır. Kişi,

¹⁵⁴ İbn Maze, Cilt: V, s.11.

yemin ettikten bir ay tamamlandıktan sonra hanımı eve girse veya falan kişi gelse talak gerçekleşir. Zira kişi bu sözüyle bir ay tamamlandığında demiş gibi kabul edilir. İbn Maze, yukarıdaki meseleyle ilgili olarak Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre talakın eve girme anında gerçekleşeceğini ve talakın geçerli olma vaktinin kadının eve girme ve falan kişinin gelme vaktiyle sınırlı olduğunu söyler.

İbn Maze, kişinin hanımına; “falan ölmeden bir ay önce boşsun” sözünü söyledikten bir ay sonra falan kişinin vefat etmesi halinde, imameyne göre o kişinin vefatıyla aynı anda talakın gerçekleşeceğini ve talakın geçerli olma vaktinin o kişinin ölüm vaktiyle sınırlı olduğunu söyler. Ebu Hanife'ye göre o kişinin hayatının son anlarında talakın gerçekleşeceğini ve Ebu Hanife'nin talakın geçerli olma vakti için kişinin vefat ettiği ayın başını esas aldığını, Züfer'e göre ise talakın kişinin vefatıyla aynı anda gerçekleşeceğini ve talakın geçerliliğinde o ayın başının esas alınacağını belirtir.

İbn Maze, Ebu Hanife ile imameyn arasındaki görüş farklılığının neticesiyle ilgili şu örneği verir: Kişi hanımına; “ben ölmeden bir ay önce sen boşsun” ya da “sen, ölümünden bir ay önce boşsun” dese imameyne göre talak gerçekleşmez. Zira onlara göre talak, bu yemine göre gerçekleşseydi karı-kocadan birinin vefatı anında gerçekleşirdi ki bu mümkün değildir. Çünkü karı-kocadan birinin vefatı, talak mülkiyetini ortadan kaldırır. Talak mülkiyetinin olmadığı bir durumda talak gerçekleşmez. Ebu Hanife'ye göre talak gerçekleşir. Ona göre talak, kişinin hayatının son anlarında gerçekleşir ve bu durumda iken talak mülkiyeti devam etmektedir. Netice itibariyle imameyne göre talak, kişinin hanımının eve girmesi, falan kişinin gelmesi ve kişinin vefatıyla aynı anda gerçekleşir ve talakın gerçekleşmesi bu fiillerin gerçekleşme anıyla sınırlıdır. Ebu Hanife'ye göre ise talak, kişinin hanımının eve girmesi, falan kişinin gelmesiyle aynı anda gerçekleşir ve talakın gerçekleşmesi bu fiillerin gerçekleşme anıyla sınırlıdır. Ancak kişinin ölümüyle ilgili talak, vefattan önce gerçekleşir ve talakta kişinin vefat ettiği ay esas alınır.

İbn Maze, imameyne göre bu fiillerin gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimalinden dolayı, bir yönüyle şart olduğunu ve talakın gerçekleşmesinin bu fiillere bağlı olduğunu, kocanın şart edatını zikretmemesinden dolayı da bir yönüyle talakın alametleri olduğunu söyler. Kocanın talakın gerçekleşmesini bu fiillerden bir ay önceki bir zamana bağladığını, bundan dolayı söz konusu fiillerin talakın alameti

olarak kabul edileceğini, şayet bu özelliğiyle birlikte söz konusu fiilden önceki bir ay, her yönüyle talakın alameti olarak kabul edilirse talakın her açıdan o ayın başında gerçekleşeceğini belirtir. Nitekim kişi hanımına; “Ramazan’dan bir ay önce boşsun” dese talak her yönüyle Şaban ayının başında gerçekleşir. Onlara göre kişinin şart edatlarını açıkça zikrederek; “falan gelirse”, “falan ölürse”, “eve girersen” “sen bundan bir ay önce boşsun” sözünde olduğu gibi “bir ay” sözü, her yönüyle şart olarak kabul edilirse kendisiyle sınırlı olarak, talakın her yönüyle ondan sonra gerçekleşeceğini dile getirir.

İbn Maze, Ebu Hanife’ye göre ölümün talakın gerçekleşmesi için şart olarak değerlendirilemeyeceğini; zira ölümün emir ve yasaklama kapsamında olmadığını, emir ve yasaklama kapsamına girmeyen bir konunun talakın gerçekleşmesinde şart olarak kabul edilmeyeceğini söyler. Yeminlerdeki maksadın, talakın gerçekleşme şartının oluşmasından sakındırmak olduğunu, emir ve yasaklama kapsamına girmeyen bir konunun zikredilmesiyle söz konusu yasaklamayla şart anlamının kastedilmediğinin anlaşılacağını belirtir. Bununla birlikte ölümün zikredilme nedeninin talakın kendisine izafe edildiği vakti tarif etmek olduğunu, tarif edilen vaktin de kişinin ölüm anına yakın olan hayatının son anları olduğu için kişinin Allah’ın takdiriyle gerçekleşecek ölümünden önceki bir zaman dilimi olacağını vurgular. Ebu Hanife’ye göre kişinin hayatının son anlarını yaşadığının ancak öldüğünde anlaşılabilceğini, tarif edilen vakit, kişinin ölüm anına yakın olan hayatının son anlarını ifade ettiği için talakın da hayatının son anlarında gerçekleşeceğini ve kişinin vefat ettiği ayın başının esas alınacağını ifade eder. Falanın gelmesi, kişinin hanımının eve girmesi v.b. hususlarda ise hükmün farklı olduğunu; zira bu hususların, emir ve yasaklama kapsamında değerlendirilebileceğini, dolayısıyla şart olarak kabul edilmelerinin mümkün olduğunu sözlerine ekler.

İbn Maze’ye göre talakın gerçekleşmesi iki vakitten birisine bağlandığında, talak bu iki vaktin sonuncusunda gerçekleşir. Bunun nedeni kişinin talakı iki vakitten birisiyle vasıflandırmış olmasıdır. Talak, iki vaktin birincisinde gerçekleşmiş olsaydı talak iki vakitle vasıflandırılmış olurdu. Bir başka neden koca, birisi çabuklaştırma (ta’cil), diğeri geciktirme (te’cil) olan hafif ve ağır iki vasıftan birisine bağlı olarak talakı gerçekleştirmiştir. Geciktirilen (müeccel) de çabuklaştırılardan (muaccel) daha

hafiftir. Müellif, bu konuda (talakın kendisine bağlandığı vakitle ilgili olarak), koca için daha hafif olanın belirlenmesinin kural olduğunu; zira (talakı daha hafif olan zamana bağlamada) kocanın kanaatinin kesin olduğunu, bundan dolayı fakihlerin kişinin hanımına; “sen üç ya da bir talakla boşsun” dediğinde, bir talakın gerçekleşeceğine hükmettiklerini söyler. Yine kişinin hanımına; “sen bair ya da ric’i talakla boşsun” sözünü söylemesi durumunda, ric’i talakın gerçekleşeceğine hükmettiklerini dile getirir.

Önceki paragrafta yaptığı açıklamalar doğrultusunda İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen yarın ya da yarından sonra boşsun” dese hanımı yarından sonra boş olur. Yine kişi hanımına; “sen yarın ya da aybaşında boşsun” dese talak bu iki vaktin sonuncusunda gerçekleşir. Ancak kişi, her bir vakit için bir talaka niyet ederse o zaman bir talak yarın, bir talak da yarından sonra gerçekleşir. Müellif, bunun gerekçesiyle ilgili olarak, kişinin atıf harfî olarak (ﻯ) yerine (ﻯ) harfini kullanarak söylediği sözün manasına uygun bir niyette bulunduğunu, buna göre kişinin hanımına; “sen yarın ve yarından sonra boşsun” demiş gibi olacağını belirtir.

İbn Maze’ye göre talak iki vakte izafe edilip, iki vakitten birisi sözün söylendiği an oluşmamışsa, ilk vakit geldiğinde bir talak gerçekleşir; sonuncu vakit geldiğinde hiçbir şey gerçekleşmez. Söz söylendiği an iki vakitten birisi oluşmuşsa ve kişi oluşan vakti önce zikretmişse yine ilk vakitte bir talak gerçekleşir. Birinci kuralın örneği, kişinin hanımına bugün; “sen yarın ve yarından sonra boşsun” sözünü söylemesidir. İkinci kuralın örneği, kişinin hanımına bugün; “sen bugün ve yarın boşsun” sözünü söylemesidir. Müellif, ikinci örnekte kişi sözü söylediği anda bir talakın gerçekleşeceğini ve ikinci vakitte hiçbir şey gerçekleşmeyeceğini; zira kocanın o anda oluşan ve daha sonra oluşacak iki ayrı vakitte hanımını boş olmakla nitelemiş olacağını belirtir. Kadının o anda oluşan vakitte boş olmakla, hem o anda oluşan vakitte hem de gelecek vakitte boş olma niteliğine sahip olacağını, böyle olunca gelecek vakitte başka bir talakı gerçekleştirme zorunluluğunun da ortadan kalkacağını söyler. İkinci meselede kişinin niyeti olmaması durumunda bu hükmün geçerli olduğunu, kocanın her bir vakit için bir talaka niyet etmesi durumunda sözü söylediği anda bir talak gerçekleşeceğini, ikinci vakit oluştuğunda da bir talak daha gerçekleşeceğini de sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre talakın izafe edildiği iki vakitten birisi, kişi sözü söylediği anda oluşmuş olup, kişi önce gelecekteki vakti zikrettiğinde her bir vakitte bir talak gerçekleşir. Buna göre kişi hanımına bugün; “sen yarın ve bugün boşsun” dese sözü söylediği anda bir talak gerçekleşir. Diğer talak da yarın gerçekleşir. Müellif, bu durumun gerekçesiyle ilgili olarak, kişinin hanımını ilk olarak gelecek vakitte boş olmakla nitelediğini, sözü söylediği anda oluşmuş olan vakti de diğer vakte atıf yaptığını, dolayısıyla hanımının gelecek vakitte boş olmakla, kişi sözü söylediğinde oluşmuş olan vakitte boş olma niteliğine sahip olmayacağını belirtir.

İbn Maze, talakın izafe edildiği iki vakitten birisinin kişi sözü söylediği an oluşmuş olup, diğer vaktin geçmiş zamandaki bir vakit olması durumuyla ilgili olarak, İmam Muhammed'in asıl kaynaklarda bir açıklamaya yer vermediğini söyler. *Nevadir*'de ise bu konuyu zikrettiğini ve kadını kendisiyle zifafa girilmeyen kadın gibi değerlendirdiğini ve kişinin hanımına; “sen dün ve bugün boşsun” sözünü söylemesi durumunda, bunun bir talak olacağını söylediğini belirtir.

İbn Maze, talakın şarta bağlanmasıyla ilgili şu açıklamayı yapar: “*İki fiilden birisine bağlanan talak, bu fiillerin birincisiyle gerçekleşir. Zira yemin eden kişi, bu fiillerden birisini (talakın gerçekleşmesi için) şart yapmıştır. Bu fiillerden birincisiyle talak gerçekleştiğinde o fiillerden birisi şart olmuş olur.*”¹⁵⁵

İbn Maze, yukarıdaki açıklamasıyla ilgili şu örneği verir: Kişi hanımına; “sen aybaşı geldiğinde boşsun ya da falan geldiğinde” dese müellife göre bu ikisinden hangisi önce meydana gelirse talak onunla gerçekleşir. Diğer meydana geldiğinde hiçbir şey gerçekleşmez. Zira şarta bağlanan, bir talaktır. Ancak kişi her bir fiille bir talaka niyet ederse talakın gerçekleşmesi niyet ettiği gibi olur. Çünkü kişi söylediği sözün anlamını içeren bir niyette bulunmuştur. (Kişi bu niyetiyle) “و” harfini “و” harfi manasında zikretmiştir. İbn Maze, konuyla ilgili şu ayeti delil olarak gösterir: “*Şöyle söylediler: “Bize, yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıkların, bağların olup*”¹⁵⁶ 91. ayetin başındaki “و” harfinin “و” manasında olduğunu, buna göre kişinin hanımına; “sen aybaşı geldiğinde boşsun ve falan geldiğinde” sözünü söylemiş gibi kabul edileceğini belirtir.

İbn Maze, talakın iki fiile bağlanmasının üç şekli olduğunu, birincisinde cezanın (talak) iki fiilin de öncesinde zikredildiğini ve bunun da iki şeklinin

¹⁵⁵ İbn Maze, Cilt: V, s.20.

¹⁵⁶ İsra, 17/90-91.

olduğunu söyler. Bunlardan birincisinde ikinci fiil için de şart edatı zikredilir. Örneğin kişi hanımına; “sen boşsun falan geldiğinde ve filan geldiğinde” dese müellife göre bu durumda bahsedilen kişilerden hangisi önce gelirse o anda talak gerçekleşir. Koca, niyet etmedikçe ikinci kişi geldiğinde talak gerçekleşmez. Diğer durumda ikinci fiil için şart edatı zikredilmez. Örneğin kişi hanımına; “sen boşsun falan ve filan geldiğinde” dese bu durumda bahsedilen kişilerin ikisi de gelmedikçe talak gerçekleşmez. İbn Maze, bu iki örnekteki farkı şu şekilde açıklar:

“Kişinin hanımına söylediği; “sen boşsun falan geldiğinde” sözü hem şart hem de ceza zikredildiği için tam bir yemindir. İkinci fiil için şart edatı zikredildiğinde, ikinci fiil (şart edatı zikredildiği için) şart manası itibarıyla tam, (ceza zikredilmediği için) ceza manası itibarıyla nakıstır. Bu durumda birinci şartın cezası atıf yoluyla ikinci şartın da cezası olur. Zira atıf, eksik kalan hususta atfedilen (matuf) ile kendisine atfedilen (matufun aleyh) arasında ortaklığı (müşareket) gerektirir. Dolayısıyla meselenin açıklamasına göre kişi sanki hanımına; “sen boşsun falan geldiğinde ve filan geldiğinde de sen aynı talakla boşsun” demiş gibi olur. Konu bu şekilde açıklandığında cevap bizim ifade ettiğimiz gibidir. Ancak ikinci fiil için şart edatı zikredilmezse ikinci fiil hem şart hem de ceza manasıyla eksiktir. Birinci fiile beraberlik anlamı ifade eden harfle atfedilmiştir. Beraberlik bildiren harfle olan birliktelik, sanki sarih lafızla söylenen birliktelik gibidir. Buna göre kişi sanki hanımına; “sen boşsun falan iki kişi geldiğinde” demiş gibi olur.”¹⁵⁷

İbn Maze’ye göre üç şekilden ikincisi cezanın iki fiilin arasında zikredilmesidir. Örneğin kişi hanımına; “falan geldiğinde sen boşsun ve filan geldiğinde” dese bu meseledeki hüküm, cezanın önce zikredilmesindeki hüküm gibidir.

İbn Maze, üç şekilden sonuncusunda cezanın iki fiilden sonra zikredildiğini söyler. Örneğin kişi hanımına; “falan geldiğinde ve filan geldiğinde sen boşsun” dese müellife göre bahsedilen iki kişi gelmedikçe talak gerçekleşmez. Çünkü kişinin; “falan geldiğinde” sözü tam bir kelimedir, bilakis sadece şarttır. İkinci “falan geldiğinde” sözü de aynı şekilde sadece şarttır. Bu ikisini kişi beraberlik bildiren harfle bir araya getirmiştir. Bu harfle bir araya getirmek de sarih lafızla bir araya getirmek gibidir. Buna göre kişi sanki hanımına; “falan iki kişi geldiğinde sen boşsun” demiş gibi olur.

İbn Maze’ye göre, fiil ve vakit bir araya getirilip, talakın ikisinden birisine izafe edilmesiyle ilgili olarak, kişi hanımına; “sen ayın başında veya falan geldiğinde boşsun” dese bu meselede falan kişinin gelmesini ifade eden (talakın gerçekleşmesi kendisine bağlanan) fiil önce olursa talak gerçekleşir ve bu fiil kendisine başka bir

¹⁵⁷ İbn Maze, Cilt: V, s.20-21.

fiil eklenmiş gibi kabul edilir. Böyle kabul edildiğinde, talak iki fiilden birisine bağlı olur ve birincisiyle gerçekleşir. Ancak ayın başı önce gelirse falan kişi gelmedikçe talak gerçekleşmez ve bu vakit kendisine başka bir vakit eklenmiş gibi kabul edilir. Buna göre sanki kişi; “sen boşsun ayın başı geldiğinde ya da falan kişi geldiğinde” demiş gibi olur. Böyle olduğunda talak iki vakitten birisine bağlı olur ve bu iki vaktin sonuncusunda talak gerçekleşir.¹⁵⁸

XII. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA DİĞER HANIMINI BOŞADIĞINI SÖYLEMESİ

İbn Maze, İmam Muhammed’in *El-Câmi* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kişi; “evleneceğim ilk kadın boştur” dese bu yemininden sonra bir kadınla evlense kadın da kendisinin boş olduğunu iddia ederek kişiye “yemininden sonra ilk evlendiğin kadın benim” dese kişi de; “hayır bilakis yeminimden sonra bu kadınla evlenmeden önce falan kadınla evlendim” dese kocanın başka hanımını boşadığı yönündeki iddiası tasdik edilmez. Kişi; “evlendiğim ilk kadın falan olursa, o boştur” dese sonra o kadınla evlense kadın kendisinin boş olduğunu iddia etse kişi de; “o kadından önce başka bir kadınla evlendim. Dolayısıyla ilk evlendiğim kadın o değildir” dese kocanın sözü kabul edilir.

İbn Maze bu tür meselelerdeki kuralı şu şekilde açıklar:

“Koca, talakın gerçekleşme şartının oluşmasını inkâr ettiğinde kocanın sözü kabul edilir. Çünkü koca talakın gerçekleşmesini inkâr etmektedir. Koca, talakın oluşma şartını ikrar ettiğinde, bilinen kadın kendisinin boş olduğunu iddia ederse koca da bilinen kadının dışında başka bir hanımının daha olduğunu ve boş olan hanımının o olduğunu iddia ederse bilinen kadının sözü kabul edilir. Zira koca, talakın gerçekleşme şartını ikrar ettiğinde talakı gerçekleştirdiğini de ikrar etmiş olur. Nitekim şarta bağlanan talak, şart oluştuğunda mürsel (şarta bağlı olmadan anında talakın gerçekleşmesi) hale gelir. Koca, şart oluştuğu andaki ikrarıyla sanki “hanımım boştur” demiş gibi olur. Koca, bilinen kadın onun hanımı olduğu halde, bu şekilde söylediğinde talakı ona yöneltilmiş olur. Çünkü talakı gerçekleştirmenin sahih olması, şart anında var olan mahalle bağlıdır. Koca, şartın oluşmasındaki ikrarıyla birlikte “hanımım boştur” demiş gibi olur. Talak mahalli kişinin nikâhı altındaki bilinen kadındır. Zahirî göre koca onun boş olduğunu ikrar etmiş olur. Koca, bundan sonra diğer hanımının boş olduğunu iddia etse zahirin hilafına olan bir durumu iddia etmiş olur. Buna mukabil bilinen kadın, talakın kendisi için gerçekleştiğini iddia etse zahirî uygun olan bir durumu iddia etmiş olur.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ İbn Maze, Cilt: V, s.9-21.

¹⁵⁹ İbn Maze, Cilt: V, s.26

İbn Maze, şayet; “siz zahire göre, bilinen kadının boş olacağını ve kocasından bir hak elde edebileceğini söylüyorsunuz. Hâlbuki zahire göre hak elde etmek değil, (zararı) def etmek uygundur” şeklinde yapılabilecek bir itiraza kendisinin şu şekilde cevap vereceğini söyler: *“Biz, kocanın iddiasını def etmek için zahire itibar ediyoruz. Diğer taraftan kocanın ikrarıyla sabit olan talak, yine koca tarafından gerçekleştirildiği için bilinen kadın boş olur. Bu konuda zahire itibar, bilinen kadının boş olacağıyla ilgili delil olarak kabul edilmez.”*¹⁶⁰

XIII. TALAKTA GAYE (SINIR) VE ZARF (KAPSAM)

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen birden ikiye boşsun” ya da “bir ile iki arasında boşsun” sözlerini söylemesi durumunda bir talak, “birden üçe boşsun” ya da “bir ile üç arasında boşsun” sözlerini söylediğinde ise iki talak gerçekleşeceğini ve bu görüşün Ebu Hanife’ye ait olduğunu söyler. Ebu Yusuf’a göre birinci örnekte iki talak, ikinci örnekte ise üç talak gerçekleşeceğini, Züfer’in birinci örnekte hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini, ikinci örnekte ise bir talakın gerçekleşeceğini söylediğini belirtir.

İbn Maze, Ebu Hanife’nin görüşüne göre ilk sınırın talaka dâhil olduğunu, ikinci sınırın dâhil olmadığını, imameynin görüşüne göre her iki sınırın da talaka dâhil olduğunu, Züfer’e göre ise iki sınırın da talaka dâhil olmadığını söyler. Müellifin verdiği bu bilgi doğrultusunda, önceki paragrafta Ebu Yusuf’a ait olduğunu söylediği görüşe İmam Muhammed’in de katıldığı anlaşılmaktadır. Ebu Hanife’ye göre zarureten dolayı ilk sınırın talaka dâhil edildiğini; ancak ilk sınırın talaka dâhil edilmesindeki zaruretin ikinci sınır için söz konusu olmadığını; zira üçüncü talak olmasa da ikinci talakın gerçekleşeceğini ve üçüncü talakın kıyastaki kural çerçevesinde gerçekleşmeyeceğini belirtir. Ebu Hanife’ye göre kişinin; “birden üçe boşsun” sözünde bir talaka niyet etmesi halinde, Allah’la kendi arasındaki hükümler bakımından (diyaneten) sorumlu olacağını; çünkü kişinin (bu niyetiyle) ilk sınırı talaktan çıkartmış olduğunu ve söylediği sözün de bu manayı içerdiğini sözlerine ekler. Ancak bu durumun zahirin hilafına olduğunu da vurgular.

¹⁶⁰ İbn Maze, Cilt: V, s.26

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen ikide bir boşsun” dese bu sözünü bir ve iki talaka ya da iki talakla birlikte bir talaka niyet ederse üç talak gerçekleşir. Kişi; “ikide bir” sözünde hiçbir şeye niyet etmez ya da hesaba ve çarpmaya niyet ederse sadece bir talak gerçekleşir, “üçte bir” sözünde de bir talak gerçekleşir, “ikide iki” sözünde ise iki talak gerçekleşir.

İbn Maze, önceki paragraftaki meseleyle ilgili bu tür çarpma işlemlerinde Ebu Hanife ve imameyne göre gerçekleşen talakın sadece söylenen sayı olduğunu; zira çarpma işlemi bir şeyin kendisinin değil parçalarının artacağını söyler. Müellife göre bu durumda “bir kere iki” sözünde bir sayısının iki parçası vardır, “bir kere üç” sözünde bir sayısının üç parçası vardır. Dolayısıyla talakın kendisi artmadığı için geriye bir talak kalır ve bir talak gerçekleşir.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen geceye kadar boşsun” sözünü söylemesi ya da gece kelimesi yerine; “bir aya kadar”, “bir seneye kadar” kelimelerini söylemesinin üç şekilde olacağını söyler. Birincisinde, kişi bu sözünü o anda talaka niyet eder; vakti de sürenin uzamasıyla ilgili gaye yaparsa bu durumda talak hemen gerçekleşir. İkincisinde, kişi bu sözünü talakı izafe ettiği vakitten sonra talaka niyet ederse bu durumda talakı izafe ettiği vakit geçtikten sonra talak gerçekleşir. Üçüncüsünde, kişi bu sözünü hiçbir şeye niyet etmezse talakı izafe ettiği vakit geçtikten sonra talak gerçekleşir. İbn Maze, üçüncü durumda Züfer'in görüşünün farklı olduğunu, ona göre talakın hemen gerçekleşeceğini ve gayenin de hükümsüz olduğunu dile getirir. Züfer'in bu durumu kişinin mekânı gaye yaptığı duruma kıyas ettiğini, nitekim kişinin hanımına; “sen Mekke'ye kadar ya da Bağdat'a kadar boşsun” demesi halinde, gayenin hükümsüz olduğunu ve talakın hemen gerçekleşeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze bu konuda kendisinin de benimsediği görüşü şu şekilde açıklar: *“İnsanların kelâmı, kendisiyle amel edilmesi mümkün olduğu müddetçe hükümsüz kabul edilmez. Bu meselede (إلى) kelimesinin hakiki anlamıyla amel etmek mümkün değilse bile mecaz anlamıyla amel etmek mümkündür. Bu şöyle açıklanabilir: (إلى) kelimesi zikredilmiş ve onunla gaye kastedilmiştir. Bu kelime zikredilmiş ve sonra anlamına gelen (بعد) kelimesi kastedilmiştir. Nitekim örf ve gelenekte kişi şöyle der: “Bu şehirden on güne kadar çıkacağım.” Kişi bu sözünü on gün sonra o şehirden çıkacağını kastetmektedir. Bundan dolayı biz (إلى) kelimesini (بعد) kelimesinden mecaz yaptık. Bu durumda sanki kişi hanımına; “sen bir ay sonra boşsun” ya da “bir sene sonra boşsun” demiş gibi olur.”¹⁶¹*

¹⁶¹ İbn Maze, Cilt: V, s. 33.

İbn Maze, konu bu şekilde açıklandığında, talakın ancak bir ay geçtikten sonra gerçekleşeceğini söyler. Ancak kişinin; “şu mekâna kadar” sözünün bunun hilafına olduğunu; zira bu durumda (إلى) kelimesinin hakiki anlamıyla amel etmek mümkün olmadığı gibi bu kelimenin yerine mecazen (بَعْد) kelimesine itibar ederek amel etmenin de mümkün olmadığını ifade eder.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen evde boşsun” ya da “Mekke’de boşsun” dese hanımı evde olmasa da boş olur. Aynı şekilde kişi hanımına; “sen güneşte boşsun” dese hanımı gölgede olsa da o anda boş olur. Çünkü kişi bu hususları talak için zarf yapmıştır ve bu hususlar mevcuttur. Mevcut olanın şart yapılmasında olduğu gibi mevcut olanın zarf yapılması, talakın o anda gerçekleşmesini gerektirir. Aynı şekilde kişi hanımına; “sen üzerinde şu elbise varken boşsun” dese ve hanımının üzerinde farklı bir elbise olsa hanımı boş olur.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “sen Mekke’ye gidişinde boşsun” ya da “falanın evine girişinde boşsun” dese hanımı o fiili yapıncaya kadar boş olmaz. Zira koca, talakın zarfını o anda bulunmayan bir şey yapmıştır. Bu durumda kocanın, talakın gerçekleşme şartını o anda bulunmayan bir şey yapması durumuna itibar edilir. Buna göre şart oluşmadıkça talak gerçekleşmez. Zarf konusu da aynıdır. Müellif, kocanın, “sen evde boşsun” ya da “Mekke’de boşsun” sözleriyle hanımının Mekke’ye geldiğinde ya da eve girdiğinde boş olmasını kastettiğini söylemesi halinde, diyaneten tasdik edileceğini, kazaen tasdik edilmeyeceğini belirtir.

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen yarında boşsun” ya da “yarın boşsun” sözlerini söylemesi durumunda, ertesi gün şafak söktüğünde talakın gerçekleşeceğini, kişinin; “ben bu sözümle yarının sonunu kasettim” demesi halinde, her iki durumda da kişi söylediği sözün anlamını içeren bir şeye niyet ettiği için diyaneten tasdik edileceğini söyler. Kişinin bu sözüyle bütünü zikredip parçayı kastettiğini belirtir. Müellif, bu durumda kişinin kazaen de tasdik edilip edilmemesi hususunda, “yarın” sözünde kişinin tasdik edilmeyeceği hususunda Ebu Hanife ve imameynin görüş birliği içerisinde olduklarını ifade eder. Ebu Hanife ile imameynin “yarın içinde” sözünde ise ihtilaf ettiklerini, Ebu Hanife’ye göre kocanın bu durumda kazaen tasdik edileceğini, imameyne göre tasdik edilmeyeceğini, onlara göre kocanın niyetinin zahirin hilafına olduğunu; zira yarın sözcüğünün gündüzün ilk vaktini ifade ettiğini; ancak kocanın niyetinin günün son vakti olduğunu vurgular. Ebu Hanife’ye

göre kocanın hanımına; “sen yarında boşsun” sözünün yarın içinde talakın gerçekleşmesini ifade ettiğini dile getirir. Talakın yarının bütün cüzlerinde gerçekleşmeyip herhangi bir vaktinde gerçekleşeceğini, hangi cüzünde talak gerçekleşirse, yarın o vakit talakın gerçekleşmiş olacağını, yarının son vaktine niyet etmenin de –talakın gerçekleşmesi için uygun olduğu için- zahirin hilafına niyet etmek anlamına gelmeyeceğini sözlerine ekler. İbn Maze’ye göre kişinin; “yarın” sözcüğü bunun hilafınadır. Çünkü bu durumda koca, hanımının yarın boş olacağını ifade etmiştir. “Yarın” sözcüğü yarının başlangıcından sonuna kadar devam eden sürenin ismidir. Günün ilk bölümünde talak gerçekleşmezse kadın günün başlangıcından sonuna kadar boş olmaz. Koca, günün sonuna niyet ettiğinde hakikatin ve zahirin hilafına niyet etmiş olur.¹⁶²

XIV. TALAKTA VE TALAK SAYISINDA ŞÜPHE İLE İCAPTA Kİ BELİRSİZLİK

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen üç defa boşsun ya da hiçbir şey yok”, “sen bir talakla boşsun veya hiçbir şey yok” veya “sen bir talakla boşsun ya da değil” sözlerini söylemesi halinde, İmam Muhammed’e göre bir talakın gerçekleşeceğini söyler. Ebu Yusuf’un ilk görüşünün de bu şekilde olduğunu, daha sonra Ebu Yusuf’un bu görüşünü değiştirdiğini ve hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini söylediğini belirtir. Kişinin sayı zikretmeden hanımına; “sen boşsun” sözünü söyledikten sonra “ya da değil”, “ya da hiçbir şey yok” sözlerini söylemesi durumuyla ilgili olarak, “ya da değil” sözünde talakın gerçekleşmeyeceği hususunda tüm rivayetlerde ittifak olduğunu söyler. Kişinin; “ya da hiçbir şey yok” sözüyle ilgili ise rivayetler arasında ihtilaf olduğunu dile getirir.

İbn Maze, İbn Semaa’nın *Nevadir* isimli eserinde İmam Muhammed’den şu şekilde aktardığını söyler: Koca, hanımını bir talakla mı yoksa üç talakla mı boşadığı hususunda şüpheye düşerse emin oluncaya ya da bir talakın hilafına olan kanaati (üç talak) ağır basıncaya kadar bir talak gerçekleşir. Şayet koca; “ben üç talaka kararlıydım” ya da “bana göre bu üç talaktır” derse İmam Muhammed’e göre koca aleyhine en ağır olan hüküm verilir. O anda söz konusu mecliste bulunan ve konudan

¹⁶² İbn Maze, Cilt: V, ss. 31-34.

haberdar olan adil şahitler, kocanın verdiği talakın bir talak olduğuna şahitlik ederlerse İmam Muhammed'e göre bu adil şahitlerin sözü tasdik edilir ve onların söyledikleriyle amel edilir.

İbn Maze, kişinin nikâhlı hanımıyla başka bir erkek şahsı bir araya getirerek; “ikinizden birisi boştur” ya da “bu hanımım boştur veya bu kişi” sözlerini söylemesi durumunda, Ebu Hanife'ye göre kadının boş olacağını, Ebu Yusuf'a göre talakın gerçekleşmeyeceğini söyler. Ebu Yusuf'a göre erkek şahsın talak mahalli olmamasının talakın gerçekleşmeme nedeni olduğunu ifade eder. Ebu Hanife'ye göre erkek şahsın, talakın kendisine izafe edilmesi açısından talak mahalli olabileceğini, nitekim kocanın bain talakı kendisine izafe ederek hanımına; “ben senden bainim” sözünü talaka niyet ederek söylemesinin sahih olduğunu ve beynunetin de talak çeşidi olduğunu belirtir.

İbn Maze'ye göre kişi, hanımının talakına başka bir kadını katarak; “ikinizden biriniz boştur” ya da “hanımım veya bu kadın boştur” dese talaka niyet etmedikçe hanımı boş olmaz. Çünkü yabancı kadın, her ne kadar inşai olarak talak mahalli olmasa da ihbari olarak talak mahallidir.

İbn Maze, *El-Asl* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Üç hanımı olan birisi; “bu hanımım boştur veya bu ve bu ikisi (هذه طالق او هذه وهذه)” dese üçüncü hanımı o anda boş olur. Koca, birinci ve ikinci hanımının talakı konusunda ikisinden birisini seçer. İbn Semaa'nın, *Nevadir*'de İmam Muhammed'den bu konuda şöyle rivayet ettiğini söyler. Kişinin üçüncü hanımı o anda boş olmaz. Koca, birinci hanımı ile ikinci ve üçüncü hanımına talakı gerçekleştirme konusunda bir tercihte bulunur.

İbn Maze, Hişam'ın, *Nevadir* isimli eserinde İmam Muhammed'den şöyle rivayet ettiğini söyler: Kişi hanımıyla birlikte yabancı bir kadına; “ikinizden biriniz bir talakla boştur” dese hanımı bir talakla boş olur. Müellif, İmam Muhammed'in *Ez-Ziyadat* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Emzikli iki hanımı olan birisi; “ikinizden biriniz üç talakla boştur” dese iki hanımından birisi boş olur, hangisinin boş olduğunu koca açıklar. İbn Maze, bu konudaki kuralı şu şekilde ifade eder:

“Belirtilmemiş bir kadına talakı gerçekleştirmek sahihtir. Yürürlüğe girmesi ve geçerliliği kocanın açıklamasına bağlıdır. Talak, bir takım şartlara bağlı olan ta'liki kabul eder. Ta'likin kabul edilmesi de açıklamaya bağlıdır. Talakı gerçekleştiren kocaya açıklama yapması emredilir. Zira belirsizlik kendisinden kaynaklanmaktadır. Şayet koca, hangi hanımını boşadığına dair açıklama yapmaz, daha sonra bir kadın gelip kocanın iki hanımını beraber ya da peş peşe

*emzirirse iki hanımı da bain talakla boş olur. Bu mesele müphem talakın mahallinde gerçekleşmediğinin delilidir.*¹⁶³

İbn Maze, İmam Muhammed'in, *El-Asl* isimli eserde müphem talakın mahallinde gerçekleştiğine dair şöyle bir meseleye yer verdiğini belirtir: Kişinin zifafa girmedeği Kufe'li dört hanımı olsa ve kişi; “sizden biriniz boştur” dese ve sonra da Mekke'li başka bir kadınla evlense kişinin bu kadınla nikâhı caizdir. Buna göre şayet müphem talak, mahallinde gerçekleşmemiş olsaydı kişi aynı anda beş kadınla evli olmuş olacaktı. Oysa beş kadınla aynı anda evli olmak haramdır.

İbn Maze, *Ez-Ziyadat*'tan şu alıntıyı yapar. Kişinin nikâhı altında kendileriyle zifafa girdiği bir hür hanımı ile bir de cariyesi olsa ve kişi; “sizden biriniz iki talakla boştur” dese sonra cariyeyi azad etse ve sonrasında koca, azad ettiği cariyesini boşadığını belirtse cariyeye, beynunet-i kübra ile kişiye haram olur. Eğer kişi, cariyeyi sağlığında azad etmiş olup, onun boş olduğuna dair açıklamayı ölüm hastalığında iken yapmışsa o cariyenin miras hakkı iptal edilmez.¹⁶⁴

XV. MALİ BİR BEDEL KARŞILIĞINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAK

İbn Maze, İmam Muhammed'in *El-Asl* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “sen bin dirhem karşılığında boşsun” dese hanımı da kabul etse talak gerçekleşir ve hanımının bin dirhem ödemesi gerekir. İbn Maze, bu hükmün gerekçesiyle ilgili olarak, kocanın sözünün karşılıklı değişimi ifade eden bir söz olduğunu; zira onun söylediği sözdeki (ب) harfinin bedellerin başına geleceğini, dolayısıyla kocanın bin dirhemi talakın bedeli yaptığını, bin dirhemin talakın bedeli olmasının ve talakın da bir bedel karşılığında olmasının uygun olduğunu söyler. İki bedelin gerekli olmasıyla ilgili olarak, karşılıklı değişimin de alış-veriş akdinde olduğu gibi icap-kabul ile tamam olacağını belirtir. Müellife göre kişi hanımına (على) harfiyle; “sen bin dirhem karşılığında boşsun” sözünü söylediğinde de hüküm aynıdır. Nitekim (على) harfi, muavaza (bedele dayanan) akitlerinde bedelin teklif edilmesi (icap) için (ب) harfi gibi kullanılır. Mesela kişi başka birisine; “bunu sana sattım, senin bana bin dirhem ödemen gerekir (وبعت منك هذا، و عليك ألف درهم)”, “bunu sana kiraladım, senin bana bin dirhem ödemen gerekir (أجرت منك هذا، و عليك ألف درهم)”

¹⁶³ İbn Maze. Cilt: V, s. 37.

¹⁶⁴ İbn Maze, Cilt: V, ss. 35-38.

sözlerini söylese bu iki ifade, “bin dirhem karşılığında (بألف درهم)” anlamına gelir. Ancak müellif, kişinin hanımına; “bana bin dirhem verirsen sen boşsun”, “bana bin dirhem getirirsen boşsun”, “bana bin dirhem ödersen boşsun”, “bana bin dirhem verdiğinde boşsun”, “bana ne zaman bin dirhem verirsen boşsun” sözlerini söylemesinin yukarıdaki meselenin hilafına olduğunu da dile getirir. Kocanın bu sözleri söyledikten sonra hanımı bin dirhemi ödemedikçe talakın gerçekleşmeyeceğini; zira bu ifadelerin sarih olarak talakı şarta bağlamayı ifade ettiğini, şarta bağlanan bir hususun da şart oluşmadan önce yok hükmünde olduğunu sözlerine ekler.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “bana bin dirhem vermen karşılığında boşsun” dese hanımı da kabul etse talak gerçekleşir. Kişinin bu sözü, kişinin hanımına; “sen bin dirhem karşılığında boşsun” sözünü söylemesi gibidir. Çünkü bu, mali bir bedel karşılığında talak teklifidir (icap). Bin dirhemi ödeme şartına bağlı olan bir ta’lik değildir. Kocanın bu sözü, “bu köleyi bana bin dirhem vermen karşılığında sana sattım” demek gibidir. Dolayısıyla talakın gerçekleşmesi için kadının kabul etmesi yeterlidir. Müellif, kişinin hanımına; “bana bin dirhem verirsen” ya da “bana bin dirhem getirirsen” sözlerini söylemesi halinde, o mecliste kadın bin dirhemi verirse talakın gerçekleşeceğini; zira kocanın bu kelamının şekil itibariyle ta’lik, mana itibariyle muavaza olduğunu ve mali bir bedel karşılığında talakın gerçekleşeceğini, bunun da muvazanın tanımını ifade ettiğini vurgular. Konuyla ilgili olarak kendi düşüncesini şu şekilde açıklar:

“Biz, ta’lik manasına itibar ederek şöyle deriz: Talak ancak bin dirhem verildikten sonra gerçekleşir. Muavaza manasına itibar ederek bin dirhem verilmesini o meclisle sınırlandırdık. Kişinin; “bana ne zaman bin dirhem verirsen” ve “bana bin dirhem verdiğinde” sözlerinde bin dirhem verildiğinde talak gerçekleşir. Bu hususta ödemenin o mecliste yapılması ya da o meclisin dışında yapılması arasında bir fark yoktur.”¹⁶⁵

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen boşsun, buna karşılık bin dirhem ödemen gerekir” sözünü hanımının kabul etmesi meselesinde, Ebu Hanife ile imameyn arasında ihtilaf olduğunu söyler. İmameyne göre talakın gerçekleşeceğini, kadının bin dirhemi ödemesi gerektiğini; zira kocanın; “buna karşılık bin dirhem ödemen gerekir” sözünün muavaza anlamında kullanıldığını, dolayısıyla onlara göre (على) harfinin (ب) harfi yerine kullanıldığını belirtir. Ebu Hanife’ye göre de talakın gerçekleşeceğini; fakat kadına hiçbir şey gerekmeyeceğini; zira ona göre (على)

¹⁶⁵ İbn Maze, Cilt: V, ss. 46-47.

harfinden önceki (و) harfinin başlangıç ifade edebileceği gibi atıf anlamında da olabileceğini, atıf anlamı verildiğinde kadının bin dirhemi ödemesi gerektiğini, başlangıç anlamı verildiğinde gerekmediğini, netice itibariyle şüphe nedeniyle kadına bin dirhem gerekmeyeceğini dile getirir.

İbn Maze, bir kadının (ب) harfi cerriyle kocasına; “bin dirhem karşılığında beni üç talakla boş” sözüne karşılık, kocasının kendisini bir talakla boşaması durumunda, bin dirhem üçte biri karşılığında kadının bain talakla boş olacağını söyler. Kadının kocasına (على) harfi cerriyle; “bin dirhem karşılığında beni üç talakla boş” sözüne karşılık, kocasının kendisini bir talakla boşaması durumunda, Ebu Hanife’ye göre bedelsiz olarak bir ric’i talakın gerçekleşeceğini, imameyne göre ise bin dirhem üçte biri karşılığında bir bain talak gerçekleşeceğini belirtir. İmameynin (ب) ve (على) harflerinin muavaza akitlerinde aynı manayı ifade etmek için kullanılmasından hareketle (على) harfini (ب) harfine kıyas ettiklerini dile getirir. Ebu Hanife’ye göre (على) harfinin sözlükte şart anlamını ifade ettiğini, hulu’ meselesinde bu harfin hakiki anlamıyla amel etmenin mümkün olduğunu; zira ona göre talak bedelini şarta bağlamanın, talaktan sonra zikredilmesinin caiz olduğunu ifade eder. Nitekim bedelli akitlerde bedelin mübdelden (bedel karşılığı olan mal) sonra geldiğini ve talak bedelini şarta bağlamanın, talaktan sonra zikredilmesinin sahih olmasından dolayı bin dirhemi ödeme gerekliliğinin üç talakın gerçekleşme şartına bağlı olduğunu belirtir. Dolayısıyla üç talak gerçekleşmediği için şartın da tam manasıyla oluşmadığını; fakat kişinin gerçekleştirdiği bir talakın geçerli olduğunu yani cezadan bir şey eksilmeyeceğini vurgular. Müellif, Ebu Hanife’nin bey’ ve kira akitlerindeki bedellerin hulu’ bedelinden farklı olduğunu; zira bu iki akit çeşidinin ta’liki kabul etmediği için şartın hakiki anlamıyla amel etmek mümkün olmadığından (على) harfinin mecazen (ب) harfi yerine kullanıldığını söylediğini de sözlerine ekler.¹⁶⁶

XVI. HULU’

İbn Maze, hulu’ bahsini bazılarını isimlendirerek, bazılarını isimlendirmeden farklı bir bölüm olarak belirttiği on bir başlık altında ele almıştır. Biz, müellifin

¹⁶⁶ İbn Maze, Cilt: V, ss. 46-48.

isimlendirmedeği başlıkları içeriğinden hareketle isimlendirdik. Bu çerçevede hulu' ile ilgili müellifin eserindeki başlıklar şunlardır: Hulu'nun Mahiyeti, Karı-Kocanın Birbirlerine Hulu' Teklif Etmesi, Hulu' Bedelinin Mehir Olması, Hulu' Bedelinin Mehrin Dışında Bir Şey Olması, Hulu'da Cevap Olması Uygun Olan Lafızlar, Hulu'da Bey' (Satım) Ve Şira' (Alım) Lafızlarının Kullanılması, Hulu'yu Şarta Bağlama, Babanın Kızı Adına Muhalea Yapması, Hulu' Akdinin Tarafları, Tarafların Hulu' İle İlgili Başkasına Vekâlet Vermesi, Hasta Olan Kadının Kocasıyla Muhalea Yapması.

A. Hulu'nun Mahiyeti

İbn Maze, Hanefilere göre hulu'nun bain talak olduğunu ve talak sayısını eksilttiğini söyler. Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Abdullah b. Mesud'dan bu şekilde nakledildiğini, İmam Şâfi'ye göre hulu'nun fesih olduğunu ve talak sayısını eksiltmediğini, bu görüşün de Abdullah İbn Abbas'ın görüşü olduğunu ifade eder. Hâkim, hulu'nun fesih olduğuna hükmederse onun bu hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı konusunun fakihler arasında tartışmalı olduğunu, bazı fakihlerin hâkimin verdiği hükmün uygulanacağını söylediklerini, bazılarının ise uygulanmayacağı görüşüne sahip olduklarını dile getirir. Müellife göre hulu', kinayeli lafızlardandır. Bundan dolayı hulu'da niyet olmadan talak gerçekleşmediği gibi üç talaka niyet etmek de sahihtir. Kişi; "ben hulu' ile talakı kastetmedim" dese hulu'nun karşılığı olarak herhangi bir mali bedel zikretmemişse hukuki açıdan da diyaneten de tasdik edilir. Ancak kişi bir bedel zikrederek hanımına; "bin dirhem karşılığında seninle muhalea yaptım" dese ve sonra bu sözüyle talakı kastetmediğini söylese tasdik edilmez.

İbn Maze, hulu'nun koca açısından talakı kadının kabul etmesi şartına bağlamak olduğunu söyler. Buna göre kişi hanımına; "seninle şu kadar mali bedel karşılığında muhalea yaptım" dese ve hanımı kabul etmeden yaptığı muhalea teklifinden dönmek istese dönemez. Aynı şekilde kişi, hanımı muhaleayı kabul etmeden meclisten ayrılma muhalea teklifi iptal olmaz. Diğer taraftan müellife göre muhaleanın geçerliliği, kadının da kocasının yanında olmasına bağlı değildir. Bilakis, kadın kocasının yanında olmasa bile kocasının kendisiyle muhalea yaptığı haberi

kendisine ulaştığında, bulunduğu meclisten ayrılmadığı sürece muhaleayı kabul edip etmeme hakkına sahiptir.

İbn Maze'ye göre hulu'yu şarta bağlamak da zamana izafe etmek de sahihtir. Örneğin kişi hanımına; “yarın geldiğinde bin dirhem karşılığında seninle muhalea yapacağım” veya “falan kişi gelirse seninle muhalea yapacağım” dese ertesi gün olduğunda ve falan kişi geldikten sonra kadın muhalea icabını (teklif) kabul edebilir.

İbn Maze, hulu'nun kadın açısından ise aynı alışverişte olduğu gibi icap (teklif)- kabul olduğunu söyler. Buna göre önce koca, hanımına hulu' teklifinde bulunsa hanımı da kocasının hulu' teklifini kabul etmeden meclisten ayrılrsa kocanın teklifi iptal olur. Ancak önce kadın kocasına; “şu kadar mali bedel karşılığında benimle hulu' yap” dese kocası kabul etmeden kadının hulu'dan dönmesi sahihtir. Kadının ya da kocasının meclisten ayrılmasıyla hulu' teklifi iptal olur. Kadın, hulu' teklifinde bulunduğu sırada kocası yanında olmasa hulu' teklifinin geçerli olması kocanın kabulüne bağlı olmaz.

İbn Maze, kadının hulu'yu şarta bağlamasının ya da vakte izafe etmesinin caiz olmadığını söyler. Ebu Hanife'ye göre kişinin hanımıyla muhalea yaptığında, hanımının kendisinin muhayyer (tercih etme hakkına sahip olmak) olmasını şart koşmasının caiz olduğunu, imameyne göre caiz olmadığını, kocanın kendisinin muhayyer olmasını şart koşmasının caiz olmaması noktasında fakihlerin görüş birliği içerisinde olduklarını belirtir. İmameynin bu konuda kadının durumunu erkeğin durumuna kıyas ettiklerini, Ebu Hanife'nin ise kadınla erkeği farklı değerlendirdiğini vurgular. Kendisinin de ifade ettiği üzere, Ebu Hanife'ye göre koca açısından hulu'nun yemin olduğunu ve yeminin de muhayyerliği kabul etmeyen bir husus olduğunu, kadın açısından muavaza (bedel karşılığında yapılan sözleşme) olduğunu ve muavazanın da muhayyerliği kabul eden bir akit şekli olduğunu dile getirir.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “evleneceğim her kadının talakını sana şu mali bedel karşısında sattım” dese daha sonra bir kadınla evlense o kadınla evlendikten sonra ilk hanımı kocasının muhalea icabını kabul edebilir. Kişinin ilk hanımı, kocası başka bir kadınla evlendikten sonra; “kabul ettim”, “onun talakını satın aldım”, “sen onu boşadın” dese kocanın sonra evlendiği kadın boş olur. Kişinin ilk hanımı, kocası evlenmeden önce; “kabul ettim” derse hiçbir şey gerçekleşmez;

zira kocanın sözü evlilik sonrası geçerli olacak bir hulu' akdi ifade eder. Bunun için kadının kabulünün hulu'dan sonra dolayısıyla evlilikten sonra olması şarttır.¹⁶⁷

B. Karı-Kocanın Birbirlerine Hulu' Teklif Etmesi

İbn Maze, kocanın hanımına dört şekilde hulu' teklifinde bulunabileceğini söyler. Birincisi kişinin, bin dirhem gibi miktarı belli mali bir bedeli söyleyerek hanımına; “şu kadar mali bedel karşısında kendini boşa (اخلعي نفسك بكذا من المال)” sözünü söylemesi. İkincisi kişinin, mali bedelin ismini ve miktarını söylemeden hanımına; “mali bir bedel karşılığında kendini boşa (اخلعي بمال اخلعي)” sözünü söylemesi. Üçüncüsü kişinin hanımına; “bir şey karşılığında olmaksızın kendini boşa (اخلعي نفسك بغير شيء)” sözünü söylemesi. Dördüncüsü kişinin hanımına sadece; “kendini boşa (اخلعي نفسك)” sözünü söylemesi.

İbn Maze, birinci şekle göre kocanın hanımına; “bin dirhem karşılığında kendini boşa” sözüne kadının; “bin dirhem karşılığında kendimi boşadım” şeklinde cevap vermesinden sonra kocanın; “sen hulu' ile ayrıldın (خلعت)” sözünü söylememesi durumunda, hulu'nun tamam olup olmamasıyla ilgili olarak, Hanefi fakihlerden iki farklı görüş aktarıldığını söyler. Hulu'da miktarı belli bir mali bedel söylendiğinde, akdi gerçekleştiren kişinin, hulu'nun tarafları olan karı kocaya veli olabilmesinden hareketle hulu'nun tamam olmasının tercih edilen görüş olduğunu, bu meselede de kadının, kocası açısından onun vekili gibi kabul edileceğini belirtir.

İbn Maze, ikinci şekle göre kocanın mali bedelin miktarını belirtmeden hanımına; “mali bir bedel karşılığında kendini boşa” sözüne kadının; “şu bedel karşılığında kendimi boşadım” şeklinde cevap vermesinden sonra kocanın; “sen hulu' ile ayrıldın” sözünü söylememesi durumunda, *Zahiru'r-Rivaye*'de Hanefi fakihlere göre hulu'nun tamam olmadığına ifade edildiğini söyler. İbn Semaa'nın bu meselede, koca hulu'yu onaylamasa da İmam Muhammed'den hulu'nun tamam olduğu görüşünü aktardığını ve sonraki Hanefi fakihlerin büyük çoğunluğunun İbn Semaa'nın rivayetini benimsediklerini sözlerine ekler.

İbn Maze, *Zahiru'r-Rivaye*'deki görüşe göre hulu'da miktarı belli olmayan mali bedel gerekli olmadığı için mali bedelin miktarının belli edilmesi gerektiğini;

¹⁶⁷ İbn Maze, Cilt: V, ss. 59-60.

zira mali bedel ve miktarı belli olmadığında, kadının ne kadar bir bedel takdir edeceğini bilemeyebileceğini ve onun hulu'nun gereğini yerine getirmede güçlük çekebileceğini belirtir. Böyle olursa kocanın hulu' teklifinin geçersiz olacağını, kadının da kocasının vekili olamayacağını, dolayısıyla sadece kadının; “muhalea yaptım” sözüyle hulu'nun tamam olmayacağını ifade eder.

İbn Maze, üçüncü şekil için şu örneği verir: Kişi hanımına; “bir şey karşılığında olmaksızın kendini boşa” dese hanımı da; “kendimi boşadım” diye karşılık verse hanımının bu sözüyle hulu' tamam olur. Zira mali bir bedel karşılığında olmayan hulu' ile bain talak aynıdır. Buna göre kişi hanımına; “kendini bain talakla boşa” sözünü söylemiş, hanımı da cevaben; “kendimi boşadım” demiş gibi kabul edilir.

İbn Maze, dördüncü şekle göre kocanın hanımına sadece; “kendini boşa” sözünü söylemesiyle ilgili olarak Şeyhu'l-İslam'a göre kadının; “kendimi boşadım” sözüyle hulu'nun tamam olacağını söyler. Şeyhu'l-İslam'ın görüşünün gerekçesiyle kendisinin belirttiği, kocanın hanımına; “mali bir bedel karşılığında olmaksızın kendini boşa” örneğindeki gerekçenin aynı olduğunu belirtir. Konuyla ilgili İmam Muhammed'in bu durumu, kişinin hanımına mali miktarı belirtmeden; “mali bir bedel karşılığında kendini boşa” sözünü söylemesi gibi değerlendirdiği, Ebu Hanife'nin ise kişinin hanımına; “bir şey karşılığında olmaksızın kendini boşa” sözünü söylemesi gibi değerlendirdiği bilgisinin Ebu Bekir Muhammed b. Fazl'dan aktarıldığını belirtir.

İbn Maze, kadının kocasından kendisiyle dört şekilde muhalea yapmasını isteyebileceğini söyler. Birincisi, kadının kocasına; “bin dirhem karşılığında benimle muhalea yap” sözünü söylemesi. Bu durumda koca, hanımını bin dirhem karşılığında muhalea ile boşasa kocanın sözüyle hulu' tamam olur; kadının; “ben muhalea yaptım” ya da “kabul ettim” sözüne ihtiyaç yoktur. Müellif, bu görüşün tercih edilen görüş olduğunu ve bu meselede kocanın muhalea konusunda hanımının vekili olduğunu belirtir.

İbn Maze'ye göre kişi hanımıyla muhalea yapması hususunda başka birisini kendisine vekil yapsa kişinin hanımı da aynı kişiyi muhalea için kendine vekil yapsa o kişi de; “falan kadını bin dirhem karşılığında kocası falandan muhalea ile ayırdım” dese vekilin bu sözüyle hulu' tamam olur ve tercih edilen görüş de budur.

İkincisi, kadının mali miktarın ismini ve miktarını belirtmeden kocasına; “mali bedel karşılığında benimle muhalea yap” sözünü söylemesidir. İbn Maze, bu meselede kocanın hanımının bu isteğine cevaben; “mali bedel karşılığında hanımımı hulu’ ile boşadım” demesi durumunda, kadının; “kabul ettim” ya da “muhalea yaptım” sözünü söylememesi halinde, *Zahiru’r-Rivaye*’de Hanefi fakihlere göre hulu’nun tamam olmadığına ifade edildiğini, İbn Semaa’nın rivayetine göre hulu’nun tamam olacağını belirtir. Müellif, *Zahiru’r-Rivaye*’de hulu’nun tamam olmadığı ifadesinin, kadının hulu’ bedeli ödeme yükümlülüğünün olmadığı anlamına geldiğini, talakın gerçekleşip gerçekleşmemesi hususunda fakihlerin ihtilaf ettiklerini ifade eder. Bazı fakihlere göre talakın gerçekleşeceğini, Merğînâni’nin de bu görüşle fetva verdiğini, bazılarının göre ise talakın gerçekleşmeyeceğini ve bu görüşün kendisine göre hem daha zahir hem de daha uygun olduğunu sözlerine ekler.

Üçüncüsü, kadının kocasına; “bir şey karşılığında olmaksızın benimle muhalea yap” sözünü söylemesidir. İbn Maze, bu durumda kocanın hanımına; “hulu’ yaptım” sözünü söylemesi halinde, talakın gerçekleşeceğini söyler. Bu meselenin kadının kocasına; “beni bair talakla boş” sözüne kocanın; “seni boşadım” şeklinde cevap vermesi gibi değerlendirileceğini belirtir.

Dördüncüsü kadının kocasına sadece; “benimle muhalea yap” sözünü söylemesidir. İbn Maze, bu durumda Şeyhu’l-İslam’a göre kocanın; “hulu’ yaptım” sözünü talakın gerçekleşeceğini söyler.

İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “kendini benden satın al (اشترى نفسك)” dese hanımı da; “satın aldım (اشتريت)” şeklinde cevap verse koca; “sattım” sözünü söylemedikçe talak gerçekleşmez. Ancak kocanın hulu’ lafzını kullanarak hanımına; “kendini boş (اخلعي نفسك)” sözünü söylemesi bunun hilafıdır. İbn Maze, Sadru’s-Şehid’in bu şekilde zikrettiğini söyler. Bu iki meseledeki farklılığı şu şekilde açıklar:

“Kişinin hanımına; “kendini boş” sözü, hulu’ lafzını kullanarak hanımına talak teklifinde bulunmasını ifade eder. Koca, bir bedel karşılığında ya da bedelsiz hanımına talak teklifinde bulunma hakkına sahiptir. Bundan dolayı kocanın teklifi –bedel zikredilmemiş olsa bile- sahihtir. Ancak kişinin hanımına; “kendini benden satın al” sözü muavaza teklifidir yani bir bedel karşılığında yapılan sözleşmeyi teklif etmektir. Bundan dolayı bedelin miktarı belli olmadığına, kocanın hanımına muavaza teklifi etmesi sahih olmaz.”¹⁶⁸

¹⁶⁸ İbn Maze, Cilt: V, s. 62.

Müellif, kişinin hanımına; “kendini benden satın al” sözüyle ilgili olarak, Ebu Bekir Muhammed b. Fazl’ın, Sadru’ş-Şehid’den farklı düşündüğü görüşünün kendisinden aktarıldığını sözlerine ekler.

Kişi hanımına; “şu kadar mali bedel karşılığında kendini satın al” dese hanımı; “satın aldım” diye cevap verse bunun üzerine kişi; “sattım” demese bile İbn Maze’ye göre hulu’ tamam olur. Müellif, bu görüşün kendisinin de açıkladığı üzere tercih olan görüş olduğunu da vurgular.

İbn Maze, kişinin hanımına; “bir şey karşılığında olmaksızın kendini benden satın al” sözünü söylemesi meselesiyle ilgili olarak, Sadru’ş-Şehid’in *El-Vâkıât* isimli eserinde konuya dair bir açıklama yapmadığını söyler. Halvânî’nin, kocanın hanımına hulu’ teklifinde bulunması meselesinin sonunda Ebu Bekir Muhammed b. Fazl’ın bu konuda şu açıklamasına yer verdiğini, kendisinden okuduğunu belirtir: Aynı şekilde kişinin (hulu’ ile ilgili tüm meselelerde) bey’ ve şıra’ lafızlarını kullanması da bizim anlattığımız şekildedir. İbn Maze, bu açıklamanın kişinin hanımına; “bir şey karşılığında olmaksızın kendini boşa” sözünü söylemesi örneğinde olduğu gibi bu meselede de kadının; “satın aldım” sözüyle talakın gerçekleşeceğine işaret ettiğini ifade eder. Söz konusu açıklamanın, kişinin hanımına, “kendini boşa” sözünü söylemesi örneğinde olduğu gibi “kendini benden satın al” sözünde de iki farklı görüş aktarıldığına işaret ettiğini sözlerine ekler.¹⁶⁹

İbn Maze’ye göre kadın kocasına; “mehrim ve iddet nafakam karşılığında hulu’ yaptım (اختلعت نفسي بمهري ونفقة عدتي)” dese ve “seninle (منك)” demese kocası da; “seninle hulu’ yaptım (خلعتك)” demeyip, sadece “hulu’ yaptım (خلعت)” dese bu geçerli bir hulu’ olmaz. Müellif, *Mecmuu’n-Nevazil*¹⁷⁰ isimli eserde konunun Suğdi’den (ö. 461/1068) bu şekilde aktarıldığını, Suğdi’nin hulu’ meselesinde, karı-kocadan birisinin mutlaka hulu’yu diğerine izafe etmesi gerektiğini söylediğini ve bu durumu kişinin hanımına; “tercihte bulun” sözünü söylemesine hanımının; “tercihte bulundum” şeklinde cevap vermesi halinde, hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceği meselesine kıyas ettiğini vurgular.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: İmam Muhammed’den şöyle rivayet edilmiştir: Bir kadın kocasına; “bin dirhem karşılığında kendimi senden

¹⁶⁹ İbn Maze, Cilt: V, ss. 60-63.

¹⁷⁰ Ahmed b. Musa El-Keşî’nin (ö. 550/1155’ten sonra) eseridir. (Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları).

boşadım” sözünü üç kez söylese kocası da; “kabul ettim ve onayladım” dese kadın üç bin dirhem karşılığında üç talakla boş olur. Kişi, üç kez hanımına; “üzerimdeki mehir hakkın karşılığında seninle hulu’ yaptım” dese ve herhangi bir bedel söylemese hanımı da; “kabul ettim” dese hanımı üç talakla boş olur.

İbn Maze, *El-Münteka*’dan şu alıntıyı yapar: Kişi hanımına; “seninle muhalea yaptım” dese hanımı da ; “ben de yaptım” dese bu hulu’ akdi koca; “kabul ettim” demedikçe batıl yani hükümsüzdür. *El-Münteka* yazarının konuyla ilgili şu açıklamayı yaptığını söyler: Koca açısından hulu’, evlilik akdine benzemez. İbn Maze, onun bu sözüyle kişinin bir kadına; “yüz dirhem karşılığında seninle evlenirim” sözüne, kadının; “ben de yaptım” şeklinde cevap vermesi meselesini kastettiğini ve bu durumda kadının sözü üzerine kocanın; “kabul ettim” sözünü söylemese bile taraflar arasında nikâh akdinin geçerli olduğunu dile getirir.

İbn Maze, İbn Semaa’nın *Nevadir*’inde İmam Muhammed’den şu şekilde aktarıldığını söyler: Bir kadın kocasına; “benimle muhalea’ yap” dese kocası da hanımının bu sözüne; “bin dirhem karşılığında seninle muhalea yaptım” diyerek cevap verse kadın kabu etmedikçe hulu’ gerçekleşmez. İbn Maze, bu meselenin devamında, nikâh ile hulu’nun aynı olduğu bilgisine yer verildiğini belirtir. Ancak kişinin evleneceği kadına; “benimle” evlen” sözüne kadının; “seninle evlendim” şeklinde cevap vermesi meselesinde, taraflar herhangi bir mehir bedeli zikretmeseler bile nikâh akdinin caiz olacağı, aynı meselede hulu’nun caiz olmayacağı; zira hulu’nun hilafına nikâh akdinin mehir belirlenmeden de caiz olacağı bilgisinin de aynı eserde bulunduğunu sözlerine ekler.¹⁷¹

C. Hulu’ Bedelinin Mehir Olması

İbn Maze, kişinin hiçbir mali bedel zikretmeden hanımına; “seninle muhalea yaptım” sözünü söylemesi, hanımının da kocasına; “kabul ettim” şeklinde cevap vermesi meselesinde, hulu’nun mehirden hiçbir şeyi eksiltmeyeceğini ve bunun *Zahiru’r-Rivayede*’deki fetva olduğunu söyler. Şeyhu’l-İslam Hâherzâde’ye göre kişinin hanımına; “seninle muhalea yaptım” sözünü söylemesi, hanımının da kocasına; “kabul ettim” şeklinde cevap vermesi meselesinde, talakın

¹⁷¹ İbn Maze, Cilt: V, ss, 63-66.

gerçekleşeceğini ve kocanın mehir ödeme yükümlülüğü varsa bu yükümlülüğünden muaf olacağını, mehir ödeme yükümlülüğü yoksa kadının kocasının kendisine verdiği mehri geri vermesi gerektiğini belirtir. Hâherzâde'nin örfe göre hulu'nun zikredilmesiyle mali bedelin de zikredilmiş olacağı görüşüne sahip olduğunu dile getirir.

İbn Maze'ye göre kadın kocasına; “kendimi senden satın aldım” dese kocası da; “sattım” şeklinde cevap verse bir bain talak gerçekleşir ve kadının aldığı mehri kocasına geri vermesi gerekmez. Eğer mehir kadına teslim edilmemişse koca mehir ödeme yükümlülüğünden muaf olur; zira hulu' mehir yükümlülüğünden muaf olmayı (beraat) gerektirir. Müellif, Sadru'sh-Şehid'in *El-Vâkıât*'ta konuyu bu şekilde anlattığını belirtir. Ayrıca bazı kitaplarda hulu' meselesinde hiçbir şeyin zikredilmemesi halinde, kocanın mehir ödeme yükümlülüğünden muaf olmasıyla ilgili olarak, Ebu Hanife'den iki farklı rivayet aktarıldığını gördüğünü, kendisine göre en sahih olanın kocanın mehir ödeme yükümlülüğünden muaf olması görüşü olduğunu ifade eder.

İbn Maze, *Şerhu'l-Kâfi* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Hulu'da hiçbir şey zikredilmese de Ebu Hanife'ye göre koca mehir ödeme yükümlülüğünden muaf olur. İddet nafakası ise dile getirilmedikçe düşülmez yani kocanın iddet nafakasını ödemesi gerekir. Müellif, kişinin talaka niyet ederek hanımına; “seninle muhalea yaptım” sözünü söylemesi durumunda, talakın gerçekleşeceğini, kocanın mehir ödeme yükümlülüğünden muaf olmayacağını belirtir ve bu konuda fakihlerin ittifak ettiklerinin altını çizer.

İbn Maze'ye göre kişi hanımıyla mehrin tamamı karşılığında muhalea yapsa iki durum ortaya çıkar. Birincisi, koca kendisiyle zifafa girdiği hanımıyla, bin dirhem olarak verdiği mehrin tamamı karşılığında muhalea yapsa hanımının kocasından aldığı bin dirhemi veya kıymetini (mislini) geri vermesi gerekir. İkincisi, koca mehri hanımına vermemişse mehrin tamamı kocanın zimmetinden düşer. Çünkü koca, hanımıyla bin dirhem mehrin tamamı karşılığında muhalea yaptığı için hanımının ona bin dirhem vermesi gerekir. Diğer taraftan kadının da -kocasının mehri kendisine vermediği için- kocasından bin dirhem mehir alma hakkı vardır. Böylece iki eşit hak karşı karşıya gelmiş olur. Bundan dolayı taraflardan birisi diğerinden, talak sebebiyle her iki durumda da mehir olarak bir şey isteyemez.

İbn Maze'ye göre koca kendisiyle zifafa girmediği hanımıyla, bin dirhem olarak verdiği mehrin tamamı karşılığında muhalea yapsa kıyasa göre koca, hanımından bin dirhem hulu' bedeli ve zifaf öncesi talak nedeniyle beş yüz dirhem yarım mehir bedeli olarak, toplamda bin beş yüz dirhem isteyebilir. İstihsana göre ise koca, hanımından sadece bin dirhem isteyebilir. Bunun beş yüz dirhemi hulu' bedelidir, beş yüz dirhemi de zifaf öncesi talakın mehir bedelidir. Müellif, kocanın mehri hanımına teslim etmemesi durumunda, kıyasa göre hanımından beş yüz dirhem isteyebileceğini, istihsana göre hiçbir şey isteyemeyeceğini ve kocanın mehrin tamamını ödeme yükümlülüğünden muaf olacağını ifade eder. Müellif, bu meseledeki istihsanı şöyle açıklar:

“Koca, hulu'yu hanımının mehrine izafe etmiştir. Mehir, hanımının nikâh akdiyle birlikte elde ettiği hakkı ifade eder. Zifaftan önce talak gerçekleştiğinde, hanımının nikâh akdiyle birlikte elde ettiği hak, yarım mehir olur ki; bu meselede bunun karşılığı beş yüz dirhemdir. Koca, hanımıyla beş yüz dirhem karşılığında muhalea yapmış gibi olur. Koca, kendisine mehri teslim etmediği hanımıyla beş yüz dirhem karşılığında muhalea yaparsa hanımından bir şey isteyemez. Zira hanımının kendisine hulu' sebebiyle beş yüz dirhem vermesi gerekir. Diğer taraftan zifaf öncesi talaktan sonra hanımının, kendisinden alacağı beş yüz dirhem kocanın zimmetindedir. Böylece iki eşit hak karşı karşıya gelmiş olur. Koca, hanımına mehri teslim etmişse hanımından sadece bin dirhemi isteyebilir. Bunun beş yüz dirhemi hulu' bedelidir, beş yüz dirhemi de zifaf öncesi talakın mehir bedelidir.”¹⁷²

İbn Maze'ye göre koca kendisiyle zifafa girdiği hanımıyla, ona bin dirhem olarak verdiği mehrin onda biri karşılığında muhalea yapsa hanımının kendisine yüz dirhem hulu' bedelini vermesi gerekir. Mehrin geri kalan kısmı hanımında kalır. Koca, mehri hanımına teslim etmemişse mehrin onda biri hulu' bedeli olarak kocanın zimmetinden düşer. Bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. İbn Maze, Ebu Hanife'ye göre geriye kalan dokuz yüz dirhem de kocanın zimmetinden düşeceğini; zira ona göre hulu'nun taraflardan her birinin, nikâh haklarından dolayı diğerine karşı sorumlu olduğu hususlardan (mali) muaf olmasını gerektirdiğini belirtir. İmameyne göre ise geriye kalan dokuz yüz dirhem kocanın zimmetinden düşmeyeceğini; zira onlara göre hulu' ile sadece belirlenen miktarın kocanın zimmetinden düşeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre koca kendisiyle zifafa girmediği hanımıyla, bin dirhem olarak verdiği mehrin onda biri karşılığında muhalea yapsa, kıyasa göre koca hanımından yüz dirhem hulu' bedeli ve zifaf öncesi talak nedeniyle beş yüz dirhem

¹⁷² İbn Maze, Cilt: V, s. 67.

yarım mehir bedeli olarak, toplamda altı yüz dirhem isteyebilir. İstihsana göre ise koca, hanımından sadece elli dirhem isteyebilir. Çünkü koca, hulu'yu mehrin onda birine izafe etmiştir. Zifaf öncesi gerçekleşen talak sebebiyle mehrin toplam miktarının beş yüz dirhem olacağı açıktır. Toplam mehrin onda birinin karşılığı da elli dirhemdir. Netice itibariyle koca, hanımıyla elli dirhem karşılığında muhalea yapmış gibi olur. Eğer koca, hanımına mehri vermemişse İbn Maze, bu durumda Ebu Hanife'nin -istihsanı kullanarak- kadının kocasından hiçbir şey isteyemeyeceği görüşüne sahip olduğunu, imameynin ise -yine istihsanı kullanarak- hulu' sebebiyle kocanın zimmetinden elli dirhem düşeceği, kadının kocasından dört yüz elli dirhem isteyebileceği görüşünü savunduklarını söyler.

İbn Maze, kişinin hanımıyla mehrin tamamı ya da bir kısmı karşılığında mübaree¹⁷³ yapması halinde, İmam Muhammed'e göre hulu' lafzında olduğu gibi sadece tarafların mübareede belirledikleri miktarın (mehir olarak) kocanın zimmetinden düşeceğini belirtir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ise Ebu Hanife'nin hulu' lafzındaki görüşünde olduğu gibi taraflardan her birinin, nikâh haklarından dolayı diğerine karşı sorumlu olduğu hususlardan muaf olacağını söyler.

İbn Maze'ye göre koca, kendisiyle zifafa girdiği hanımıyla mehrin dışında mali bir bedel karşılığında muhalea yapsa mehri hanımına vemişse kadının hulu' bedelini kocasına vermesi gerekir ve taraflar talaktan sonra birbirlerinden hiçbir şey isteyemezler. Müellif, bu meselede kocanın mehri hanımına vermemesi durumuyla ilgili olarak -kendisinin, daha önce dile getirdiği üç fakih arasındaki ihtilaf nedeni olan kuraldan dolayı- Ebu Hanife'ye göre kadının kocasından mehir olarak hiçbir şey isteyemeyeceğini, imameyne göre isteyebileceğini belirtir.

Önceki paragraftaki meselede kişi hanımıyla zifafa girmemişse ve mehri vermişse İbn Maze, bu durumda Ebu Hanife'ye göre kocanın hanımından hulu' bedelini alacağını; ancak zifaftan önce gerçekleşen talak sebebiyle kocanın hanımına verdiği yarım mehir bedelini kendisinden isteyemeyeceğini vurgular. Müellif, bu son meseleyle kocanın kendisiyle zifafa girmediği hanımıyla, bin dirhem olarak verdiği mehrin onda biri karşılığında muhalea yapması meselesinde belirttiği istihsan görüşünün imameyne ait olduğunu anlaşıldığını da sözlerine ekler.

¹⁷³ Kadının evlilikten doğan mali hakları veya belirli bir hakkı karşılığında kocasıyla anlaşması suretiyle evliliğin sona erdirilmesi anlamında kullanılan fıkıh terimidir.

İbn Maze, yukarıdaki meseleyle ilgili olarak mehrin teslim edilmemesi halinde, Ebu Hanife'ye göre kocanın hulu' bedelini alacağını ve kadının kocasından yarım mehir bedelini isteyemeyeceğini, imameyne göre isteyebileceğini söyler. Bu meselede kocanın hanımıyla mehrin dışında belirli bir mali bedel karşılığında mübaree yapması meselesinin İmam Muhammed'e göre kendisinin hulu' lafzındaki görüşü gibi değerlendirileceğini, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ise, Ebu Hanife'nin hulu' lafzındaki görüşü gibi değerlendirileceğini ifade eder.

İbn Maze, iddet nafakası ve barındırma masrafının hulu' ve mübareede şart koşulması durumunda, kocanın bu iki yükümlülükten muaf olacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf olmadığını, şart koşulmazsa kocanın muaf olamayacağıyla ilgili de fakihlerin görüş birliği içerisinde olduklarını belirtir. İmameynin görüşünde (bu meselenin gerekçesiyle ilgili) bir problem olmadığını, Ebu Hanife'ye göre bu meselede, hulu'nun o esnada var olan mali yükümlülüklerden muaf olmayı gerektirdiğini dile getirir. Müellif, Ebu Hanife'nin konuyla ilgili gerekçesini şu şekilde eleştirir: İddet nafakası, adım adım (شيئاً فشيئاً) yani hulu' gerçekleştikten sonra gerekir. Hulu' da kendisinden sonra sabit olan bir hakka mani olamaz. Dolayısıyla Ebu Hanife'nin gerekçesiyle iddet nafakasının zimmetten düşülmemesi gerekir. İbn Maze, bu meselede Ebu Hanife'nin görüşüne değil görüşünün gerekçesine eleştiri getirir.

İbn Maze, süt emme masraflarını ifade eden çocuğun nafakasının hulu' ve mübareede şart koşulmaması durumunda, kadının bu yükümlülükten muaf olmayacağı hususunda fakihlerin görüş birliği içerisinde olduklarını söyler. Şart koşulması halinde, bir sene vb. belirli bir zamana kadar şart koşmanın caiz olduğunu, yani kadının nafaka yükümlülüğünden muaf olacağını, belirli bir zaman sınırlaması yapmadan koşulan şartın hükümsüz olduğunu ve kadının nafaka yükümlülüğünden muaf olmayacağını belirtir.

İbn Maze, kişinin hanımını mehrin dışında mali bir bedel karşılığında boşamasıyla ilgili olarak, imameynin bu durumu hulu' gibi değerlendirdiğini belirtir. Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den bu durumda taraflardan her birinin, nikâh haklarından dolayı diğerine karşı sorumlu olduğu hususlardan muaf olacağı görüşünü aktardığını, Ebu Bekir El-Belhi'nin de bu görüşü benimsediğini söyler. *Zahiru'r-*

Rivaye'de bu durumda kişinin muaf olmayacağı görüşüne yer verildiğini ve sonraki fakihlerin büyük çoğunluğunun bu görüşü benimsediğini sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre kişi hanımıyla, ona karşı borçlu olduğunu zannettiği; ancak gerçekte borçlu olmadığı mehir karşılığında muhalea yapsa sonra hanımına mehir borcunun olmadığını anlasa mehir karşılığında talak gerçekleşir ve kadının kocasına mehri geri vermesi gerekir. İbn Maze, kişinin hanımına; “yanımdaki kölen karşılığında seninle muhalea yaptım” ya da “yanımdaki malın karşılığında seninle muhalea yaptım” sözlerini söylemesinin kendisinin yaptığı açıklamaya benzediğini ve bu durumda hulu'nun mehir karşılığında geçerli olacağını, mehir teslim edilmişse kocanın mehir yükümlülüğünden muaf olacağını, teslim edilmemişse muaf olmayacağını belirtir.

İbn Maze'ye göre kişi mehr-i müsemma¹⁷⁴ ile evlendiği hanımını bain talakla boşadıktan sonra yeni bir mehirle onunla tekrar evlense daha sonra hanımı kendisinden mehri karşılığında muhalea talep etse koca, sadece ikinci evliliğin mehir yükümlülüğünden muaf olur. Zira hulu', bu evlilikte gerçekleşmiştir. Bundan dolayı hulu' karşılığında belirtilen mehir ikinci evliliğe hamledilir.¹⁷⁵

D. Hulu' Bedelinin Mehrin Dışında Bir Şey Olması

İbn Maze, kadının kocasından mehir dışında bir şey karşılığında muhalea talep etmesinin pek çok şekli olduğunu söyler.

Birincisi, hulu' bedeli olarak belirlenen şeyin domuz, içki, leş ve kan gibi kural olarak kıymeti olmayan (gayri mütekavvim) bir şey olması. İbn Maze'ye göre bu durumda hulu' gerçekleşir ve koca hanımından bir şey isteyemez. Zira koca, hulu' ile hanımından cinsel faydalanma hakkını kaybeder. Cinsel faydalanma da birebir karşılığı olmadığı için kural olarak değer ifade etmez (gayr-ı mütekavvim). Mali bir bedel karşılığında olmaksızın hulu' caiz olduğu için bizzat hulu' ile cinsel faydalanma, değerli (mütekavvim) hale gelmez; ancak hulu' bedeli olarak zikredilen şeyin her yönüyle mali bir değerinin olması durumunda değerli hale gelir. Oysa içki, domuz ve bu ikisine benzeyen şeyler, biz Müslümanlara göre mali bir değer olarak kabul edilmezken, başkalarına göre bunların mali bir değer ifade etmesi mümkün

¹⁷⁴ Karı kocanın, belirleyip az ya da çok üzerinde anlaştıkları mehirdir.

¹⁷⁵ İbn Maze, Cilt: V, ss. 66-70.

olduğu için bir yönüyle mali bir değerdir, bir yönüyle değildir. Dolayısıyla bunlar isimlerinin söylenmesiyle değerli hale gelmediği için hulu', bedelsiz olarak gerçekleşir.

İkincisi, hulu' bedeli olarak zikredilen hususun mali bir bedel olup olmamasının ihtimal dâhilinde olması. Kadının kocasından evinde ya da elinde olan bir “şey” karşılığında muhalea talep etmesi buna misal olarak verilebilir ki kadının “şey” diye belirttiği husus, mali bir değer olabileceği gibi olmayabilir de. İbn Maze, bu durumda o anda kadının evinde ya da elinde o bir “şey” varsa onun kocanın hakkı olacağını, yoksa kocanın hanımından hiçbir şey alamayacağını söyler. Diğer taraftan akitlerde bedelin isimlendirilerek, akdin bir gereği olarak ya da işaretle sabit olacağını, bu misalde ise mali bedelin hem açıkça söylenerek hem de akdin bir gereği olarak isimlendirilmediğini ve hulu'nun mali bir bedel karşılığı olmaksızın sahih olacağını ifade eder. Netice itibariyle bu meselede hiçbir şekilde mali bedelin zikredilmediği sabit olduğuna göre hulu'nun bedelsiz olarak gerçekleşeceğini sözlerine ekler.

Üçüncüsü, kadının hulu' bedeli olarak isimlendirdiği şeyin o anda mevcut olmayan ve gelecekte mevcut olacak mali bir bedel olması. İbn Maze, kadının kocasından o seneki hurma meyveleri, o sene doğacak kuzuları ya da o seneki kazancı karşılığında muhalea talep etmesini örnek olarak zikretmiştir. İbn Maze'ye göre bu durumda kadının -hulu' bedeli olarak zikrettiği mali bedel daha sonra mevcut olsa da olmasa da- kocasından aldığı mehri geri vermesi gerekir. Zira akitlerde, olmayan bir şeyin (ma'dum) bedel olarak zikredilmesi sahih değildir. Geriye sadece değeri olan mali bir bedel kalmış olur. Bu durum da kadının kocasından aldığı mehri geri vermesini gerektirir.

Dördüncüsü, kadının hulu' bedeli olarak isimlendirdiği şeyin varlığı zamana bağlı olmayan; ancak miktarı bilinemeyen mali bir bedel olması. İbn Maze, kadının kocasından evinde ya da elinde bulunan eşya, ağacının üzerindeki hurma meyveleri, koyunun karnındaki kuzu ya da memelerindeki süt karşılığında muhalea talep etmesini örnek olarak dile getirir. İbn Maze'ye göre bu durumda kadının hulu' bedeli olarak isimlendirdiği şey o anda mevcut ise kocanın hakkı olur. Mevcut değilse kadının kocasından aldığı mehri geri vermesi gerekir; çünkü koca, hanımı tarafından hulu' karşılığında mali bedel isimlendirmesinde bulunduğu için aldatılmıştır. Hem

isimlendirilen şeylerin bizzat kendisindeki bilinmezlik nedeniyle, onların kıymetine hem de kadın, kocanın mülkünden çıktığı andan itibaren cinsel faydalanmanın kıymeti olmadığı için (mali karşılık anlamında) onun kıymetine müracaat etmek mümkün değildir. Bundan dolayı kocanın hakkı olan bir şeye müracaat etmek gerekir ki bu hak da onun hanımına verdiği mehirdir.

Beşincisi, kadının miktarı belli bir mali bedeli hulu' bedeli olarak belirtmesi. İbn Maze, kadının kocasından elindeki dirhemler, dinarlar ya da kâğıt paralar (fülüs) karşılığında muhalea talep etmesini örnek olarak gösterir ve dirhemler isminin ifade ettiği alt sınırın üç birim olarak kabul edileceğini söyler. İbn Maze'ye göre bu durumda kadının elinde üç dirhem veya daha fazla miktarda para varsa bu paralar kocanın hakkı olur. Kadının elinde bir şey yoksa (söylediği paralardan) ağırlık olarak üç dirhem ya da dinar, sayı olarak da üç adet kâğıt para kocanın hakkı olur. Müellif, dirhemler ya da dinarlar isminin ifade ettiği alt sınırı kadının ödemesi gerektiğine hükmetmesinin gerekçesini şu şekilde açıklar:

“Kadın, karşılığında mali bir bedel olmayan hulu' bedeliyle kendisini borçlandırmıştır. Onun bu durumu, ikrar ve vasiyete kıyas edilir. Bir kişi başkasının kendisinde dirhemler olarak alacağı olduğunu ikrar etse ya da o kişiye dirhemler vasiyet etse, o kişiye üç dirhem vermesi gerekir. Hulu' meselesinde kadının elinde iki dirhem varsa üç dirheme tamamlaması kendisinden istenir. Zira kadın çoğul isim kullanarak kendisini borçlandırmıştır. Tensiye (ikili) mana itibariyle çoğul kabul edilse de mutlak anlamda çoğul ifade etmez.”¹⁷⁶

İbn Maze, bu meseledeki (من) harfinin kısım, bölüm anlamında kullanılması dolayısıyla iki dirhemden de cemi'nin (çoğul) bir bölümü olduğu ve kadının iki dirhemden daha fazlasıyla sorumlu olmayacağı yönünde yapılabilecek itiraza da şu şekilde cevap verir:

“(من) harfi olmadan kelam geçerli olduğunda bu harf kısım, bölüm anlamında kullanılır. Ancak bu harf olmadan kelamda karışıklık ya da eksiklik söz konusu olduğunda (من) harfi, kelamı geçerli kılmak için lazım fiili müteaddi yapmak (sıla) anlamında kullanılır. Örnek olarak zikrettiğimiz meselede (من) harfi olmadan kelamda eksiklik ya da karışıklık söz konusudur. Diğer taraftan bu meselede (من) harfi umumi lafızdan önce geldiği için ayırt etme anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki kadının; “elimdeki karşılığında (على ما في يدي) sözü, (من الدراهم) sözü ile birlikte dirhemi diğerlerinden ayırmıştır. Dolayısıyla bu harf, hem ayırt edici hem de bölüm, kısım anlamında kullanılamaz.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ İbn Maze, Cilt: V, s. 72.

¹⁷⁷ İbn Maze, Cilt: V, s. 72.

Altıncısı, kadının hulu' bedeli olarak isimlendirdiği şeyin mali bir bedel olup, işaret ettiği şeyin mali bedel olmaması. İbn Maze, kadının içkiyi işaret ederek kocasından sirkedeki yağ karşılığında muhalea talep etmesini örnek olarak gösterir. Bu meselede hanımının söylediği şeyin içki olduğunu bilmesi halinde kocanın hanımından hiçbir şey alamayacağını, bilmemesi durumunda Ebu Hanife'ye göre verdiği mehri hanımından isteyebileceğini, imameyne göre ise sirkedeki yağın mislini isteyebileceğini ifade eder.¹⁷⁸

E. Hulu'da Cevap Olması Uygun Olan Lafızlar

İbn Maze'ye göre kadın, hulu lafzını kullanarak kocasına; “beni boşa (اخلعني)” dese kocası da talak lafzını kullanarak; “sen boşsun” ya da “seni boşadım” sözlerinden birisiyle cevap verse hanımı bir bain talakla boş olur. Zira koca, hanımının muhalea talebine talak lafzıyla cevap vermiştir. Onun bu sözü cevap olmaya uygundur. Müellif, Ebu'l-Leys Es-Semerkandi'nin *Fetâvâ* isimli eserinde konunun bu şekilde anlatıldığını belirtir. *Mecmuu'n-Nevazil* isimli eserde Ebu'l-Hasan El-Kerhi'ye göre bu durumda bir ric'i talakın gerçekleşeceği ve onun, kocanın sözünü cevap olarak değerlendirmedeği bilgisine yer verildiğini, kendisine göre birinci görüşün daha sahih olduğunu, Şemsü'l-İslam Üzcendi'nin de bu görüşle fetva verdiğini dile getirir. Kişinin hanımına; “üzerimdeki mehir hakkına karşılık talakını sana sattım (بعت منك طلاقك بمهرك الذي لك عليّ)” sözüne hanımının talak lafzıyla; “kendimi boşadım” şeklinde cevap vermesi halinde de kadının mehri karşılığında bir bain talak gerçekleşeceğini; zira kadının, “satın aldım” sözüyle aynı mesabede olan (طلقت نفسي) sözünün cevap olmaya uygun olduğunu da vurgular.¹⁷⁹

F. Hulu'da Bey' (Satım) Ve Şira' (Alım) Lafızlarının Kullanılması

İbn Maze, kişinin hanımına; “mehr in ve iddet nafakan karşılığında sana üç talakı sattım” sözüne, hanımının cevaben; “satın aldım” yerine “sattın” sözünü söylemesi halinde, Ebu Bekir El-İskaf'a göre kadının bain talakla boş olacağını belirtir. Ebu'l-Leys Es-Semerkandi'ye göre kadının sözü cevap olmaya uygun

¹⁷⁸ İbn Maze, Cilt: V, ss. 70-72.

¹⁷⁹ İbn Maze, Cilt: V, s.

olmadığı için talakın gerçekleşmeyeceğini, Ebu Bekir El-İskaf'ın görüşünün kendisine göre daha uygun olduğunu söyler.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sana bir talak sattım” dese hanımı da; “satın aldım” diyerek cevap verse bedelsiz olarak bir ric'i talak gerçekleşir. Kişi hanımına; “nefsini sana sattım (بعت منك نفسك)” dese hanımı da; “satın aldım” diyerek cevap verse bir bain talak gerçekleşir. Zira “nefsini sana sattım (بعت منك نفسك)” sözü kinayeli talak lafızlarındandır, “sana bir talak sattım” sözü ise sarih talak lafzıdır. Kadın kocasına; “bir talak karşılığında sana mehrimi sattım” dese kocası da; “satın aldım” diyerek cevap verse bir bain talak gerçekleşir.

İbn Maze, kişinin hanımına hulu' lafzını kullanarak; “mehr in ve iddet nafakan karşılığında kendini boşa” sözünü söylemesi, hanımına Arapça konuşmayı öğretmesi ve nihayetinde hanımının söylediği sözün anlamını bilmeden kocasına; “mehr ve iddet nafakası karşılığında seninle muhalea yaptım ve seni mehr ve iddet nafakasından muaf tuttum” sözünü söylemesi meselesiyle ilgili olarak, *Fetâvâ Ehl-i Semerkand* isimli eserde şu açıklamanın yapıldığını söyler. Koca kabul ederse hulu' geçerlidir, kabul etmezse geçerli değildir. Zira koca; “mehr in ve iddet nafakan karşılığında kendini boşa” sözüyle hanımına vekâlet vermiş olur. Kadın kocasına; “mehr ve iddet nafakası karşılığında seninle muhalea yaptım” dese bu söz, onun açısından tekliftir (icap) ve manasını bilmeseyse de geçerlidir. Hanımını boşayan ya da kölesini azad edenin söylediği sözün anlamını bilmeseyse de bu tasarruflarının geçerli olması gibi. Teklif geçerli olduğunda onunla amel etmek, kocanın kabul etmesine bağlıdır. Koca kabul ettiği takdirde hulu' geçerli olur ve hanımı, sarih ifadeyle kocasını muaf tuttuğu için koca mehr ile iddet nafakasından muaf olur.

İbn Maze, önceki paragraftaki meseleyle ilgili bazı fakihlerin de şu açıklamayı yaptıklarını söyler. Kadın, söylediği sözün anlamını bilmezse hulu' geçerli olmaz. Müellif, bu görüşün daha sahih olduğunu söyler ve gerekçesini şu şekilde açıklar:

“Hulu' muavaza akdi olduğu için bey' akdine benzer. İnsanlar söyledikleri sözün anlamını bilmeden; “sattık, satın aldık” deseler yaptıkları akit geçerli olmaz; ancak talak ve köle azadı bunun hilafıdır. Zira talak ve köle azadı sadece bir hakkı düşürmeyi ifade eder. Hulu'da ise sadece hakkı düşürmek yoktur, bilakis onda muavaza akdi manası vardır. Bundan dolayı hulu', talak ve köle azadına benzemeyip bey' akdine benzer ve kadının bilgisi olmadan (söylediği sözün manasını bilmemesi halinde) geçerli olmaz.”¹⁸⁰

¹⁸⁰ İbn Maze, Cilt: V, s. 77.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “üç bin dirhem karşılığında sana bir talak sattım” dese hanımı da; “satın aldım” diyerek cevap verse ve aralarındaki bu diyalog üç kez tekrarlanırsa daha sonra koca bu sözle hulu'yu tekrarlamayı kastettiğini söylese tasdik edilmez, üç talak gerçekleşir ve kadının kocasına sadece üç bin dirhem ödemesi gerekir. Zira üç talaktan birincisi bain olsa da ikinci ve üçüncüsü sarih yani ric'i talaktır. Bedel ödemeyi gerektiren şart oluşmadığı için kadının bu iki talak karşılığında bedel ödeme yükümlülüğü yoktur. Zira birinci talakla mülkiyet ortadan kalkmıştır. İbn Maze, karşılığında bir bedel gerekmeyen sarih talakın bain talaktan sonra geçerliliğiyle ilgili olarak, fakihler arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını belirtir.

İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “mehr in ve iddet nafakan karşılığında sana bu elbiseyi sattım” dese hanımı da; “satın aldım” diyerek cevap verse daha sonra kişi hanımını boşasa, iddet nafakasındaki bilinmezlik nedeniyle elbisenin satışı hükümsüzdür ve koca sarih talak lafzıyla hanımını boşadığı için bir ric'i talak gerçekleşir.

İbn Maze, *El-Asl* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Bir kadın kocasına; “bin dirhem karşılığında bana talakımın tamamını sat (بِعْنِي طَلَاقي كُلَّهُ بِأَلْفِ دِرْهَمٍ) dese kocası da; “sattım (بعت)” diyerek cevap verse, kadın kocasının bu sözünü kabul etse de etmese de üç talak gerçekleşir ve bin dirhem kocanın hakkı olur. Müellif, bu görüşün sahih olduğunu; zira kadının; ““bin dirhem karşılığında bana talakımın tamamını sat” sözünün, “bin dirhem karşılığında beni üç talakla boş” sözle aynı anlamı ifade ettiğini, bu durumda da kocanın; “seni boşadım” sözle kadının talakı kabul etmesine ihtiyaç kalmadığını vurgular.¹⁸¹

G. Hulu'yu Şarta Bağlama

İbn Maze, İbn Semaa'nın İmam Muhammed'den şöyle aktardığını söyler: Bir kadının hamile olduğu çocuğu dünyaya getirdiğinde, onun iki yıllık süt masrafları ve alacağı mehir karşılığında kocasından muhalea talep etmesi caizdir. Eğer doğumdan sonra çocuk vefat ederse ya da kadın hamile değilse kendisinin çocuğun iki yıllık süt

¹⁸¹ İbn Maze, Cilt: V, ss. 75-77.

masrafını kocasına ödemesi gerekir. Çocuk, doğduktan bir yıl sonra vefat ederse bu kez kocasına bir yıllık süt masrafını ödemesi gerekir.

İbn Maze, kadının doğum yaptıktan sonra iki yıl geçmeden çocuğun vefat etmesi halinde, kendisinin doğum masraflarından muaf olmasını şart koşmasının caiz olduğunu söyler. Konuyla ilgili olarak, İbn Hişam'ın *Nevadir* isimli eserinde şu ilavenin yer aldığını da dile getirir: İmam Muhammed'e göre kendisinin ya da çocuğun vefat etmesi halinde, kadının kendisine hiçbir şeyin gerekmeyeceğini şart koşması caizdir. Ebu Süleyman'ın İmam Muhammed'den onun da Ebu Hanife'den şöyle rivayet ettiğini belirtir: Bir kadın, çocuğu yaşadığı sürece onun nafakası karşılığında kocasından muhalea talep etse kadının kocasından aldığı mehri iade etmesi gerekir.

İbn Maze, Hişam'ın İmam Muhammed'den şu şekilde aktardığını söyler: Kişi, hanımıyla çocuğunu emzirmesi karşılığında muhalea yapsa ve bunun için belirli bir süre tayin etmese şart da hulu' da caizdir ve bu süre iki yıl olarak kabul edilir. Kişinin, hanımıyla çocuğunu emzirmesi ve süttten kesildikten sonra onun on yaşına kadarki nafakası karşılığında -belirsizliğe rağmen- muhalea yapması da caizdir. İbn Maze, bu rivayete göre kişinin, hanımıyla çocuğunu iki yıl yanında tutması ve iki yıllık giyimini üstlenmesi karşılığında muhalea yapması halinde, giyim masraflarındaki belirsizliğe rağmen muhaleanın bu şartla birlikte caiz olduğunu, kadının kocasından çocuğun giyimini üstlenmesini isteyemeyeceğini ifade eder. Hulu'da böyle bir şartın koşulmaması halinde, kadının kocasından çocuğun giyimini üstlenmesini isteme hakkına sahip olacağını sözlerine ekler.

İbn Maze, *Mecmuu'n-Nevazil* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Bir kadın, mehri ile iddet nafakası ve iddet nafakası karşılığında çocuğu altı yıl yanında tutması şartıyla kocasından muhalea talep etse ve bir müddet sonra çocuğu kocasına vermek istese çocuğu kendi yanında tutmaya mecbur edilir; zira muhalea bu şartla birlikte sahihtir. Kadın, çocuğu kocasına bıraksa ve kaçıp kayboldsa kocasının kendisinden iddet nafakası bedelini alma hakkı vardır. Çünkü kadın, hulu' bedelini ödemekten kaçınmıştır, bundan dolayı nafaka bedelini ödemesi gerekir.

İbn Maze'ye göre kişi, hanımını çocuğunu buluş çağına kadar yanında tutması karşılığında boşasa daha sonra hanımı çocuğu yanında tutmak istemese bu konuda kendisine baskı uygulanır. Eğer yine de çocuğu yanında tutmak istemezse

kadının çocuğu yanında tutması gereken sürede oluşacak masrafın kıymetini kocasına ödemesi gerekir. Müellif, bu konuda bazı fakihlerin annesini emen çocuğun annesinin yanında kalması şartıyla hulu'nun gerçekleşmesiyle ilgili olarak, süre tayin edildiğinde hulu'nun sahih olacağını, süre tayini yapılmadığı takdirde sahih olmayacağını söylediklerini belirtir. Bu görüşün ise Hişam'ın İmam Muhammed'den aktardığını söylediği görüşe muhalif olduğunu ifade eder. Sütten kesilen çocuğun kadının iddet nafakası karşılığında annesinin yanında kalması şartıyla gerçekleşen hulu'nun da aynı fakihlere göre süre tayin edilmiş olsa bile caiz olmadığını ve bu görüşün de hem Hişam'ın İmam Muhammed'den aktardığı görüşe hem de *Mecmuu'n-Nevazil* isimli eserde zikredilen görüşe muhalif olduğunu sözlerine ekler.¹⁸²

H. Babanın Kızı Adına Muhalea Yapması

İbn Maze'ye göre kişinin küçük kızının malı karşılığında, onu kocasından hulu' yoluyla ayırması caiz değildir. Zira küçük kızın malı karşılığında hulu' yapmak, onun malını bağışlamak gibidir. Babanın küçük oğlu ya da kızının malını bağışlama yetkisi yoktur. Müellif, *Kitab* isimli eserde İmam Muhammed'den aktarılan; kişinin küçük (buluğa ulaşmamış) hanımıyla onun malı karşılığında muhalea yapmasının caiz olmadığı yönündeki görüşün iki manaya gelebileceğini belirtir. Birincisine göre kural olarak hulu' sahih değildir ve talak gerçekleşmez. İkincisine göre küçük hanımın malının hulu' bedeli yapılması caiz değildir; ancak talak gerçekleşir. İbn Maze, konuyla ilgili fakihler arasında ihtilaf olduğunu ve iki farklı görüş olduğunu belirtir. Bazı fakihlere göre talakın gerçekleşeceğini; zira talakın geçerliliğinin babanın kabul etmesi şartına bağlandığını, nitekim talakın geçerliliğinin eve girme vb. babanın bir eylemine bağlanması halinde şart oluştuğunda talakın gerçekleşeceğini, bu meselede de aynı durumun söz konusu olduğunu ifade eder. Onlara göre hulu' bedelinin ödenmesinin gerekli olmadığını; çünkü hulu' bedelinin bağış olduğunu ve küçük kız ya da erkeğin malının bağış olarak verilemeyeceğini belirtir. Diğer görüşü savunan fakihlere göre kişinin küçük hanımının hulu' akdini kabul etmesi durumunda talakın gerçekleşeceğini; zira

¹⁸² İbn Maze, Cilt: V, ss. 79-80.

babanın hulu' bedelini tazmin etmeyi kabul etmemesi halinde, kişinin hanımıyla hulu' yapmış gibi olacağını, dolayısıyla hulu'nun geçerliliğinin onun kabul etmesine bağlı olduğunu ve kendisine göre birinci görüşün daha sahih olduğunu da sözlerine ekler.

Kişi, küçük hanımıyla babasının tazmin yükümlülüğünü üstlenmesi şartıyla bin dirhem karşılığında muhalea yapsa, İbn Maze'ye göre muhalea caizdir ve babanın bin dirhemi ödemesi gerekir. Zira babanın durumu, tarafların dışında yabancı kişiden daha önemsiz değildir. Hulu' bedelini yabancı kişinin ödemesini şart koşmak sahih olduğuna göre babanın ödemesini şart koşmak öncelikli olarak sahih olmalıdır.

İbn Maze, kişinin küçük hanımıyla bin dirhem karşılığında muhalea yapması, hanımının babasının muhaleayı kabul etmesine rağmen hulu' bedelini tazmin etmeyi kabul etmemesi meselesiyle ilgili olarak, İmam Muhammed'den bir bilgi aktarılmadığını ve bu konuda fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. Bazı fakihlere göre kişinin küçük hanımı, hulu'yu kabul etmediği müddetçe talakın gerçekleşmeyeceğini, bazılarına göre babanın kabulüyle birlikte talakın gerçekleşeceğini ve hulu' bedelini ödeme yükümlülüğünün babanın zimmetinde olacağını; zira kızın küçüklüğünde babaya itibar etmenin, büyüdüğünde (buluğ çağına ulaştıktan sonra) kendisine itibar etmek gibi olduğunu dile getirir. Onlara göre kız büyüdüktan sonra hulu'yu kabul ederse talakın gerçekleşeceğini ve bedeli onun ödemesi gerektiğini, bu meselede de baba kabul ettiğinde aynı hükmün geçerli olacağını söyler. Bir diğer görüşe göre babanın kabul etmesiyle birlikte talakın gerçekleşeceğini; ancak babanın hulu' bedelini tazmin etmeyi kabul etmemesi, kızının malının bağış olarak verilememesinden dolayı, babanın da kızının da hulu' bedelini ödemekle yükümlü olmadıklarını sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre kişi küçük hanımıyla mehri karşılığında muhalea yapsa babası da kabul edip tazmin yükümlülüğünü üstlense hulu' tamam olur. Babanın kabul etmesiyle birlikte talak gerçekleşir ve hulu' bedelini kız buluğa ulaşmış olsa bile babanın ödemesi gerekir. Kız, buluğa ulaşmış ve kocası da kendisiyle zifafa girmemişse kocasından mehrin yarısını isteme hakkına sahip olur. Koca da aynı miktarı babadan isteyebilir. Eğer zifaf gerçekleşmişse kadın, kocasından mehrin tamamını isteme hakkına sahiptir. Koca da aynı miktarı babadan isteyebilir.

İbn Maze, önceki paragraftaki meseleyle ilgili olarak, Serahsi'ye göre birinci durumda kızın mehrin yarısını, ikinci durumda tamamını babasından isteyebileceğini, kocasından isteyemeyeceğini söyler.

İbn Maze'ye göre baba buluğa ulaşmış kızını hulu' yoluyla kocasından ayırsa ve mehri tazmin etmeyi kabul etse eğer kızı mehrinin hulu' bedeli olmasını onaylarsa onun onayıyla amel edilir, onaylamazsa mehri kocasından ister, kocası hanımının babasından ister. Müellif, hulu' bedelinin mehrin dışında bir mali bedel olması durumunda da hulu'nun geçerliliğinin kişinin hanımının onayına bağlı olduğunu sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre küçük kız, buluğa ulaşmış kocasından kendisiyle muhalea yapmasını talep etse talak geçerlidir; fakat kızın hulu' bedelini ödemesi gerekmez. Çünkü hulu' bedeli bağış hükmündedir, küçük kız ise bağış yapmaya ehil değildir.¹⁸³

I. Hulu' Akdinin Tarafları

İbn Maze, hulu' konuşması kişiyle hanımı arasında gerçekleştiğinde, hulu' bedeli ister mutlak olarak ifade edilsin ister kadına izafe edilsin ister tarafların dışında birisinin mülküne ya da tazmin yükümlülüğüne izafe edilsin, kural olarak hulu'nun geçerliliğinin kadının kabulüne bağlı olduğunu söyler.

İbn Maze, hulu' konuşmasının koca ile yabancı birisi arasında gerçekleşmesi durumunda bedel mutlak olarak zikredildiğinde, hulu'nun geçerliliğinin kadının kabulüne bağlı olduğunu söyler ve konuyla ilgili şöyle bir örnek verir: Yabancı kişi, kocaya; “falan hanımını bin dirhem karşılığında hulu' ile boşa” dese hulu'nun geçerliliği kadının kabulüne bağlıdır. Çünkü yabancı kişinin; “bin dirhem” sözüyle kendisinin bu meblağı ödeyeceğini kastetmesi ihtimalinden dolayı, onun hulu' akdinin tarafı olması caizdir. Bu sözüyle kişinin hanımının bin dirhemi ödeyeceğini kastetmiş olması da mümkündür. Bundan dolayı kadının da akdin tarafı olması caizdir ve kadının akdin tarafı yapılması, onun yararının gözetilmesi için öncelikli olmalıdır.

İbn Maze, bu konunun başında zikrettiği genel kuralın aksine hulu' bedelinin yabancı kişinin mülküne ya da tazmin yükümlülüğüne izafe edilmesi halinde

¹⁸³ İbn Maze, Cilt: V, ss. 80-83.

hulu'nun geçerli olması için kadının kabul etmesinin şart olmadığını ve onun akdin tarafı yapılmayacağını belirtir. Müellif, konuyla ilgili olarak yabancı kişinin kocaya; “benim sana ödeyeceğim bin dirhem karşılığında ya da ödeme yükümlülüğü bana ait olan bin dirhem karşılığında hanımınla muhalea yap” sözünü söylemesini örnek olarak gösterir. Bu görüşünün gerekçesini şu şekilde açıklar:

“Şayet biz, kadını hulu' akdinin tarafı yapsaydık onun açısından yeni bir akdin varlığını ispat etmek gerekirdi. Oysa hakikatte kadın açısından bu şekilde bir akit bulunmamaktadır. Ancak yabancı kişiyi akdin tarafı yaparsak yeni bir akdi ispat etmek gerekmediği için biz onu akdin tarafı kabul ettik. Bu durumda yabancı kişi kocaya; “hanımının değil, benim ödeyeceğim bin dirhem karşılığında onunla muhalea yap” sözünü söylemiş gibi olur. Konu bu şekilde açıklandığında hulu'nun geçerli olması için kadının kabulü şart değildir. Zira kabul, bedeli ödeyecek kişi açısından şarttır; kocası tarafından boşanan kadın açısından şart değildir. Diğer taraftan kabul, talakın gerçekleşmesi için değil bedelin gerekliliği için şarttır.”¹⁸⁴

İbn Maze, konunun başında belirttiği kuralın ya da önceki paragraftaki tercihinin İmam Muhammed'in *El-Câmi* isimli eserinin *nikâh* bahsinde zikrettiği meseleler arasında yer aldığını söyler. Buna göre yabancı kişi kocaya; “bu köle, bu ev ya da bin dirhem karşılığında hanımınla muhalea yap” sözünü söylese hulu'nun geçerliliği kadının kabulüne bağlıdır. Çünkü her ne kadar hulu' konuşması yabancı kişiyle koca arasında gerçekleşse de hulu' bedeli mutlak olarak zikredilmiştir. Bundan dolayı bu ve buna benzer meselelerde kadın hulu' akdinin tarafı olur. Eğer kadın, hulu'yu kabul ederse ve bedeli teslim etmeye gücü yetiyorsa akit esnasında söylenen bedeli kocasına vermesi gerekir; çünkü kendisi akdin tarafıdır. O anda başka birisinin hulu' bedeli üzerinde hakkının olması ya da farklı bir nedenden dolayı, kadının hulu' bedelini teslim etme imkânı yoksa misli¹⁸⁵ mallarda mislini, kıyemi¹⁸⁶ mallarda değerini ödemesi gerekir. İbn Maze'ye göre bu konuda hulu' satış akdinden farklılık arz eder. Zira akde konu olan mal üzerinde başka birisinin hak sahibi olması durumunda satış akdi fesih edilir ve söz konusu malın teslimini gerektiren neden (malın satıcının mülkiyetinde olması) ortadan kalktığı için misline ya da değerine müracaat edilemez. Ancak hulu'da bedel üzerinde başka birisinin hak sahibi olmasıyla hulu' akdi feshedilmez ve bedelin teslimini gerektiren neden ortadan kalkmadığı için teslim edilememesi durumunda misli ya da değeri ödenir.

¹⁸⁴ İbn Maze, Cilt: V, s. 84.

¹⁸⁵ Çarşı ve pazarda aynı fiyatla kendisi gibi bulunan standart malardır.

¹⁸⁶ Çarşı ve pazarda dengi bulunmayan yahut bulunsu da fiyat itibarıyla birbirinden farklı olan mallardır.

İbn Maze'ye göre yabancı kişi kocaya; “benim şu kölem, şu evim ya da şu iki bin dirhem karşılığında hanımınla muhalea yap” sözünü söyledikten sonra koca hanımıyla muhalea yapsa hulu' geçerlidir ve bu konuda kadının kabulüne ihtiyaç yoktur. Çünkü bu meselede yabancı kişi, hem akdin tarafı hem de koca ile hulu' konuşmasını yapan kişidir. Ayrıca bedel onun mülküne izafe edilmiştir. Diğer taraftan müellif, hulu'nun kocanın; “yaptım” sözüyle tamam olduğunu ve yabancı kişinin kabulüne ihtiyaç olmadığını; zira akdi gerçekleştiren kişinin hulu' konusunda iki taraf açısından akdin tarafı olabileceğini ve böyle olduğunda onun; “yaptım” sözüyle hulu'nun tamam olacağını söyler. Bu meselenin oğlunun malını kendisine satan babanın; “sattım” sözüyle akdin tamam olması meselesi gibi olduğunu ve hulu' gerçekleştiğinde yabancı kişinin kendisini borçlandırması sebebiyle isimlendirdiği hulu' bedelini ödemesi gerektiğini dile getirir.

İbn Maze, bir kadının kocasına; “falan kişinin kölesi ya da evi karşılığında hulu' ile beni boşa” sözünden sonra kocasının kendisiyle hulu' yapması durumunda, hulu'nun tamam olacağını ve köle ile evin sahibinin kabulüne ihtiyaç olmadığını; zira kadının akdin tarafı olduğunu ve hulu' konuşmasını onun yaptığını söyler. Konuyla ilgili Hanefi kaynaklarındaki ihtilafa yer vererek, *Kitab* isimli eserde hulu'nun tamam olması için kadının kabul etmesinin şart olmadığı bilgisine yer verildiğini; ancak İbn Semaaa'nın *Nevadir* isimli eserinde kadının kabulünün şart olduğunun zikredildiğini belirtir. *Kitab* isimli eserdeki bilgiye göre hulu'da söze kadının başlaması ile kocanın başlaması arasındaki farkın belirtilmesi gerektiğini; zira kocanın hanımına; “falan kişinin kölesi ya da evine karşılık seninle muhalea yaptım” sözünde, hulu'nun tamam olması için kadının kabulünün şart olduğu ifade eder. İbn Maze, bu farkı şu şekilde açıklar:

*“Kadın, hulu' konuşmasına başladığında kocasına hulu' teklifinde bulunmuş olur. Koca, kendisi açısından asaleten, hanımı açısından da vekâleten akdin tarafı olmuş olur. Dolayısıyla hulu', kocanın sözüyle tamamlanır ve kadının ikinci kez kabulü şart değildir. Ancak koca, hulu' konuşmasına başladığında, hanımı kendisine herhangi bir teklifte bulunmuş olmaz. Koca sadece kendisi adına akdin tarafı olur. Bundan dolayı kadının kabulü şarttır.”*¹⁸⁷

İbn Maze, (muhtemelen) *Kitab* isimli eserde yukarıdaki meseleyle ilgili olarak, hulu' konuşmasına kadın başladığında kölenin ya da evin sahibi olan kişinin hulu'yu onaylaması halinde, kadının köleyi ya da evi kocasına vermesi gerektiği; o kişinin hulu'yu onaylamaması durumunda ise bu ikisinin değerini kocasına ödemesi

¹⁸⁷ İbn Maze, Cilt: V, ss. 85-86.

gerektiği bilgisine yer verildiğini söyler. Koca, hulu' konuşmasına başladığında akdin tarafı olduğu için hulu'nun geçerli olmasının kadının kabulüne bağlı olduğunun ifade edildiğini de dile getirir.¹⁸⁸

İ. Tarafların Hulu' İle İlgili Başkasına Vekâlet Vermesi

İbn Maze, *El-Câmi*'den şu alıntıyı yapar. Bir kadının kocasıyla bin dirhem karşılığında hulu' yapması için başka birisine vekâlet vermesi iki şekilde olur. Birinci şekle göre vekil, kocaya; “bin dirhem karşılığında hanımınla muhalea yap” sözünü söylemek suretiyle hulu' bedelini mutlak olarak zikredebilir. İkinci şekle göre vekil, kocaya; “benim ödeyeceğim bin dirhem karşılığında ya da tazmin edeceğim bin dirhem karşılığında hanımınla muhalea yap” sözünü söylemek suretiyle hulu' bedelini kendisine izafe edebilir.

Müellife göre önceki paragraftaki meselede her iki durumda da vekilin kabul etmesiyle birlikte hulu' tamam olur. Çünkü vekil, kadını temsil etmektedir. Dolayısıyla onun kabulü kadının kabulü gibidir. Eğer vekil, hulu' bedelini mutlak olarak zikretmişse bedeli kadının ödemesi gerekir ve koca hulu' bedelini ondan ister. Zira hulu'da vekil elçi hükmündedir, bundan dolayı hulu' akdiyle ilgili sorumluluklar, kendisi adına akit yapılan kadını ilgilendirir; elçiyi ilgilendirmez. Vekil, elçi hükmünde olduğundan dolayı kendisinin hulu' akdini kadına izafe etmesi ve kocaya; “hanımınla muhalea yap” sözünü söylemesi kaçınılmazdır. Bu meselede vekilin durumu nikâh akdindeki elçinin durumu gibidir.

İbn Maze, vekilin bedeli kendi mülküne ya da tazmin yükümlülüğüne izafe etmesi durumunda bedelin kadından değil vekilden isteneceğini, vekilin de ödediği miktarı kadından isteyebileceğini söyler. Müellife göre bu şekilde olmasının sebebi, vekilin bedeli kendi mülküne ya da tazmin yükümlülüğüne izafe etmesi halinde, hulu' ile ilgili kendisine gerekli olanın (hulu' bedelini ödeme yükümlülüğü), kadına kefil olması hükmüne göre değil baştan akdin hükmüne göre gerekli olmuş olmasıdır. Zira vekilin, vekâletten önce hulu' ile ilgili tasarrufu iki şekilde olabilir. Birincisinde, vekilin bedeli mutlak olarak zikretmesi hasebiyle hulu' bedelini kadının ödemesi gerekir. İkincisinde, yabancı kişinin kocayla hulu' konuşmasını

¹⁸⁸ İbn Maze, Cilt: V, ss.83-86.

gerçekleştirmesi ve bedeli kendi mülküne ya da tazmin yükümlülüğüne izafe etmesi hasebiyle, kadına kefil olması hükmüyle değil baştan hulu' hükmüne göre bedeli yabancı kişinin ödemesi gerekir.

İbn Maze'ye göre bir kadın kendisi adına kocasıyla muhalea yapması için başka birisine vekâlet verse kocası da vekile ait ticaret malı karşılığında hanımını hulu' ile boşasa ve hulu' bedeli olan ticaret malı, vekil kocaya teslim etmeden önce onun elinde iken helak olsa vekilin bu ticaret malının değerini kocaya ödemesi gerekir. Müellif, bu şekilde olmasının sebebini -önceki paragrafta açıkladığı üzere- vekilin bedeli kendine izafe etmesi halinde, hulu' ile ilgili kendisine gerekli olanın (hulu' bedelini ödeme yükümlülüğü), kefalet hükmüne göre değil baştan hulu' akdinin hükmüne göre gerekli olması şeklinde açıklar. Bu durumda vekil, hulu' akdinde kadın mesabesinde olur. Kadın da kendisine ait ticaret malı karşılığında kocasıyla muhalea yapsa ve ticaret malı helak olsa, kendisinin kocasına bu malın değerini ödemesi gerekir.

İbn Maze, kocanın yabancı birisinden hanımıyla muhalea yapmasını istemesi meselesinde, o kişinin kocanın hanımıyla ancak mal karşılığında muhalea yapabileceğini, Bişr'in Ebu Yusuf'tan bu şekilde aktardığını, bu meselede yabancı kişinin kocanın hanımıyla yaptığı muhaleanın mali karşılık olmaksızın bir bain talak olacağı görüşünü ise İbn Semaa'nın İmam Muhammed'den aktardığını belirtir.

İbn Maze, Hişam'ın İmam Muhammed'den şu şekilde aktardığını söyler: Koca, yabancı birisine hanımı mehrini bırakırsa onunla muhalea yapması için vekâlet verse ve kocanın hanımı da mehri bıraksa bunun üzerine yabancı kişi kadına; “seni üç talakla boşadım” sözünü söylese Ebu Hanife'nin kıyasına göre hiçbir şeyin gerçekleşmemesi gerekir. Biz bu durumda mehrin tamamı karşılığında bir talakın gerçekleşeceğini düşünüyoruz.

İbn Maze, *El-Asl* isimli eserden şu alıntıyı yapar: Koca yabancı birisine; “hanımım la muhalea yap, kabul etmezse onu boş a” sözünü söylese kadın hulu'yu kabul etmediği için vekil kadını boşasa daha sonra kadın; “ben hulu' yapmak istiyorum” sözünü söylese talak ric'i ise vekilin kadın la muhalea yapması caizdir.

İbn Maze, Ebu'l-Leys Es-Semerkandi'nin *Fetâvâ*'sından şu alıntıyı yapar: Kadının kocasına gönderdiği elçinin kocaya; “hanımını boş a ya da normal bir koca gibi yanında tut” sözüne, koca; “yanımda tutmam; ancak onu boşayabilirim” diyerek

cevap verse bunun üzerine elçi; “hanımının senin üzerindeki tüm haklarından seni muaf tutuyorum” sözünü söyledikten sonra koca hanımını boşasa, kadın da elçiye kocasını muaf tutmasını emrettiğini kabul etmese, elçi böyle bir emrin varlığını iddia etse, koca da bu konuda hanımının elçiye vekâlet verdiğini iddia etse talak gerçekleşir; kadın da hakkını alır. Zira kocanın kendi mülkiyetinde olmayan bir konuda değil mülkiyetinde olan bir konuda ikrarı sahihtir. Koca, elçinin hanımı tarafından vekil olarak tayin edildiğini iddia etmezse iki durum ortaya çıkar. Birincisine göre elçi kocaya; “hanımını boşaman karşılığında onun, senin üzerindeki haklarından seni muaf tutuyorum” sözünü söyledikten sonra koca hanımını boşarsa talak gerçekleşmez; kadın da hakkını alır. Çünkü mehir karşılığında talakın geçerliliği kadının onayına bağlıdır. Elçi kocaya; “hanımını boşaman karşılığında” sözünü söylemezse ve koca hanımını boşarsa talak gerçekleşir ve kadın hakkını alır.

İbn Maze’ye göre bir topluluk kocanın yanına gelip, onunla muhalea yapması hususunda hanımının kendilerine vekâlet verdiğini iddia etseler bunun üzerine koca, hanımını bin dirhem karşılığında boşadığına dair onlarla muhalea yapsa, kadın da vekâleti kabul etmese, onlar hulu’ bedelini tazmin ederlerse talak gerçekleşir. Çünkü hulu’ konuşması koca ile yabancı kişiler arasında gerçekleşmiştir. Bundan dolayı hulu’ bedelini yabancı kişiler tazmin ederler. Bu meselede müellifin daha önce de ifade ettiği üzere yabancı kişilerin kabulü şarttır. İbn Maze, topluluğun hulu’ bedelini tazmin etmemesi durumunda önceki paragrafta belirttiği gibi iki durumun ortaya çıkacağını söyler. Kocanın muhalea yerine bey’ lafzını kullanarak, bir talakı onlara bin dirhem karşılığında satması meselesinde, Ebu’l-Kasım es-Saffar’a (ö. 336/947) göre topluluk bedeli tazmin etse de etmese de talakın gerçekleşeceğini; zira ona göre alım lafzının tazmin anlamını ifade ettiğini dile getirir. Ebu Bekir el-İskaf’a göre ise hulu’ lafzıyla bey’ lafzının hükmünün aynı olduğunu vurgular ve bu görüşle fetva verildiğini belirtir.

İbn Maze, kocanın yabancı birisine hanımını boşaması hususunda vekâlet vermesi, vekilin de kadını mehri ve iddet nafakası karşılığında boşaması ya da onunla muhalea yapması meselesiyle ilgili olarak, Ebu Cafer El-Hinduvâni’ye göre bunun caiz olduğunu ve kocanın hanımıyla zifafa girmesiyle girmemesi arasında fark olmadığını söyler. Nitekim toplumdaki yaygın kullanıma göre talakla ilgili vekâletin, mali bir bedel karşılığında talak vekâletini ifade ettiğini; ancak bu görüşün tercih

edilen görüş olmadığını vurgular. Zira İbn Maze'ye göre bu görüş, talak vekâletinde vekilin talakı mutlak olarak gerçekleştirmesinin caiz olmadığına hükmetmeyi gerektirir ki; bu kabul edilmesi zor bir husustur. Müellif, konuyla ilgili Ebu Bekir El-İskaf'a ait iki görüş olduğunu, birincisine göre kendisinin zifafa girilen ve girilmeyen kadın arasında ayırım yapmadan bunun caiz olmadığı görüşünü savunduğunu ifade eder. Ona göre kocanın vekâletinin hem şarta bağlı olmayan (tenciz) ve hem de şarta bağlı olan bir vekâlet olduğunu, bu açıklama doğrultusunda zifafa girilen ve girilmeyen kadının eşit olması gerektiğini belirtir ve Merğînâni'nin bu görüşle fetva verdiğini, Ebu'l-Leys Es-Semerkindi'nin tercihinin de bu görüş olduğunu sözlerine ekler.

İbn Maze, önceki paragraftaki meseleyle ilgili Ebu Bekir El-İskaf'ın diğer görüşüne göre eğer kadınla zifafa girilmişse talakın ya da hulu'nun caiz olmadığını, zifafa girilmemişse caiz olduğunu, Ebu'l-Kasım Es-Saffar'dan konunun bu şekilde aktarıldığını ve Sadru's-Şehid'in *El-Vâkıât*'taki tercihinin de bu görüş olduğunu belirtir. İbn Maze, son olarak aktardığı görüşün gerekçesiyle ilgili şu açıklamayı yapar:¹⁸⁹

“Eğer koca hanımıyla zifafa girmemişse vekilin talak ya da hulu' ile ilgili tasarrufundaki muhalefeti, kocanın yararına bir muhalefettir. Zira koca, vekile hanımıyla olan nikâh bağı sonlandıran bir talakla (bain talak) bedelsiz olarak onu boşaması için vekâlet vermiş, vekil de talakı mali bir bedel karşılığında gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı vekilin tasarrufu muhalefet olarak kabul edilmez. Eğer koca, hanımıyla zifafa girmişse, vekilin talak ya da hulu' ile ilgili tasarrufundaki muhalefeti, kocanın zararına bir muhalefettir. Zira koca, vekile hanımıyla olan nikâh bağı sonlandırmayan bir talakla (ric'i talak) bedelsiz olarak onu boşaması için vekâlet vermiş, vekil de talakı mali bir bedel karşılığında nikâh bağı sonlandıracak şekilde (bain talak) gerçekleştirmiştir. Bu durum kocanın zararına olan bir muhalefeti ifade eder, bundan dolayı hilafına itibar edilir yani vekilin tasarrufu geçersiz kabul edilir.”¹⁹⁰

J. Hasta Olan Kadının Kocasıyla Muhalea Yapması

İbn Maze, İmam Muhammed'in *El-Asl* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Bir kadının hastalığında kocasıyla, onunla evlendiği mehir karşılığında muhalea yapması halinde kocası, kendisinin amcasının oğlu olması gibi onun akrabası (mirasçısı anlamında) olabileceği gibi aralarında akrabalık bağı olmayan yabancı birisi de olabilir. Koca, kadının akrabası değilse hulu' ile ilgili olarak hanımıyla zifafa girmiş

¹⁸⁹ İbn Maze, Cilt: V, ss. 86-90.

¹⁹⁰ İbn Maze, Cilt: V, s. 90.

olabileceği gibi girmemiş de olabilir. Eğer zifaf gerçekleşmişse bu durumda kadın, iddet beklerken ya da iddetini tamamladıktan sonra vefat etmiş olabilir. Müellife göre koca hanımıyla zifafa girmiş ve hanımı da iddetini tamamladıktan sonra vefat etmişse hulu' bedeli (mehir) ile kadının malının (terike) üçte birisine bakılır. Eğer hulu' bedeli, kadının malının üçte biri kadarsa ya da ondan daha azsa mehir kocanın hakkı olur. Hulu' bedeli, kadının malının üçte birinden fazla ise mirasçılarının rızası olmadan koca terikenin üçte birinden fazlasını alamaz. Kadının mehirden başka malı varsa hüküm böyledir ve hulu' bedeli mirasın üçte biri gibi kabul edilir. Şayet kadının mehirden başka malı yoksa (hulu' bedeli olarak) mehrin üçte birine itibar edilir. İbn Maze, bu durumda kadının yaptığı muhaleanın bağış hükmünde olduğunu, ölüm hastası olan kişinin yabancı birisine yaptığı terikenin üçte biri oranında bağışın mirasçılarının onayına bağlı olmaksızın geçerli olduğunu ve kocanın üçte birden fazla olan kısmı almasının mirasçılarının onayına bağlı olduğunu söyler. Bu durumda kocanın hanımına mirasçı olma nedeni olan nikâh bağının, -hanımı iddetini tamamladıktan sonra vefat ettiği için- her yönüyle ortadan kalkması nedeniyle muhalea bedelinin yabancı birisine yapılan bağış gibi değerlendirileceğini belirtir.

İbn Maze'ye göre kadın iddetini tamamlamadan vefat ederse hulu' bedeli ile kocanın mirastaki payına bakılır. Hulu' bedeli kocanın mirastaki payı kadar ya da ondan daha az olursa hulu' bedeli kocaya teslim edilir. Hulu' bedeli bağış olarak kabul edilirse ki hasta mirasçılarına bağış yapması hususunda kısıtlıdır (mahcur). Bunun nedeni, ölüm hastası olan kişinin mirasçılarının birisine bağış yapması durumunda, o kişinin kendi payından daha fazla almış olması nedeniyle diğer mirasçılarının hakkının iptal edilmesinin söz konusu olmasıdır. İbn Maze, kocanın mirasta kendi payını almasının diğer mirasçılarının haklarını iptal etmemesinden dolayı, kadının kocasına yaptığı bağış konusunda kısıtlı kabul edilmeyeceğini vurgular.

İbn Maze, hulu' bedelinin kocanın mirastaki payından fazla olması halinde, koca mirastaki payından daha fazla almış olacağı için diğer mirasçılarının hakkı iptal olacağından, onların onayı olmadan miras payından daha fazlasının kocaya teslim edilemeyeceğini söyler. Kadının hastalığında nikâhtan dolayı kocasına bağış yapma hususunda kısıtlı olduğunu, her ne kadar hulu' ile nikâh bağı ortadan kalksa da iddetin devam ettiğini, iddetin nikâhın alametlerinden olmasından hareketle nikâh

sebebiyle sabit olan bir kısıtlılığın iddet müddetince devam edeceğini belirtir. Kadının iddetini tamamladıktan sonra vefat etmesinin bu durumun hilafına olduğunu; zira kadın iddetini tamamladıktan sonra nikâhın, alametiyle birlikte ortadan kalktığını, dolayısıyla kocanın mirastaki payının üçte bire tamamlanması noktasında, onun kocasına bağış yapmasını engelleyen hususun ortadan kalktığını ifade eder. Buna göre kadının iddetini tamamladıktan sonra vefat etmesi durumunda üçte bir oranına itibar edileceğini ve hulu' bedeli olarak mirasın üçte birinin (bağış olarak) teslim edileceğini dile getirir. Kadının iddet beklerken vefat etmesi halinde üçte bir oranına değil kocanın mirastaki payına itibar edileceğini ve hulu' bedeli olarak kocanın mirastaki payının kendisine teslim edileceğini, kadının malının üçte birinin kocanın mirastaki payından fazla olması durumunda bu üçte bir oranın kocaya teslim edilmeyeceğini sözlerine ekler.

İbn Maze'ye göre kocanın zifafa girmedeği hanımı, kendisiyle mehri karşılığında muhalea yapsa mehrin yarısı bağış hükmüne göre değil zifaf öncesi talak hükmüne göre kocaya ait olur. Nitekim kişi, zifaktan önce hanımıyla muhalea yapmadan onu boşasa mehrin yarısı kocaya ait olur. Müellif, bu durumda kocaya ait olduğunu söylediği yarım mehrin, hanımı tarafından kendisine verilmediği için hanımının kendisine yaptığı bağış gibi değerlendirilmeyeceğini söyler. Bununla birlikte mehrin diğer yarısının kocaya hanımı tarafından verildiğini ve bunun hanımının kendisine yaptığı bağış olarak değerlendirileceğini belirtir. Bu bağışın da kocayla hanımı arasındaki nikâh bağının, alametiyle birlikte ortadan kalkması nedeniyle kişinin yabancı birisine yaptığı bağış gibi değerlendirileceğini ve kadının malının üçte birinin yarım mehir olarak kocaya teslim edileceğini, kadının mehirden başka malı yoksa yarım mehrin üçte birinin kocaya teslim edileceğini dile getirir.¹⁹¹

XVII. TALAKTA KULLANILAN YEMİNLER

İbn Maze, Allah'tan başkası adına yemin etmenin, âdete göre kendisine yemin edilebilen şart ve cezayı (cevap) zikretmek olduğunu söyler. Nitekim Allah'tan başkası adına yapılan yeminin ancak ceza ile yemin olduğunun bilinebileceğini belirtir. Müellife göre eğer ceza, âdete göre kendisine yemin

¹⁹¹ İbn Maze, Cilt: V, ss. 92-94.

edilebilen bir durum olmazsa ta'lik yemin olmaz ve cezanın şarta bağlanması yemin anlamında değil hakiki anlamda olur. Nitekim izin, vekâlet ya da benzeri bir durumun şarta bağlanması hakiki anlamda yemin ifade etmez. Müellife göre şart, kişinin mülkiyetinde (hanımı onun nikâhı altında iken) sahih olduğu gibi mülkiyetinde olmadığı da (hanımıyla nikâhlı değilken) sahihtir. Cezanın ise kişinin mülkiyetinde olması, mülkiyetine dayandırılması veya mülkiyetinin alameti ya da sebebi olması gerekir.

İbn Maze'ye göre şart cezadan sonra zikredildiğinde, ceza ile şart arasında bir sessizlik söz konusu olmazsa cezanın başında (ف) harfi zikredilmese de ta'lik sahihtir. Nitekim kişi hanımına; “eve girersen boşsun” sözünü söylese ceza ile şart arasında bir sessizlik olmadığı için cezanın başında (ف) harfini zikretmese bile talakın gerçekleşmesi kadının eve girmesine bağlı olur.

İbn Maze, şartın cezadan önce zikredilmesiyle ilgili olarak, cezanın isim ya da fiil olabileceğini, “*şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır*”¹⁹² ayetini delil göstererek, cezanın başında (ف) harfi bulunduğunda cezanın gerçekleşmesinin şarta bağlı olduğunu söyler. Konuyla ilgili şu örneği verir: Kişi hanımına; “eve girersen boşsun” dese talakın gerçekleşmesi kadının eve girmesine bağlıdır. Müellif, cezanın başında (ف) harfi bulunmazsa o anda kadının boş olacağını belirtir; ancak kişinin bu sözüyle ta'liki kastettiğini söylemesi durumunda, diyaneten sorumlu olacağını, kazaen olmayacağını yani talakın gerçekleşeceğini ifade eder. Cezanın fiil olmasıyla ilgili olarak bu fiilin gelecekteki ya da geçmişteki bir fiil olabileceğini ve “*kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür*”¹⁹³ ayetini delil göstererek cezanın başında (ف) harfi olmasa da cezanın gerçekleşmesinin şarta bağlı olduğunu belirtir. Konuyla ilgili olarak kişinin başka birisine söylediği şu sözü örnek olarak verir: “Sen beni ziyaret edersen ben de seni ziyaret ederim.” Bu örnekte cezanın mazi sıgasıyla (زرتك) kullanılabileceği gibi muzari sıgasıyla (ازورك) kullanılabileceğini dile getirir.

İbn Maze, (إن، إذا، إذا ما، متى، متى ما، مَنْ، ما، كل، كلما) edatlarının şart edatları olduğunu ve Hanefî fıkıh kitaplarının çoğunda şart edatı olarak bu harflerin zikredildiğini söyler. Kuduri'nin şart edatlarının altı tane olduğunu, ayrıca asıl şart edatının sadece (ن) harfi olduğunu, diğerlerinin zaman ifade ettiğini söylediğini ve ona

¹⁹² Maide, 5/118

¹⁹³ Nisa, 4/123.

göre bu harflerin geçmişle değil gelecekle ilgili olduklarını dile getirir. Nitekim şartın bulunup bulunmaması ihtimal dâhilinde olan bir durumu ifade ettiğini ve böyle bir şartın da geçmişte değil gelecekte oluşabileceğini belirtir.

İbn Maze, kişinin talakı hanımının bir fiiline bağlamasıyla ilgili olarak ta'lik olarak söylenen edatların, (إِنْ، إِذَا، إِذَا مَا، مَتَى، مَتَى مَا) edatlarından birisi olması durumunda, bu edatların fiilin bir kez yapılmasını ifade ettiğini ve kadının kocasının talakın gerçekleşme şartı olarak söylediği fiili bir kez yapması durumunda talakın gerçekleşeceğini belirtir. Aynı fiili tekrar yapması halinde, ikinci kez başka bir talakın gerçekleşmeyeceğini söyler. Müellif, kocanın ta'lik edatı olarak (كَلِمَا) edatını kullanması halinde, kadın fiili tekrarladığı müddetçe kocanın yemin ettiği mülkiyetindeki talak hakları tamamlanıncaya kadar talakın da tekrarlanacağını belirtir ve bu edatın diğer edatlardan farklı olduğunu ortaya koyar. Buna göre kişi, (كَلِمَا) edatını kullanarak hanımına; “seninle her evlendiğimde boşsun” sözünü söylese üç talak tamamlanıncaya kadar hanımıyla tekraren evlenmesi sahihtir. Üç talak tamamlandıktan sonra kişinin yemini hükümsüz kalır. Dolayısıyla kadın, başka birisiyle evlendikten sonra ilk kocasına dönse ve aynı fiili tekrar yapsa talak gerçekleşmez. Müellife göre talakın tekrarlanma nedeni, (كَلِمَا) edatının başına geldiği fiilin tekrarını gerektirmesinden dolayıdır. Yemin ise kişinin hanımı, onun mülkiyetinde iken talak haklarının sona ermesiyle hükümsüz kalır. Çünkü var olan bir mülkiyette yemin akdi kurulur. Ayrıca bu meselede koca, kadının fiilini gelecekteki bir mülkiyete yani onu nikâhı altına almaya izafe etmemiştir.

İbn Maze, talakta şart edatı olarak kullanılan, (كَلِمَا) kelimesinin (كَلِمَا) kelimesinden farklı olduğunu söyler ve şu örneği verir: Kişi, “evleneceğim her kadın boştur” sözünü söylese ve birden fazla kadınla evlense evlendiği tüm kadınlar boş olur; ancak kişi bir kadınla birden fazla kez evlense kadın sadece bir kez boş olur. Müellife göre kişi (كَلِمَا) kelimesini kullanarak bu sözü söylese aynı kadınla birden fazla kez evlense kadın her evlilikten sonra boş olur.¹⁹⁴

¹⁹⁴ İbn Maze, Cilt: V, ss. 96-100.

XVIII. “EVLENECEĞİM İLK KADIN YA DA EVLENECEĞİM SON KADIN BOŞTUR” SÖZLERİNDE TALAKIN DURUMU

İbn Maze, İmam Muhammed’in *El-Asl* isimli eserinden şu alıntıyı yapar. Bir kişi; “evleneceğim ilk kadın boştur” sözünü söyledikten sonra bir akitte iki kadınla evlense ve sonra başka bir kadınla daha evlense kadınların hiçbirisi boş olmaz.¹⁹⁵ Müellif, *El-Asl* isimli eserden yaptığı bu alıntının gerekçesiyle ilgili şu açıklamayı yapar:

“Kişi, evleneceği ilk kadını boşayacağını bildirmiştir. İlk kelimesi de önce ve tek olan şey için kullanılır. Kişinin iki kadınla evlenmesinde öncelik anlamı vardır; ancak tek olma anlamı yoktur. Kişinin daha sonra diğer kadınla evlenmesinde ise tek olma anlamı vardır; ancak öncelik anlamı yoktur. Kişi buna ilaveten; “evleneceğim son kadın boştur” sözünü söylese, koca vefat etmedikçe üç hanımı da boş olmaz. Koca vefat ettiğinde Ebu Hanife’ye göre kişinin son evlendiği hanımı evlendikleri tarihten itibaren boş olur. İmameyne göre talak, kişinin vefatının hemen öncesinde gerçekleşir.”¹⁹⁶

İbn Maze’ye göre kişi; “evleneceğim son kadın boştur” sözünü söyledikten sonra bir kadınla evlense, ölünceye kadar ondan önce ya da sonra başka bir kadınla evlenmemişse hanımı boş olmaz. Çünkü o kadın, kendisinin evlendiği ilk kadın olma özelliğine sahiptir. İlk ve son kelimeleri arasındaki zıtlık sebebiyle onun son hanımı olma özelliğine sahip olmaz.

İbn Maze’ye göre kişi; “evleneceğim ilk kadın boştur” sözünü söyledikten sonra iki kadınla evlense ve bu kadınlardan birisi başka kocasından dolayı iddet bekliyor olsa, kişinin nikâhı sahih olan diğer hanımı boş olur. Dolayısıyla talakta gelecekteki bir nikâhın zikredilmesi, fasit bir nikâha değil sahih bir nikâha hamledilir. Bu durumda kişi; “sahih bir nikâhla evleneceğim ilk kadın boştur” demiş gibi kabul edilir.¹⁹⁷

XIX. TALAKTA ŞAHİTLİK, DAVA VE HUSUMET¹⁹⁸

İbn Maze, İmam Muhammed’in *El-Asl* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: İki kişi, kocanın iki hanımından birisini, ismini söylemeden üç talakla boşadığına şahitlik ederlerse, kıyasa göre şahitlerin şahitlikleri kabul edilmez; istihsana göre

¹⁹⁵ Şeybâni, *Asl*, Cilt: IV, s. 502.

¹⁹⁶ İbn Maze, *Cilt*: V, s. 153.

¹⁹⁷ İbn Maze, *Cilt*: V, s. 153.

¹⁹⁸ Yargılama hukukunda şahısların davaya taraf olma sıfat ve ehliyetini ifade eden bir terim.

kabul edilir ve hangi hanımını boşadığını açıklaması için kocaya baskı yapılır. İbn Maze, Hanefî fakihlerin bu görüşü kullandıklarını vurgular. Bu meselenin talak şahitliğinin kabul edilmesi için davanın şart olup olmamasını gündeme getirdiğini, kıyasa göre davanın şart olduğunu ve belirsiz bir şeyi dava etmenin gerçekleşmesi imkânsız bir husus olduğunu belirtir. İstihsana göre ise davanın şart olmadığını; zira bu meselede fercin haramiyeti üzerine şahitlik yapıldığını, fercin haramiyetinin Allah hakkı olduğunu ve zina şahitliğinde olduğu gibi Allah hakkı olan bir konuda yapılan şahitliğin davaya gerek olmadan kabul edileceğini ifade eder. İbn Maze'ye göre zina şahitliğinde dava şart olmadığına göre talak şahitliğinde de davanın istihsanen şart olmaması gerekir. Dolayısıyla kocanın boşadığı hanımının bilinmemesi, şahitliğin kabul edilmesinde bir engel değildir.

İbn Maze'ye göre şahitler bir kişinin falan (Zeynep) hanımını boşadığına şahitlik etseler, o kadın; “kocam beni boşamadı” diyerek şahitliğe itiraz etse, koca da; “onun ismi falan (Zeynep) değildir” dese şahitler kadının isminin falan (Zeynep) olduğuna şahitlik ederlerse talak sabit olur. İstihsana göre talak üzerine yapılan şahitliğin dava olmadan kabul edilmesinden dolayı kâdının, karı kocayı birbirinden ayırması gerekir. Şahitlik kabul edildiğinde, kişinin falan (Zeynep) isminde bir hanımının olduğu sabit olmuş olur ve o kadın kocasından boş olur. Müellif, talakla ilgili bu hükmün cariyenin azad edilmesinde de geçerli olduğunu sözlerine ekler.

İbn Maze, bir şahidin kocanın hanımını bir talakla boşadığına şahitlik etmesi, diğer şahidin de iki ya da üç talakla boşadığına şahitlik etmesi durumunda, Ebu Hanife'ye göre (iki) şahitliğin de kabul edilmeyeceğini, imameyne göre bir talak şahitliğinin kabul edileceğini söyler.

İbn Maze'ye göre iki şahitten birisi, hanımı eve girerse kocasının onu boşadığına şahitlik etse ve kadın eve girse diğeri de hanımı falan kişiyle konuşursa kocasının onu boşayacağına şahitlik etse ve kadın o kişiyle konuşsa şahitlerin şahitliği hükümsüzdür; çünkü her bir şahit farklı yeminlere şahitlik etmektedir.

İbn Maze, iki şahitten birisinin kocanın hanımına; “eve girersen boşsun ve falan da seninle beraberdir” sözünü söylediğine şahitlik etmesi, diğerrinin de kocanın; “eve girersen boşsun” sözüne şahitlik etmesi durumunda, sözün muhatabı olan kadınla ilgili şahitliğin kabul edileceğini, falanın talakıyla ilgili şahitliğin kabul edilmeyeceğini söyler. Müellife göre bu meselenin önceki paragraftaki meseleden

faklı olmasının nedeni, son meselede şahitlerin, kocanın yeminini bozma şartının hanımının eve girmesi olduğu hususunda görüş birliği içerisinde olmalarıdır. Bununla birlikte şahitlerden birisi, kocanın sözünün muhatabı olan hanımının talakını eve girme şartına bağladığına şahitlik etmiş, falanın talakını beraberlik lafzıyla ifade ettiğine şahitlik etmiştir. Onun bu şahitliği talakın geçerliliğiyle ilgili olan şahitliğin kabul edilmesine engel olmaz. Önceki paragraftaki meselede ise şahitler, yeminin bozulma şartında ihtilaf etmişlerdir.

İbn Maze'ye göre bir kişi annesinin talakına şahitlik etse annesi de talak iddiasında bulunsa kişinin şahitliği kabul edilmez, annesi talakı inkâr ederse kabul edilir. Nitekim talak annenin ya menfaatinedir ya da zararınadır. Anne talak iddiasında bulunduğu, şahitliğin onun lehine olduğu kabul edilirken; talakı inkâr ettiğinde ise şahitliğin onun aleyhine olduğuna itibar edilir.¹⁹⁹

XX. ÖLÜM HASTASININ TALAKI

İbn Maze, ölüm hastası olan bir kişinin hanımını ric'i talakla boşaması durumunda, hanımının iddet müddetince kendisine mirasçı olacağını belirtir. Bir bain talakla ya da üç talakla boşaması ve hanımı iddet beklerken kocanın vefat etmesi halinde, Hanefilere göre kadının kocasına mirasçı olacağını; ancak iddet tamamlandıktan sonra kocanın vefat etmesi durumunda ise mirasçı olamayacağını söyler.

İbn Maze'ye göre ölüm hastalığında hanımını boşayan koca, hanımının miras hakkını iptal etmek ister. Çünkü koca, talakla hanımıyla olan zevciyet bağına iptal etmek ister. Diğer taraftan zevciyet bağı bir yönüyle mirasla alakalıdır. Bundan dolayı kocanın hanımının hakkını iptal etme isteği reddedilir. Müellif, bir yönüyle mirasla alakalı olan zevciyet bağının, kadın kocasının nikâhı altında olduğunda ve kocası kendisini boşadıktan sonra iddet dönemi boyunca devam edeceğini, dolayısıyla kadının kocasına mirasçı olma imkânının sabit olacağını söyler. Bunun gerekçesiyle ilgili olarak, şeriatın pek çok hükümde talakla amel etmenin iddetin tamamlanma vaktine kadar geciktirilmesini bildirdiğini ifade eder. Kadın, iddetini tamamladığında, kocasına mirasçı olma imkânının sabit olmayacağını; zira şeriatın

¹⁹⁹ İbn Maze, Cilt: V, ss. 156-457.

kadın iddetini tamamladıktan sonra talakla amel etmenin devam edeceğini bildirmediğini; çünkü bu durumda her açıdan nikâh bağının sona erdiğini, bundan dolayı kadının kocasına mirasçı olamayacağını sözlerine ekler.

İbn Maze, önceki paragraftaki hükmün kadının isteği olmadan kocanın onu boşaması durumunda geçerli olduğunu, kadının kocasından kendisini boşamasını istemesi ya da ayrılığın kadın tarafından gerçekleştirilmesi halinde ise kadının kocasına mirasçı olamayacağını söyler. Çünkü müellife göre bu durumda kadının kocasından kendisini boşamasını istemesi, ayrılığın bizzat sebebi olması ve nikâh bağını sonlandıran talakın gerçekleşmiş olması gibi nedenlere rağmen onun (mirasla ilgili) hakkını korumak düşüncesiyle, miras konusunda nikâhın devam edeceğine hükmedilirse, talak kocanın ameli olmuş olur.

İbn Maze'ye göre kadın, iktidarsız olan kocası ölüm hastası iken kendini (talakı) tercih ederse kocasına mirasçı olamaz. Kadın istemediği halde, kocasının oğlu ikrah ile kendisiyle ilişkiye girse ayrılık kocaya izafe edilmediği için yine mirasçı olamaz. Müellif, karı-koca arasındaki ayrılıktan sonra kadının kocasına mirasçı olma nedeninin miras kaçırma sebebiyle olacağını, bunun için de talak eyleminin kocaya izafet edilmesinin gerektiğini, talak kocaya izafet edilmemişse, hanımının ona mirasçı olamayacağını belirtir.

İbn Maze, Ebu'l-Leys Es-Semerkandi'nin *Fetâvâ* isimli eserinden şu alıntıyı yapar: Kadın kocasına; “beni (bir talakla) boş” dese kocası da kendisini üç talakla boşasa ve kadın iddet beklerken koca vefat etse istihsanen kadın kocasına mirasçı olur. Çünkü kadın kocasından kendisini bir talakla boşamasını istemesine rağmen koca onu üç talakla boşadığı için kadının razı olduğundan farklı şekilde onu boşamıştır.

İbn Maze'ye göre kocanın miras kaçırmış sayılacağı ve yaptığı bağışların geçersiz olacağı hastalık, onu yatağa düşüren ve bitkin hale getiren hastalıktır. İhtiyaçlarını görmek için gelip giden kişi, ağrılarından şikâyet etse ve ateşi olsa bile miras kaçıran hasta olarak değerlendirilmez. Müellif, İmam Muhammed'in ölüm hastasını bu şekilde tanımladığını ve Kuduri'nin de *Şerh*'inde bu tanımlı kullandığını, onun kişinin yatalak hasta olmasını şart olarak ileri sürdüğünü, bazı Belh ve Maverannehir fakihlerinin Kuduri'nin görüşünü aldıklarını, hatta onlara göre karın ağrısından şikâyet eden hastanın ölüm hastası kabul edilmeyeceğini belirtir.

İbn Maze, kişinin ihtiyaçlarını görmek için gelip gitmesiyle neyin kastedildiği hususunda fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. Belh fakihlerine göre bununla kişinin tuvalet ihtiyacını gidermek vb. ihtiyaçları için evin içerisinde yürüebilmesinin kastedildiğini belirtir. Bazı fakihlere göre ise (muhtemelen kendi yaşadığı bölgedeki fakihleri kastediyor), bununla kişinin evin dışındaki ihtiyaçlarını giderecek kadar yürüebilmesinin kastedildiğini ve onlara göre evin içindeki ihtiyaçları için yürüeyen; fakat evin dışındaki ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yürüyemeyen kişinin ölüm hastası kabul edileceğini, ikinci görüşün sahih olan görüş olduğunu vurgular. Ölüm hastasıyla ilgili bu tanımın erkekler için geçerli olduğunu, kadınların ihtiyaçlarını görmek için evin dışına çıkmaya gereksinim duymadıklarını, dolayısıyla onlarla ilgili bu tanıma itibar edilmeyeceğini; ancak bir kadın çatıya çıkamadığında onun da ölüm hastası kabul edileceğini sözlerine ekler.²⁰⁰

XXI. RİC'AT²⁰¹ (TALAKTAN DÖNME)

İbn Maze, kocanın hanımına dönmek istediğinde bunun en güzel şeklinin fiille değil sözle olduğunu; zira sözle ric'atin sahih olduğu hususunda fakihler arasında ittifak olduğunu, fiille ric'atin sahihliğinde ise ihtilaf olduğunu söyler. Kocanın talaktan döndüğünü hanımına bildirmesinin müstehap olduğunu, bildirmese de ric'atin caiz olduğunu; çünkü Hanefilere göre ric'atin var olan nikâh mülkiyetini devam ettirmek anlamına geldiğini, inşa olmadığını belirtir. Müellife göre koca, ric'at etmekle tamamen kendine ait olan hakkını kullanmıştır. Kişinin tamamen kendine ait olan bir hakkıyla ilgili tasarrufunun geçerliliği, başkasının bilgisine bağlı olmaz. Ancak kişinin talakından döndüğünü hanımına bildirmesinin müstehap olması, hanımının günah işlememesi içindir. Zira kadın, kocasının talakından dönmediği düşüncesiyle iddetini tamamladıktan sonra başka birisiyle evlenebilir ve böylece günah işleyebilir.

İbn Maze, kadın iddet beklerken kocasının kendisiyle ilişkiye girmesinin ric'at olduğunu belirtir. Aynı şekilde, onu şehvetle öpmesinin, okşamasının ve onun cinsel organına bakmasının da ric'at olduğunu ifade eder. Bu hususlar ric'at kabul

²⁰⁰ İbn Maze, Cilt: V, ss. 163-164.

²⁰¹ Ric'i talaktan sonra kadın iddet döneminde iken henüz sona ermemiş nikâhı söz ya da fiille devam ettirmeyi istemek.

edilmediği takdirde, iddetin sonunda kocanın hanımıyla ilişkiye girmesinin haram olacağını; zira iddet tamamlandığı anda kadının bain talakla kocasından boş olacağını, kocanın bu eylemleri ric'at olarak kabul edildiği takdirde bu haramiyetten uzak durulabileceğini ve bu durumun kocanın kadın üzerindeki nikâh mülkiyetinin devam ettiğini gösterdiğini söyler.

İbn Maze, Hanefilere göre muhayyerlik şartıyla cariyesini satan kişinin muhayyerlik süresi içerisinde onunla ilişkiye girmesinin kişinin cariye üzerindeki mülkiyetinin devam ettiğini gösterdiğini ifade ederek, önceki paragraftaki açıklamasına bu hususu delil olarak gösterir. Cinsel ilişkiyle ric'atin geçerliliğiyle ilgili kelam zahir olduğunda, şehvetle öpme, okşama ve cinsel organa bakmanın da ric'at olarak değerlendirilmesi gerektiğini; zira bu hususların cinsel ilişkinin mukaddimleri olduğunu ve cinsel ilişki hükmünü alacaklarını belirtir. Şeyhu'l-İslam'ın bakmayı ferc-i dâhile bakmakla sınırlandığını dile getirir ve Ebu Hanife'nin görüşündeki kıyasa göre kadının makatına şehvetle bakmanın ric'at olmayacağını, Kuduri'nin konuyu bu şekilde anlattığını, İbn Semaa'nın da İmam Muhammed'den makata bakmanın ric'at olmayacağı, sadece ferc-i dâhile bakmanın ric'at olacağı görüşünü aktardığını sözlerine ekler.

İbn Maze, kocanın hanımına dönme niyeti yoksa onu çıplak olarak görmesinin, şehvetsiz olarak öpmesinin, okşamasının mekruh olduğunu belirtir. Çünkü bu durumda kocanın şehvet duygusundan emin olamayacağını ve hanımına dönmüş olacağını, hanımına dönme niyeti olmadığında da yeniden onu boşayacağını, böylece kadının iddetinin uzatılmış olacağını ve bunun da yasaklanmış olduğunu söyler.

İbn Maze, kocasının izin vermesiyle şehvetle hanımının onu öpmesi, okşaması ve onun cinsel organına bakmasının ric'at olduğunu, kocanın izninin de hanımının ne yaptığını bilmesi ve ona engel olmamasını ifade ettiğini söyler. Kadının aniden bu şekilde yapmasının ise kocanın izniyle yapması anlamına gelmeyeceğini belirtir. Konuyla ilgili Serahsi ve Hâherzâde'nin Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre kadının şehvetle kocasını öpmesi, okşaması ve onun cinsel organına bakması durumunda kocanın hanımına dönmüş olacağı, Ebu Yusuf'a göre ise bunun ric'at olmayacağı görüşünü aktardıklarını²⁰² dile getirir. Halvânî'nin de bu durumda Ebu

²⁰² Serahsi, Mebsut, Cilt: VI, s. 22.

Hanife'ye göre kocanın hanımına dönmüş olacağını, İmam Muhammed'den iki görüş aktarıldığını, Ebu Yusuf'un zahir görüşünün de Ebu Hanife ile aynı olduğunu söylediğini sözlerine ekler.

İbn Maze, kocanın hanımının bu fiilleri şehvetle yaptığını ikrar etmesi halinde, kadının fiiliyle ric'atin sabit olacağını belirtir. Kocanın hanımının bu fiilleri şehvetle yaptığı iddiasını inkâr etmesi durumunda ise ric'atin sabit olmayacağını, başkaları kadının bu fiilleri şehvetle yaptığına şahitlik etseler de yine ric'atin sabit olmayacağını söyler. Gerekçe olarak, şahitlerin ancak kadının sözüyle bu fiillerin şehvetle yapıldığını bilebileceklerini, kocanın hanımının sözünü inkâr etmesiyle de kadının sözünün kabul görmeyeceğini dile getirir.

İbn Maze, ric'i talakla boşamadan dolayı iddet bekleyen kadının eğer kocasının kendisine dönmesi umuluyorsa, ona karşı süslenebileceğini; ancak kadının kocasının kendisine olan kızgınlığından dolayı ona dönmeyeceğini bilmesi halinde böyle yapmayacağını söyler. Kocanın hanımına dönme niyeti yoksa öksürerek ya da ayakkabılarını yere vurarak ona, yanına gireceğini bildirmesinin en iyi hareket olduğunu; zira bu durumda kocanın hanımının yanına girmesinin mubah olmadığını belirtir. Nitekim kadının kendi evinde gündelik kıyafetlerini giymiş ya da çıplak olabileceğini, kocanın hanımına dönme niyeti yoksa onu çıplak olarak görmesinin mekruh olduğunu ifade eder.

İbn Maze, koca ile hanımı arasındaki halvetten²⁰³ sonra talak gerçekleştiğinde, kocanın hanımıyla zifafa girmediğini söylemesi durumunda, hanımına dönme hakkının olmayacağını, ric'at hakkına sahip olmada halvetin cinsel ilişki yerine geçmeyeceğini bununla birlikte ric'atin kocanın hakkı olduğunu söyler. Kocanın hanımıyla halvet olup, onunla zifafa girdiğini iddia etmesi halinde, ric'at hakkının olacağını, halvet olmadığı halde zifaf iddiasında bulunması durumunda ise ric'at hakkının olmayacağını ifade eder.

İbn Maze'ye göre koca hanımına; “dün sana dönmüştüm” dese kadın da kocasını yalanlasa kocanın sözü geçerlidir. Koca, bu sözü hanımı iddetini tamamladıktan sonra söylerse kadının sözü geçerli olur. Müellif, bunun gerekçesiyle ilgili olarak birinci durumda, kocanın yapmaya yetkili olduğu bir durumu bildirdiğini, dolayısıyla yalancılıkla itham edilemeyeceğini, ikinci durumun ise

²⁰³ Nikâh akdinden sonra ve birleşmeden önce kadın ve erkeğin baş başa kalmasını ifade eden fıkıh terimidir.

birinci durumdan farklı olduğunu söyler. İkinci durumda Ebu Hanife'ye göre kadına yeminin gerekmediğini, imameyne göre kadının yemin etmesinin gerekli olduğunu dile getirir. Kocanın hanımına; “sana döndüm” sözüne hanımının; “ben iddetimi tamamladım” şeklinde cevap vermesi halinde, imameyne göre kocanın sözünün geçerli olduğunu, Ebu Hanife'ye göre yeminle birlikte kadının sözünün geçerli olduğunu belirtir.

İbn Maze, hanımını ric'i talakla boşayan kişinin onunla evlenmesinin ric'at olacağını, Sadru'sh-Şehid'in *El-Vâkıât* isimli eserinin ilk babında bu görüşün, tercih edilen görüş olduğunu söylediğini belirtir. Müellife göre bu durumda evliliğin hakiki anlamıyla amel etmek mümkün değildir; ancak evliliğin ric'atten mecaz yapılmak suretiyle mecazi anlamıyla amel etmek mümkündür. Bundan dolayı kişinin ric'i talakla boşadığı hanımıyla evlenmesi ric'at kabul edilir.

İbn Maze, kadının iddet süresi tamamlandığında kocanın ric'at hakkının hükümsüz kalacağını söyler. Kadın, ayise ya da yaşının küçük olması sebebiyle ay iddeti bekliyorsa (talak vaktinden itibaren) üç ay geçtiğinde, onun iddetinin sona ereceğinin bilinebileceğini söyler. Kuru' iddeti bekliyorsa ve on gün hayız görüyorsa hayız kanı kesildiğinde iddetinin tamamlanmış olacağını vurgular. Hayızlı olduğu gün sayısı on günden daha az ise hayız kanı kesildikten sonra guslettiğinde ya da üzerinden bir namaz vakti geçtiğinde iddetinin sona ereceğini, bu durumda kanın kesilmesiyle iddetin sona ermediğini ve kocanın ric'at hakkının iptal olmayacağını belirtir. Kadının hayız kanı kesildikten sonra üzerinden bir namaz vakti geçmemesi ve gusletmeyip teyemmüm etmesi durumunda Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre kadın, seferi olup namaz kılmamışsa teyemmümle kocanın ric'at hakkının sona ermeyeceğini, İmam Muhammed ve Züfer'e göre ise teyemmümle ric'at hakkının sona ereceğini ifade eder.

İbn Maze, Ebu Hanife ve imameyne göre hanımını ric'i talakla boşayan bir kişinin onunla yolculuk yapamayacağını ve kişinin hanımıyla yolculuk yapmasının da ric'at olarak kabul edilmeyeceğini; zira yolculuğun nikâh mülkiyetine has bir fiil olmadığını, kadının da kendi başına yolculuğa çıkma vb. eylemleri yapma hakkının olmadığını söyler. Konuyla ilgili ayette kadının evinden çıkışını yasaklayan ifadenin sadece yolculukla ilgili olmayıp, mutlak olduğunu belirtir. Talak süresi birinci ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Rabbınız Allah'a saygısızlıktan sakınız. Apaçık bir*

hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayınız ve kendileri de çıkmasınlar.”²⁰⁴ Müellif, ayetin öncesiyle birlikte değerlendirildiğinde bu ayette muradın ric’i talak olduğunu dile getirir.²⁰⁵

İbn Maze’nin *El-Muhitu’l-Burhani* isimli eserinde bulunup, bu çalışmaya alınmayan talakla ilgili diğer başlıklar şunlardır:

- Onaylama Manasında Talakın Hemen Gerçekleşmesini İfade Eden Talik’i Şartlar
- Zıhar Ve Kefareti
- İlâ
- Lian
- İddet
- El-Müteferrikat.

²⁰⁴ Talak, 65/1.

²⁰⁵ İbn Maze, Cilt: V, ss. 179-184.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD'ÜN TALAKLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

İbn Rüşd'ün talakla ilgili düşüncelerini aktarmadan önce şu açıklamayı yapmanın konunun sağlıklı değerlendirilmesi açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eserinde mezhepler arasında karşılaştırma yaparak fikhî konuları ele aldığından, müellifin Maliki mezhebine mensup olması münasebetiyle biz bu çalışmada onun Maliki mezhebine ait olduğunu belirttiği görüşleri ve fakihlerin ittifak ettiklerini söylediği hususları ele almaya çalışacağız. Bununla birlikte İbn Rüşd'ün kendi tercihini açıkladığı hususları da belirtmeye çalışacağız.

İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eserinde talak bölümünü talakın tanımıyla ilgili herhangi bir açıklamaya yer vermeden dört ana başlıktan oluşturmuştur. Bu başlıklar; talakın çeşitleri, talakın rükünleri, ric'at (talaktan dönme) ve boşanmış kadınlarla ilgili hükümler başlıklarıdır.²⁰⁶

I. TALAKIN ÇEŞİTLERİ

İbn Rüşd, talakın çeşitleri konusunu beş başlıkta değerlendirmiştir. Bunlar; bain ve ric'i talak, sünni ve bid'i talak, hulu', talak-fesih ayrımı, kadının muhayyerliği ve talak yetkisine sahip olması başlıklarıdır.²⁰⁷

A. Bain ve Ric'i Talak

İbn Rüşd, talakın (yeni bir nikâh akdi gerektirip gerektirmemesi açısından) bain ve ric'i olarak ikiye ayrıldığını, ric'i talakın kadının tercihinine bakılmaksızın kocanın yeniden hanımına dönme hakkına sahip olmasını ifade eden talak çeşidi olduğunu ve kişinin hanımını ric'i talakla boşayabilmesi için onunla zifafa girmesinin şart olduğunu belirtir. Müellif, “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayınız ve bekleme sürelerini iyice hesap ediniz*”²⁰⁸

²⁰⁶ İbn Rüşd, s. 485.

²⁰⁷ İbn Rüşd, s. 485.

²⁰⁸ Talak, 65/1.

ayeti ile Hz. Peygamber (s.a.s)’in, Abdullah İbn Ömer’e hanımını adet döneminde boşaması nedeniyle hanımına dönmesini emretmesini²⁰⁹ ifade eden hadis nedeniyle fakihlerin kendisinin yaptığı ric’i talak tanımı konusunda görüş birliği içinde olduklarını ve bu konuda herhangi bir ihtilafın bulunmadığını da vurgular. Kişinin hanımını onunla hiç zifafa girmeden boşamasının, üç talakla boşamasının ve mali bir bedel karşısında boşamasının (hulu’), bain talak olduğunu ifade eder ve bu konuda da fakihlerin ittifak ettiklerini belirtir.

İbn Rüşd, “*Boşama iki keredir*”²¹⁰ ayetinden hareketle hür olan kişinin hanımını ayrı ayrı üç kez boşaması halinde hanımından beynunet-i kübra²¹¹ ile ayrılmış olacağı konusunda fakihler arasında ittifak olduğunu, üç talakı tek seferde söyleyen kişinin kaç talakla hanımını boşamış olacağı hususunda ise ihtilaf olduğunu belirtir. Köleliğin talak sayısını üçten ikiye indirdiği hususunda cumhurun ittifak ettiğini (Zahiriler hariç), dolayısıyla kölenin talakının beynunet-i kübra olması için talak sayısının üç değil iki olduğunu ifade ederken; kölelikte erkeğe ya da kadına itibar edilmesiyle ilgili fakihler arasında ihtilaf olduğunu da söyler.

İbn Rüşd, Zahiriler ve bir grubun dışında, cumhurun tek seferde üç talakı, üç talak olarak kabul ettiklerini vurgular. Müellif, tek seferde üç talakın tek talak olması görüşüne sahip olanların delil olarak kullandıkları, Buhari ve Müslim’de yer alan; “*Hz. Peygamber (s.a.s) dönemiyle Hz. Ebubekir döneminde ve Hz. Ömer’in halifeliğinin ilk iki yılında üç talak tek talak sayılırdı*”²¹² hadisini, İbn Abbas’tan sadece talebesi Tavus’un rivayet ettiğini belirtir. Tek seferde üç talakın üç talak olarak geçerli olmasıyla ilgili Said b. Cübeyr, Mücahid, Ata, Amr b. Dinar ve diğer talebelerinin İbn Abbas’tan, bu durumda üç talakın gerekeceğini rivayet ettiklerini söyler. Cumhurun talakı adak ve yemin gibi kişinin kendisine zorunlu kıldığı durumlara kıyas ettiklerini, buna göre hanımını boşayan kişinin de kendisine kaç talakı zorunlu kıldıysa talakın o şekilde gerçekleşeceği görüşüne sahip olduklarını söyler. Müellif, kendisine göre ağır olan bu hükmü cumhurun boşamalara engel olmak amacıyla benimsemiş olabileceğini; ancak bu hükümle; “*Bilemezsin ki; belki*

²⁰⁹ Buhari, Talak, 1; Müslim, Talak, 1.

²¹⁰ Bakara, 2/229.

²¹¹ Ric’i olsun bain olsun üç talakla meydana gelen ayrılığa verilen addır. Bu durumda şer’i tahlil olmaksızın yeni bir akit ve mehirle de olsa eşlerin tekrar bir araya gelme imkânı yoktur. (Mehmet Erdoğan Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü)

²¹² Müslim, Talak, 2. İbn Rüşd’ün Buhari ve Müslim’de yer aldığını belirttiği hadisi metin itibariyle Buhari’de bulamadık.

Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır”²¹³ ayetinde belirtilen kolaylık prensibinin hükümsüz kalacağını belirterek cumhurun görüşüne eleştiri getirir.

İbn Rüşd, kölenin beynunet-i kübra ile hanımından ayrılmasında talak sayısının iki olmasıyla ilgili olarak kocaya itibar edileceğini, dolayısıyla koca köle olduğunda onun iki talakla hanımını boşamasının beynunet-i kübra olacağını ve bu konuda kadının cariye ya da hür olmasının bu hükmü etkilemeyeceğini belirtir. İmam Malik, İmam Şâfiî, sahabeden Hz. Osman, Zeyd b. Sabit ve İbn Abbas’ın bu görüşte olduklarını, İbn Abbas’tan farklı bir görüş aktarılmış olsa da onun meşhur görüşünün bu olduğunu söyler. Müellif, kölenin iki talakının beynunet-i kübra olmasıyla ilgili olarak kocaya itibar edilmesi görüşüne sahip olanların (Maliki ve Şâfîler) gerekçesini, talak yetkisinin kocaya ait olmasıyla açıklar. Talak yetkisi kocaya ait olduğuna göre talak sayısında da onun köle olmasına itibar edilir. Müellif, bu görüşe sahip olanların delil olarak kullandıkları İbn Abbas’tan merfu²¹⁴ olarak rivayet edilen; “*talakta erkeğe, iddette kadına itibar edilir*”²¹⁵ hadisinin sahih hadis kitaplarında bulunmadığını da vurgular.

İbn Rüşd, köleliğin talak sayısını azalttığında bir icmanın varlığından söz edildiğini; ancak Ebu Muhammed b. Hazm ve Zahirilerden bir grubun bu konuda farklı düşündüklerini ve onların hür ile köleyi aynı kabul ettiklerini söyler. Müellif, zahir ile kıyas arasındaki çelişkinin bu konudaki ihtilafın sebebi olduğunu, zira cumhurun kölenin talakını, kölenin had cezasına kıyas ettiklerini ve kölenin had cezasının hürün had cezasından eksik olduğu konusunda icma olduğunu dile getirir. İbn Rüşd’e göre cumhurun bu kıyası yani talakı cezaya kıyas etmek doğru bir kıyas değildir. Çünkü köleye uygulanan had cezalarının hür olana uygulanandan eksik olması, kölenin eksikliğinden dolayı ona daha yumuşak davranılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kölenin işlediği suç, hürün işlediği suç kadar çirkin kabul edilmez. Ancak kölenin talakını eksiltmek, ona daha ağır bir hüküm uygulamak demektir. Kişinin talakından pişmanlık duyma ihtimalinden dolayı, iki talakla (karı-koca arasında) haramiyetin (hurmet-i ğaliza) gerçekleşmesi, üç talakla

²¹³ Talak, 65/1.

²¹⁴ Hz. Peygamber (s.a.s)’e nisbet edilen söz, fiil ve takrirlerin tamamına verilen addır.

²¹⁵ Bu söz, Zeyd b. Sabit’in sözü olarak aktarılmaktadır. Bkz. Tahavi, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme El-Ezdi **Şerh-u Meani’l-Asar**, Âlemü’l-Kütüb, 1994, Cilt: III, s. 62.

gerçekleşmesinden kişi için daha ağır bir hükümdür. Bundan dolayı şeriat, bu konuda orta yolu izlemiştir. Şöyle ki, her talaktan sonra dönme imkânı olsaydı, kadın için sıkıntı ve mutsuzluk sürekli devam ederdi. Bir talakla beynunet-i kübra gerçekleşmiş olsaydı, duyacağı pişmanlık nedeniyle koca sıkıntıya düşerdi. Bu durum da kocayı zor durumda bırakabilirdi. Allah Teâlâ, talak konusundaki bu hükümle her iki tarafın (karı-koca) yararını (maslahat) gözetmiştir. Bundan dolayı üç talakı tek seferde kendisine zorunlu kılan kişi, bu meşru hükümde var olan hikmeti ortadan kaldırmış olur.²¹⁶

B. Sünni ve Bid'i Talak

İbn Rüşd, kişinin zifafa girdiği hanımını temizlik vaktinde onunla ilişkiye girmeden bir kez boşamasının sünni talak, kişinin zifafa girdiği hanımını hayız döneminde ya da ilişkiye girdiği temizlik döneminde boşamasının bid'i talak olduğunu belirtir. Bu konuda fakihlerin görüş birliği içinde olduklarını ifade eder. Müellif, *“Abdullah İbn Ömer, Allah Resulü (s.a.s) zamanında hayız döneminde hanımını boşamış. Bunun üzerine Hz. Ömer bunu Allah Resulü'ne (s.a.s) sormuş. Allah Resulü de (s.a.s): “Ona söyle hanımına dönsün, sonra temizlenip tekrar hayız görüp tekrar temizleninceye kadar onu yanında tutsun, ondan sonra artık isterse yanında tutar; dilerse kendisiyle ilişkiye girmeden boşar. İşte Allah'ın emrettiği, kadınların boşanması ile ilgili süre budur” şeklinde cevap vermiştir*”²¹⁷ hadisinden dolayı fakihlerin bu konuda icma ettiklerini vurgular. Talakın sünni olup olmamasıyla ilgili şu üç konuda fakihler arasında ihtilaf olduğunu da sözlerine ekler: Kişinin, hanımını boşadıktan sonra hanımı iddet dönemindeyken onu tekrar boşamaması talakın sünni olması için şart mıdır? Hanımını tek seferde üç talakla boşayan kişinin talakı sünni midir, yoksa değil midir? Hayız döneminde hanımını boşayan kişinin durumuyla ilgili hüküm ne olur?

İbn Rüşd, İmam Malik'e göre kişinin talakının sünni olması için hanımı iddet beklerken onu tekrar boşamamasının şart olduğunu söyler. Zira kişi talakı gerçekleştirdiğinde hanımıyla aralarında zevciyet bağının devam ediyor olması gerekir. Ebu Hanife'ye göre ise kişinin hanımını her temizlik döneminde bir kez

²¹⁶ İbn Rüşd, ss. 485-487.

²¹⁷ Buhari, Talak, 1; Müslim, Talak, 1.

boşamasının sünni olduğunu belirtir. Bununla birlikte kişi hanımını iddet döneminde boşasa talakının geçerli olduğuyula ilgili fakihler arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını da vurgular.

İbn Rüşd, İmam Malik'e göre kişinin hanımını tek seferde üç talakla boşamasının sünni talak olmayacağını söyler. Çünkü kişinin hanımını tek seferde üç talakla boşaması, Allah Teâlâ'nın talak sayısıylu ilgili kullarına sunduğu kolaylığı reddetmek anlamına gelir. Bu nedenle sünni talak olmaz. Müellif, İmam Şâfiî'ye göre ise bu talakın sünni olduğunu ve bu konuda İmam Malik'in görüşünün daha tercihe şayan olduğunu söyler.

İbn Rüşd cumhura göre kişinin hayız döneminde hanımını boşaması halinde talakının geçerli olacağını, bununla birlikte Malikilere göre kişiye hanımına dönmesinin emredileceğini, dolayısıyla kişinin hanımına dönmesinin (ricat) vacip olduğunu ve onun buna mecbur edileceğini ve bu mecburiyetin kadın iddetini tamamlamadığı müddetçe devam edeceğini belirtir. Müellif, İmam Malik ve İmam Şâfiî'ye göre kişinin hanımını içinde bulunduğuy hayız döneminden temizlenip, tekrar hayız görüp temizleninceye kadar nikâhı altında tutması gerektiğini, (bu süre tamamlandıktan sonra) dilerse onu boşayabileceğini söyler. İbn Rüşd cumhura göre kişinin hanımını hayız döneminde boşaması durumunda talakının bid'i olmakla beraber geçerli olacağını; zira İbn Ömer hadisinde Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hz. Ömer'e; *"O'na söyle, hanımına dönsün"* sözünü söylediğini belirtir. Müellife göre kişinin hanımına dönmesi de ancak geçerli bir talaktan sonra olabilir.

İbn Rüşd cumhura göre bir talakın sünni olabilmesi için şeraitin belirlediği şartların talakın kemal ve tamamlığıyla ilgili olduğunu, talakın ise geçerli olduğunu ve kişinin hanımını kâmil bir talakla boşamaya mecbur edileceğini belirtir. Müellif, hem bid'i talakla hanımını boşayan kişinin talakının geçerli olacağını, hem de onun hanımına dönmeye mecbur edileceğini söylemenin çelişkili ifadeler olduğunu belirterek bu görüşü eleştirir. Cumhurun İbn Ömer hadisindeki emrin zahir anlamından yola çıktıklarını, dolayısıyla onlara göre bu emir, vucub ifade ettiği için kişinin hanımına dönmeye mecbur edileceğini dile getirir.

İbn Rüşd, kişinin, hanımını içinde bulunduğuy hayız döneminden temizlenip, tekrar hayız görüp temizleninceye kadar nikâhı altında tutması gerektiği görüşüne sahip olanların daha önce geçen İbn Ömer hadisini delil olarak gösterdiklerini söyler.

Müellif, bu görüşte olanların kendi düşüncelerini şu şekilde açıkladıklarını belirtir: Kişi, ancak hayız döneminden sonraki temizlik döneminde hanımıyla ilişkiye girdiğinde talakından dönmüş olur. Şayet kişi, hanımını hayız döneminden sonraki temizlik döneminde tekrar boşarsa, hanımının bu boşamadan dolayı iddet beklemesi gerekmez. Bu durumda kişi, hanımını kendisiyle zifafa girmeden boşamış gibi olur. Netice itibariyle ric'atin geçerli olması için (karı-koca arasında) ilişkinin caiz olduğu bir zamanın bulunması şarttır. İbn Rüşd, bu açıklamaya göre talakın sünni olabilmesi için kişinin hanımını boşadığı temizlik döneminden önceki hayız döneminde onu boşamamış olmasının şart olması gerektiğini, nitekim Kadı Abdulvehhab'ın²¹⁸, İmam Malik'e göre sünni talak şartlarından birisinin de bu husus olduğunu söylediğini vurgular.

İbn Rüşd, İmam Malik'e göre hanımının iddeti devam ettiği müddetçe kişinin hanımına dönmeye mecbur edileceğini; zira hanımı iddet müddeti içinde iken yani iddetini tamamlamadan kişinin hanımına dönebileceğini belirtir.²¹⁹

C. Hulu'

İbn Rüşd, hulu', fidyе, sulh ve mübaree²²⁰ kelimelerinin, kadının kocasının kendisini boşaması karşılığında ona verdiği mali bedeli ifade etmeleri itibariyle aynı manaya geldiklerini belirtir. Bununla birlikte fakihlerin iddialarına göre hulu'nun kadının mali olarak kocasından aldığı her şeyi, sulhun kocasından aldıklarının bir kısmını, fıdyenin kocasından aldıklarının çoğunluğunu kocasına geri vermesi anlamına geldiğini, mübareenin ise kadının kocası üzerindeki bir hakkından feragat etmesini ifade ettiğini söyler.

İbn Rüşd, hulu' konusunu dört başlık altında değerlendirmiştir. Bu başlıklar şunlardır: Hulu'nun geçerliliği, geçerlilik şartları, hulu'nun talak mı fesih mi olduğu ve hulu'nun neticesiyle ilgili hükümler.²²¹

²¹⁸ Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdadî (ö. 422/1031).

²¹⁹ İbn Rüşd, ss. 487-490.

²²⁰ Kadının evlilikten doğan mali hakları veya belirli bir hakkı karşılığında kocasıyla anlaşması suretiyle evliliğin sona erdirilmesi anlamında fıkıh terimidir.

²²¹ İbn Rüşd, s. 490.

1. Hulu'nun Geçerliliği

İbn Rüşd, fakihlerin büyük çoğunluğunun hulu'nun caiz olduğu görüşüne sahip olduklarını, hulu' ile ilgili kaynağın kitap ve sünnet olduğunu ifade eder. Kitaptan delil, *“Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlikten kurtulmak için verdiği meblağda taraflara bir vebal yoktur”*²²² ayetidir. Sünnetten delil, İbn Abbas tarafından rivayet edilen; *“Sabit b. Kays'ın hanımı Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek, - Ya Resulallah! Sabit b. Kays'ın huyunu da dinini de ayıplamıyorum. Ancak Müslüman olduktan sonra tekrar küfre dönmeyi de istemiyorum dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.s), - Ona bahçesini geri verir misin? diye sordu. Kadın da, - Evet, veririm cevabını verince Allah Resulü (s.a.s) Sabit b. Kays'a, - Bahçeyi kabul et ve hanımını bir talakla boşa dedi”*²²³ hadisidir. İbn Rüşd; Buhari, Ebu Davud ve Nesai'nin hadisi bu şekilde rivayet ettiklerini ve hadisin sahih olduğuna dair ittifak edildiğini belirtir. Ebu Bekir b. Abdullah El-Müzeni'nin (ö. 108/726) ise cumhurdan ayrıldığını ve şöyle dediğini söyler: *“Kocanın hanımından bir şey alması caiz değildir.”* Müzeni'nin, bu iddiasına; *“Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlikten kurtulmak için verdiği meblağda taraflara bir vebal yoktur”* ayetinin, *“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın”*²²⁴ ayetiyle neshedilmesini delil olarak gösterdiğini söyler. Cumhurun ise bu ayetteki ifadeyi *“kadının rızası olmadan ondan bir şey almayın, razı olduğu takdirde alabilirsiniz”* şeklinde yorumladığını ifade eder. Müellife göre bu ayet üzerindeki ihtilafın sebebi, ayetteki ifadenin umuma mı hususa mı hamledileceği meselesidir.²²⁵

2. Hulu'nun Geçerlilik Şartları

İbn Rüşd, hulu'nun geçerlilik şartlarından bir kısmının hulu' karşılığında kadının ödediği bedelin miktarıyla ilgili olduğunu, bir kısmının kadının ödediği bedelin özelliğiyle ilgili olduğunu, bir kısmının hulu'nun hangi hallerde caiz

²²² Bakara, 2/229.

²²³ Buhari, Talak, 12.

²²⁴ Nisa, 4/20.

²²⁵ İbn Rüşd, ss. 490-491.

olduğuyla ilgili olduğunu söyler. Bir kısmının da yaptığı hulu' geçerli olan kadınlarla, reşit olmayan kadınlarda ise onun adına hulu' yapan velilerinin durumuyla ilgili olduğunu belirtir.

İbn Rüşd; İmam Malik, İmam Şâfiî ve bir grubun geçerli olan hulu' bedeliyle ilgili olarak ailede geçimsizliğin nedeni kadından kaynaklanıyorsa, kocanın kadına verdiği mehir miktarından daha fazlasıyla, mehir miktarının aynıyla ya da mehir miktarından daha azıyla kadının hulu' yapmasının caiz olduğu görüşüne sahip olduklarını söyler. Onların hulu' bedelini diğer muamelelerdeki bedellere benzettiklerini ve hulu' bedelinin miktarının tarafların (karı-koca) rızasına bağlı olduğu görüşünde olduklarını söyler. Müellif, hulu' bedelinin özellikleriyle ilgili olarak İmam Malik'e göre kaçak köle ya da hayvan, henüz olgunlaşmamış meyve ve özellikleri belirtilmemiş köle gibi varlığı meçhul olan, aldanmaya müsait ya da o anda var olmayan şeylerin de hulu' bedeli olmasının caiz olduğunu ifade eder. İmam Malik'in hulu' bedelini hibeye benzettiğini de vurgular. Müellif, fakihlerin içki ve domuz gibi helal olmayan bir şeyin hulu' bedeli yapılması neticesinde talakın geçerli olması hususunda ittifak ettiklerini; fakat hulu' bedelinin gerekliliği konusunda ihtilaf ettiklerini, İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre hulu' bedelinin gerekmediğini, İmam Şâfiî'ye göre ise hulu' bedeli olarak mehri mislin verilmesi gerektiğini söyler.

İbn Rüşd, hangi hallerde hulu'nun geçerli olmasıyla ilgili olarak, kadının hulu' bedelini vermeye razı olmasının sebebi, kocasının baskısından dolayı olmayıp tarafların karşılıklı rıza gösterdiği hulu'nun cumhura göre caiz olduğunu söyler. Bu konuda, *“Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın”*²²⁶ ayeti ile *“Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara bir vebal yoktur”*²²⁷ ayetinin delil olduğunu belirtir. İbn Rüşd'e göre kadına fidyeye vererek evliliği bitirme hakkı, boşama yetkisinin kocaya verilmesi karşılığında verilmiştir. Dolayısıyla kocaya hanımıyla anlaşamadığında onu boşama yetkisi verildiğine göre kadına da kocasıyla anlaşamadığında onunla hulu' yapma hakkı tanınmıştır. Müellif, bu durumun farkında olmanın gerekliliğine işaret eder. Netice itibariye hulu'nun caizliğiyle ilgili beş farklı görüşün varlığından bahseder. Birinci görüşe göre hulu' kesinlikle caiz

²²⁶ Nisa, 4/19.

²²⁷ Bakara, 2/229.

değildir. İkinci görüşe göre kocanın hanımına baskı yapması da dâhil her halükarda hulu' caizdir. Üçüncü görüşe göre hulu', ancak kadının zina ettiğine şahitlik edildiğinde caizdir. Dördüncü görüşe göre tarafların Allah'ın kurallarına uymamalarından korkulduğunda hulu' caizdir. Beşinci görüşe göre kocanın hanımına baskı yapması haricinde hulu' caizdir. İbn Rüşd, beşinci olarak belirttiği görüşün en meşhur görüş olduğunu da ifade eder. Burada şu ifade edilmelidir ki müellif, hulu'nun geçerliliğiyle ilgili beş görüşten bahsetmiş ve her bir görüşün savunucularını da belirtmiş; ancak birinci olarak zikrettiği, hulu'nun kesinlikle caiz olmadığına dair görüşün kime ait olduğu hususunda bir bilgi vermemiştir.

İbn Rüşd, kimlerin yaptığı hulu'nun caiz olup olmamasıyla ilgili olarak, reşit kadının kendi adına hulu' yapabileceği ve cariyenin de efendisinin izni olmadan kendi adına hulu' yapamayacağı hususunda cumhurun ihtilaf etmediğini söyler. Aynı şekilde sefih olan kadının da kendisinin hacir²²⁸ altında olduğu görüşünü benimseyenlere göre velisinin izni olmadan kendisi adına hulu' yapamayacağını belirtir. İmam Malik'e göre babanın, küçük kızını evlendirebildiği gibi onun adına hulu' da yapabileceğini ve yine babanın küçük oğlunun hanımını onun adına boşayabildiği için onun adına hulu' da yapabileceğini söyler. Müellif, İmam Malik'e göre hasta olan kadının kendi mirasından kocaya düşecek pay miktarı ile kocasıyla hulu' yapmasının caiz olduğunu Abdullah b. Nafi'nin (206/822) İmam Malik'ten aynı konuda hasta olan kadının mirasının tamamının üçte biri ile kocasıyla hulu' yapabileceği görüşünü aktardığını da belirtir.²²⁹

3. Hulu'nun Talak ya da Fesih²³⁰ Olarak Kabul Edilmesi

İbn Rüşd, fakihlerin büyük çoğunluğuna göre hulu'nun talak olduğunu ve İmam Malik'in de bu görüşte olduğunu söyler. Hulu'nun talak olduğu görüşünde olanlara göre hulu'nun bain talak olarak değerlendirildiğini; zira kocanın hanımı iddet dönemindeyken ona dönme hakkına sahip olması durumunda, kadının fidyeye vermesinin bir anlamı olmayacağını söylediklerini belirtir. Müellif, bu görüşte

²²⁸ Hakları kullanma ehliyetinin (eda ehliyeti) yokluğu, kaldırılması veya kısıtlanması anlamında fıkıh terimidir.

²²⁹ İbn Rüşd, ss. 491-492.

²³⁰ Bir akdin veya hukuki bağın ortadan kaldırılması anlamında fıkıh terimidir.

olanlara göre feshin, karı-koca arasındaki ayrılığı gerektirdiğini ve bu ayrılıkta kocanın tercihinin dikkate alınmadığını; ancak hulu'da kocanın tercihinin söz konusu olduğunu, bundan dolayı hulu'nun fesih olmadığını ifade eder. Cumhurun hulu'nun fesih olduğunu söyleyenlerin delil olarak gösterdikleri Bakara 229. ayette hulu'nun talaktan farklı olduğunu belirtmek için değil kadının fide vermesinin de talak çeşitleri kapsamında olduğunu ortaya koymak için hulu'dan söz edildiğini söylediklerini belirtir.²³¹

4. Hulu'nun Neticesiyle İlgili Hükümler

İbn Rüşd, hulu'nun neticesiyle ilgili hükümlerin çok fazla olduğunu; ancak kendisinin bu hükümlerin meşhur olanlarına değineceğini söyler. Konuyla ilgili hükümlerden birisinin kocanın hanımıyla hulu' yaptıktan sonra peşinden onu boşayıp boşayamayacağıyla ilgili olduğunu ve İmam Malik'e göre kocanın hanımını hulu'nun hemen peşinden (muttasıl kelamla) boşamadığı takdirde daha sonra onu boşayamayacağını belirtir. İmam Malik'e göre iddetin talakla ilgili hükümlerden olduğunu söyler.

İbn Rüşd, hanımıyla hulu' yapan kocanın hanımı iddet beklerken ona dönemeyeceği hususunda cumhurun görüş birliği içinde olduğunu söyler. Hanımıyla hulu' yapan kocanın hanımı iddet dönemindeyken onun da razı olması halinde hanımıyla evlenebileceği hususunda da cumhurun görüş birliği içinde olduğunu sözlerine ekler.

İbn Rüşd, hulu' iddeti konusunda fakihler arasında ihtilaf olduğunu ve bu konuyu daha sonra açıklayacağını söyler. Yine koca ile hanımı arasında hulu' bedeli konusunda anlaşmazlık olduğunda kimin sözünün geçerli olacağı konusunda da fakihler arasında ihtilaf olduğunu, İmam Malik'e göre konuyla ilgili bir delil yoksa kocanın sözünün geçerli olacağını; zira ona göre kadının davalı, kocanın ise davacı olduğunu belirtir. Müellif, bu konuda birçok meselenin olduğunu; ancak bu meselelerin kendi maksadına uygun olmadığını da sözlerine ekler.²³²

²³¹ İbn Rüşd, s. 492.

²³² İbn Rüşd, ss. 492-493.

D. Talak-Fesih Ayrımı

İbn Rüşd, üç talaktan sayılmayan fesih ile üç talaktan sayılan talakın birbirinden farklı olmasıyla ilgili İmam Malik'ten iki görüş rivayet edildiğini söyler. Bu iki görüşten birincisine göre kadının kendi başına evlenmesi ya da ihramlı kişinin evlenmesi gibi kendisine göre caiz olmayan; fakat başkaları tarafından daha meşhur olarak caiz kabul edilen bir evlilikte, koca ile hanımı arasındaki ayrılık talaktır, fesih değildir. İkinci görüşe göre koca ile hanımı arasında ayrılığı gerektiren sebebe itibar edilir. Bu sebep, koca ve hanımıyla ilgili olmayıp, iki sütkardeşin birbirleriyle evlenmesi ya da iddet dönemindeki kadınla evlenilmesi gibi taraflar ne kadar evliliği devam ettirmek isteseler de sahih olmayan bir evlilikse, taraflar arasındaki ayrılık fesihtir. Taraflardan birisindeki kusur nedeniyle koca ile hanımının ayrılması ise talaktır.²³³

E. Kadının Muhayyerliği ve Talak Yetkisine Sahip Olması

İbn Rüşd, birtakım özel hükümleri bulunan tahyir²³⁴ ve temlikin talakın çeşitlerinden sayıldığını, İmam Malik'in kendisinden aktarılan meşhur görüşüne göre temlikin tahyirden farklı olduğunu belirtir. İmam Malik'e göre temlik, kocanın hanımına talak yetkisi vermesi demektir. Bu yetki ile kadın kendisini, bir talakla ya da birden fazla sayıda talakla boşayabilir. Bundan dolayı kadının kendisini birden fazla talakla boşaması halinde kocanın bunu kabul etmeme hakkı vardır. Yani kadın kendisini üç talakla boşasa koca bunu kabul etmediğinde, kadın kendini bir ric'i talakla boşamış olur. Tahyir ise temlik gibi değildir. Çünkü tahyir, -kocanın hanımına; "kendini seç, bir talakı ya da iki talakı seç" sözlerini söylemesi gibi kayıtlı bir tahyir olmadıkça- evlilik bağı sonlandıran bir talakı gerçekleştirmeyi gerektirir. Müellif, İmam Malik'e göre mutlak tahyirde kadının ya kocasının nikâhı altında kalmayı ya da üç talakla kesin olarak kocasından ayrılmayı tercih edebileceğini söyler. Dolayısıyla bu durumda kadının bir talakı tercih etme hakkı yoktur. İmam Malik'ten rivayet edilen iki farklı görüşten birisine göre kocası tarafından kendisine talak yetkisi verilen kadının bir mecliste kendisini boşamaması durumunda,

²³³ İbn Rüşd, s. 493.

²³⁴ İslam hukukunda kişiye bir şeyi yapıp yapmamakta seçme hakkı verilmesini ifade eder.

kocasıyla kendisi o meclisten ayrılınca kadar talak yetkisinin iptal olmayacağını ifade eder. Diğer görüşe göre ise, talak yetkisini kocasına geri verinceye ya da kendisini boşayınca kadar kadının talak yetkisini kullanma hakkının devam edeceğini belirtir. İbn Rüşd, İmam Malik'e göre kocanın hanımına kendisini boşama yetkisi vermesiyle (temlik) bu konuda hanımına vekâlet vermesinin (tevkil) birbirinden farklı olduğunu; zira tevkilde kadın kendisini boşamadan kocanın ondan vekâleti alabileceğini, temlikte ise kocanın böyle bir hakkının bulunmadığını belirtir. İbn Rüşd, İmam Malik'e ait olduğunu belirttiği, kocası tarafından kendisine talak yetkisi verilen kadının kocasıyla birlikte bulunduğu meclisten ayrılmadıkça kendisini boşamayı ya da kocasının nikâhında kalmayı tercih edebileceğine dair görüşün aynı zamanda Ebu Hanife, İmam Şâfiî, ve Evzai ile fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü olduğunu da dile getirir.

İbn Rüşd, İmam Malik'e göre kocanın hanımına; “beni ya da kendini tercih et” sözünün zahir anlamının, Hz. Peygamber'in (s.a.s) hanımlarını muhayyer bırakması hadisini delil göstererek şer'i örfe göre beynunet²³⁵ manasını ifade ettiğini; zira hadisten anlaşılan mananın da beynunet olduğunu söyler. Ona göre temlikte kocanın talakı kastetmediği iddiasının kabul edilmemesinin nedeninin ise, temlikin zahir anlamının, kocanın hanımına talak yetkisi vermesi manasına gelmesi olduğunu belirtir. Yine İbn Rüşd, kocasının kendisine verdiği talak yetkisini kullanarak kadının kendisini bir talakla boşamasının İmam Malik'e göre bir ric'i talak olduğunu; çünkü talakın şer'i örfe hamledileceğini, bunun da sünni talakı ifade ettiğini dile getirir.

İbn Rüşd, fakihlerin büyük çoğunluğunun Hz. Aişe'den gelen rivayeti²³⁶ delil göstererek kadının kocasını tercih etmesinin talak olmadığı görüşüne sahip olduklarını söyler. Müellif, tahyir ve temlikle ilgili görüşlerin üç başlık altında değerlendirilebileceğini belirtir. Birinci görüşe göre ikisi de hükümsüzdür. İkinci görüşe göre her ikisiyle de ayrılık gerçekleşir. Üçüncü görüşe göre tahyirde kadın, kendisini bain talakla boşama hakkına sahip olur. Temlikte ise, kadın kendisini ric'i

²³⁵ Koca ile karısı arasında meydana gelen kesin ayrılık manasında bir fıkıh terimidir. Bain talak demektir.

²³⁶ Buhari, Talak, 5. Hadisin metni şöyle: Mesruk'un rivayet ettiğine göre Hz. Aişe şöyle demiştir : “Hz. Peygamber (s.a.s) bizi muhayyer bıraktı. Biz de kendisini seçtik. Bunu bizim aleyhimize (talak olarak) bir şey saymadı.”

talakla boşayabilir. İbn Rüşd, üçüncü olarak zikrettiği görüşün İmam Malik’e ait olduğunu konunun girişinde belirtmişti.²³⁷

II. TALAKIN RÜKÜNLERİ

İbn Rüşd, talakın rükünleri konusunu üç başlık altında değerlendirmiştir. Bu başlıklar; talakın lafızları ve şartları, talakı caiz olan ve olmayanlar, kendisine verilen talak geçerli olan ve olmayan kadınlar başlıklarıdır.²³⁸

A. Talakın Lafızları Ve Şartları

İbn Rüşd, talak lafızlarının mutlak talak lafızları ve kayıtlı (şarta bağlı) talak lafızları olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler.²³⁹

1. Mutlak Talak Lafızları

İbn Rüşd, niyet ederek ve sarih lafızla gerçekleştirilen talakın geçerli olacağı hususunda fakihlerin görüş birliği içinde olduklarını dile getirir. Fakat talaka niyet ederek sarih olmayan bir lafız kullanılması, lafız olmadan sadece talaka niyet edilmesi ya da niyet olmadan sadece talak lafzının söylenmesi durumlarında talakın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ihtilafa düştüklerini belirtir.

İbn Rüşd, mutlak talak lafızlarının sarih ve kinayeli lafızlar olarak ikiye ayrılması hususunda cumhurun ittifakı olduğunu vurgular. Bununla birlikte hangi lafızların sarih, hangi lafızların kinayeli olduğu, bu lafızların ahkâmı ve gerektirdikleri (sonuç itibariyle) konularında ihtilaf ettiklerini ve kendisinin sadece bu konudaki görüşlerden meşhur ve genel kural hükmünde olanlara işaret edeceğini söyler. İmam Malik ve Malikilere göre sarih lafzın sadece talak lafzı olduğunu, talakta kullanılan diğer lafızların ise kinayeli lafızlar olduğunu, yine İmam Malik’e göre kinayeli lafızların, zahir ve muhtemel olmak üzere ikiye ayrıldığını ve Ebu Hanife’nin de aynı görüşte olduğunu belirtir.

²³⁷ İbn Rüşd, ss. 493-495.

²³⁸ İbn Rüşd, s. 495.

²³⁹ İbn Rüşd, s. 495.

İbn Rüşd, fakihlerin “talak” lafzının sarîh olduğu hususunda ittîfak ettiklerini; zira talak lafzının, şeriat tarafından bu şer’i manaya (boşama) işaret etmek üzere vaz’edildiğini ve bundan dolayı talak lafzının boşama konusunda temel lafız olduğunu söyler. İmam Şâfiî tarafından sarîh olarak kabul edilen, “fırak” ve “serah” lafızlarının ise, şer’i örfe göre talak lafzının işaret ettiğı manaya işaret etmeleri ya da sözlük anlamını ifade etmeleri, talak manasında kullanıldığında da mecaz olmaları konusunda bir tereddüdün olduğunu; zira mecazi olarak şer’i manaya işaret eden lafzın kinayeli lafız olacağını belirtir.

İbn Rüşd, sarîh lafızların hükümleriyle ilgili fakihler arasındaki ihtilaf konusunda iki meşhur meselenin olduğunu, bu iki meseleden birisinde İmam Malik, Ebu Hanife ve İmam Şâfiî’nin ittîfak ettiklerini, diğer meselede ihtilafa düştüklerini söyler. Bu üç fakihin ittîfak ettikleri mesele şudur: Talak lafzını kullanarak hanımını; “sen boşsun” diyerek boşayan kişi, bu sözüyle talakı kastetmediğini söylese de kişinin bu sözü kabul edilmez. Müellif, Malikilerin bu meseleyle ilgili kişinin iddiasını doğrulayan bir karine olursa kişinin sözünün kabul edileceğini belirterek, bu durumu istisna olarak kabul ettiklerini dile getirir. Örneğin bir kadın kocasından, kendisini içinde bulunduğu bağdan kurtarmasını istese bunun üzerine kocası hanımına; “sen boşsun” dese Malikilere göre koca bu sözüyle talakı kastetmediğini söylese kocanın bu sözü kabul edilir. İbn Rüşd, Ebu Hanife ve İmam Şâfiî’ye göre boşamada kullanılan sarîh talak lafzında niyete ihtiyaç olmadığını dile getirir. İmam Malik’in meşhur görüşüne göre ise, sarîh talak lafızlarında da -az önceki örnekte olduğu gibi- niyete ihtiyaç olduğunu; ancak (kocanın yalan söylediğine dair) şüpheli durumda -harama giden yolları kapatmak için (seddi’z-zeraî)- kişinin niyetinin dikkate alınmayacağını belirtir. Ebu Hanife ve İmam Şâfiî’nin bu görüşe katılmadıklarını sözlerine ekler. Müellife göre sarîh talak lafzında niyete ihtiyaç olduğunu söyleyen; fakat şüpheden dolayı bununla hükmedilmeyeceğı görüşüne sahip olanların (Malikiler), kişinin iddiasını kabul etmeleri gerekir.

İbn Rüşd, hanımına; “sen boşsun” dedikten sonra bununla birden fazla sayıda, iki ya da üç talakı kastettiğini söyleyen kişiye kaç talak gerekeceğı hususunda üç fakih arasında ihtilaf olduğunu belirtir. İmam Malik’e göre kişi kaç talaka niyet etmişse o sayıda talak gerekeceğini ifade eder. Müellife göre fakihler arasındaki bu ihtilafın nedeni, lafız olmadan sadece niyetle ya da niyetle birlikte muhtemel lafız

kullanıldığında talakın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Buna göre niyetle talakın gerçekleşeceğini söyleyenlere göre yukarıdaki örnekte üç talaka niyet etmesi halinde kişiye üç talak gerekir. Aynı şekilde niyetle birlikte muhtemel lafız söylendiğinde talakın geçerli olacağını söyleyenlere göre de kişiye üç talak gerekir; zira onlara göre talak lafzının sayı ifade etme ihtimali vardır. Niyetle birlikte muhtemel lafız söylendiğinde talakın geçerli olacağını; ancak talak lafzının sayı ifade etme ihtimali olmadığını söyleyenlere göre iki ya da üç talaka niyet etse bile kişiye birden fazla talak gerekmez. Müellif, İmam Malik'ten aktarılan meşhur görüşe göre talakın ancak lafız ve niyetle gerçekleşeceğini, Ebu Hanife'nin de bu görüşte olduğunu söyler. Lafız olmadan sadece niyetin yeterli olmayacağı görüşünde olanların -ki İmam Malik de bu görüştedir- *“ümmetimden hata, unutma ve zorlandıkları şeyin hükmü kaldırıldı”*²⁴⁰ hadisini delil olarak kabul ettiklerini söyler. Zira onlara göre lafız olmadan sadece niyet, içimizden geçirdiğimiz şeyi ifade eder.

İbn Rüşd, İmam Malik'e göre sarıh olmayan talak lafızlarının zahir kinayeli lafızlar ve muhtemel kinayeli lafızlar olarak ikiye ayrıldığını söyler. Kişi, zahir kinayeli lafızla hanımını boşasa daha sonra bu sözünü hanımını boşamayı kastetmediğini söylese İmam Malik'e göre kişinin iddiasını doğrulayan bir karine olmadıkça kişinin sözünün kabul edilmeyeceğini, onun bu konudaki görüşünün sarıh talak lafızlarındaki görüşüyle aynı olduğunu belirtir. Müellif, İmam Malik'e göre kendisiyle zifafa girdiği hanımını zahir kinayeli lafızla boşayan kişinin hanımını üçten daha az sayıda talakla boşadığı yönündeki iddiasının da kabul edilmeyeceğini; ancak boşama hulu' şeklinde gerçekleşirse kabul edileceğini, kendisiyle zifafa girmedeği hanımıyla ilgili üçten daha az sayıdaki talak iddiasının ise kabul edileceğini dile getirir. Nitekim kendisiyle zifafa girilmeyen hanımı boşamak bain talaktır. İbn Rüşd, kişinin hanımına söylediği; “ipin omzundadır”, “elbette boşsun”, “sen serbestsin, kurtulmuşsun” sözlerinin zahir kinayeli lafızlar olduğunu belirtir. İbn Rüşd, İmam Malik'e göre muhtemel kinayeli lafızlarda kişinin niyetinin muteber olduğunu vurgular.

İbn Rüşd, İmam Malik'e göre zahir kinayeli lafızlarda kişinin hanımını boşamayı kastetmediği yönündeki iddiasının kabul edilmeme sebebini şu şekilde

²⁴⁰ Hadisi, metin itibarıyla bu şekilde bulamadık. Ancak İbn Mace'nin talak bölümünde aynı anlamı ifade eden şu hadis bulunmaktadır: *“Allah, ümmetimden hata, unutma ve zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır.”* İbn Mace, Talak, 16.

açıklar: İnsanların konuşma dili ve şer’i örf, kişinin bu iddiasının doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü insanlar, -aksini ortaya koyan bir karine olmadıkça- bu lafızları söylediklerinde çoğunlukla talakı kastederler. Müellif, İmam Malik’e göre zahir kinayeli lafızlarda kişinin üçten daha az sayıda talakı kastettiğine dair iddiasının kabul edilmeme nedenini de şu şekilde ifade eder. Bu lafızların (zahir kinayeli lafızlar) zahir anlamı beynunet ifade eder. Beynunet de (İmam Malik’in meşhur görüşüne göre) ya hulu’ ile ya da üç talak ile gerçekleşir. Bu meselede kadının ödediği bir bedel bulunmadığı için hulu’ olmayacağına göre üç talak olması gerekir. Üç talak olması için de kişinin hanımıyla zifafa girmiş olması gerekir. İbn Rüşd, İmam Malik’in bu görüşüne göre Maliki mezhebinde hulu’ ve sayı ifade etmeyen bain talakın, kişi tasdik edildiğinde bir bain talak olarak gerçekleşeceğini söyler. Ayrıca Malikilere göre talak lafzının boşamanın gerçekleşmesi konusunda sarih olduğunu; ancak gerçekleşen talak sayısında sarih olmadığını sözlerine ekler.

İbn Rüşd, fakihlerin ilk dönemden itibaren ihtilaf ettiği hususlardan birisinin de, “tahrir” yani kişinin hanımına; “sen bana haramsın” sözünün neye hamledileceği meselesi olduğunu söyler. İmam Malik’e göre kendisinin daha önce geçen zahir kinayeli lafızlarla ilgili görüşüne kıyasla kişi bu sözü, kendisiyle zifafa girdiği hanımına söylemişse aksine bir karine olmadıkça kişinin niyetine bakılmaksızın üç talak gerçekleşeceğini, zifafa girmediği hanımına söylemişse kişi üç talaka niyet ettiğinde aynı şekilde üç talakın gerçekleşeceğini belirtir.²⁴¹

2. Kayıtlı (Şarta Bağlı) Talak Lafızları

İbn Rüşd, kayıtlı (şarta bağlı) talak lafızlarının, talakın gerçekleşmesini şarta bağlamak ve gerçekleşen talak sayısında istisna yapmak olarak ikiye ayrıldığını söyler. Müellife göre talakın gerçekleşmesi kendisine bağlı olan şart, ya tercih hakkı olan birisinin dilediği şeyi ifade eder ya gelecekteki bir fiildir ya da talakı şarta bağlayanın iddiası doğrultusunda, ancak ortaya çıktığında bilgisine ulaşılabilen, dolayısıyla gerçekleşeceği bilinmeyen veya gerçekleşip gerçekleşmemesi mümkün olduğu halde gerçekleştiği kesinlikle bilinemeyen bir durumdur.

²⁴¹ İbn Rüşd, ss. 496-499.

İbn Rüşd, talakın gerçekleşmesinin ya Allah'ın ya da Allah'tan başkasının meşietine (istek) bağlanabileceğini söyler. Kişi, talakı Allah'ın meşietine bağladığında, ister talakı şarta bağlama şeklinde hanımına; “sen boşsun inşallah” sözünü söylesin ister talaktan istisna yapmak şeklinde; “Allah'ın dilemesi hariç sen boşsun” sözünü söylesin, her iki ifadenin de aynı anlama geldiğini ve İmam Malik'e göre istisnanın talakı etkilemeyeceğini, talakın gerçekleşeceğini belirtir.

İbn Rüşd, talakın gerçekleşmesinin Allah'tan başka bir varlığın meşietine bağlı olması ve o kişinin meşietinin bilinmesiyle ilgili olarak, talakın gerçekleşmesinin o kişinin tercihinin bağlı olması konusunda Maliki mezhebi içinde herhangi bir ihtilafın bulunmadığını söyler. Talakın gerçekleşmesinin (fikhî açıdan) meşieti geçerli olmayan birisinin dileğine bağlanması konusunda ise, mezhep içerisinde ihtilaf olduğunu, bir görüşe göre kişiye talakın gerekeceğini, diğer görüşe göre ise gerekmeyeceğini, çocuk ve mecnunun bu kapsamda değerlendirildiğini belirtir.

İbn Rüşd, talakın gelecekteki fiillere bağlanmasıyla ilgili olarak, bu tür fiillerin üçe ayrıldığını söyler. Bunlardan birincisi, “eve girmek”, “Zeyd'in gelmesi” gibi gerçekleşip gerçekleşmemesi eşit seviyede mümkün olan fiillerdir. Müellif, bu durumda talakın gerçekleşmesinin şartın oluşmasına bağlı olduğunu ve bu konuda fakihler arasında herhangi bir ihtilafın bulunmadığını belirtir. İkinci olarak talakın gerçekleşmesi, “ertesi gün güneşin doğması” gibi gerçekleşmesi kesin olan bir fiile bağlandığında, İmam Malik'e göre talakın şarta bağlı olmadan derhal (naciz) gerçekleşeceğini ifade eder. Üçüncüsü, “doğum yapmak”, “hayız görmek”, hayızdan temizlenmek” gibi çoğunlukla gerçekleşip bazen gerçekleşmeyen fiillerdir. Bu durumda talakın gerçekleşmesiyle ilgili İmam Malik'ten iki görüş aktarıldığını, bu iki görüşten birisine göre talakın derhal gerçekleştiğini, diğerine göre ise talakın gerçekleşmesinin şartın oluşmasına bağlı olduğunu ifade eder. İbn Rüşd, bu son konuyla ilgili talakın hemen gerçekleşmesi görüşünün zayıf olduğunu, bu durumun gerçekleşmesi kesin olan duruma benzetildiğini; oysa son konudaki ihtilafın daha kuvvetli olduğunu belirtir.

İbn Rüşd, talakın varlığı ya da yokluğu bilinmeyen ve bilinme imkânı olmayan bir fiile bağlanması durumunda, bildiği kadarıyla bu durumda talakın gerçekleşeceği hususunda Maliki mezhebinde herhangi bir ihtilafın olmadığını

söyler. Örneğin kişi hanımına; “Allah, Kızıldeniz’de şu özellikte bir balık yaratmışsa sen boşsun” dese Malikilere göre kişinin bu sözüyle talak gerçekleşir. Kişinin talak ortaya çıktığında bilgisine ulaşılabilen bir fiile bağlaması halinde, talakın gerçekleşmesinin o fiilin ortaya çıkmasına bağlı olduğunu belirtir. Mesela kişi hanımına; “kız çocuk doğurursan boşsun” dese hanımı kız çocuğu doğurduğunda talak gerçekleşir, daha önce gerçekleşmez. Müellif, kişinin talaka yemin ederek hanımına kız çocuğu doğuracağını söylemesi halinde, İmam Malik’e göre o anda talakın gerçekleşeceğini ve onun (bu tür çirkinlikleri önlemek amacıyla) bu ağır hükmü verdiğini; zira kıyasa göre talakın gerçekleşmesinin kadının kız ya da erkek çocuk doğurmasına bağlı olması gerektiğini ifade eder. Kişinin, herhangi bir işi yaptığı takdirde hanımını boşayacağına dair yemin etmesi meselesinde İmam Malik’e göre o işi yapmadıkça kişinin yeminini bozmuş olmayacağını belirtir. Kişinin herhangi bir işi yapmazsa hanımını boşayacağına dair yemin etmesi meselesinde ise, ona göre kişinin o fiili yapmadıkça yemin sorumluluğunun devam edeceğini ve hanımına yaklaşamayacağını ifade eder. Kişinin ilâ müddetinden daha uzun süre o fiili yapmaması halinde ise bu sürenin ilâ müddeti olarak değerlendirileceğini; ancak kişinin o fiili yapma imkânı olmazsa talakın gerçekleşmeyeceğini dile getirir.

İbn Rüşd, kişinin hanımını onun vücudundaki bir organı zikrederek boşaması, kesirli sayıyla boşaması ve bir talakın peşinden başka talakla boşaması konularında da fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. Kişinin hanımına; “senin elin, ayağın ya da saçın boştur” veya “seni yarım talakla boşadım” demesi hallerinde İmam Malik’e göre kadının boş olacağını belirtir. Yani kişinin hanımını onun vücudundaki bir organı zikrederek boşaması ya da hanımını kesirli sayıyla boşaması durumunda, İmam Malik’e göre talakın geçerli olacağını ifade eder. Müellif, kişinin kendisiyle zıfafa girmediği hanımını “sen boşsun”, “sen boşsun”, “sen boşsun” diyerek peş peşe üç kez boşamasının İmam Malik’e göre üç talak olduğunu, ona göre kişinin aynı ifadeyi tekrar etmesinin sayı ile söylemek gibi olduğunu, nitekim kişinin hanımına; “seni üç talakla boşadım” dediğinde üç talakın geçerli olduğunu belirtir.

İbn Rüşd, talakın istisna ile kayıtlanması meselesiyle ilgili olarak, istisnanın ancak talakın sayısında yapılabileceğini ve bu durumun da üç şekilde olabileceğini söyler. Birincisi; “üç talak hariç üç talakla boşsun”, “iki talak hariç iki talakla

boşsun” örneklerinde olduğu gibi gerçekleştirilen talak sayısından aynı sayıda talakı istisna etmek; ikincisi gerçekleştirilen talak sayısından daha az sayıda talakı istisna etmek, üçüncüsü de gerçekleştirilen talak sayısından daha fazla sayıda talakı istisna etmektir. Müellif, “sen bir talak hariç üç talakla boşsun” örneğinde olduğu gibi gerçekleştirilen talak sayısından daha az sayıda talak istisna edildiğinde, istisnanın geçerli olacağı ve istisna edilen talakın gerçekleştirilen talaktan düşüleceğine dair, bildiği kadarıyla fakihler arasında hiçbir ihtilafın bulunmadığını ifade eder. “Sen üç talak hariç iki talakla boşsun” örneğinde olduğu gibi istisna edilen talak sayısının gerçekleştirilen talak sayısından fazla olması durumunda iki görüş olduğunu, İmam Malik’e göre bu durumda da istisnanın geçerli olduğunu belirtir. “Sen üç talak hariç üç talakla boşsun” örneğinde olduğu gibi istisna edilen talak sayısı ile gerçekleştirilen talak sayısının aynı olması halinde İmam Malik’e göre talakın gerçekleşeceğini dile getirir. Nitekim ona göre bu durumda kişinin talakından döndüğüne dair şüphe oluştuğunu, böyle bir şüphe oluşmazsa ve kişinin kastı da talakı gerçekleştirmek değilse, “sen boşsun, boş değilsin” örneğinde talakın gerçekleşmemesi gibi bu durumda da talakın gerçekleşmeyeceğini söyler. Nitekim bir şeyin zıddıyla bir arada bulunması mümkün değildir.²⁴²

B. Talakı Caiz Olanlar ve Olmayanlar

İbn Rüşd; akıllı, buluğa ulaşmış, hür ve ikrah altında olmayan kocanın talakının geçerli olduğu hususunda fakihlerin ittifak ettiklerini; ikrah altında olanın, sarhoşun, hastanın ve buluğa ulaşmak üzere (murahik) olan kocanın talakının geçerliliği hususunda ihtilaf ettiklerini söyler. Ölüm hastası olan kişi iyileştiği takdirde talakının geçerli olacağına dair fakihlerin ittifak ettiklerini, vefat ederse hanımının kendisine mirasçı olup olamayacağı konusunda ihtilaf ettiklerini belirtir. İkrah altında olan kişinin talakının İmam Malik’ göre geçerli olmadığını ifade eder.

İbn Rüşd, çocuğun talakının geçerliliği ile ilgili İmam Malik’ten aktarılan meşhur görüşe göre çocuk buluğa ulaşmadıkça talakının geçerli olmayacağını söyler.

²⁴² İbn Rüşd, ss. 499-501.

*Muhtasar Ma Leyse Fi'l-Muhtasar*²⁴³ isimli eserde İmam Malik'e göre buluğa ulaşmak üzere olan çocuğun talakının geçerli olduğu bilgisinin yer aldığını belirtir.

İbn Rüşd, cumhura göre sarhoşun talakının geçerli olduğunu söyler. Gerekçe olarak sarhoşun mecnun gibi olmadığını; zira onun kendi iradesiyle aklını, şuurunu kaybettiğini, mecnunun ise aklını kaybetme nedeninin kendi iradesiyle olmadığını söylediklerini belirtir. Sarhoşun tasarruflarının neticesindeki hükümlerle ilgili fakihler arasında ihtilaf olduğunu, İmam Malik'e göre sarhoşun talakının ve köle azadının geçerli olduğunu, başkasını yaralaması ya da öldürmesi durumunda kendisine kısas uygulanacağını; ancak nikâh ve alış-verişinin geçersiz olduğunu dile getirir. İbn Rüşd, Hz. Osman'a göre sarhoşun talakının geçerli olmadığını sabit olduğunu ve bazı fakihlerin sahabenin bu konuda Hz. Osman'a muhalefet etmediklerini söylediklerini vurgular. Bununla birlikte, “bunak kişinin talakı hariç herkesin talakı geçerlidir” sözünün sarhoşun talakının geçerli olacağına dair delil olamayacağını; zira sarhoşun da bir nevi bunak olarak kabul edilebileceğini sözlerine ekler.

İbn Rüşd, ölüm hastası iken hanımını bain talakla boşayan ve daha sonra iyileşmeden vefat eden kişinin hanımının kendisine mirasçı olup olamamasıyla ilgili olarak, İmam Malik'e göre hanımının kendisine mirasçı olabileceğini söyler. Şâfiîlere ve bir grup âlime göre mirasçı olmayacağını belirtir. Kadının kocasına mirasçı olacağını söyleyenlerin de üç gruba ayrıldığını ifade eder. Birinci gruba göre kadının mirasçı olabilmesi için iddet döneminde olması gerekir. Bu görüş Hanefilerin görüşüdür. İkinci gruba göre kadının başkasıyla evlenmemesi gerekir. Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Üçüncü gruba göre ise, kadın iddet döneminde olsun ya da iddetini tamamlamış olsun, başkasıyla evlensin ya da evlenmesin kocasına mirasçı olabilir.

İbn Rüşd, ölüm hastası olan kişinin hanımını mirastan mahrum etmek için onu boşamış olabileceği ihtimalinden dolayı fakihler arasında önceki paragrafta dile getirdiği ihtilafın oluştuğunu söyler. Kocanın, hanımını mirastan mahrum bırakmak niyetiyle onu boşamış olabileceği ihtimalinden yola çıkarak, kötü niyetlilerin engellenmesinin gerekliliğini savunanlara göre kadının mirasçı olacağını belirtir. Müellif, bu düşüncenin gerekliliğini savunmayanların ise; “talakın gereği, kadının

²⁴³ İbnü'l-Kırti diye bilinen Ebu İshak Muhammed b. El-Kasım b. Sa'ban'a (ö. 355/965) ait bir eserdir.

kocasına mirasçı olmamasıdır” sözünü söylediklerini, onlara göre talakın, gerçekleştiğinde bütün hükümleriyle gerçekleşmesi gerektiğini, nitekim kadın vefat ettiğinde kocasının kendisine mirasçı olamadığını, talak geçerli değilse zevciyetin bütün hükümleriyle devam etmesi gerektiğini dile getirdiklerini söyler. İbn Rüşd, kadının mirasçı olacağını savunanların, mirasçı olamayacağını söyleyenlerin ortaya koydukları bu iki düşünceden birisini dikkate alarak hüküm vermeleri gerektiğini vurgular. Nitekim bazı hükümleri talakın gerçekleştiğini, bazı hükümleri evliliğin devam ettiğini ortaya koyan talaktan şer’i açıdan bahsetmenin çok zor olduğunu dile getirir. Talakın bir durumda geçerli bir durumda geçersiz olduğunu söylemenin bundan daha zor olduğunu, bu durumda geçerli olup olmadığı anlaşılınca kadar talak hükmünün bekletileceğini dolayısıyla şer’i açıdan bu şekilde hüküm vermenin güç olduğunu ifade eder. Bununla birlikte bu şekilde hüküm verenlerin Hz. Osman ve Hz. Ömer’in fetvalarıyla hüküm verdiklerini, hatta Malikilerin sahabenin bu konuda görüş birliği içerisinde olduklarını iddia ettiklerini, oysa onların bu iddialarının doğru olmadığını; zira Abdullah b. Zübeyr’in bu görüşe katılmadığının meşhur olduğunu da sözlerine ekler.

İbn Rüşd, kadının kocasından kendisini boşamasını istemesi ya da kocanın hanımına talak yetkisi vermesi ve kadının da kendini boşaması durumunda, İmam Malik’e göre kadının her iki durumda da kocasına mirasçı olacağını belirtir. Hatta İmam Malik’in kadın vefat ettiğinde kocasının ona mirasçı olamayacağını, koca vefat ettiğinde ise hanımının ona mirasçı olacağını söylediğini dile getirir. Kendisine göre bu durumun temel kurallara ciddi anlamda muhalif olduğunu sözlerine ekler.²⁴⁴

C. Kendisine Verilen Talak Geçerli Olan ve Olmayan Kadınlar

İbn Rüşd, kocalarının nikâhı altında olan ve kocaları tarafından ric’i talakla boşanıp iddet döneminde bulunan kadınlara verilen talakın geçerli, kişinin nikâhı altında olmayan kadınlara verilen talakın ise geçersiz olduğu hususunda fakihlerin ittifak ettiklerini söyler. “Falan kadınla evlenirsem o boştur” örneğinde olduğu gibi kişinin nikâhı altında olmayan bir kadını kendisiyle evlenme şartına bağlayarak boşaması halinde talakının geçerli olup olmayacağı konusunda ihtilaf ettiklerini

²⁴⁴ İbn Rüşd, ss. 501-503.

belirtir. İmam Malik’e göre, “falan sülaleden ya da beldeden evleneceğim bütün kadınlar boştur” örneğinde olduğu gibi kişi boşayacağı kadınları hususi olarak belirtirse o kadınlarla evlendiğinde kendisine talakın gerekeceğini; “evleneceğim bütün kadınlar boştur” örneğinde olduğu gibi evleneceği bütün kadınları boşayacağını söylerse kendisine talakın gerekmeyeceğini ifade eder.

İbn Rüşd, önceki paragrafta ifade edilen fakihler arasındaki bu ihtilafın nedeninin talakın geçerli olması için talaktan önce kadının kocasının nikâhı altında olmasının şart olup olmaması olduğunu, İmam Malik’e göre bunun şart olmadığını; ancak (talaktan önce ya da sonra) mutlaka aralarında evlilik bağının olması gerektiğini söyler. Onun ta’mim²⁴⁵ ile tahsisin²⁴⁶ hükmünü farklı olarak değerlendirdiğini, bu hükme varırken istihsanen kişilerin maslahatını dikkate almış olabileceğini belirtir. Nitekim kişinin umumi bir ifade kullanarak, evleneceği bütün kadınları boşayacağını söylemesi durumunda kendisine talakın gerekeceğine hükmetmenin, evlendiği her kadını boşamış olacağı için onu ciddi bir çıkmaza sürükleyeceğini ifade eder. Bu durumun günah olan bir şeyi adamak gibi olduğunu; ancak kişinin hususi bir ifade kullanması halinde kendisine talakın gerekeceğine hükmetmenin ise kişiyi zor durumda bırakmayacağını dile getirir.²⁴⁷

III. RİC’AT (TALAKTAN DÖNME)

İbn Rüşd, yeni bir nikâh akdi gerektirip gerektirmemesi açısından talakın bain ya da ric’i olarak ikiye ayrıldığını ve bain talaktan sonraki ric’at hükümlerinin ric’i talaktan sonraki ric’at hükümlerinden farklı olduğunu söyler ve ric’at konusunu ric’i talaktan sonra ric’atin hükümleri ve bain talaktan sonra ric’atin hükümleri başlıkları altında değerlendirir.²⁴⁸

²⁴⁵ Genelleme yapma, umumi kılma. Âm: “Bir kullanımda sözlük anlamına uygun olarak bütün fertleri istisnasız bir şekilde kapsayan lafız” mânasına usûl-i fıkıh terimi. Kişinin; “evleneceğim bütün kadınlar boştur” sözünü söylemesi ta’mime örnek olarak verilebilir.

²⁴⁶ Bir şeyi başka bir şeye mahsus kılma, kapsamı daraltma. Tahsis: Âm bir lafızla, kapsadığı fertlerden bir kısmının kastedildiğinin bir delille açıklanması anlamında fıkıh usulü terimi. Kişinin; “falan beldeden evleneceğin kadınlar boştur” sözünü söylemesi tahsise örnek olarak verilebilir.

²⁴⁷ İbn Rüşd, s. 503.

²⁴⁸ İbn Rüşd, ss. 503-504.

A. Ric'i Talaktan Sonraki Ric'atin Hükümleri

İbn Rüşd, fakihlerin, “*kocaları, onları kendilerine çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler*”²⁴⁹ ayetini delil göstererek hanımını ric'i talakla boşayan kişinin hanımı iddet döneminde iken onun rızasını almadan onu tekrar nikâhı altına alabileceği ve ric'atin geçerli olması için kişinin hanımını kendisiyle zifafa girdikten sonra boşamasının şart olduğu hususunda ittifak ettiklerini söyler. Ric'atin sözle ve (iki kişiyi) şahit göstererek yapılacağı hususunda da ittifak ettiklerini, şahit göstermenin ric'atin sıhhati için şart olup olmaması ve kişinin hanımıyla cinsel ilişkiye girmesinin ric'at olarak kabul edilip edilmemesi konularında ihtilaf ettiklerini, İmam Malik'e göre şahit göstermenin müstehap olduğunu belirtir.

İbn Rüşd, ric'atin nasıl yapılması hususunda fakihlerin ihtilaf ettiklerini, İmam Malik'e göre kocanın ancak ric'ate niyet ederek hanımıyla cinsel ilişkiye girmesinin ric'at olarak kabul edileceğini; zira ona göre bir fiilin niyet edildiği takdirde söz yerine geçebileceğini dile getirir.

İbn Rüşd, hanımını ric'i talakla boşayan kişinin iddet döneminde onunla münasebetlerinin durumu hakkında fakihler arasında ihtilaf olduğunu, İmam Malik'e göre kişinin hanımıyla baş başa kalamayacağını, onun izni olmadan yanına giremeyeceğini, saçlarına bakamayacağını, bununla birlikte yanlarında başka birisi olması halinde beraber yemek yiyebileceklerini söyler. İbnü'l-Kasım'ın (ö. 191/806), İmam Malik'in kişinin hanımıyla birlikte yemek yiyebileceği görüşünden döndüğünü söylediğini belirtir.

İbn Rüşd, kişinin hanımını o yanında yokken boşaması, sonra talakından dönmesi; fakat hanımına talakı bildirip, talakından döndüğünü bildirmemesinden dolayı, hanımının iddetini tamamladıktan sonra başka birisiyle evlenmesi konusunda da fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. Muvatta'da İmam Malik'e göre yeni evlendiği kocası kendisiyle zifafa girse de girmese de kadının onun hanımı olduğu bilgisinin yer aldığını belirtir. İbnü'l-Kasım'ın, İmam Malik'in bu görüşünden döndüğünü söylediğini ve kendisinden kadının sonra evlendiği kişi kendisiyle zifafa girmemişse ilk kocasının daha ziyade hak sahibi olduğu görüşünü aktardığını ifade

²⁴⁹ Bakara, 2/228.

eder. Müellif, İmam Malik'in Medineli öğrencilerinin ise onun bu görüşünden dönmediğini, Muvatta'da yer verdiği bu görüşü vefat edinceye kadar öğrencilerine okuttuğunu söylediklerini ve İmam Malik'in Muvatta'da Hz. Ömer'den bu şekilde aktardığını dile getirir. İbn Rüşd, Ebu Hanife ve İmam Şâfiî gibi âlimlere ait olduğunu söylediği, yeni kocası kadınla zifafa girsin ya da girmesin, talakından dönen ilk kocasının daha ziyade hak sahibi olduğu görüşünün daha açık olduğunu ve Hz. Ali'den de bu şekilde aktarıldığını da sözlerine ekler.²⁵⁰

B. Bain Talaktan Sonraki Ric'atin Hükümleri

İbn Rüşd, üç talakın dışında, kendisiyle zifafa girilmeyen kadını boşamanın bain talak olduğu hususunda ihtilaf olmadığını, hulu' ile gerçekleştirilen talakın bain olduğu hususunda ise fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. Bain talaktan sonra ric'atin yeni bir nikâh akdi ile olabileceğini yani kadına mehir verilmesinin, velisinden izin alınmasının ve kadının da yeni nikâh akdini kabul etmesinin gerekli olduğunu belirtir. Cumhura göre kadının iddetini tamamlamış olmasının gerekli olmadığını dile getirir. Kişinin hanımını beynunet-i kübra ile boşaması meselesiyle ilgili olarak, kocası tarafından üç talakla boşanan kadının başka birisiyle evlenip onunla zifafa girmeden ilk kocasına helal olmayacağı hususunda fakihlerin ittifak ettiklerini vurgular. Bu konuda şu hadisi delil olarak gösterdiklerini söyler: *"Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde Rifa'a b. Samuel, hanımı Temime'yi üç talakla boşamıştı. Boşanan Temime, Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendi. Abdurrahman b. Zübeyr, kendisiyle cinsel ilişkiye girmeden Temime'yi boşadı. Kadının ilk kocası Rifa'a, onunla tekrar evlenmek istedi. Allah Resulüne onunla tekrar evlenmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.s); "O kadın Abdurrahman b. Zübeyr ile cinsel ilişkiye girmeden sana helal olmaz" şeklinde cevap verdi."*²⁵¹ Müellif, Hasan-ı Basri (ö. 110/728) dışında cumhura göre kadının kocası kendisini üç talakla boşadıktan sonra evlendiği diğer kişiyle yaşadığı cinsel ilişkinin (iltikau'l-hıteneyn: sünnet yerlerinin kavuşması), erkeğin boşalması (inzal) olmasa bile kadını ilk kocasına helal kılacağını söyler. Hasan-ı Basri ise erkeğin boşalmasını (inzal) da

²⁵⁰ İbn Rüşd, ss. 504-505.

²⁵¹ Müslim, Nikâh, 17; Muvatta', Nikâh, 7. Hadiste "balcağızından tatma" tabiri kullanılmıştır ki cumhur bunu cinsel ilişkiden kinaye olarak, Hasan-ı Basri ise ilişki sırasında erkeğin boşalması şeklinde anlamıştır.

şart koşar. İmam Malik ve İbnü'l-Kasım'a göre kocası tarafından üç talakla boşanan kadını ilk kocasına helal kılan cinsel ilişkinin, ancak sahih bir nikâh akdiyle; oruçlu, hac için ihramlı, hayız döneminde ve itikâfta değilken yaşanan mubah bir cinsel ilişki olması gerektiğini belirtir. Onlara göre zimmi²⁵² bir kadının, zimmi olan kocasıyla yaşadığı cinsel ilişkinin, kadını Müslüman olan önceki kocasına helal kılmayacağını, yine buluşa ulaşmamış erkek çocukla yaşadığı cinsel ilişkinin de kadını önceki kocasına helal kılmayacağını söyler.

İbn Rüşd, hülle nikâhı yani kocası tarafından üç talakla boşanan kadının ilk kocasına dönmek şartıyla başka birisiyle evlenmesinin sahihliği konusunda fakihlerin ihtilaf ettiklerini vurgular. İmam Malik'e göre bu durumda nikâhın ve şartın fasid olduğunu, kadın sonra evlendiği kişiyle zifafa girse de girmese de nikâh akdinin feshedileceğini ve bu nikâhla kadının ilk kocasına helal olmayacağını söyler. İmam Malik'in bu durumda kadının değil erkeğin iradesine (niyet) itibar edileceği görüşünde olduğunu belirtir. İmam Malik ve Malikilerin; *"Hülle nikâhı ile evlenen kocaya ve kendisi için hülle yapılan kocaya Allah lanet etsin"*²⁵³ hadisini delil olarak gösterdiklerini dile getirir. Onlara göre Hz. Peygamber (s.a.s)'in faiz yiyene, içki içene lanet etmesinin, faiz ve içkiyi yasaklaması anlamına geldiğini, bu yasağın da yasaklanan şeyin fasid olduğunu gösterdiğini ve şer'i nikâh akdinin de yasaklanmış bir nikâh olamayacağını ifade eder. İbn Rüşd, İmam Malik'in kadının iradesine (niyet) itibar etmemesinin gerekçesiyle ilgili olarak, kadının niyetine itibar edilseydi kocası, kadının niyetine uymadığı takdirde kadının niyetinin bir anlam ifade etmeyeceğini, ayrıca talak yetkisinin de kadının elinde olmadığını söyler.

İbn Rüşd, kocası tarafından üç talaktan daha az sayıda, bir ya da iki talakla boşanan kadının iddetini tamamladıktan sonra başka birisiyle evlenmesi, daha sonra önceki kocasıyla tekrar evlenmesi durumunda, önceki kocanın talak hakkının sıfırlanıp sıfırlanmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf olduğunu söyler. İmam Malik ve İmam Şâfi'ye göre, sadece kocası tarafından üç talakla boşanan kadının, başka birisiyle evlenmesinin önceki kocanın talak haklarını sıfırlayacağını yani önceki hanımıyla tekrar evlenmesi durumunda yeniden üç talak hakkına sahip olacağını dile getirir. Onlara göre üç talaktan daha az sayıda talakla kocası tarafından boşanan kadının başkasıyla evlenmesinin ise, önceki kocanın talak haklarını

²⁵² İslam ülkesinde yaşayan gayri müslim vatandaş.

²⁵³ Ebu Davud, Nikâh, 16.

etkilemeyeceğini, dolayısıyla kadının önceki kocasıyla evlenmesi halinde, önceki kocanın geriye kalan talak haklarını kullanabileceğini belirtir.²⁵⁴

İbn Rüşd'ün *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eserinde bulunup, bu çalışmaya alınmayan talakla ilgili tek başlık; “Boşanmış Kadınlarla İlgili Hükümler” başlığıdır.

²⁵⁴ İbn Rüşd, ss. 505-506.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN MAZE İLE İBN RÜŞD'ÜN TALAKLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İbn Maze ile İbn Rüşd'ün talakla ilgili görüşleri karşılaştırılırken nasıl bir yol takip edileceğinin bilinmesi konunun anlaşılması ve sağlıklı yorumlanması açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde İbn Maze'nin, ikinci bölümünde İbn Rüşd'ün talakla ilgili düşüncelerine yer verildiği için bu bölümde detaya girilmeden, öz bir şekilde iki müellifin görüşleri mukayese edilecektir. İbn Maze, talak konusunu daha kapsamlı bir şekilde değerlendirdiği için talakla ilgili konular onun El-Muhitu'l-Burhani'de kullandığı başlıklara göre ele alınacak, İbn Rüşd'ün o konuyla ilgili yorumu varsa öncelikle onun bu yorumu, Bidayetü'l-Müctehid'de hangi başlık altında değerlendirdiği belirtilecek ve daha sonra konuya dair yorumuna yer verilecektir. Muhit'te geçen konu ve başlıkla ilgili herhangi bir yorumu yoksa ilgili konuda değerlendirmesinin olmadığı da ifade edilecektir.

İbn Maze ve İbn Rüşd eserlerinde talak konusuna talakın tanımıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmadan giriş yapmışlardır. İbn Maze, ilk olarak sünnete uygunluğu açısından talakın çeşitleri başlığını kullanırken²⁵⁵; İbn Rüşd'ün kullandığı ilk başlık talakın çeşitleri olmakla birlikte, müellif yeni bir nikâh akdi gerektirip gerektirmemesi açısından talakın çeşitleri olan bain ve ric'i talak alt başlıklarını açıklayarak konuya giriş yapmıştır.²⁵⁶

I. SÜNNETE UYGUNLUĞU AÇISINDAN TALAKIN ÇEŞİTLERİ

İbn Maze, El-Muhitu'l-Burhani'de, İbn Rüşd ise Bidayetü'l-Müctehid'de sünnete uygunluğu açısından talakın sünni talak ve bid'i talak olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmişlerdir.²⁵⁷

²⁵⁵ İbn Maze, Cilt: IV, s. 380.

²⁵⁶ İbn Rüşd, s. 485.

²⁵⁷ İbn Maze, Cilt: IV, s. 380; İbn Rüşd, s. 487

A. Sünni Talak

İbn Maze, sünni talakın sayı açısından ve zaman açısından olmak üzere ikiye ayrıldığını, sayı açısından sünni talakın da ahsen ve hasen olarak ikiye ayrıldığını söyler. Ona göre sayı açısından ahsen talak; kişinin hanımını sünnet vakitte (kendisiyle ilişkiye girmediği temizlik dönemi) bir kere boşaması ve iddeti bitene kadar onu terk etmesi demektir. Müellife göre sayı açısından hasen talak ise, kişinin hanımını üç ayrı temizlik döneminde üç kez boşaması demektir. İbn Maze'ye göre vakit açısından sünni talak; kişinin hanımını, temizlik döneminde onunla ilişki yaşamadan veya hamileliği açıkça belirginleştikten sonra boşamasıdır.²⁵⁸ İbn Maze, sünni talakla ilgili verdiği bu bilgilerin kendisiyle zifafa girilen ve adet gören kadınlarla ilgili olduğunu dile getirir. Kişinin, küçüklük ya da ayise (hayızdan kesilmiş) olma sebebiyle adet görmeyen hanımını ise ilişkiden sonra da olsa dilediği şekilde bir kere boşayabileceğini, hamile olan hanım için de aynı hükmün geçerli olduğunu sözlerine ekler.²⁵⁹

İbn Rüşd, sünni talakı; kişinin zifafa girdiği hanımını temizlik döneminde onunla ilişkiye girmeden bir kez boşaması şeklinde tanımlamış ve bu talakın sünni olduğu hususunda fakihlerin ittifak ettiklerini belirtmiştir. İmam Malik'e göre kişinin talakının sünni olması için hanımı iddet beklerken onu tekrar boşamamasının şart olduğunu söyler. Zira İmam Malik'e göre kişi, talakı gerçekleştirdiğinde hanımıyla aralarında zevciyet bağının devam ediyor olması gerektiğini belirtir.²⁶⁰ Onun dile getirdiği bu şarta göre İbn Maze'nin sayı açısından sünni talakın çeşidi olarak belirttiği hasen talak, İmam Malik'e göre sünni talak olarak kabul edilmez. Ayrıca İbn Rüşd, İbn Maze'nin belirttiği, sünni talakın sayı ve vakit açısından ikiye ayrılması hususuna değinmediği gibi küçüklük, ayise olma ve hamilelik sebebiyle adet görmeyen kadınların talakının sünniligi konusunda da bir değerlendirmede bulunmamıştır.

²⁵⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s. 380.

²⁵⁹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 381.

²⁶⁰ İbn Rüşd, ss. 487-488.

B. Bid'i Talak

İbn Maze, bid'i talakın da sünni talak gibi sayı açısından bid'i talak ve vakit açısından bid'i talak olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyler. O'na göre sayı açısından bid'i talak, kişinin hanımını, bir temizlik döneminde tek kelimeyle ya da birden fazla, farklı kelimelerle üç kez boşaması veya bir temizlik döneminde bir ya da iki farklı kelimeyle iki talakı birleştirmesidir. Müellif, sayı açısından bid'i talakta kişinin hanımıyla zifafa girmesiyle girmemesinin hüküm itibarıyla aynı olduğunu belirtir. İbn Maze'ye göre vakit açısından bid'i talak, kişinin zifafa girdiği adet gören hanımını hayız döneminde ya da kendisiyle ilişkiye girdiği temizlik döneminde boşamasıdır. Zifafa girmediği hanımını hayız döneminde boşarsa; bu mekruh olmaz; çünkü ihtiyaçtan dolayı onu (ihtiyacı varken) boşamıştır.²⁶¹

İbn Rüşd, kişinin zifafa girdiği hanımını hayız döneminde ya da ilişkiye girdiği temizlik döneminde boşamasının bid'i talak olduğunu belirtir. Bu konuda fakihlerin görüş birliği içinde olduklarını ifade eder. İmam Malik'e göre kişinin hanımını tek seferde üç talakla boşamasının sünni talak olmayacağını söyler. İbn Rüşd, cumhura göre kişinin hayız döneminde hanımını boşaması halinde talakının geçerli olacağını, bununla birlikte Malikilere göre kişiye hanımına dönmesinin emredileceğini; dolayısıyla kişinin hanımına dönmesinin (ricat) vacip olduğunu ve onun buna mecbur edileceğini ve bu mecburiyetin kadın iddetini tamamlamadığı müddetçe devam edeceğini belirtir. Ebu Hanife'ye göre kişinin hanımına dönmesinin mendup olduğunu ve kişinin hanımına dönmeye mecbur edilmeyeceğini dile getirir.²⁶²

İbn Maze, Zahirü'r-Rivaye'de, bain talakın sünni ya da bid'i olarak değerlendirilmediğini ifade ederken; Ziyadatü'z-Ziyadat'ta bu talakın sünni kabul edildiğini söyler. Müellif, muhaleanın, hayız döneminde de temizlik döneminde de sünni olduğunu belirtir.²⁶³ İbn Rüşd'ün bain talak ve muhaleanın sünni ya da bid'i olmasıyla ilgili herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır.

²⁶¹ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 381-382.

²⁶² İbn Rüşd, ss. 487-488.

²⁶³ İbn Maze, Cilt: IV, s. 382.

II. TALAKIN SAHİH OLMA ŞARTI VE HÜKMÜ

İbn Maze, talakın sahih olması için iki şarttan bahseder. Bunlardan birincisi, nikâh veya iddet olarak kadında nikâh kaydının/bağın bulunmasıdır. İkincisi de erkeğin kadınıla nikâh akdi yapabilmesinin caiz olma durumudur. Dolayısıyla müellife göre talakın geçerli olabilmesi için bu şartlardan sadece birinin varlığı yetmez. Müellife göre talakın hükmü, nikâh mülkiyetinin sona ermesi ve üçe tamamlanınca da bir daha o kadınıla nikâh akdi yapma caizliğinin ortadan kalkmasını ifade eder.²⁶⁴

İbn Rüşd, bu konuyla ilgili İbn Maze'nin kullandığı gibi bir başlık kullanmamış; ancak talakın rükünleri başlığının kendisine verilen talak geçerli olan ve olmayan kadınlar alt başlığı altında konuya değinmiştir. Müellif bahsi geçen yerde, kocalarının nikâhı altında olan ve kocaları tarafından ric'i talakla boşanıp iddet dönemindeki kadınlara verilen talakın geçerli, kişinin nikâhı altında olmayan kadınlara verilen talakın ise geçersiz olduğu hususunda fakihlerin ittifak ettiklerini söyler.²⁶⁵ İbn Rüşd'ün, İbn Maze'nin talakın sıhhat şartı olarak ileri sürdüğü, erkeğin kadınıla nikâh akdi yapabilmesinin caiz olma durumu ile talakın hükmü konusunda yaptığı açıklamaya benzer bir değerlendirmesiyle karşılaşılmamıştır.

III. TALAKI GEÇERLİ OLANLAR VE OLMAYANLAR

İbn Maze, çocuğun, mecnunun, ma'tuhun, uyuyan kişinin talakının geçerli olmadığını; buna karşılık alkollü içki sebebiyle sarhoş olan kişinin, talakı oyuncak haline getiren, şakayla hanımını boşayan kişinin, dil sürçmesi sonucu hanımını boşayan kişinin talakının geçerli olduğunu söyler. Müellif, kişinin içki içmeye zorlanması ya da zaruret anında içki içmesi, içki nedeniyle aklını kaybetmesi ve bu haldeyken hanımını boşaması durumunda dahi talakının geçerli olacağını belirtir.²⁶⁶

İbn Rüşd, bu konuyu, talakın rükünleri başlığının, talakı caiz olanlar ve olmayanlar alt başlığı altında değerlendirmiştir. Akıllı, buluğa ulaşmış, hür ve ikrah altında olmayan kocanın talakının geçerli olduğu hususunda fakihlerin ittifak

²⁶⁴ İbn Maze, Cilt: IV, s. 390.

²⁶⁵ İbn Rüşd, s. 503.

²⁶⁶ İbn Maze, Cilt: IV, ss. 391-392.

ettiklerini belirtir. İkraḥ altında olan kişinin ve çocuğun talakının İmam Malik’e göre geçerli olmadığını, Malikilerin de içinde bulunduğu cumhura göre sarhoşun talakının geçerli olduğunu söyler.²⁶⁷ Müellif, sarhoşun bir nevi bunak gibi değerlendirilmesi ve talakının geçerli olmaması gerektiğini söyleyerek cumhura ait olduğunu söylediği görüşe eleştiri getirir.²⁶⁸

IV. SARİH TALAK

İbn Maze, kişinin hanımına; “sen boşsun” dedikten sonra nikâh bağından kurtulma anlamında talakı kastetmediğini söylemesiyle ilgili olarak, talak lafzının örfen ve şer’an nikâh bağından kurtulmak anlamında kullanılması nedeniyle hem diyaneten, hem de hukuki açıdan talakın gerçekleşeceğini söylemiştir. İbn Maze’ye göre kişi hanımına; “ey boşanmış” sözünü sövme kastıyla, “sen boşsun” sözünü de onun bir bağdan kurtulmasına niyet ederek söylemesi durumunda kazaen talak gerçekleşir, diyaneten kişi sorumlu olur; çünkü kişinin niyeti, söylediği sözün anlamını içermektedir.²⁶⁹ Kişi hanımına; “sen boşsun” dese ve üç talaka niyet etse, müellife göre kişinin bu niyeti geçerli olmaz; çünkü “boşsun” sözü müfred bir sıfattır (ya da müfred ismin sıfatıdır), müfred bir sıfatın da sayı ihtimali yoktur. İbn Maze, kişinin hanımına söylediği; “sen talaksın” sözünde ise “talak” kelimesinin masdar olduğunu, masdarların cins isim olduğunu, cins ismin bir şeyin en alt seviyesini ifade ettiğini, bununla birlikte bütünü ifade etme ihtimalinin de olduğunu söyler. Niyetin olmaması durumunda bir talaka hükmedileceğini, kişi üç talaka niyet ederse de söylediği sözün anlamına uygun niyet etmiş olacağını belirtir.²⁷⁰

İbn Rüşd, bu konuyu talakın rükünleri başlığının, mutlak talak lafızları alt başlığında ele almıştır. Bahsi geçen yerde İmam Malik ve Malikilere göre sarih lafzın sadece talak lafzı olduğunu söyler. Talak lafzını kullanarak hanımına; “sen boşsun” diyerek boşayan kişinin, bu sözüyle talakı kastetmediğini söylese de bu sözünün kabul edilmeyeceği hususunda İmam Malik, Ebu Hanife ve İmam Şâfi’nin görüş birliği içinde olduklarını belirtir. Müellif, Malikilerin bu meseleyle ilgili kişinin iddiasını doğrulayan bir karine olursa kişinin sözünün kabul edileceğini belirterek, bu

²⁶⁷ İbn Rüşd, s. 501.

²⁶⁸ İbn Rüşd, ss. 502.

²⁶⁹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 394.

²⁷⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 416.

durumu istisna olarak kabul ettiklerini dile getirir. Ancak kişinin sözünün diyaneten mi yoksa kazaen mi kabul edileceği hususunda bir açıklama yapmamıştır. Nitekim İbn Maze, bu durumda diyaneten kişinin sözünün kabul edileceğini belirtmiştir. İbn Rüşt, İmam Malik'in meşhur görüşüne göre sarîh talak lafzında niyetin şart olduğunu, Ebu Hanife'ye göre ise şart olmadığını söyler. Kocanın yalan söyleme ihtimali varsa, onun niyetine itibar edilmeyeceğini de belirtir. İmam Malik'e göre, "sen boşsun" sözünde kişi kaç talaka niyet ederse o sayıda talakın gerçekleşeceğini dile getirir. İbn Rüşt, İmam Malik'ten aktarılan meşhur görüşe göre talakın ancak lafız ve niyetle gerçekleşeceğini, Ebu Hanife'nin de bu görüşte olduğunu söyler.²⁷¹ Ancak İbn Maze'nin sarîh talaka dair verdiği bilgilere bakıldığında, Hanefilere göre sarîh lafız kullanıldığında kişinin niyetine bakılmaksızın kazaen talakın gerçekleşeceği çok net bir şekilde anlaşılmaktadır.

İbn Maze, kişinin talakı hanımının bir organına izafe etmesiyle ilgili kural olarak tüm bedeni ifade için kullanılan her organa talak izafe etmenin sahîh olduğunu söyler. Örneğin baş, boyun, ferc (kadının cinsel organı), yüz, tüm beden yerine kullanıldığı için bu organlara talak izafe edilebileceğini, buna karşın (nikâh akdi doğrultusunda) kendisinden yararlanılmayan gözyaşı, tükürük, kan gibi tüm bedeni ifade etmeyen; ancak insanın bir cüz'ü olan şeylere talak izafe etmenin sahîh olmadığı hususunda görüş birliği olduğunu vurgular. Kişinin hanımını kesirli sayıyla boşaması durumunda talakın gerçekleşeceğini, yarım talakın bir talak olarak kabul edileceğini ifade eder.²⁷²

İbn Rüşt, kişinin hanımını onun vücudundaki bir organı zikrederek boşaması, kesirli sayıyla boşamasıyla ilgili kişinin hanımına; "senin elin, ayağın ya da saçın boştur" ve kişinin hanımına; "seni yarım talakla boşadım" demesi hallerinde İmam Malik'e göre kadının boş olacağını belirtir. Yani kişinin hanımını onun vücudundaki bir organı zikrederek boşaması ya da hanımını kesirli sayıyla boşaması durumunda İmam Malik'e göre talakın geçerli olacağını ifade eder.²⁷³

²⁷¹ İbn Rüşt, ss. 496-497.

²⁷² İbn Maze, Cilt: IV, ss. 403, 418.

²⁷³ İbn Rüşt, s. 500.

V. KİNEVİ TALAK

İbn Maze, kinevi lafızların karşılığının bain talak olduğunu, kişi talaka niyet ederse bir bain talak gerçekleşeceğini, yemine niyet ederse (bu sözlerin) yemin gibi kabul edileceğini; zira bu lafızların haramiyeti gerektirme anlamına gelebileceğini ve böyle kabul edildiğinde kişinin hanımına söylediği; “sen bana haramsın” sözü gibi kabul edileceğini söyler.²⁷⁴

İbn Rüşd, bu konuyu talakın rükünleri başlığının, mutlak talak lafızları alt başlığı altında açıklamıştır. İmam Malik’e göre sarih olmayan talak lafızlarının, zahir kinayeli lafızlar ve muhtemel kinayeli lafızlar olarak ikiye ayrıldığını söyler. Kişi, zahir kinayeli lafızla hanımını boşasa, daha sonra kendisinin bu sözüyle hanımını boşamayı kastetmediğini söylese, İmam Malik’e göre kişinin iddiasını doğrulayan bir karine olmadıkça kişinin sözünün kabul edilmeyeceğini, onun bu konudaki görüşünün sarih talak lafızlarındaki görüşüyle aynı olduğunu belirtir. Müellif, İmam Malik’e göre kendisiyle zifafa girdiği hanımını zahir kinayeli lafızla boşayan kişinin, hanımını üçten daha az sayıda talakla boşadığı yönündeki iddiasının da kabul edilmeyeceğini; ancak boşama hulu’ şeklinde gerçekleşirse kabul edileceğini, kendisiyle zifafa girmedikleri hanımıyla ilgili üçten daha az sayıdaki talak iddiasının ise kabul edileceğini dile getirir.²⁷⁵

İbn Maze, kişinin talaka niyet ederek hanımına; “sen bana haramsın” sözünü söylemesi durumunda, üç talaka niyet ederse üç talakın gerçekleşeceğini, bir talaka ya da sadece talaka niyet ederse, bir bain talak gerçekleşeceğini söyler. Kişi, bu sözüyle talaka niyet etmezse, yemine niyet etse de etmese de bunun yemin olacağını, nitekim helalleri haram kılmanın yemin ifade ettiğini, evlilik konusundaki yeminin de îla olacağını belirtir. Buna göre kişi hanımına yaklaşırsa kendisine yemin kefareti gerekir. Dört ay boyunca hanımına yaklaşmazsa, hanımı îla neticesinde bir bain talakla boş olur.²⁷⁶

İbn Rüşd, kişinin hanımına; “sen bana haramsın” sözünü söylemesi durumunda, İmam Malik’e göre hanımıyla zifafa girmişse, aksine bir karine olmadıkça, kişinin niyetine bakılmaksızın bu sözün karşılığının üç talak olduğunu,

²⁷⁴ İbn Maze, Cilt: IV, s.432.

²⁷⁵ İbn Rüşd, s. 497.

²⁷⁶ İbn Maze, Cilt: IV, s.420.

zifafa girmemişse, kişi üç talaka niyet ettiğinde aynı şekilde üç talak gerçekleşeceğini söyler.²⁷⁷

Genel ilke olarak İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “serbestsin”, “kurtulmuşsun”, “kesin ayrılmışsın”, “bainsin” sözlerinden birisini söyledikten sonra talaka niyet etmediğini söylese bu tür kinevi lafızlarda kural, kişi talaka niyet etmedikçe bu lafızlarla talakın gerçekleşmemesidir. Kişi niyet ettiğinde ise niyet ettiği şekilde talak gerçekleşir.²⁷⁸

İbn Rüşd, kişinin hanımına söylediği; “ipin omzundadır”, “elbette boşsun”, “sen serbestsin, kurtulmuşsun” sözlerinin zahir kinayeli lafızlar olduğunu belirtir. İmam Malik'e göre muhtemel kinayeli lafızlarda kişinin niyetinin muteber olduğunu vurgular.²⁷⁹ İbn Rüşd, muhtemel kinayeli lafızlarla ilgili bir örnek vermemiştir.

Talak yetkisinin başkasına devredilmesiyle ilgili olarak İbn Maze, kocanın talak yetkisini kendisi kullanabileceği gibi bu yetkiyi hanımına ya da başkasına da devredebileceğini ve hanımının talak yetkisinin meclisle sınırlı olduğunu altını çizer.²⁸⁰ Kocanın hanımına durumunu belirleme yetkisi verdiğinde, kadının konuyu öğrendiği mecliste kendini tercih etmesi halinde bir bain talak gerçekleşeceğini; koca üç talakı kastederse üç talak, iki talaka, bir talaka niyet ederse ya da hiçbir şeye niyet etmezse bir bain talak gerçekleşeceğini belirtir. Zira “durumun senin elindedir” sözünün, niyete ihtiyaç duyması ve halin delaleti nedeniyle kinevi lafızlardan olduğunu, kinevi lafızlarla gerçekleşen talakın, üç talaka niyet edilmedikçe bir bain talak olduğunu belirtir.²⁸¹

İbn Rüşd, kocanın hanımına talak yetkisi vermesi konusunu talakın çeşitleri başlığının kadının muhayyerliği ve talak yetkisine sahip olması alt başlığı içerisinde ele almıştır. İmam Malik'e göre temlikin, kocanın hanımına talak yetkisi vermesi anlamına geldiğini, bu yetki ile kadının kendisini, bir talakla ya da birden fazla sayıda talakla boşayabileceğini, bundan dolayı kocanın, hanımı kendisini birden fazla talakla boşaması halinde bunu kabul etmeme hakkının olduğunu söyler.²⁸² İmam Malik'ten rivayet edilen iki farklı görüşten birisine göre, kocası tarafından kendisine

²⁷⁷ İbn Rüşd, s. 498.

²⁷⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s.427.

²⁷⁹ İbn Rüşd, s. 497.

²⁸⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 439.

²⁸¹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 440.

²⁸² İbn Rüşd, s. 493.

talak yetkisi verilen kadının, bir mecliste kendisini boşamaması durumunda, kocasıyla kendisi o meclisten ayrılınca kadar talak yetkisinin iptal olmayacağını ifade eder. Diğer görüşe göre ise, talak yetkisini kocasına geri verinceye ya da kendisini boşayınca kadar, kadının talak yetkisini kullanma hakkının devam edeceğini belirtir.²⁸³

İbn Maze, kişinin talaka niyet ederek hanımına; “tercihini yap” sözünü söylemesi halinde, bir gün ya da daha fazla uzasa bile o meclis devam ettiği sürece kadının tercih hakkının da devam edeceğini, kadın tercihini yapmadan meclisten ayrılırsa tercih hakkının batıl olacağını söyler.²⁸⁴

İbn Maze’ye göre kişinin talak konusunda hanımını muhayyer bırakması şu üç şekilde olur: a. Kişinin ya da hanımının konuşmalarında kadının kendisini (nefs) zikretmeleri, b. Kişinin ya da hanımının konuşmalarında talak lafzını zikretmeleri, c. Kişinin ya da hanımının konuşmalarında tercih (اختيار) lafzını zikretmeleri. Buna göre kişi hanımına; “kendini tercih et”, “bir tercihle tercihini yap” sözlerini söyledikten sonra hanımı; “kendimi tercih ettim”, “bir talakı tercih ettim” ya da “bir tercihle tercihim yaptım” sözlerinden birisiyle kocasına cevap verse talak gerçekleşir.

İbn Maze, kocanın hanımına söylediği; “durumun elindedir” sözüyle “tercihini yap” sözünün bütün hükümlerde aynı olduğunu; ancak üç talaka niyet hususunda bu iki ifadenin hükmünün farklı olduğunu söyler. Dolayısıyla “durumun elindedir” sözünde kişinin üç talaka niyet etmesinin sahih olduğunu, “tercihini yap” sözünde ise üç talaka niyetin sahih olmadığını belirtir. Kişinin hanımına söylediği; “durumun elindedir” ifadesinin talak yetkisi anlamına geldiğini, umum (üç talak) ve husus (bir talak) anlamına gelme ihtimalinin olduğunu, kocanın hangisine niyet ederse niyetinin sahih olacağını belirtir. Kişinin hanımını muhayyer bırakmasının ise ona bir işi yapmasını emretmesi anlamına geldiğini, umum ifade etme ihtimalinin olmadığını bundan dolayı umuma niyetin sahih olmayacağını dile getirir. Kadının bulunduğu mecliste kendisini tercih etmesi halinde, bu söz kinevi lafızlardan olduğu için bir bain talakın gerçekleşeceğini sözlerine ekler.²⁸⁵

İbn Rüşd, İmam Malik’e göre tahyirin temlikten farklı olduğunu; zira tahyirin, -kocanın hanımına; “kendini seç, bir talakı ya da iki talakı seç” sözlerini

²⁸³ İbn Rüşd, s. 494.

²⁸⁴ İbn Maze, Cilt: IV, s. 465.

²⁸⁵ İbn Maze, Cilt: IV, s. 465.

söylemesi gibi kayıtlı bir tahyir olmadıkça- evlilik bağı sonlandıran bir talakı gerçekleştirmeyi gerektirdiğini belirtir. Müellif, İmam Malik’e göre mutlak tahyirde kadının, ya kocasının nikâhı altında kalmayı ya da üç talakla kesin olarak kocasından ayrılmayı tercih edebileceğini söyler. Dolayısıyla bu durumda kadının bir talakı tercih etme hakkı yoktur. İmam Malik’e göre tahyirde kadının, kendisini bain talakla boşama hakkına sahip olacağını; temlikte ise ric’i talakla kendini boşayabileceğini dile getirir.²⁸⁶

İbn Maze ve İbn Rüşd, kadının kocasını seçmesinin talak olarak değerlendirilmeyeceğini ifade ederler.²⁸⁷

VI. TALAKI YAZI İLE GERÇEKLEŞTİRME

İbn Maze, yazının resmi ve gayri resmi yazı olarak ikiye ayrıldığını söyler. İbn Maze’ye göre resmi yazı, kâğıda yazılan ve adresi belli olan yazı çeşidi olup iki şekli vardır. Bu iki şekilden birincisi, kişinin hanımına; “bu, falanın oğlunun falan kadına yazdığıdır. Şöyle ki (أما بعد) sen boşsun” şeklinde bir yazı yazmasıdır. Müellife göre bu örnekte kadın o anda boş olur. Kişi, talakı kastetmediğini söylese de hüküm itibariyle tasdik edilmez, zira resmi yazı konuşma gibidir. Resmi yazının diğer şekli kişinin hanımına; “bu yazım sana geldiğinde sen boşsun” şeklinde bir yazı yazmasıdır. Bu örnekte yazı kadına geldikten sonra talak gerçekleşir. Zira kişi talakın gerçekleşmesini yazının kadına ulaşması şartına bağlamıştır.²⁸⁸

İbn Maze, gayri resmi yazının, su ve hava gibi şeylerin üzerine yazılan, dolayısıyla okunması ve anlaşılması mümkün olmayan bir yazı olması durumunda, koca talaka niyet etse de etmese de talakın gerçekleşmeyeceğini belirtir. Kaynağı ve adresi belli olmaksızın taş ve toprak gibi nesnelerin üzerine yazılan ve okunup anlaşılması mümkün olan bir yazı olması durumunda ise, kişi talaka niyet ederse talakın gerçekleşeceğini, niyet etmezse gerçekleşmeyeceğini söyler.²⁸⁹

İbn Rüşd’ün bu konuyla ilgili başlık ya da içerik anlamında herhangi bir değerlendirmesi bulunmamaktadır.

²⁸⁶ İbn Rüşd, ss. 493-495.

²⁸⁷ İbn Maze, Cilt: IV, s. 465; İbn Rüşd, s. 495.

²⁸⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s. 484.

²⁸⁹ İbn Maze, Cilt: IV, s. 485.

VII. TALAKTA ORTAKLIK

İbn Maze, kişinin bir hanımını boşadıktan sonra diğer hanımına; “talakta seni ona ortak yaptım” demesi durumunda ilk boşadığı hanımıyla birlikte diğer hanımının da boş olacağını söyler. Müellife göre bu talakın üç talak ya da daha az sayıda olması noktasında iki hanımı için de aynı sayıda talak gerçekleşir; çünkü ortaklık eşitliği gerektirir. İbn Maze, kişinin bir köle satın alıp başka birisine; “seni bu köleye ortak yaptım” dediğinde, köle üzerindeki hakların yarısının diğer kişiye nakledilmesi örneğinden hareketle, birinci hanıma verilen talakın yarısının ikinci hanıma nakledilmesinin imkânsız olduğunu; zira talakın ortadan kaldırılması ve nakli kabul edilmeyen hususlardan olduğunu dile getirir.²⁹⁰

İbn Rüşd’ün bu konuyla ilgili başlık ya da içerik anlamında herhangi bir açıklaması bulunamamıştır.

VIII. BAŞKASI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAKI KOCANIN ONAYLAMASI DURUMUNDA TALAKIN GEÇERLİLİĞİ

İbn Maze, kadının talakla ilgili tasarrufunun, fuzulinin tasarrufu gibi olması durumunda talakın geçerliliğinin kocanın onayına bağlı olduğunu söyler. Buna göre bir kadın kocasına; “kendimi boşadım” dese kocası da; “ben bunu onayladım” diyerek kadına cevap verse bu caizdir ve bir ric’i talak gerçekleşir. Müellif, bu meselede kadının tasarrufunun fuzulinin tasarrufu gibi olduğunu ve kocanın; “ben bunu onayladım” sözünde talaka niyet etmesinin şart olmadığını, dolayısıyla üç talaka niyet etse, niyetine itibar edilmeyeceğini belirtir. Kadının; “kendimi sana haram kıldım” sözünü söylemesi örneğinde olduğu gibi talak bain olduğunda, kocanın onayının geçerli olması için talaka niyet etmesinin şart olduğunu, dolayısıyla üç talaka niyet etmesi halinde niyetinin sahih olacağını dile getirir.

İbn Maze’ye göre bir kadın kocasına; “talakla ilgili durumumu belirlemede kendime yetki verdim” dese kocası da talakı kastederek; “ben bunu onayladım” dese kadın, söylediği söze göre kendi durumunu belirleme hakkına sahip olur. Müellife göre kadının bu tasarrufunun geçerli olması, koca tarafından onaylanmasına bağlıdır;

²⁹⁰ İbn Maze, Cilt: IV, s. 487.

koca onayladığı takdirde kadının tasarrufu geçerli olur. Kadın o mecliste kendisini (talakı) seçerse talak gerçekleşir yoksa gerçekleşmez.

İbn Maze'ye göre bir kadın kocasına; “ben kendimi seçtim” dese kocası da talaka niyet ederek; “ben de onayladım” dese talak gerçekleşmez. Müellife göre “ben kendimi seçtim” sözünün onaylanması diye bir şey söz konusu olamaz. Çünkü kocanın böyle bir sözü onaylama yetkisi yoktur. Zira icazet yetkisinin varlığı, talakı gerçekleştirme yetkisinin varlığına bağlıdır. İbn Maze, bir kadının kocasına; “kendime seçme hakkı (muhayyerlik) verdim” sözüne kocasının talakı kast ederek; “ben bunu onayladım” şeklinde cevap vermesi durumunda, kadının seçme hakkına sahip olacağını, kadının kocasının onayından sonra seçme hakkının o meclisle sınırlı olduğunu, dolayısıyla o mecliste kendini (talakı) seçmemesi durumunda talakın gerçekleşmeyeceğini söyler.²⁹¹

İbn Rüşd, İbn Maze'nin bu konudaki açıklamalarıyla ilgili başlık ya da içerik anlamında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

IX. TALAKTA İSTİSNA YAPMAK

İbn Maze, talakta istisnanın geçerliliğiyle ilgili olarak, bitişik (mevsul) olursa istisnanın geçerli, bitişik olmazsa (mefsul) geçersiz olduğunu söyler. İbn Maze'ye göre kişi hanımına; “sen boşsun Allah dilerse” dese bu istisnadır, “sen boşsun maşallah” dese bu istisnadır.²⁹² Müellife göre kişi hanımına; “Allah dilerse ve sen de dilerse boşsun” veya “Allah dilerse ve falan kişi dilerse” diyerek Allah'ın dilemesinin yanına başka birisinin dilemesini ilave etse bu da istisna olarak değerlendirilir. Kişi; dileyip dilemediği bilinmeyen varlıkların dilemesini şart koşarak “Cebrail dilerse”, “melekler dilerse” ya da “şeytanlar dilerse” sözlerinden birisini söylese müellife göre bu da istisnadır ve kelam geçersizdir. İbn Maze, bu sayılanların dilemesini şart olarak ileri sürmekle Allah'ın dilemesini şart koştak arasında fark olmadığını belirtir.²⁹³

²⁹¹ İbn Maze, Cilt: IV, ss.490-491.

²⁹² İbn Maze, Cilt: IV, s. 494.

²⁹³ İbn Maze, Cilt: IV, s. 495.

İbn Maze, talak sayısında yapılan istisnaya ilgili lafza itibar edileceğini, kural itibariyle bir bütünden o bütünün bir kısmını istisna etmenin sahih olduğunu, bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmenin ise sahih olmadığını söyler.²⁹⁴

İbn Rüşd, talakın rükünleri başlığının, kayıtlı (şarta bağlı) talak lafızları alt başlığında bu konuya yer vermiştir. İmam Malik’e göre istisnanın talakı etkilemeyeceğini ve talakın gerçekleşeceğini söyler. Ayrıca bu konuda İbn Maze’nin yaptığı, istisnanın mevsul ya da mefsul olması ayrımını gündeme getirmez. Müellif, talakın gerçekleşmesinin Allah’tan başka bir varlığın meşietine bağlı olması ve o kişinin meşietinin bilinmesiyle ilgili olarak, talakın gerçekleşmesinin o kişinin tercihine bağlı olması konusunda Maliki mezhebi içinde herhangi bir ihtilafın bulunmadığını belirtir.²⁹⁵

İbn Rüşd, talak sayısında yapılan istisnanın üç şekilde olabileceğini söyler. Birincisi, “üç talak hariç üç talakla boşsun” örneğinde olduğu gibi bir bütünden o bütünün tamamını istisna etmek; ikincisi, gerçekleştirilen talak sayısından daha az sayıda talakı istisna etmek, üçüncüsü de gerçekleştirilen talak sayısından daha fazla sayıda talakı istisna etmektir. Müellif, gerçekleştirilen talak sayısından daha az sayıda talak istisna edildiğinde, istisnanın geçerli olacağı ve istisna edilen talakın gerçekleştirilen talaktan düşüleceğine dair, bildiği kadarıyla fakihler arasında hiçbir ihtilafın bulunmadığını ifade eder. “Sen üç talak hariç iki talakla boşsun” örneğinde olduğu gibi istisna edilen talak sayısının gerçekleştirilen talak sayısından fazla olması durumunda iki görüş olduğunu, İmam Malik’e göre bu durumda da istisnanın geçerli olduğunu belirtir. “Sen üç talak hariç üç talakla boşsun” örneğinde olduğu gibi istisna edilen talak sayısı ile gerçekleştirilen talak sayısının aynı olması halinde, İmam Malik’e göre talakın gerçekleşeceğini ifade eder.²⁹⁶ Bu bilgiler doğrultusunda, talak sayısında yapılan istisnanın geçerli olmasıyla ilgili İbn Maze ile İbn Rüşd’ün aynı görüşleri dile getirdiği söylenebilir.

²⁹⁴ İbn Maze, Cilt: IV, s. 504.

²⁹⁵ İbn Rüşd, 499.

²⁹⁶ İbn Rüşd, ss. 500-501.

X. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA BAŞKA HANIMINI BOŞAMAK SURETİYLE İLK TALAKINDAN DÖNMESİ

İbn Maze, (بَلَّ) kelimesinin insanlar arasındaki konuşmalarda olumlu cümlelerin başına geldiğinde, hatayı telafi etmek suretiyle ilk sözden dönüp ikinci sözü ilk sözün yerine koymak için kullanıldığını söyler ve bu kullanıma dair “Bana Zeyd, hayır Amr geldi (جاءني زيد بل عمرو)” örneğini verir. Bu örnekte kişinin söylediği “hayır Amr” sözünün, Zeyd’in gelişini haber vermekten dönmeyi, hatayı telafi etmek suretiyle Zeyd’in yerine Amr’ın gelişini ifade ettiğini belirtir. Buna göre kişi; “amacım Amr’ın gelişini haber vermektir ancak hata yaptım ve Zeyd’in gelişini haber verdim. Sonra; “hayır Amr (بل عمرو)” sözümle bu hatamı telafi ettim” demiş gibi kabul edilir. Müellif, (لا بَلَّ) ifadesinin de (بَلَّ) kelimesinin benzeri olduğunu; zira iki kelimenin de kullanım alanının aynı olduğunu ve (لا) sözcüğünün (بَلَّ) sözcüğündeki olumsuzluk anlamını kuvvetlendirmek için kullanıldığını dile getirir.²⁹⁷

İbn Rüşd’ün bu konuyla ilgili başlık ya da içerik anlamında herhangi bir açıklamasıyla karşılaşılmamıştır.

XI. TALAKI ZAMANA BAĞLAMA (İZAFE ETME)

İbn Maze, talak bir vakte bağlandığında o vakitten anlaşılması gerekenin mutlaka gelecek zaman olması gerektiğini söyler ve şu örneği verir: Kişi hanımına; “sen Cuma günü boşsun” dese kocanın bahsettiği gün gelecek Cuma günüdür. Zira müellife göre talakı zamana bağlamaktan maksat, talak hükmünün, talakın kendine bağlandığı vakte kadar ertelenmesidir. Erteleme de ancak gelecek zamanda gerçekleşir, geçmiş zamanda değil. Müellif, talakın zamana izafe edilmesinin, şarta bağlanması gibi olduğunu, şarta bağlanan talakın şart oluştuğunda şarta bağlı olmadan gerçekleşmesi gibi zamana izafe edilen talakın da zamana ulaşıldığında gerçekleşeceğini belirtir.²⁹⁸

İbn Rüşd, İbn Maze’nin belirttiği gibi talakın zamana izafe edilmesi hususunda herhangi bir açıklama yapmamıştır.

²⁹⁷ İbn Maze, Cilt: V, s. 3.

²⁹⁸ İbn Maze, Cilt: V, s. 9.

XII. KİŞİNİN BİR HANIMINI BOŞADIKTAN SONRA DİĞER HANIMINI BOŞADIĞINI SÖYLEMESİ

İbn Maze, bu konuyla ilgili şu örneği verir: Kişi; “evlendiğim ilk kadın falan olursa o boştur” dese sonra o kadınla evlense, kadın kendisinin boş olduğunu iddia etse, kişi de; “o kadından önce başka bir kadınla evlendim. Dolayısıyla ilk evlendiğim kadın o değildir” dese, kocanın sözü kabul edilir. Müellif, bu tür meselelerle ilgili kural olarak koca, talakın gerçekleşme şartının oluşmasını inkâr ettiğinde, kocanın sözünün kabul edileceğini; zira kocanın talakın gerçekleşmesini inkâr ettiğini söyler. Koca, talakın oluşma şartını ikrar ettiğinde, hanımı kendisinin boş olduğunu iddia ederse koca da kendisinin, o hanımının dışında başka bir hanımının olduğunu ve boş olan hanımının o olduğunu iddia ederse kocasına kendisinin boş olduğunu söyleyen hanımının sözünün kabul edileceğini dile getirir. Zira kocanın, talakın gerçekleşme şartını ikrar ettiği için talakı gerçekleştirdiğini de ikrar etmiş olacağını belirtir.²⁹⁹

İbn Rüşd’ün bu konuda herhangi bir yorumuyla karşılaşılmamıştır.

XIII. TALAKTA GAYE (SINIR) VE ZARF (KAPSAM)

İbn Maze, talak sayısındaki sınır ve kapsamla ilgili kişinin hanımına; “sen birden ikiye boşsun” ya da “bir ile iki arasında boşsun” sözlerini söylemesini örnek olarak zikreder. Bu durumda bir talak, “birden üçe boşsun” ya da “bir ile üç arasında boşsun” sözlerini söylediğinde ise iki talak gerçekleşeceğini ve bu görüşün Ebu Hanife’ye ait olduğunu söyler. Ebu Hanife’nin görüşüne göre ilk sınırın talaka dâhil olduğunu, ikinci sınırın dâhil olmadığını, imameynin görüşüne göre her iki sınırın da talaka dâhil olduğunu belirtir.³⁰⁰

İbn Maze, bir vaktin ya da mekânın gaye yapılması ile ilgili olarak, vakti gaye yapmanın sahih olduğunu, dolayısıyla o vakte ulaşıldığında talakın gerçekleşeceğini; mekânı gaye yapmanın sahih olmayacağını ve talakın kişi sözü söylediği anda gerçekleşeceğini söyler. Müellif, bunun gerekçesini (إلى) harfinin hakiki ya da mecaz anlamıyla amel etmenin mümkün olup olmamasıyla açıklar. Buna göre vakit gaye

²⁹⁹ İbn Maze, Cilt: V, s. 26.

³⁰⁰ İbn Maze, Cilt: V. s. 31.

yapıldığında (إلى) harfinin hakiki anlamıyla amel etmek mümkün olmasa da (بعد) anlamında mecaz anlamıyla amel edilebileceğini; ancak mekân gaye yapıldığında bu harfin hakiki ve mecaz anlamıyla amel etmenin mümkün olmadığını belirtir.³⁰¹

İbn Rüşd'ün başlık ya da içerik anlamında bu konuyla ilgili herhangi bir değerlendirmesi bulunmamaktadır.

XIV. TALAKTA VE TALAK SAYISINDA ŞÜPHE İLE İCAPTA Kİ KAPALILIK

İbn Maze, talak ve sayısındaki şüpheyle ilgili olarak, kişinin hanımına; “sen üç defa boşsun ya da hiçbir şey yok” ya da “sen bir talakla boşsun veya hiçbir şey yok” veya “sen bir talakla boşsun ya da değil” sözlerini söylemesini örnek olarak verir. Bu sözlerle İmam Muhammed'e göre bir talakın gerçekleşeceğini, Ebu Yusuf'un ilk görüşünün de bu şekilde olduğunu, daha sonra Ebu Yusuf'un bu görüşünü değiştirdiğini ve hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini söylediğini belirtir. Kişinin sayı zikretmeden hanımına; “sen boşsun” sözünü söyledikten sonra “ya da değil”, “ya da hiçbir şey yok” sözlerini söylemesi durumuyla ilgili, “ya da değil” sözünde talakın gerçekleşmeyeceği hususunda tüm rivayetlerde ittifak olduğunu söyler. Kişinin; “ya da hiçbir şey yok” sözüyle ilgili ise rivayetler arasında ihtilaf olduğunu dile getirir.³⁰²

İbn Maze'ye göre kişi, hanımının talakına başka bir kadını katarak; “ikinizden biriniz boştur” ya da “hanımım veya bu kadın boştur” dese, (icaptaki kapalılık nedeniyle) talaka niyet etmedikçe hanımı boş olmaz. Çünkü yabancı kadın her ne kadar inşai olarak talak mahalli olmasa da ihbari olarak talak mahallidir.³⁰³

İbn Rüşd, konuyla ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

XV. MALİ BİR BEDEL KARŞILIĞINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TALAK

İbn Maze, kişinin hanımını mali bir bedel karşılığında boşamasıyla ilgili olarak, kadın kocasının icabını (talak teklifi) kabul ettiğinde talakın gerçekleşeceğini

³⁰¹ İbn Maze, Cilt: V, s. 33.

³⁰² İbn Maze, Cilt: V, s. 35.

³⁰³ İbn Maze, Cilt: V, s. 36.

ve kendisinin talak bedelini ödemesi gerektiğini söyler. Buna göre kişi hanımına; “bin dirhem karşılığında boşsun” sözünü söylediğinde, kadın kabul ederse, talak gerçekleşir ve kadının bin dirhemi ödemesi gerekir. Müellif, bu hükmün gerekçesiyle ilgili, kocanın sözünün karşılıklı değişimi ifade eden bir söz olduğunu; zira onun söylediği sözdeki (ب) harfinin bedellerin başına geleceğini, dolayısıyla kocanın bin dirhemi talakın bedeli yaptığını, bin dirhemin talakın bedeli olmasının ve talakın da bir bedel karşılığında olmasının uygun olduğunu ifade eder. İki bedelin gerekli olmasıyla ilgili, karşılıklı değişimin de alış-veriş akdinde olduğu gibi icap-kabul ile tamam olacağını belirtir. Müellife göre kişi hanımına (ب) harfi yerine (على) harfiyle; “sen bin dirhem karşılığında boşsun” sözünü söylediğinde de hüküm aynıdır.³⁰⁴

Bu konuda İbn Rüşd, herhangi bir açıklama yapmamıştır.

XVI. HULU’

İbn Maze ve İbn Rüşd, hulu’nun bain talak olduğunu söylemişlerdir.³⁰⁵ İbn Rüşd, talakın çeşitleri başlığının hulu’ alt başlığında bu konuya yer vermiştir. İbn Maze’ye göre hulu’, kinayeli lafızlardandır. Bundan dolayı hulu’da niyet olmadan talak gerçekleşmediği gibi, üç talaka niyet etmek de sahihtir. Kişi; “ben hulu’ ile talakı kastetmedim” dese, hulu’nun karşılığı olarak herhangi bir mali bedel zikretmemişse hukuki açıdan da diyaneten de tasdik edilir. Ancak kişi bir bedel zikrederek hanımına; “bin dirhem karşılığında seninle muhalea yaptım” dese ve sonra bu sözüyle talakı kastetmediğini söylese tasdik edilmez.³⁰⁶

İbn Maze’ye göre hulu’ teklifinin kocadan ya da kadından gelmesi sahihtir. İbn Rüşd de cumhura göre reşit kadının kendi adına hulu’ yapabileceğini ve bu konuda ihtilaf olmadığını söylemiştir.³⁰⁷ İbn Maze’ye göre hulu’, koca açısından talakı kadının kabul etmesi şartına bağlamayı ifade ederken; kadın açısından aynı alışverişte olduğu gibi icap (teklif)- kabulden ibarettir. Bunun pratik sonucu olarak, koca hanımına muhalea teklif ettiğinde, hanımı kabul etmeden muhalea teklifinden dönemez; ancak kadın kocasına muhalea teklif ettiğinde, kocası kabul etmeden muhalea teklifinden dönebilir. Kocanın hulu’u şarta bağlaması ya da zamana izafe

³⁰⁴ İbn Maze, Cilt: V, s. 46.

³⁰⁵ İbn Maze, Cilt: V, s. 59; İbn Rüşd, s. 492.

³⁰⁶ İbn Maze, Cilt: V, s. 59.

³⁰⁷ İbn Rüşd, s. 492.

etmesi sahih iken; kadının hulu'u şarta bağlaması ya da zamana izafe etmesi sahih değildir.³⁰⁸

İbn Rüşd, İbn Maze'nin verdiği bu bilgilerle ilgili bir değerlendirmede bulunmamıştır.

İbn Maze'ye göre hulu' bedeli mehir olabileceği gibi mehrin dışında bir şey de olabilir. Mehrin dışında hulu' bedeli olarak belirlenen şey domuz, içki, leş ve kan gibi kural olarak kıymeti olmayan (gayri mütekavvim) bir şey olması durumunda hulu' gerçekleşir ve koca hanımından bir şey isteyemez.³⁰⁹ İbn Rüşd de hulu' bedelinin mehir ya da mehrin dışında bir şey olabileceğini belirtmiştir. Fakihlerin içki ve domuz gibi helal olmayan bir şeyin hulu' bedeli yapılması neticesinde talakın geçerli olmasıyla ilgili ittifak ettiklerini; fakat hulu' bedelinin gerekliliği konusunda ihtilaf ettiklerini, İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre hulu' bedelinin gerekmediğini dile getirir.³¹⁰ İbn Maze, kadının hulu' bedeli olarak isimlendirdiği şeyin o seneki hurma meyveleri, o sene doğacak kuzuları ya da o seneki kazancı gibi o anda mevcut olmayan ve gelecekte mevcut olacak mali bir bedel olması durumunda, kadının - hulu' bedeli olarak zikrettiği mali bedel daha sonra mevcut olsa da olmasa da kocasından aldığı mehri geri vermesi gerektiğini; zira akitlerde, olmayan bir şeyin (ma'dum) bedel olarak zikredilmesinin sahih olmadığını söyler.³¹¹ İbn Rüşd ise, konuyla ilgili İmam Malik'e göre kaçak köle ya da hayvan, henüz olgunlaşmamış meyve ve özellikleri belirtilmemiş köle gibi varlığı meçhul olan, aldanmaya müsait ya da o anda var olmayan şeylerin hulu' bedeli olmasının caiz olduğunu ifade eder.³¹²

İbn Maze'ye göre kişinin küçük kızının malı karşılığında, onu kocasından hulu' yoluyla ayırması caiz değildir. Zira küçük kızın malı karşılığında hulu' yapmak, onun malını bağışlamak gibidir. Babanın küçük oğlu ya da kızının malını bağışlama yetkisi yoktur.³¹³ İbn Rüşd, İmam Malik'e göre babanın küçük kızını evlendirebildiği gibi onun adına hulu' da yapabileceğini ve yine babanın küçük

³⁰⁸ İbn Maze, Cilt: V, ss. 59-60.

³⁰⁹ İbn Maze, Cilt: V, s. 70.

³¹⁰ İbn Rüşd, s. 491.

³¹¹ İbn Maze, Cilt: V, s. 71.

³¹² İbn Rüşd, s. 491.

³¹³ İbn Maze, Cilt: V, s. 80.

oğlunun hanımını, onun adına boşayabildiği için onun adına hulu' da yapabileceğini söyler.³¹⁴

İbn Maze ve İbn Rüşd, ölüm hastası olan kadının kocasıyla yaptığı muhalea hususunda açıklama yapmışlardır. İbn Maze, konuyu çok detaylı şekilde ele almıştır. İbn Maze'ye göre koca hanımıyla zifafa girmiş ve hanımı da iddetini tamamladıktan sonra vefat etmişse, hulu' bedeli (mehir) ile kadının malının (terike) üçte birine bakılır. Eğer hulu' bedeli kadının malının üçte biri kadarsa ya da ondan daha azsa, mehir kocanın hakkı olur. Hulu' bedeli kadının malının üçte birinden fazla ise, mirasçılarının rızası olmadan koca, terikenin üçte birinden fazlasını alamaz. Kadının mehirden başka malı varsa hüküm böyledir ve hulu' bedeli, mirasın üçte biri gibi kabul edilir. Şayet kadının mehirden başka malı yoksa (hulu' bedeli olarak) mehrin üçte birine itibar edilir.³¹⁵ İbn Rüşd, İmam Malik'e göre hasta olan kadının, kendi mirasından kocaya düşecek pay miktarı ile kocasıyla hulu' yapmasının caiz olduğunu; Abdullah b. Nafi'nin (ö. 206/822), İmam Malik'ten aynı konuda, hasta olan kadının mirasının tamamının üçte biri ile kocasıyla hulu' yapabileceği görüşünü aktardığını belirtir.³¹⁶ İbn Rüşd, İbn Maze'nin belirttiği, kadının iddetini tamamlamadan ya da tamamladıktan sonra vefat etmesi, koca ile kadın arasındaki akrabalık bağının ve karı-koca arasında zifafın gerçekleşip gerçekleşmemesinin hulu'nun neticesine etkisi gibi konularda bir açıklama yapmamıştır.

İbn Rüşd, kocanın hanımıyla hulu' yaptıktan sonra, peşinden onu boşayıp boşayamayacağıyla ilgili fakihler arasında ihtilaf olduğunu ve İmam Malik'e göre kocanın, hanımını hulu'nun hemen peşinden (muttasıl kelamla) boşamadığı takdirde daha sonra onu boşayamayacağını belirtir.³¹⁷ İbn Maze, konuyla ilgili talakın sahih olma şartı ve hükmü bölümünde hanımıyla muhalea yapan kişinin iddet bekleyen hanımını sarih talakla boşayabileceğini ifade etmiştir.³¹⁸

³¹⁴ İbn Rüşd, s. 492.

³¹⁵ İbn Maze, Cilt: V, s. 93.

³¹⁶ İbn Rüşd, s. 492.

³¹⁷ İbn Rüşd, s. 492.

³¹⁸ İbn Maze, Cilt: IV, s. 390.

XVII. TALAKTA KULLANILAN YEMİNLER

İbn Maze, Allah'tan başkası adına yemin etmenin, âdete göre, kendisine yemin edilebilen şart ve cezayı zikretmek olduğunu söyler. Nitekim Allah'tan başkası adına yapılan yeminin ancak ceza ile yemin olduğunun bilinebileceğini belirtir. Müellife göre eğer ceza, âdete göre kendisine yemin edilebilen bir durum olmazsa, ta'lik yemin olmaz ve cezanın şarta bağlanması yemin anlamında değil, hakiki anlamda olur. Şart, kişinin mülkiyetinde (hanımı onun nikâhı altında iken) sahih olduğu gibi mülkiyetinde olmadığı da (hanımıyla nikâhlı değilken) sahihtir. Cezanın ise kişinin mülkiyetinde olması, mülkiyetine dayandırılması veya mülkiyetinin alameti ya da sebebi olması gerekir.³¹⁹

İbn Maze, şartın cezadan önce ya da sonra zikredilebileceğini belirtir. Ona göre şart cezadan sonra zikredildiğinde, ceza ile şart arasında bir sessizlik söz konusu olmazsa, cezanın başında (ف) harfi zikredilmese de ta'lik sahihtir. Nitekim kişi hanımına; “eve girersen boşsun” sözünü söylese, ceza ile şart arasında bir sessizlik olmadığı için cezanın başında (ف) harfini zikretmese bile talakın gerçekleşmesi kadının eve girmesine bağlı olur. İbn Maze, şartın cezadan önce zikredilmesiyle ilgili cezanın başında (ف) harfi bulunduğu cezanın gerçekleşmesinin şarta bağlı olduğunu söyler. Konuyla ilgili şu örneği verir: Kişi hanımına; “eve girersen boşsun” dese talakın gerçekleşmesi kadının eve girmesine bağlıdır. Müellif, cezanın başında (ف) harfi bulunmazsa o anda kadının boş olacağını belirtir; ancak kişinin bu sözüyle ta'liki kastettiğini söylemesi durumunda diyaneten sorumlu olacağını, kazaen olmayacağını yani talakın gerçekleşeceğini ifade eder.³²⁰

İbn Rüşd, talakın rükünleri başlığının, kayıtlı talak lafızları alt başlığında konuyu ele almıştır. Bahsi geçen yerde talakın gelecekteki fiillere bağlanmasıyla ilgili bu tür fiillerin üçe ayrıldığını söyler. Bunlardan birincisi, “eve girmek”, “Zeyd'in gelmesi” gibi gerçekleşip gerçekleşmemesi eşit seviyede mümkün olan fiillerdir. Müellif, bu durumda talakın gerçekleşmesinin, şartın oluşmasına bağlı olduğunu ve bu konuda fakihler arasında herhangi bir ihtilafın bulunmadığını belirtir. İkinci olarak talakın gerçekleşmesi, “ertesi gün güneşin doğması” gibi gerçekleşmesi kesin olan bir fiile bağlandığında İmam Malik'e göre talakın şarta bağlı olmadan

³¹⁹ İbn Maze, Cilt: V, s. 96.

³²⁰ İbn Maze, Cilt: V, ss. 96-97

derhal (naciz) gerçekleşeceğini ifade eder. Üçüncüsü, “doğum yapmak”, “hayız görmek”, hayızdan temizlenmek” gibi çoğunlukla gerçekleşip bazen gerçekleşmeyen fiillerdir. Bu durumda talakın gerçekleşmesiyle ilgili İmam Malik’ten iki görüş aktarıldığını, bu iki görüşten birisine göre talakın derhal gerçekleştiğini, diğerine göre ise talakın gerçekleşmesinin şartın oluşmasına bağlı olduğunu ifade eder.³²¹ İbn Maze, İbn Rüşd’ün bahsettiği, talakın gelecekteki fiillere bağlanmasıyla ilgili üç husustan birincisinde İbn Rüşd ile aynı görüştedir. İkinci ve üçüncü hususlarda ise, talakın gerçekleşmesinin şartın oluşmasına bağlı olduğunu söyler.³²²

XVIII. “EVLENECEĞİM İLK KADIN YA DA EVLENECEĞİM SON KADIN BOŞTUR” SÖZLERİNDE TALAKIN DURUMU

İbn Maze’ye göre kişi; “evleneceğim son kadın boştur” sözünü söyledikten sonra bir kadınla evlense, ölünceye kadar ondan önce ya da sonra başka bir kadınla evlenmemişse hanımı boş olmaz. Çünkü o kadın kendisinin evlendiği ilk kadın olma özelliğine sahiptir. İlk ve son kelimeleri arasındaki zıtlık sebebiyle onun son hanımı olma özelliğine sahip olmaz.

İbn Maze’ye göre kişi; “evleneceğim ilk kadın boştur” sözünü söyledikten sonra iki kadınla evlense ve bu kadınlardan birisi başka kocasından dolayı iddet bekliyor olsa, kişinin nikâhı sahih olan diğer hanımı boş olur. Dolayısıyla talakta gelecekteki bir nikâhın zikredilmesi, fasit bir nikâha değil, sahih bir nikâha hamledilir. Bu durumda kişi; “sahih bir nikâhla evleneceğim ilk kadın boştur” demiş gibi kabul edilir.³²³

İbn Rüşd, bu konuyla ilgili herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

XIX. TALAKTA ŞAHİTLİK, DAVA VE HUSUMET

İbn Maze, İmam Muhammed’in *El-Asl* isimli eserinden alıntı yaparak iki kişinin, kocanın iki hanımından birisini, ismini söylemeden üç talakla boşadığına şahitlik etmeleri halinde, kıyasa göre şahitlerin şahitliklerinin kabul edilmeyeceğini,

³²¹ İbn Rüşd, ss. 499-500.

³²² İbn Maze, Cilt: V, ss. 34, 135.

³²³ İbn Maze, Cilt: V, s. 153.

istihsana göre ise kabul edileceğini ve hangi hanımını boşadığını açıklaması için kocaya baskı yapılacağını söyler. Hanefi fakihlerin bu görüşü kullandıklarını belirtir. Bu meselenin, talak şahitliğinin kabul edilmesi için davanın şart olup olmamasını gündeme getirdiğini, kıyasa göre davanın şart olduğunu ve belirsiz bir şeyi dava etmenin, gerçekleşmesi imkânsız bir husus olduğunu dile getirir. İstihsana göre ise davanın şart olmadığını; zira bu meselede fercin haramiyeti üzerine şahitlik yapıldığını, fercin haramiyetinin Allah hakkı olduğunu ve zina şahitliğinde olduğu gibi Allah hakkı olan bir konuda yapılan şahitliğin, davaya gerek olmadan kabul edileceğini ifade eder. İbn Maze'ye göre zina şahitliğinde dava şart olmadığına göre talak şahitliğinde de davanın istihsanen şart olmaması gerekir. Dolayısıyla kocanın boşadığı hanımının bilinmemesi, şahitliğin kabul edilmesinde bir engel değildir.

İbn Maze'ye göre şahitler bir kişinin falan (Zeynep) hanımını boşadığına şahitlik etseler, o kadın; “kocam beni boşamadı” diyerek şahitliğe itiraz etse, koca da; “onun ismi falan (Zeynep) değildir” dese, şahitler kadının isminin falan (Zeynep) olduğuna şahitlik ederlerse talak sabit olur. İstihsana göre talak üzerine yapılan şahitliğin dava olmadan kabul edilmesinden dolayı kâdının, karı kocayı birbirinden ayırması gerekir. Şahitlik kabul edildiğinde kişinin falan (Zeynep) isminde bir hanımının olduğu sabit olmuş olur ve o kadın kocasından boş olur. Müellif, talakla ilgili bu hükmün cariyenin azad edilmesinde de geçerli olduğunu sözlerine ekler.³²⁴

İbn Rüşd'ün konuyla ilgili bir değerlendirmesi bulunmamaktadır.

XX. ÖLÜM HASTASININ TALAKI

İbn Maze, ölüm hastası olan bir kişinin hanımını ric'i talakla boşaması durumunda, hanımının iddet müddetince kendisine mirasçı olacağını, bir bain talakla ya da üç talakla boşaması ve hanımı iddet beklerken kocanın vefat etmesi halinde Hanefilere göre kadının kocasına mirasçı olacağını söyler. Ancak iddet tamamlandıktan sonra kocanın vefat etmesi durumunda, hanımının kendisine mirasçı olamayacağını belirtir.³²⁵ İbn Rüşd, bu konuyu talakın rükünleri başlığının, talakı caiz olanlar ve olmayanlar alt başlığında değerlendirmiştir. Hasta iken hanımını bain talakla boşayan ve daha sonra iyileşmeden vefat eden kişinin hanımının, kendisine

³²⁴ İbn Maze, Cilt: V, s. 156

³²⁵ İbn Maze, Cilt: V, s. 163.

mirasçı olup olamamasıyla ilgili İmam Malik'e göre hanımının, kendisine mirasçı olabileceğini söyler.³²⁶

İbn Maze, kadının kocasından kendisini boşamasını istemesi ya da ayrılığın kadın tarafından gerçekleştirilmesi halinde, kadının kocasına mirasçı olamayacağını ifade eder.³²⁷ İbn Rüşd, kadının kocasından kendisini boşamasını istemesi ya da kocanın hanımına talak yetkisi vermesi ve kadının da kendini boşaması durumunda, İmam Malik'e göre kadının her iki durumda da kocasına mirasçı olacağını söylediğini belirtir. Müellif, İmam Malik'e ait olduğunu söylediği, her iki paragrafta yer verdiği, kadının kocasına mirasçı olabileceği görüşünün birincisinin açıklanmaya muhtaç olduğunu, ikinci durumun temel kurallara aykırı olduğunu vurgular.³²⁸

XXI. RİC'AT (TALAKTAN DÖNME)

İbn Maze, kocanın hanımına dönmek istediğinde bunun en güzel şeklinin fiille değil, sözle hanımına dönmesi olduğunu; zira sözle ric'atin sahih olduğu hususunda fakihler arasında ittifak olduğunu, fiille ric'atin sahihliğinde ise ihtilaf olduğunu söyler. Kocanın talaktan döndüğünü hanımına bildirmesinin müstehap olduğunu, bildirmese de ric'atin caiz olduğunu; çünkü Hanefilere göre ric'atin, var olan nikâh mülkiyetini devam ettirmek anlamına geldiğini, inşa olmadığını belirtir.³²⁹ İbn Rüşd, ric'atin sözle ve (iki kişiyi) şahit göstererek yapılacağı hususunda fakihlerin ittifak etiklerini, şahit göstermenin ric'atin sıhhati için şart olup olmaması ve kişinin hanımıyla cinsel ilişkiye girmesinin ric'at olarak kabul edilip edilmemesi konularında ihtilaf ettiklerini, İmam Malik'e göre şahit göstermenin müstehap olduğunu belirtir.³³⁰

İbn Maze, kadın iddet beklerken kocasının kendisiyle ilişkiye girmesinin ric'at olduğunu belirtir. Aynı şekilde, onu şehvetle öpmesinin, okşamasının ve onun cinsel organına bakmasının da ric'at olduğunu ifade eder.³³¹ İbn Rüşd, ric'atin nasıl yapılması hususunda İmam Malik'e göre kocanın, ancak ric'ate niyet ederek

³²⁶ İbn Rüşd, s. 502.

³²⁷ İbn Maze, Cilt: V, s. 163.

³²⁸ İbn Rüşd, ss. 502-503

³²⁹ İbn Maze, Cilt: V, s. 179.

³³⁰ İbn Rüşd, s. 504.

³³¹ İbn Maze, Cilt: V, s. 179.

hanımıyla cinsel ilişkiye girmesinin ric'at olarak kabul edileceğini; zira ona göre bir fiilin niyet edildiği takdirde söz yerine geçebileceğini söyler.³³²

İbn Maze, kocasının izin vermesiyle hanımının onu şehvetle öpmesi, okşaması ve onun cinsel organına bakmasının ric'at olduğunu, kocanın izninin, hanımının yaptığını bilmesi ve ona engel olmamasını ifade ettiğini söyler. Kadının aniden bu şekilde yapmasının ise kocanın izniyle yapması anlamına gelmeyeceğini belirtir.³³³

İbn Rüşd, bu konuda herhangi bir açıklama yapmamıştır.

İbn Maze, kocanın hanımına dönme niyeti yoksa onu çıplak olarak görmesinin, şehvetsiz olarak öpmesinin, okşamasının mekruh olduğunu belirtir.³³⁴ Kocanın hanımına dönme niyeti yoksa öksürerek ya da ayakkabılarını yere vurarak ona yanına gireceğini bildirmesinin en iyi hareket olduğunu; zira bu durumda kocanın hanımının yanına girmesinin mubah olmadığını söyler.³³⁵ Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre hanımını ric'i talakla boşayan bir kişinin onunla yolculuk yapamayacağını ve kişinin hanımıyla yolculuk yapmasının da ric'at olarak kabul edilmeyeceğini; zira yolculuğun nikâh mülkiyetine has bir fiil olmadığını, kadının da kendi başına yolculuğa çıkma vb. eylemleri yapma hakkının olmadığını vurgular.³³⁶ İbn Rüşd, hanımını ric'i talakla boşayan kişinin iddet döneminde onunla münasebetlerinin durumu hakkında, İmam Malik'e göre kişinin, hanımıyla baş başa kalamayacağını, onun izni olmadan yanına giremeyeceğini, saçlarına bakamayacağını, bununla birlikte yanlarında başka birisi olması halinde beraber yemek yiyebileceklerini söyler.³³⁷

³³² İbn Rüşd, s. 504.

³³³ İbn Maze, Cilt: V, ss. 179-180.

³³⁴ İbn Maze, Cilt: V, s. 179

³³⁵ İbn Maze, Cilt: V, s. 181.

³³⁶ İbn Maze, Cilt: V, s. 184.

³³⁷ İbn Rüşd, s. 504.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hicri VI. asrın ikinci yarısıyla VII. asrın ilk çeyreğinde Karahanlılar döneminde Maverâünnehir bölgesinde yaşayan İbn Maze, Hanefî fıkıh tarihinin önemli fakihlerindendir. Müellifin, İmam Mühammed'e ait mezhebin kuruluş dönemi temel görüşleri konumundaki *Zahiru'r-Rivaye*'deki meselelere ilaveten, kendi dönemine kadar Hanefî fakihlerin yazdığı eserlerden yaptığı alıntılarla çeşitlendirdiği ve babasından aldığı görüşleri ekleyerek yazdığı *El-Muhitu'l-Burhani* isimli eseri, hem bu yönü hem de hacmi itibariyle Hanefî fıkına dair yazılan önemli eserlerdendir.

Hicri VI. asırda Endülüs'te yaşayan, daha çok felsefeci kimliğiyle tanınan İbn Rüşt El-Hafid'in, üzerinde yirmi yıl çalıştığı ve mezhepler arasında mukayeseyi esas alarak kaleme aldığı *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eseri, bu alanda yazılmış en önemli eserlerden olmasının yanında, müellifin fıkıh alanındaki bilgi birikimini göstermesi açısından da önemli bir eserdir.

İbn Maze, talak konusunu daha çok farazi meseleler üzerinden açıklamıştır. İbn Rüşt ise çok detaya girmeden, konuyu ilke merkezli ele almıştır. Dolayısıyla İbn Maze'nin eserinde talak konusunun anlatıldığı bölüm, İbn Rüşt'ün eserindeki talak konusunun ele alındığı bölümden hacim itibariyle daha geniştir. Bu itibarla İbn Maze'nin eserinde yer verdiği, bu çalışmada kullanılan talakla ilgili başlıklar şunlardır:

- Talakın Çeşitleri (Sünnete uygunluğu açısından)
- Talakın Sahih Olma Şartı Ve Hükümü
- Talakı Geçerli Olanlar Ve Olmayanlar
- Sarih Talak
- Kinevi Talak
- Talakı Yazı İle Gerçekleştirme
- Talakta Ortaklık
- Başkası Tarafından Gerçekleştirilen Talakı Kocanın Onaylaması Durumunda Talakın Geçerliliği
- Talakta İstisna Yapmak

- Kişinin Bir Hanımını Boşadıktan Sonra Başka Hanımını Boşamak Suretiyle İlk Talakından Dönmesi
- Talakı Zamana Bağlama (İzafe Etme)
- Kişinin Bir Hanımını Boşadıktan Sonra Diğer Hanımını Boşadığını Söylemesi
- Talakta Ve Talak Sayısında Şüphe İle İcaptaki Belirsizlik
- Mali Bir Bedel Karşılığında Gerçekleştirilen Talak
- Hulu'
- Talakta Kullanılan Yeminler
- “Evleneceğim İlk Kadın Ya Da Evleneceğim Son Kadın Boştur” Sözlerinde Talakın Durumu
- Talakta Şahitlik, Dava Ve Husumet
- Ölüm Hastasının Talakı
- Ric'at (Talaktan Dönme)

İbn Rüşd'ün eserinde talakla ilgili kullandığı, bu çalışmada yer alan üç ana başlık ve alt başlıkları ise şunlardır:

- Talakın Çeşitleri (Bain Ve Ric'i Talak, Sünni Ve Bid'i Talak, Hulu', Talak-Fesih Ayrımı, Kadının Muhayyerliği Ve Talak Yetkisine Sahip Olması)
- Talakın Rükünleri (Talakın Lafızları Ve Şartları, Talakı Caiz Olan Ve Olmayanlar, Kendisine Verilen Talak Geçerli Olan Ve Olmayan Kadınlar)
- Ric'at (Ric'i Talaktan Sonra Ric'atin Hükümleri, Bain Talaktan Sonra Ric'atin Hükümleri)

İbn Maze'nin eserindeki farazi meseleler genel olarak değerlendirildiğinde, talakla ilgili kullanılan lafzın isim ya da masdar olmasının (sen boşsun, sen talaksın); talak vb. lafızların tekrar edilmesi halinde, tekrarda atıf harfinin kullanılıp kullanılmamasının; atıf harfi kullanılmışsa, kullanılan atıf harfinin (fe, vav, sümme) talakın çeşidini (ric'i-bain anlamında) ve gerçekleştirilen talak sayısını etkilediği tespit edilmiştir. Atıf harfiyle birbirine bağlanan cümlelerde, atıf harfinden sonraki cümle için haberin zikredilip zikredilmemesinin; talakın geçerliliğinin ta'liki şarta bağlanması durumunda, şart ile cevabın yer değiştirmesinin; talakın zamana izafe edilmesinde, izafe edilen vaktin mahiyetinin talakın geçerliliğini etkilediği görülmüştür. Ayrıca kişinin söylediği, “Amre ile evlenmeden bir ay önce Zeynep'le

evlenirsem ikisi de boştur”, “Allah dilerse bugün bir kez boşsun, dilemezse iki kez boşsun” ve “ikiden bir hariç üç talakla boşsun” örneklerinde olduğu gibi müellifin eserinde özellikle günümüz şartlarında değerlendirildiğinde, hayal gücünü zorlayan çok sayıda farazi meselenin bulunduğunu da ifade etmek gerekir.

İbn Maze'nin *El-Muhitu'l-Burhani* isimli eseri furu' fıkha dair yazılmıştır. Bununla birlikte İbn Maze, icma, kıyas, istihsan, örf, sebep, ta'liki şart, takyidi şart, umum, husus gibi fıkıh usulü terimlerini açıklama yapmadan eserinde kullanmıştır. Ancak müellif, talakla ilgili hükme delil olması anlamında ayet ya da hadislerle eserinde yer vermemiştir. Sadece kişinin hanımına tercih hakkı vermesi konusunda, kadının kocasını tercih etmesinin hüküm itibarıyla hiçbir şey ifade etmeyeceğini söylerken, Hz. Aişe'den aktarılan rivayeti delil olarak göstermiştir.

İbn Rüşd, Maliki mezhebini esas alarak kaleme aldığı *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid* isimli eserinde, talakla ilgili üç konuda Maliki mezhebinin de dâhil olduğunu söylediği cumhurun görüşüne eleştiri getirmiştir. Müellifin cumhurun görüşüne eleştiri getirdiği konular şunlardır:

- İbn Rüşd, cumhurun tek seferde üç talakı, üç talak olarak kabul ettiğini; ancak bu hükmün, Şâri'nin, Talak sûresi ilk ayette yer alan; “*Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir*” ifadesiyle işaret ettiği kolaylık prensibiyle çeliştiğini belirterek cumhurun görüşünü eleştirmiştir.
- İbn Rüşd, Cumhura göre köleliğin talak sayısını azalttığını, dolayısıyla kölenin beynunet-i kübra ile hanımından ayrılmasında, talak sayısının iki olduğunu ve cumhurun bu konuda kölenin talakını, ona uygulanan had cezasına kıyas ettiğini belirtmiştir. Müellif, bu kıyasın doğru olmadığını; zira köleye uygulanan had cezasının hür kişiden eksik olma nedeninin, köleye yumuşak davranılmasından kaynaklandığını, oysa kölenin talakını eksiltmenin ona daha ağır bir hüküm uygulamak anlamına geleceğini dile getirerek cumhurun görüşüne eleştiri getirmiştir.
- İbn Rüşd, cumhura göre sarhoşun talakının geçerli olduğunu dile getirir. Müellif, kendisine göre sarhoşun bir nevi bunak olarak kabul edilebileceğini ve bundan dolayı sarhoşun talakının geçerli olmayacağını söyleyerek cumhura muhalefet etmiştir.

İbn Rüşd, şu konularda ise Maliki mezhebinin görüşünü eleştirmiştir:

- İbn Rüşd, cumhura göre hanımını bid'i talakla boşayan kişinin talakının geçerli olacağını ve Malikilere göre kişinin hanımına dönmeye mecbur edileceğini belirtir. Müellif, hem bid'i talakla hanımını boşayan kişinin talakının geçerli olacağını, hem de onun hanımına dönmeye mecbur edileceğini söylemenin çelişkili ifadeler olduğunu dile getirerek, bu konuda Maliki mezhebinin görüşünü eleştirmiştir.
- İbn Rüşd, İmam Malik'e göre ölüm hastası iken hanımını bain talakla boşayan ve daha sonra iyileşmeden vefat eden kişinin hanımının kendisine mirasçı olabileceğini söyler. Malikilerin, sahabenin bu konuda görüş birliği içerisinde olduklarını iddia ettiklerini, oysa onların bu iddialarının doğru olmadığını; zira Abdullah b. Zübeyr'in bu görüşe katılmadığının meşhur olduğunun altını çizerek kendi mezhebinin görüşüne eleştiri getirmiştir.
- İbn Rüşd, kadının kocasından kendisini boşamasını istemesi ya da kocanın hanımına talak yetkisi vermesi ve kadının da kendini boşaması durumunda, İmam Malik'e göre kadının her iki durumda da kocasına mirasçı olacağını belirtir. Hatta İmam Malik'in kadın vefat ettiğinde kocasının ona mirasçı olamayacağını, koca vefat ettiğinde ise hanımının ona mirasçı olacağını söylediğini dile getirir. Kendisine göre bu durumun temel kurallara ciddi anlamda muhalif olduğunun altını çizerek İmam Malik'in bu görüşünü eleştirir.
- İbn Rüşd, kişinin hanımını onun haberi olmadan boşaması, sonra talakından dönmesine rağmen, hanımına sadece talak söylemesi nedeniyle, kadının iddetini tamamladıktan sonra başka birisiyle evlenmesi durumunda, İmam Malik'e göre sonra evlendiği kocası, kendisiyle zifafa girse de girmese de kadının onun hanımı olmaya devam edeceğini söyler. Müellif, bu konuda Ebu Hanife ve İmam Şâfi'ye atfettiği, ilk kocanın daha ziyade hak sahibi olduğu görüşünün daha zahir olduğunu belirterek, kendi mezhebi dışında bir görüşü tercih etmiştir.

İbn Maze, Ebu Hanife ile önde gelen öğrencileri Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer'in, talak konusunda aralarında ihtilaflı olan meseleleri eserinde belirtmiş, bu meselelerin büyük çoğunluğunda kendi tercihini belirtmeden, ihtilafın nedenini ve tarafların delillerini açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte kişinin,

ayise ya da küçüklük sebebiyle hayız görmeyen hanımını kendisiyle ilişkiye girdikten sonra da olsa bir kez boşamasının Ebu Hanife ve imameyne göre sünni talak olduğunu; ancak Züfer'e göre ilişkiyle boşama arasında bir aylık bir sürenin geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Müellif, Ebu Hanife ve imameynin görüşünün daha sahih olduğunu belirterek, konuyla ilgili kendi tercihini ortaya koymuştur. Talakta istisna konusunda, kişinin hanımına söylediği; “ey boşanmış” sözünü, Ebu Hanife'nin, “sen boşsun” sözü gibi değerlendirdiğini ve bu sözü fasıla olarak kabul ettiğini; ancak *Zahiru'r-Rivaye*'de bu sözün nida olmasından dolayı fasıla olmadığının ifade edildiğini ve kendisine göre bu görüşün daha sahih olduğunu ifade etmiştir.

İbn Maze'nin sünni talakı bir çeşidi olarak belirttiği, sayı açısından hasen talak, İbn Rüşd'ün verdiği bilgi doğrultusunda İmam Malik'e göre sünni talak olarak değerlendirilmez. İbn Rüşd, İbn Maze'nin aksine, sünni talakın sayı ve vakit açısından ikiye ayrılması hususuna değinmemiştir.

İbn Maze'ye göre sarıh talak lafzında kişinin niyetine bakılmaksızın kazaen talak gerçekleşir. İbn Rüşd ise İmam Malik'ten aktarılan meşhur görüşe göre sarıh talakta, talakın ancak lafız ve niyetle gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Talak yetkisinin devredilmesi noktasında, İbn Maze'ye göre kişinin hanımına söylediği; “durumun senin elindedir” ve “tercihini yap” sözlerinin karşılığı bain talaktır. İbn Rüşd, İmam Malik'e göre temlikin karşılığının ric'i talak, tahyirin karşılığının bain talak olduğunu dile getirmiştir. İbn Maze'ye göre muhayyerlikte koca, üç talaka niyet etse de bu niyeti sahih değildir. Dolayısıyla kadın kendini tercih ettiğinde bir bain talak gerçekleşir. İbn Rüşd, İmam Malik'e göre kadının kendini tercih etmesi durumunda, mutlak muhayyerliğin karşılığının üç talak olacağını söylemiştir.

İbn Maze'ye göre baba küçük kızı adına, onun malı karşılığında muhalea yapamaz. İbn Rüşd, İmam Malik'e göre babanın küçük kızı adına muhalea yapmasının caiz olduğunu ifade etmiştir.

İbn Maze'ye göre ölüm hastası olan bir kişi hanımını boşadığında, hanımı iddetini tamamlamadan, koca vefat ederse kendisine mirasçı olur; iddetten sonra vefat ederse olamaz. İbn Rüşd, İmam Malik'e göre iddetini tamamladıktan sonra da kadının kocasına mirasçı olabileceğini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Yunus. “İbn Rüşd”, 1. Baskı, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, Cilt: XX, ss. 288-292.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. **El-Câmiu’s-Sahih (Sahihu’l-Buhari)**, thk. Muhibbiddin El-Hatib, 1. Baskı, El-Matbaatü’s-Selefiyye ve Mektebetüha, 1980.

Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. **Şerhu Muhtasari’t-Tahavi**, thk. Ismetullah İnayetullah Muhammed, Said Bektaş, Muhammed Ubeydullah Han, 1. Baskı, Dâru’l-Beşairi’l-İslamiyye/Dâru’s-Sirac, Beyrut/Medine, 2010.

Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş’as b. Beşir b. Şeddad Es-sicistânî. **Sünen-i Ebu Davud**, thk. Muhammed Muhyiddin abdülhamid, El-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut.

İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. **Sünen-i İbn Mace**, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye.

İbn Maze, Burhaneddin Ebu’l-Meali Mahmud b. Sadru’s-Şeria’ El-Buhari. **El-Muhitu’l-Burhani**, thk. Naim Eşref Nur Ahmed, 1. Baskı, İdaretü’l-Kur’an ve’l-Ulumi’l-İslamiyye’, Pakistan, 2004.

İbn Rüşd, Ebu’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed El-Kurtubi. **Bidayetü’l-Müctehid Ve Nihayetü’l-Muktesid**, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud, 3. Baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2007.

Karlığa, H. Bekir. “İbn Rüşd”, 1. Baskı, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, Cilt: XX, ss. 257-288.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. **Keşfü’z-Zunûn An Esâmi’l-Kütüb Ve’l-Fünûn**, Mektebetü’l-Müsenna, Bağdat, 1941.

Kuduri, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. **El-Muhtasar**, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

Leknevi, Ebu'l-Hasenat Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdulhalim b. Muhammed Eminillah El-Ensari Es-Sihalevi (ö. 1304/1886). **El-Fevaidü'l-Behiyye Fî Terâcimi'l-Hanefiyye**, 1. Baskı, Dâru's-Saade', Mısır, 1906.

Malik b. Enes, Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Amir El-Asbahi El-Medeni. **Muvatta'**, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri. **El-Câmiu's-Sahih (Sahihu Müslim)**, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut.

Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. **Es-Sünen**, thk. Abdülfettah Ebu Ğudde, 2. Baskı, Mektebü'l-Matbuâti'l-İslamiyye, Halep, 1986.

Özel, Ahmet. **Hanefi Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları**, 4. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2014.

Sarioğlu, Hüseyin. **İbn Rüşd Felsefesi**, 4. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012.

Serahsî, Ebu Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. **El-Mebsut**, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1993.

Şeybânî, Ebu Abdullah Muhammed b. El-Hasan b. Ferkad. **El-Asl**, thk. Mehmet Boynukalın, 1. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012.

Şeybânî, Ebu Abdullah Muhammed b. El-Hasan b. Ferkad ve Ebu'l-Hasenat Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdulhalim b. Muhammed Eminillah El-Ensari Es-Sihalevi El-Leknevi. **El-Câmiu's-Sağir Ve Şerhuhu En-Nafiu'l-Kebir Limen Yutaliu'l-Câmiu's-Sağir**, 1. Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut.

Tahavi, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdûlmelik b. Seleme El-Ezdî. **Şerh-u Meani'l-Asar**, 1. Baskı, Alemü'l-Kütüb, 1994.

Uzunpostalıcı, Mustafa. “Burhaneddin El-Buhari”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, Cilt: VI, ss. 435-437.

Zehebi, Şemseddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. **Tarihu'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşahir Ve'l-A'lâm**, thk. Ömer Abdusselam Et-Tedmuri, 2. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1993.

